
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

KORUYUCU VE EVLAT EDİNEN ANNELERİN EBEVEYNLİK BECERİLERİNİ GÜÇLENDİRMEYE YÖNELİK ETKİLEŞİME DAYALI BİR ERKEN MÜDAHALE PROGRAMI

Müge Kunt

DOKTORA TEZİ
ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Haziran, 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren on iki (12) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı: Müge

Soyadı: Kunt

Bölümü: Çocuk Gelişimi ve Eğitimi

İmza:

Teslim tarihi:15.06.2022

TEZİN

Türkçe Adı: Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveynlik Becerilerini Güçlendirmeye Yönelik Etkileşime Dayalı Bir Erken Müdahale Programı

İngilizce Adı: A Responsive Early Intervention Program To Strengthen The Parenting Skills Of Foster And Adoptive Mothers

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Müge Kunt

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Müge Kunt tarafından hazırlanan "Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveynlik Becerilerini Güçlendirmeye Yönelik Etkileşime Dayalı Bir Erken Müdahale Programı" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Neslihan AVCI

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Başkan: Prof. Dr. Abide GÜNGÖR AYTAR

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Figen ŞAHİN DAĞLI

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Neslihan GÜNEY KARAMAN

Eğitim Psikolojisi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Fatma Elif KILINÇ

Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi:16 /05/2022

Bu tezin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Yücel Gelişli

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Kalben doğuran tüm ebeveynlere

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimime başladığım zamandan bugüne kadar yanımda olan, sadece akademik hayatıma değil bütün yaşamıma dokunan, bilimsel katkılarının yanında entelektüel yanıyla da bana ışık olan, kelimelere dökülemeyecek derinlikte paylaşımlar yaşadığım, büyük şansım tez danışmanım Prof. Dr. Neslihan AVCI hocama paha biçilemez katkıları için teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Araştırma sürecim boyunca değerli görüşleriyle beni her zaman destekleyen Prof. Dr. Abide GÜNGÖR AYTAR ve Prof. Dr. Figen ŞAHİN DAĞLI'ya teşekkürü borç bilirim.

Doktora sürecim boyunca hiçbir desteğini esirgemeyen, beraber çalışmaktan her zaman çok keyif aldığım, mesai arkadaşının ötesinde dostlarım olan Pelin PEKİNCE ve Berrin SOMER ÖLMEZ'e, çalışmamda hiçbir desteğini esirgemeyen Semih KAYNAK'a, Sami PEKTAŞ'a, Zeynep Nur AYDIN KILIÇ'a ve Nazia BİNTE FARHAD'a teşekkür ederim.

Katılımcı grubumda yer alan koruyucu anneler ile çocuklarına, evlat edinen anneler ile çocuklarına, biyolojik anneler ile çocuklarına ve destek olan ailelerine pandemi sürecinde olmamıza rağmen emeklerini ve zamanlarını esirgemedikleri için gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak hayatımın bütün aşamalarında her konuda bana destek olan annem Melda KUNT'a, babam Abdurrahman KUNT'a, kardeşlerim Rüyet NAKİP'e, Nejat NAKİP'e, Şafak KUNT'a ve Murat KUNT'a sonsuz teşekkür ederim.

KORUYUCU VE EVLAT EDİNEN ANNELERİN EBEVEYNLİK BECERİLERİNİ GÜÇLENDİRMEYE YÖNELİK ETKİLEŞİME DAYALI BİR ERKEN MÜDAHALE PROGRAMI

(Doktora Tezi)

Müge Kunt

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Haziran 2022

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; 0-24 ay çocuğa sahip olan koruyucu ve evlat edinen annelerin; ebeveynlik becerilerini güçlendirmeye yönelik etkileşime dayalı bir erken müdahale programının geliştirilerek etkililiğinin sınanmasıdır. Çalışmanın yöntemi; nicel ve nitel verilerin paralel ancak birbirinden bağımsız olarak toplandığı, analiz edildiği ve sonuçların birleştirilerek yorumlandığı birleştirme/çeşitleme temel desenine ön test son test denkleştirilmemiş gruplu müdahale (deneysel) gelişmiş deseninin ilave edilmesiyle oluşturulmuştur. Katılımcılar; 5 koruyucu anne, 5 koruyucu aile bakımında olan çocuk, 5 evlat edinen anne, 5 evlat edinilen çocuk, 5 biyolojik anne ve 5 biyolojik çocuk olmak üzere 30 kişiden oluşmaktadır. Bu süreçte ulaşılan tüm koruyucu ve evlat edinen anne ve çocukların müdahaleye dahil olması için kontrol grubu oluşturulmamış, koruyucu anne müdahale grubu ve evlat edinen anne müdahale grubu olmak üzere iki müdahale grubu belirlenmiştir. Ayrıca son test aşamasında müdahale gruplarını dışardan bağımsız bir grupla karşılaştırmak için benzer özelliklerde 5 biyolojik anne ve çocuk çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmada veri toplamak için nicel boyutta; "Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu", "Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği", "Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı" ve "Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi" kullanılmıştır. Nitel boyutta ise görüşmeler için "Yarı yapılandırılmış görüşme formları", gözlemler için "Araştırmacı Günlüğü" ve "Gelişim

Gözlem Raporları" kullanılmıştır. Bulgular; koruyucu ve evlat edinen annelerin çocukluk anlayışları, yılmazlık becerileri, ebeveyn bebek oyun davranışları, etkileşimleri, çocukların gelişim gözlemleri ve müdahaleyle ilgili genel görüşler olmak üzere altı başlık altında yorumlanmıştır. Sonuç olarak; çocukluk anlayışı konusunda çocuğun doğasına inanç boyutunda ön test-son test puanları arasında anlamlı fark olduğu, katılımcıların görüşlerinde de çocuğun doğasına inancı yansıtan ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Yılmazlıkla ilgili; kendilik algısı, sosyal kaynaklar ve ölçeğin genelinde ön test-son test puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Katılımcılar müdahale sonrası yapılan görüşmelerde, sosyal hayatlarında ve aile yaşantılarında olumlu gelişmeler olduğunu belirtmişlerdir. Buna ek olarak; müdahale ile birlikte daha sakin olduklarını, endişelerinin geçtiğini ve bilinçli bir anne olma hissi yaşadıklarını söylemişlerdir. Ebeveyn bebek oyun davranışlarıyla ilgili; dokunma, konuşma ve farkındalık boyutlarında ön test ve son test puanları arasında, etkileşimde ise etkileşimsel uyum ve vücut pozisyonu'nda ön test ve son test arasında anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Katılımcılar etkileşimi; sevgiyi gösterme, sarılma, sakinleştirme, dinleme, güvenli bağlanma, bebeği hissetme, sürdürülebilir ilişki, karşılıklı bir iletişim, dokunma ve sıkı bir bağ olarak tanımlamışlardır. Ayrıca çocukların akranlarının gelişim düzeylerine uygun özellikler gösterdikleri gözlemlenmiştir. Koruyucu ve evlat edinen anneler müdahale ile ilgili genel görüşlerini; her an işe yarayacak bilgilerin öğrenildiğini görme, zorlu duygularla baş edebileceğini anlama, farklı uzmanların eğitime kattığı yararları görme, mutlu geçirilen bir süreç, her görüşmeyi sabırsızlıkla bekleme, endişelerin geçmesi, farklı bilgilerin öğrenilmesi, kendini geliştirme, aynı durumdaki kişilerle yapılan paylaşımların yararları ve eğitim bitiminde boşluğa düşme hissi şeklinde ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Erken Müdahale, Koruyucu Aile, Evlat Edinen Aile, Çocuk Katılımı, Çocukluk Anlayışı, Yılmazlık, Bağlanma, Etkileşim

Sayfa Adedi:282

Danışman: Prof. Dr. Neslihan Avcı

A RESPONSIVE EARLY INTERVENTION PROGRAM TO STRENGTHEN THE PARENTING SKILLS OF FOSTER AND ADOPTIVE MOTHERS

(Ph.D Thesis)

Müge Kunt

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

June 2022

ABSTRACT

This research aims to evaluate the effectiveness of a responsive early intervention program to build up the parenting skills of foster and adoptive mothers with children 0-24 months. The present study employed the unification/variation-based design by adding the pretest post-test nonequivalent group intervention (experimental) advanced design. Both quantitative and qualitative data are collected and analyzed in parallel but independent of each other, and the final results are interpreted conjunctly. 30 mothers and children, including 5 foster mothers, 5 foster children, 5 adoptive mothers, 5 adopted children, 5 biological mothers, and 5 biological children, participated in the study. In order for all foster and adoptive mothers and children reached during this process to be included in the intervention, a control group was not formed, but two intervention groups were determined as the foster mother intervention group and the adoptive mother intervention group. In addition, aiming to compare the intervention groups with an independent group at the post-test stage, 5 biological mothers and children with similar characteristics were also included in this study. In the present study, to collect quantitative data, "Parent Infant Play Observation code," "Resilience Scale for Adults," "Child Perspective Assessment Tool," and "Mother-Infant Interaction Checklist" were used. To collect qualitative data for interviewing, "Semi-structured interview forms" and for observing "Researcher Diary" and

"Development Observation Reports" were employed. Results were analyzed under six themes, including foster and adoptive mothers' childhood understandings, resilience skills, parent-infant play behaviors, interactions, observations of children's development, and general views on education. Accordingly, regarding the understanding of childhood, a significant difference has been observed between the pretest and post-test scores in belief in the nature of the child. Participants also expressed their views reflecting the belief in the nature of the child. Regarding resilience, a significant difference has been found between the pretest-posttest scores of self-perception, social resources, and the scale in general. Participants mentioned positive developments in their social and family lives in the interviews taken after the intervention. Furthermore, they stated that the received intervantion calmed them down, relieved their anxiety, and made them feel like a conscious mother. Regarding parent-infant play behaviors, a significant difference has been observed between the pretest and post-test scores in touching, speaking, and awareness and between the pretest and post-test in interactional synchronization and body position. Participants' interactions are referred to as expressing love, hugging, calming, listening, secure attachment, feeling the baby, sustainable relationship, mutual communication, touching, and a close relationship. In addition, it has been observed that the developmental levels of children are similar to their peers. The foster and adoptive mothers expressed their general views on the intervention as follows: seeing that useful information is learned at any time; understanding that you can cope with difficult emotions; seeing the benefits that different experts bring to the intervention; a happy process; looking forward to every meeting; passing of worries; learning different information; self-development; the benefits of sharing with people in the same situation; and the feeling of falling into the void at the end of the intervention.

Key Words: Early Intervention, Foster Family, Adoptive Family, Child Participation, Understanding of Childhood, Resilience, Attachment, Interaction

Page Number:282

Supervisor: Prof. Dr. Neslihan Avcı

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU ..... **i**

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI ..... **ii**

JÜRİ ONAY SAYFASI ..... **iii**

TEŞEKKÜR ..... **v**

ÖZ ..... **vi**

ABSTRACT ..... **viii**

İÇİNDEKİLER ..... **x**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xv**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xviii**

BÖLÜM I **1**

GİRİŞ **1**

Problem durumu **1**

Araştırmanın Amacı **6**

Araştırmanın Önemi **7**

Varsayımlar **11**

Sınırlılıklar **11**

Tanımlar **11**

BÖLÜM II **13**

KAVRAMSAL ÇERÇEVE **13**

Çocuk Koruma Sistemleri **14**

Çocuk Koruma Sisteminin Bileşenleri 17

Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi 21

Çocuk Koruma Sisteminde Aile Odaklı Hizmetler 26

Koruyucu Ailelik 26

Evlat Edinme 30

Aile Dinamikleri ve Anne Babalık 32

Ailenin Tanımı 32

Ailenin İşlevi 33

Anne Baba Olmak 36

Anne Babalık Bilişi 38

Anne Babalık Öz Yeterlik İnançları 40

Bebeklik Dönemi ve Özellikleri 41

Bebeklik Döneminde Gelişim 42

Erken Müdahalede Kuramsal Dayanaklar 46

Bağlanma Kuramı 46

Öz Belirleme Kuramı 48

Çocuk Katılımı 50

Yılmazlık 51

Nörodizisel Model 52

Yerde Oyun Zamanı 55

BÖLÜM III 57

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 57

BÖLÜM IV 65

YÖNTEM 65

Araştırmanın Modeli 65

Araştırma Deseni 66

Çalışma Grubu 69

Veri Toplama Araçları 71

Nicel Veri Toplama Araçları 72

Nitel Veri Toplama Araçları 87

Müdahale Programı'nın Hazırlanması 90

Veri Toplama Süreci 98

Araştırma Öncesi Veri Toplama Süreci 99

Ön test Veri Toplama Süreci 100

Son Testlerin Uygulanması 101

İzleme Testlerinin Uygulanması 101

Katılım ve Teşekkür Belgelerinin Verilmesi 101

Müdahale Programı'nın Uygulama Aşamaları 102

Bebek Masajı Eğitiminin Uygulaması 104

Uygulama Çantası 105

Müdahale programının Uygulamasında Kullanılan Sosyal Medya Araçları 106

Araştırma Dikkat Edilen Etik İlkeler 110

Verilerin Analizi 111

Araştırma Öncesi Verilerin Analizi 112

Nicel Verilerin Analizi 112

Nitel Verilerin Analizi 114

BÖLÜM V 123

BULGULAR VE TARTIŞMA 123

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocukluk Anlayışlarına İlişkin Bulgular .. 124

Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı'na İlişkin Bulgular 124

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu'nun Çocukluk Anlayışına İlişkin Bulguları 133

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Çocukluk Anlayışına İlişkin Bulguları 136

Araştırmacı Günlüğü'nün Çocukluk Anlayışına İlişkin Bulguları 138

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Yılmazlıklarına İlişkin Bulgular 144

Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'ne Ait Bulgular 145

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu'nun Yılmazlık Becerisine İlişkin Bulguları 156

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Yılmazlık Becerisine İlişkin Bulguları 158

Araştırmacı Günlüğü'nün Yılmazlık Becerisine İlişkin Bulguları 161

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular 167

Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu'na İlişkin Bulgular 168

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu'nun Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular 179

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular 181

Araştırmacı Günlüğü'nün Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulguları 183

Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Çocuklarının Etkileşimlerine İlişkin Bulgular 189

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuklarının Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne İlişkin Bulguları 189

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu Etkileşime İlişkin Bulgular 197

Müdahale Programını Değerlendirme Formu Etkileşime İlişkin Bulgular 199

Araştırmacı Günlüğü'nün Etkileşime İlişkin Bulguları 201

Koruyucu Aile Bakımında Olan ve Evlat Edinilen Çocukların Gelişim Gözlemlerine İlişkin Bulgular 206

Müdahaleye Yönelik Görüşlere İlişkin Bulgular 227

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu'nun Müdahaleye Yönelik Görüşlere İlişkin Bulguları 228

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Müdahale Programına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulguları 229

Araştırmacı Günlüğü'nün Müdahale Sonrasına İlişkin Bulguları 234

BÖLÜM VI 241

SONUÇ VE ÖNERİLER 241

Sonuçlar 241

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocukluk Anlayışlarına İlişkin Bulgularının Sonuçları; 241

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Yılmazlıklarına İlişkin Bulgularının Sonuçları 243

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgularının sonuçları 244

Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Çocuklarının Etkileşimlerine İlişkin Bulgularının Sonuçları 245

Koruyucu Aile Bakımında Olan ve Evlat Edinilen Çocukların Gelişim Gözlemlerine İlişkin Bulguların Sonuçları; 246

Müdahaleye Yönelik Görüşlere İlişkin Bulguların Sonuçları; 246

Öneriler 247

Araştırmacılara Yönelik Öneriler 247

Uygulamaya Yönelik Öneriler 248

KAYNAKLAR 249

EKLER 277

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. *Kuruluş Bakımında Olan Çocuk Sayısı* 24

Tablo 2. *Çocuğa Yönelik Hizmetlerden Yararlanan Çocuk Sayısı* 24

Tablo 3. *Koruyucu Ailelerle Çalışılan Erken Müdahale Programlarıyla İlgili Araştırmalar* 59

Tablo 4. *Evlat Edinen Ailelerle Çalışılan Erken Müdahale Programlarıyla İlgili Araştırmalar* 63

Tablo 5. *Katılımcı Bilgileri* 70

Tablo 6. *Nicel veri toplama araçları, özellikleri ve alt boyutları* 73

Tablo 7. *1. Düzey 5 Faktörlü DFA modeline ait uyum indeks değerleri* 79

Tablo 8. *Güvenirlik Analizleri* 79

Tablo 9. *EBOGk Çevirmen Görüşleri* 81

Tablo 10. *EBOGk Alan Uzmanı Görüşleri* 81

Tablo 11. *Puanlayıcılar Arası Uyuşum Güvenirliği İçin Fleiss Kappa İstatistik Sonuçları* 83

Tablo 12. *Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi* 84

Tablo 13. *Puanlayıcılar Arası Uyuşum Güvenirliği için Cohen Kappa İstatistik Sonuçları* 86

Tablo 14. *Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* .. 91

Tablo 15. *Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Bebeklerine Yönelik Etkileşime Dayalı Bir Erken Müdahale Programı* 94

Tablo 16. *Müdahale Gruplarına Göre Uygulama Aşamaları* 99

Tablo 17. *Uygulama Çantasında Yer Alan Materyaller* 105

Tablo 18. *Müdahale programının Uygulamasında kullanılan Sosyal Medya Araçları*.... 107

Tablo 20. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı Alt Testlerine Ait Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları*..... 125

Tablo 21. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları*..... 126

Tablo 22. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Bakış Değerlendirme Aracı Sontest Puanları ile İzleme Testi Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları*..... 127

Tablo 23. *Anne Türüne Göre Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı Alt Testlerine Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları*..... 128

Tablo 24. *Çocukluk Anlayışı İlk Görüşme*..... 133

Tablo 25. *Çocukluk Anlayışı Son Görüşme*..... 136

Tablo 26. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Alt Faktörleri ve Geneline Ait Öntest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları*..... 146

Tablo 27. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Alt Faktörleri ve Geneline Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları*..... 147

Tablo 28. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Alt Faktörleri ve Geneline Ait Sontest Puanları ile İzleme Testi Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları*..... 148

Tablo 29. *Anne Türüne Göre Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Alt Testlerine Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları*..... 149

Tablo 30. *Yılmazlık İlk Görüşme*..... 157

Tablo 31. *Yılmazlık Son Görüşme Tema, Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar*..... 159

Tablo 32. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları*..... 169

Tablo 33. *Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Öntest Puanları İle Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları* 170

Tablo 34. *Koruyucu, Evlat Edinen ve Biyolojik Ailelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışları Alt Faktörlerine Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları*..... 171

Tablo 35. *Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışı İlk Görüşme Tema, Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar*..... 179

Tablo 36. *Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışı Son Görüşme Tema, Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar*..... 181

Tablo 37. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuklarının Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi Alt Faktörlerine Ait Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 190

Tablo 38. *Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuklarının Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi Alt Faktörlerine Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları*..... 191

Tablo 39. *Koruyucu, Evlat Edinen ve Biyolojik Ailelerin Çocuklarının Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi Alt Faktörlerine Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları*..... 192

Tablo 40. *Etkileşim Kategori, Alt Kategori ve Kodlar*..... 198

Tablo 41. *Etkileşim Son Görüşme Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar*..... 200

Tablo 42. Evlat edinilen çocukların gelişim gözlemi..... 207

Tablo 43. *Koruyucu Aile Bakımındaki Çocukların Gelişim Gözlemi* 214

Tablo 44. *Biyolojik Ailesinin Yanında Olan Çocukların Gelişim Gözlemi*..... 221

Tablo 45. *Eğitime Yönelik Fikirler İlk Görüşme Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar* 228

Tablo 46. *Eğitime Yönelik Fikirler Son Görüşme Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 230

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kavramsal çerçeve 14

Şekil 2. Çocuk Koruma Sisteminin Bileşenleri 18

Şekil 3. Moses brought before Pharaoh's Daughter by William Hogarth..... 28

Şekil 4. Ters üçgende beyin yapısı..... 54

Şekil 5. Araştırma Modeli ve Deseni (Creswell, 2017, s. 45) 68

Şekil 6. Katılımcıların araştırma sürecinde yeri 70

Şekil 7. Veri toplama Araçları 72

Şekil 8. YPDÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi..... 78

Şekil 9. 0-6 ay oyuncak Şekil 10. 6-18 ay oyuncak Şekil 11. 18-24 ay oyuncak 82

Şekil 12. 13-18 Ay Gelişim Gözlem Rehberi..... 90

Şekil 13. Müdahale programının kuramsal alt yapısı..... 93

Şekil 14. Veri Toplama Diyagramı 98

Şekil 15. Katılım Belgeleri 102

Şekil 16. Uygulama Çantası 106

Şekil 17. Örnek fotoğraf ve video paylaşımı 110

Şekil 18. Araştırma öncesi veri analizleri..... 112

Şekil 19. Annelerin nicel verilerinin analizi 113

Şekil 20. Çocukların nicel verilerinin analizi 114

Şekil 21. Nitel verilerin analizi 116

Şekil 22. Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formu temalar, kategoriler ve alt kategoriler 118
Şekil 23. Müdahale programını değerlendirme formu temalar, kategoriler ve alt kategoriler 119
Şekil 24. Bulgular ve tartışma..... 123
Şekil 25. Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocukluk Anlayışlarına İlişkin Bulgular 124
Şekil 26. Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Olumsuz Bakış Boyutundaki Puan Değişimleri 129
Şekil 27. Koruyucu Annelerin Çocuğa Olumsuz Bakış Boyutundaki Puan Değişimleri . 129
Şekil 28. Evlat Edinen Annelerin Yetersiz Çocuk Boyutundaki Puan Değişimleri 130
Şekil 29. Koruyucu Annelerin Yetersiz Çocuk Boyutundaki Puan Değişimleri 130
Şekil 30. Evlat Edinen Annelerin Yüceltilmiş Çocuk Boyutundaki Puan Değişimleri 131
Şekil 31. Koruyucu Annelerin Yüceltilmiş Çocuk Boyutundaki Puan Değişimleri..... 131
Şekil 32. Evlat Edinen Annelerin Çocuğun Doğasına İnanç Boyutundaki Puan Değişimleri 132
Şekil 33. Koruyucu Annelerin Çocuğun Doğasına İnanç Boyutundaki Puan Değişimleri 132
Şekil 34. Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Yılmazlıklarına İlişkin Bulgular 145
Şekil 35. Evlat Edinen Annelerin Kendilik Algısı Alt Boyutundaki Puan Değişimleri ... 150
Şekil 36. Koruyucu Annelerin Kendilik Algısı Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 150
Şekil 37. Evlat Edinen Annelerin Yapısal Stil Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 151
Şekil 38. Koruyucu Annelerin Yapısal Stil Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 151
Şekil 39. Evlat Edinen Annelerin Sosyal Yeterlilik Alt Boyutundaki Puan Değişimleri . 152
Şekil 40. Koruyucu Annelerin Sosyal Yeterlilik Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 152
Şekil 41. Evlat Edinen Annelerin Aile Uyumu Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 153
Şekil 42. Koruyucu Annelerin Aile Uyumu Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 153
Şekil 43. Evlat Edinen Annelerin Sosyal Kaynaklar Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 154
Şekil 44. Koruyucu Annelerin Sosyal Kaynaklar Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 154

Şekil 45. Evlat Edinen Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği Genel Puan Değişimleri 155

Şekil 46. Koruyucu Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği Genel Puan Değişimleri . 155

Şekil 47. Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular 168

Şekil 48. Evlat Edinen Annelerin Dokunma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 173

Şekil 49. Koruyucu Annelerin Dokunma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 173

Şekil 50. Evlat Edinen Annelerin Hareket Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 174

Şekil 51. Koruyucu Annelerin Hareket Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 174

Şekil 52. Evlat Edinen Annelerin Oyun Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 175

Şekil 53. Koruyucu Annelerin Oyun Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 175

Şekil 54. Evlat Edinen Annelerin Konuşma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 176

Şekil 55. Koruyucu Annelerin Konuşma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 176

Şekil 56. Evlat Edinen Annelerin Farkındalık Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 177

Şekil 57. Koruyucu Annelerin Farkındalık Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 177

Şekil 58. Evlat Edinen Annelerin Karşılık Verme Alt Boyutundaki Puan Değişimleri ... 178

Şekil 59. Koruyucu Annelerin Karşılık Verme Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 178

Şekil 60. Annelerin yaptığı oyuncaklar 184

Şekil 61. Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Çocuklarının Etkileşimlerine İlişkin Bulgular 189

Şekil 62. Evlat Edinen Annelerin Dili Kullanma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 193

Şekil 63. Koruyucu Annelerin Dili Kullanma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 193

Şekil 64. Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn Duyarlılığı Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 194

Şekil 65. Koruyucu Annelerin Ebeveyn Duyarlılığı Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 194

Şekil 66. Evlat Edinen Annelerin Oyun Alt Boyutundaki Puan Değişimleri..... 195

Şekil 67. Koruyucu Annelerin Oyun Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 195

Şekil 68. Evlat Edinen Annelerin Etkileşimsel Uyum Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 196
Şekil 69. Koruyucu Annelerin Etkileşimsel Uyum Alt Boyutundaki Puan Değişimleri .. 196
Şekil 70. Evlat Edinen Annelerin Vücut Pozisyonu Alt Boyutundaki Puan Değişimleri, 197
Şekil 71. Koruyucu Annelerin Vücut Pozisyonu Alt Boyutundaki Puan Değişimleri 197
Şekil 72. Müdahaleye yönelik görüşlere ilişkin bulgular..... 227

BÖLÜM I

GİRİŞ

Nasıl ki çocuklar yaşamak için ebeveynlere bağımlıysa, ebeveynler de ekonomik destek için topluma bağımlıdır. Toplum çocuklarına değer veriyorsa ebeveynleri el üstünde tutmalıdır.

John Bowlby

Problem durumu

Ebeveynlik, çocuğun gelişimi boyunca devam eden bir süreçtir ve sağlıklı çocuk gelişimini desteklemeyi (Bornstein vd., 2010; Branco & Linhares, 2018; Chen, Tu, Huang, & Huang, 2021; Vally ve El Hichami, 2020; Zand vd., 2015) amaçlayan fiziksel, duygusal ve sosyal yönleri içeren bir bakımı temsil etmektedir. Fiziksel bakım, beslenme, yaralanmalara karşı korunma ve hijyen gibi konularla ilgilenmektedir. Duygusal bakım, çocuğun karar alma kapasitesine sahip olmasını sağlayan, çocukta güvenlik ve özerklik duygusu uyandıran ebeveyn davranışlarını ve tutumlarını içermektedir. Sosyal bakım ise, bakıcıların, sosyal becerileri geliştirmek gibi çocuğun sosyal bağlama dahil edilmesini teşvik etme kapasitesiyle ilişkilendirilmektedir (Branco & Linhares, 2018). Ebeveynlerin sağlıklı çocuk gelişimini desteklemeleri için uygun fiziksel, duygusal ve sosyal desteği bir bütün olarak, etkileşim temelinde sağlamaları beklenmektedir. Bu noktada ebeveynlerin becerilerini güçlendirmeyi hedefleyen erken müdahale programlarının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Erken müdahale programları yaşamın ilk yıllarını kapsayan kritik bir döneme dokunmaktadır. İlk yıllarda bakım veren ve bebek arasındaki bağın önemi dikkate alındığında müdahale programlarının temel bileşenlerinden birinin etkileşim olduğu görülmektedir. Çocukla ilgili konuların hepsinde etkileşime dayalı (Greenspan & Lewis,

2006) karşılıklı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Çocukla ilk ilişki, anne çocuk etkileşiminin kurulduğu rahimde başlamaktadır. Doğumdan sonra çocuk, içinde gelişeceği ve olumlu ya da olumsuz değişimler geçireceği çevresel bağlam olan ailenin mikro sistemiyle ilk temasını kurmaktadır. Çocuğun dünyaya uyum sürecini bu ilk temasta gördüğü tepkiler şekillendirmektedir. Çocuk, anne babasından aldığı kalıtımsal özelliklerle dünyaya gelmektedir. Ancak toplum yaşamına uymasına yardımcı olacak ilk temel davranış örneklerini, gereksinimlerini karşılayan birincil bakım verenlerden kazanmaktadır. Çocukların gereksinimlerinin karşılanmasında birincil bakımı sağlayan kişilerin göstereceği davranışların hassas ve duyarlı olması beklenmektedir. Bu durum ebeveyn duyarlılığı kavramını ortaya çıkarmaktadır. Ebeveyn duyarlılığı, bir ebeveynin çocuğunun sinyallerini doğru bir şekilde algılama ve bu sinyallere hızlı ve etkili bir şekilde yanıt verme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Bornstein vd., 2010; Donnalley, 2013; Tamis-LeMonda, Shannon, & Spellmann, 2002). Bağlanma teorisine göre, ebeveyn duyarlılığı, çocukların gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Hassas ebeveynleri olan çocuklar genellikle güvenli bağlar geliştirmektedir (Ainsworth & Bowlby, 1991; Bick & Dozier, 2013; Bowlby, 2012). Bebeklik ve erken çocukluğa yönelik müdahalelerin etkileşim ve ebeveyn duyarlılığına dayanması tercih edilmektedir. Ancak her çocuk doğumla birlikte duyarlı bir aile ortamına sahip olamamaktadır. Yaşamı tehdit eden kötü muameleye maruz kalmış çocukların güvenliğini sağlamak için birincil müdahale koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerini kapsayan aile koruma programlarının uygulanması olmaktadır (BM ÇHS, 1995; Hodgkin & Newell, 2003; Forbes, Luu, Oswald & Tutnjevic, 2011). Burada göz ardı edilmemesi gereken nokta çocukların sadece koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerinden yararlanmasını sağlamakla kalmayıp kurulan bu yeni bağın kalıcılığının sürdürülmesi gerektiğidir. Ebeveyn bebek arasındaki etkileşimi güçlendirmeye yönelik erken müdahale programlarının etkisi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu programlar sadece gelişimi ve etkileşimi desteklemekle kalmayıp koruyucu ve evlat edinen aileyle çocukları arasındaki bağın kalıcı ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

Yukarıda bahsedildiği üzere biyolojik ailesinden ayrılmak zorunda olan bebekler çeşitli çocuk koruma yöntemlerinden yararlanmaktadır. Kurum bakımı, evlat edinilme ve koruyucu ailelik gibi alternatifler söz konusudur. Bunlardan en etkilileri, evlat edinme veya koruyucu aile bakımı hizmetiyle oluşan programlar olduğu düşünülmektedir. 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 20'nci Maddesinde; "Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi

yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen her çocuk Devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacaktır." denilmekte ve anlaşmaya taraf devletlere söz konusu çocuklara bakım sağlamaları yükümlülüğü getirilmektedir. Sözleşmede çocuğun öncelikle ailesi yanında, bu mümkün olmadığı takdirde ise uygun bir aile ortamı içinde yaşamını sürdürmesi ve gelişmesi hakkına özel bir yer verilmektedir. Çocuğa sağlanacak bakımın ise aile yanına verme, evlat edinme veya kurum bakımı şeklinde olabileceği ifade edilmektedir.

Koruyucu aile veya evlat edinme hizmetinden yararlanan çocukların önceki deneyimlerinin genellikle olumsuz olduğu bilinmektedir. Bu deneyimler çocuktan çocuğa farklılık gösterse de bu çocukların ortak noktaları biyolojik ailelerinden ayrılmış olmalıdır. Çocukların olumsuz deneyimleri, yeni aileleri olan koruyucu ya da evlat edinen kişilerle uyumları konusunda zorluklar yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu da yeni ebeveyn ile güvenli bir bağlanma ilişkisi kurmadaki zorlukları ve davranış problemlerinin gelişmesini ortaya çıkarmaktadır (Schoemaker, vd. 2020). Bu nedenle koruyucu ve evlat edinen ebeveynler, genellikle çocuklarının bağlanma ilişkileri, davranış sorunları ve yaşadıkları stresle ilgili sorunlar yaşamaktadır. Bunlarla ilgili endişelere kapılmakta ve genellikle kendileri de yüksek düzeyde stres yaşamaktadırlar (Goemans, Van Geel, & Vedder, 2018). Bu tür yüksek stres seviyeleri, çocukla etkileşime girerken ebeveynlerin hassas/duyarlı davranışlarını engelleyebilmektedir (Feldman, Weller, Zagoory-Sharon, & Levine, 2007). Araştırmalar çeşitli müdahale programlarıyla desteklenen ebeveynlerin zorlu koşullarla daha kolay baş edebildiklerini ve daha duyarlı davranışlar sergilediklerini ortaya koymaktadır (Bakermans-Kranenburg, van IJzendoorn & Juffer, 2003; Guralnick, 2011; Moss, Dubois-Comtois, Cyr, Tarabulsy, St-Laurent & Bernier, 2011; van Doesum, Riksen-Walraven, Hosman, & Hoefnagesls, 2008).

Ebeveyn-çocuk etkileşimini doğrudan etkileyen yaşamın ilk yıllarında çocukların karşılaştıkları zorlu durumlarla ilgili Shonkoff (2010; 2012) erken çocukluk döneminde yaşanabilen üç tip stres sınıflaması yapmaktadır. Bunlar olumlu, tolere edilebilir ve toksik stres olarak adlandırılmaktadır. Olumlu ve tolere edilebilir stres pozitif gerilimlerdir ve istikrarlı bir çevreye sahip çocukların yaşadıkları olumlu stresli deneyimleri kapsamaktadır. Ancak toksik stres kısa, orta ve uzun vadede yaşamın çeşitli boyutlarında olumsuz sonuçları olan çocuk gelişimi için en zararlı olaydır. Stresli uyaranlara karşı uzun süreli ve güçlü bir şekilde maruz kalma ve bunun yanında ebeveyn ya da birincil bakımı sağlayan kişiler tarafından destek görememe toksik stres oluşmasına neden olmaktadır. Bu biyolojik

bozulmalar, gelişimin hassas dönemlerinde beyinde ve diğer biyolojik sistemlerde devam ettiğinde, kalıcı yapısal değişikliklere veya öğrenmede, davranışta ve hem fiziksel hem de zihinsel sağlıkta sorunlara yol açan fizyolojik düzensizliklere neden olabilmektedir (Branco & Linhares, 2018; Shonkoff, Slopen & Williams, 2021).

Çocukların toksik stres etkilerini biran önce azaltmak ve düzenli bir bakım sağlayabilmek için olabilecek en erken zamanda koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerinden yararlanmaları sağlanmalıdır. Bu hizmetler ilk etapta birer müdahale olarak kabul edilebilir ancak kalıcılığının olması bütünlüğü sağlamaktadır. Koruyucu ve evlat edinen ebeveynlerle çocukların güvenli bir bağlanma ilişkisi kurmalarına ve bu ebeveynlerin çocuk davranış sorunları ve ebeveynlik zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olmak ve birlikteliklerinin kalıcılığını sağlayabilmek için çeşitli müdahale programlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ebeveynlik müdahaleleri, olumsuz erken yaşam deneyimlerinin bir sonucu olarak gelişimsel sorun riskini azaltabilmekte hatta önleyebilmekte ve koruyucu ve evlat edinilen çocukların ve ebeveynlerin dayanıklılığını artırabilmektedir (Groh, vd. 2014).

Alan yazın incelendiğinde koruyucu ve evlat edinen aileler için ebeveyn-bebek/çocuk etkileşimini güçlendirmeye yönelik çeşitli erken müdahale programlarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmalar ülkemiz genelinde (Avcı, Kunt, Somer Ölmez, Pekince & Kaynak, 2018; Kitiş & Söylemez, 2021) sınırlı olmakla birlikte farklı ülke ve kültürlerde gerçekleştirilen çeşitli müdahale programları bulunmaktadır. İncelenen araştırmalarda çalışma gruplarının ya sadece koruyucu ailelerden (Bick & Dozier, 2013; Bywater, Hutchings, Linck, Whitaker, Daley, Yeo & Edwards 2010; Chamberlain, Price, Leve, Laurent, Landsverk, & Reid, 2008; Dozier, Lindhiem, Lewis, Bick, Bernard & Peloso, 2009; Fisher & Kim, 2007; Maaskant, van Rooij, Overbeek, Oort, & Hermanns, 2016; Spieker, Oxford, & Fleming, 2014; Taussig & Culhane, 2010) ya da sadece evlat edinen ailelerden (Baker, Biringen, Meyer-Parsons & Schneıder, 2015; Juffer, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2005; Opiola, 2016; Stams, Juffer & Van IJzendoorn, 2001) oluştuğu belirlenmiştir. Bu araştırmaların amaçlarının, genel olarak koruyucu ya da evlat edinen kişilerin çocuklarının yaş ve gelişim ihtiyaçlarına göre destek sağlayacak müdahale programlarının etkilerini incelemeye yönelik olduğu görülmektedir. Araştırmaların katılımcıları incelendiğinde; bebek ve çocuk katılımcıların 0-12 yaş arasında olduğu anlaşılmaktadır. Müdahale programlarının desteklemeyi amaçladıkları özellikler ise; bağlanma, etkileşim, oyun etkileşimi, anne duyarlılığı, davranış yönetimi, çocuk davranışı, ebeveyn davranışı, depresyon, travma, anksiyete, ebeveyn stresi ve ebeveyn motivasyonu

şeklindedir. Araştırma sonuçları uygulanan programların müdahale gruplarında; güvenli bağlanmayı arttığını, anne duyarlılığında gelişme olduğunu, ebeveyn becerilerinin güçlendiğini, çocuklarda problem davranışlarının azaldığını, çocuklarda davranış sorunlarının azaldığını, ebeveynlerin depresyon düzeylerinin azaldığını, ebeveynlere zor çocuk davranışlarını yönetmede destek olduğunu, aile içi olumlu ilişkiler kurulmasını sağladığını, travma, depresyon ve anksiyetenin azalmasında önemli etkilerinin olduğunu, çocuklarda stres zamanlarında daha az kaçınma olduğunu, ebeveyn-çocuk ilişkisinin arttığını ve çocukların sembolik oyun kapasitelerine olumlu etkilerinin olduğunu göstermektedir. Koruyucu ve evlat edinen ailelerle yapılan nitel çalışmalar da ailelerin yukarıda belirtilen içeriklere sahip müdahale programlarına ihtiyaçları olduğunu ortaya koymaktadır (Avcı vd. 2018; Dunkelberg, 2008). Koruyucu ve evlat edinen ailelere yönelik müdahale programlarının Meta-analiz sonuçları da, koruyucu ve evlat edinilen çocukların, biyolojik ebeveynleriyle birlikte yaşayan ve onlar tarafından yetiştirilen çocuklara göre yeni ebeveynleriyle güvensiz, düzensiz bir bağlanma ilişkisi geliştirme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve duygusal ve davranışsal sorunlar geliştirme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Schoemaker vd. 2020; Van den Dries, Juffer, Van IJzendoorn, & Bakermans-Kranenburg, 2009).

Bu alan yazın ışığında, hem teorik bilgiler hem de uygulama sonuçlarının gösterdiği önemli sonuçlardan yola çıkarak koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerinden yararlanan çocuk ve annelerin desteklenmesinin önemli olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünceyle çocukluk dönemleri ve bu dönemlerdeki gereksinimler ayrı ayrı incelenmiş, erken müdahalenin önemi de göz önünde tutularak yaşamın ilk yıllarını kapsayan bebeklik döneminde olan çocuklar ve onların koruyucu ve evlat edinen anneleriyle çalışmanın gerekliliği ortaya konulmuştur. Buna ek olarak; ebeveynlik deneyimi bulunmayan veya doğum ve kan bağı ile bebekleri arasında bir bağ olmayan koruyucu ve evlat edinen annelerin, bebekleriyle etkileşimlerinin güven ve özerklik temelinde desteklenmesinin kritik olduğu düşünülmektedir. Ayrıca annelerin ebeveynlik konusunda yeterliliklerinin ne durumda olduğunu, bebeklerinin ihtiyaçlarına hangi şekillerde karşılık verdiklerini, oyunlarda etkileşimi güçlendirecek davranışlardan neleri kullandıklarını ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarmak araştırmaya değer görülmüştür. Bu kapsamda araştırmada, koruyucu ve evlat edinen ailelerin bebekleriyle etkileşimlerini destekleyen bir müdahale programı geliştirmek temel amacı oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; 0-24 aylık çocuğu olan koruyucu ve evlat edinen annelerin; ebeveynlik becerilerini güçlendirmeye yönelik etkileşime dayalı bir erken müdahale programının geliştirilerek etkililiğinin sınanmasıdır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Koruyucu ve Evlat edinen annelerin çocukluk anlayışının ve yılmazlık becerilerinin ön test ve son test ile son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Koruyucu ve Evlat edinen annelerin ebeveyn-bebek oyun davranışlarının ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Annelerin (koruyucu, evlat edinen ve biyolojik) çocukluk anlayışının, yılmazlık becerilerinin ve ebeveyn-bebek oyun davranışlarının son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuklarının etkileşim ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Çocukların (koruyucu aile bakımındaki, evlat edinilen ve biyolojik) etkileşim son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
6. Koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuklarının gelişim düzeyleri eğitim öncesi ve eğitim sonrasında nasıldır?
7. Koruyucu ve evlat edinen annelerin eğitim öncesinde;
   a) Çocuklarını tanıma konusunda görüşleri nelerdir?
   b) Kendileriyle ilgili görüşleri nelerdir?
   c) Sosyal kaynakları konusunda görüşleri nelerdir?
   d) Oyun ve oyuncaklar konusunda görüşleri nelerdir?
   e) Etkileşim ve bağlanmayla ilgili görüşleri nelerdir?
8. Koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahale sürecinde çocukluk anlayışı, yılmazlık, ebeveyn bebek oyun davranışı, etkileşim ve çocuklarının gelişimleri hakkında düşünceleri nasıldı?
9. Koruyucu ve evlat edinen annelerin eğitim sonrasında;
   a) Çocuklarına ilişkin görüşleri nelerdir?
   b) Kendileriyle ilgili görüşleri nelerdir?
   c) Sosyal kaynakları konusunda görüşleri nelerdir?
   d) Oyun ve oyuncaklar konusunda görüşleri nelerdir?

e) Etkileşim ve bağlanmayla ilgili görüşleri nelerdir?
f) Müdahale programına ilişkin görüş ve önerileri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çeşitli çocuk koruma sistemleri bulunmaktadır. Bu sistemler, çocukların sağlıklı gelişimi için kritiktir. Evrensel bir konu olan çocuk koruma uygulamaları kültürel olarak farklılık gösterebilir. Ancak temelinde çocukların yüksek yararını gözetme yer almaktadır. Çocukların sağlıklı gelişimleri için toplumların çocukların bu sistemlerden en iyi şekilde yararlanmasını sağlamaları beklenmektedir. Çocuk koruma sisteminde uygulanan politikalarda iki yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki risk durumunda çocuk için koruma sağlanmasına dayanan uygulamalar, diğeri ise ailenin güçlendirilmesi ve desteklenmesine yönelik hizmetler yoluyla çocuğun korunmasını hedefleyen yaklaşımlardır (Spratt vd. 2012). Çeşitli sebeplerle biyolojik aileleriyle yaşayamayan çocuklar için de en ideali aile temelli koruma sistemleridir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB], 2022; Roy Ruffer & Pickles, 2000). Bu sistemler genel olarak koruyucu aile hizmeti ve evlat edinme olarak yaygınlık göstermektedir.

Çocuk koruma sistemleriyle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde ülkelerin kendi sistemlerinin genel durumlarını ortaya koydukları (Karataş, 2007, Lone, Harries & Lantz, 2012; López, Bouma, Knorth & Grietens, 2019; Meysen & Kelly, 2018; Yolcuoğlu, 2009) veya ülkeler arası karşılaştırmaların (Benbenishty, vd. 2015; Healy & Oltedal, 2010; Pösö, Skivenes, & Hestbæk, 2014) yapıldığı çalışmalar belirlenmiştir. Bu çalışmalarda çocuk korumaya yönelik hizmetlerin nasıl uygulandığı, aile mi yoksa kurum bakımı şeklinde mi olduğu, ülke bazında korunma ihtiyacı olan çocukların sayısı, geçmişten günümüze bu sayılardaki farkın nasıl olduğu ve sistemlerin iyileştirilmesine yönelik nelerin yapılabileceği gibi durumlar yer almaktadır. Ancak hepsinde ortak olan ve önemle vurgulanan çocukların öncelikle aile temelli koruma sistemlerinden yararlanmasıdır.

Bir çocuğun çeşitli nedenlerle biyolojik ailesinin yanında uygun şartların sağlanamaması deneyimi gelişim açısından ciddi aksamalara neden olabilmektedir. Bağlanma için kritik yılları kapsayan bebeklik döneminde en kısa sürede çocukların duyarlı ve istikrarlı bakım görebileceği bir ortama kavuşturulmasının sağlanması çok önemli görülmektedir. İstikrarlı bir bağlanma figürünün olmaması, önceki kötü muamelenin olumsuz sonuçlarını tetikleyerek davranış sorunları ve stresin artmasına sebep olabilmektedir. Önemli olan

sadece barınmayı sağlayacak bir çevre sunmak değil duyarlı bir bakımın gerçekleşmesinin de sağlanmasıdır. Fiziksel güvenlik birçok yerde sağlanabilir, ancak çocuğa güvenlik ve rahatlık duygusu sağlayan kalıcı, besleyici bir bağlanma figürüne doğuştan gelen duygusal ve ilişkisel ihtiyaç kolay kolay elde edilememektedir (Spieker, Oxford & Fleming, 2014).

Aile temelli koruma sistemlerinin değer temeli; ailenin çocuk yetiştirmede en güzel bağlamı içerdiği ve ebeveyn veya çocuk yerine tüm ailenin bir olduğu inancını kapsamaktadır. Bu sistemler, koruma programları genellikle bir ailenin probleminin en son basamağında, ihmal ya da istismarda ağır stresle sonuçlandıktan sonra ve akrabalar çocuk bakımını üstlenemiyor veya istemiyorsa devreye girmektedir (Boyd-Webb, 2017). Aile temelli koruma sistemlerinin gündeme gelmesiyle çocuğun yaşadığı travmaların çözümlenmesi ve yeni ailesiyle bir bağın kurulması gerçekleşmektedir. Koruyucu ve evlat edinen aileler ile bebekleri arasında doğumla gelen bir bağ bulunmasa dahi ailelerin bebekleriyle birlikte geçirecekleri zamanları nitelikli değerlendirmeleri güven temelinde kurulacak bir ilişkinin başlangıcı olacaktır. Kritik olan güvenilir ve sıcak bir aile ortamı oluşturmak, buna yönelik davranışlar geliştirebilmektir. Yapılan çalışmalar; tanıdık, güvenilir ve duyarlı bireylerin çocuğun bakımını üstlenmişlerse çocukların daha kolay iyileşip travmatik olayın olumsuz ve kalıcı etkilerinden kurtulabildiklerini göstermektedir (Ludy-Dobson & Perry, 2010; Perry & Hambrick, 2008; Perry, 2009). Özellikle hayatın ilk yıllarını kapsayan bebeklik gibi kritik bir dönemde bu müdahaleler çok önemlidir.

Ebeveyn davranışları, hayat boyu kurulacak tüm ilişkilerin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Sağlıklı, mutlu ve kendine güvenen ergenler ve genç yetişkinler, her iki ebeveynin de çocuklara çok zaman harcadığı ve ilgi gösterdiği istikrarlı evlerde yetişmektedir (Bowlby, 2012). Bebeklik döneminde güven temelinde kurulan bağlar, ergenlik döneminde olumlu ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Bebekle bakım veren arasında kurulan karşılıklı yanıt verici erken duygusal ilişkiler literatürde duyarlı bakım olarak da ifade edilmektedir. Yaşamın erken yıllarında bebek ve küçük çocuğun istek ve ihtiyaçlarına verilen bu duyarlı tepkiler hem belirli beyin fonksiyonlarının gerçekleşip gerçekleşmemesini hem de beyin gelişimini etkilemektedir (Cozolino, 2014; Schore, 2000). Bebeğin bakımını sağlayan kişiden alınan hassas ve rahatlatıcı cevaplar optimal beyin gelişimini desteklemektedir. Bunun aksi durumda örneğin uzun süren korku durumlarında beyinde kronik ve hemen hemen kalıcı değişiklikler meydana gelmektedir. Özellikle erken yaşlarda, uzun süren ihmal durumlarının beyinde yol açtığı değişiklikler bu insanların ileriki yaşlarında daha güdüsel, daha saldırgan, daha az düşünceli ve daha az şefkatli olmalarına sebep olduğu

düşünülmektedir (Masterson, 2013; Perry, 2006). Özetle Ebeveynlerle bebekleri arasındaki etkileşim özellikle yaşamın ilk yıllarında beyin gelişiminin olumlu yönde desteklenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu desteğin bireylerin çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerini büyük ölçüde etkilediği bilinmelidir. Erken yılların önemiyle ilgili ek bir bakış açısı da James Heckman (2006)'ın erken müdahaleye yapılan yatırımların değeriyle ilgili yaptığı çalışmada sunulmaktadır. Hayatın gelişim açısından en değerli yıllarında sağlanan erken müdahale hizmetlerinin yaşamın herhangi bir zamanında verilecek müdahalelerden daha yüksek düzeyde bir ekonomik getirisinin olacağını vurgulamış ve erken müdahale programlarının ekonomik getirisi üzerine yaptığı çalışmalarla Nobel Ekonomi Ödülü'nü almaya hak kazanmıştır. Bu kapsamda özellikle beyin gelişiminin en önemli olduğu yılları kapsayan bebeklik döneminde koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerinden yararlandırılan çocuklar ve bu hizmetlerden yararlanan aileler için erken müdahale alanında gerçekleştirilecek bilimsel çalışmaların ve yasal düzenlemelerin; çocukların, ailelerin ve toplumun geleceği üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağı düşünülmektedir.

Ebeveyn bebek etkileşimini desteklemeye yönelik hazırlanacak bir müdahale programının önemini kuramsal alt yapılar kapsamında da vurgulamak gerekmektedir. Bebeklik döneminde ilk sosyal ilişkiler çocuk ve ebeveyni bağlanma yolculuğuna çıkarmaktadır. Bu yolculuğun temelinde, ebeveynlerin bebeklerinden gelen mesajları anlayıp bu mesajlara uygun rahatlatıcı yanıtlar vermeleriyle gelişen etkileşim yatmaktadır. Bowlby (2012) bağlanmayı, birincil bakım sağlayan kişi ve çocuk arasında, sıcak, sürekli, yakın bir ilişkinin olması ve bu durumdan her iki tarafın da memnun olması ve haz alması olarak tanımlamaktadır. Birincil bakımı sağlayan kişinin yüz yüze pozisyondayken bebeğine bakma, bebeğin elbiselerini giydirme, çıkarma, ona dokunma, gülümseme, konuşma, öpme, kucaklama, pışpışlama ve sallama gibi davranışları gözlenmesi, bağlanma sürecini anlamada yardımcı olmaktadır (Edwards, 2000; Klaus & Kennell, 1997; Novak & Brom, 1999; Wong 2001). Bebekler dokunulmayı, sallanmayı, kucakta tutulmayı otomatik olarak rahatlatıcı ve mutluluk verici bulunmaktadır. Eğer iyi bir şekilde bakılırlarsa, acıktıklarında veya korktuklarında tutarlı olarak biri gelip onları doyurarak sakinleştirdiğinde hissettikleri rahatlık ve mutluluk insan ilişkileriyle ilişkilendirilmektedir. Ağlayan bir bebeğe sürekli yanıt vermek, onun gelecekte kuracağı insan ilişkilerinden zevk alacağı sağlıklı kapasiteyi yaratmasına yardım etmektedir (Perry & Szalavitz, 2017).

Greenspan ve Lewis (2006), bebeklerin yüz ifadelerini ve seslerini ileri geri diyaloglar halinde kullanabilme becerisini yaşamın ilk yıllarında kazanabilmelerinin, onların ilerde tüm

dünya ile amaçlı ve mantıklı bir şekilde etkileşimde bulunmasını sağlayacağını düşünmektedir. Bu becerilerin kazanımında ebeveynlere büyük rol düşmektedir. Bebeklerin duygularını iletebilme yeteneği bakım verenleriyle aralarında duygusal bağın başlamasını ve onlarla düzenlenmiş etkileşimleri gerçekleştirmektedir. Bebeklerin duygusal ifadelerine karşılık olarak sadece anne babalar duygusal ifadelerini değiştirmezler aynı şekilde anne babaların duygusal ifadelerine karşılık bebeklerin duygusal ifadelerinde de değişiklikler olmaktadır. Bu nedenle ebeveynlerin bebekleriyle geçirecekleri nitelikli zamanların etkileşime dayalı (Greenspan & Lewis, 2006) yani çift yönlü olduğunun unutulmaması gerekmektedir.

Önemli olan başka bir nokta erken müdahale programlarının temellerinde sosyolojik bağlamı içerecek çocukluk anlayışının da dahil edilebilmesidir. Alan yazında erken müdahale programlarının bu konuda zenginleştirilmesine de ihtiyaç olduğu görülmektedir. Araştırmaların kuramsal alt yapılarını oluşturan konular evrensel ya da kültürel gibi görünebilir ancak bireysel boyutta kişilerin anlayışlarıyla şekillenebilmektedir. Bu nedenle çocukların, ailelerin ve toplumun yararına olacak şekilde anlayışların evrilmesi ve kuramsal alt yapının desteklenmesinin erken müdahale programlarının gücünü arttıracağı düşünülmektedir. Bebek ve küçük çocuklara ilişkin inançların erken müdahalenin önemli bir parçası olduğu, radikal farkların, kişilerin küçük çocuklara olan inançlarındaki değişimlerle mümkün olacağı ümidini doğurmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında ebeveyn bebek arası etkileşimi destekleme amacıyla hazırlanan müdahale programının; sosyolojik olarak çocukluk anlayışı çerçevesine sahip olmasının yanı sıra kuramsal temelini, çocuk hakları sözleşmesi madde 12'de yer alan ve çocukların kendileriyle ilgili tüm konularda aktif ve söz sahibi olmalarını içeren Çocuk Katılım Hakkı'nın, etkileşimin önemini vurgulayan yerde oyun zamanı yaklaşımını benimseyen Stanley I. Greenspan' ın, doğuştan gelen bir eğilimle tüm bireylerin sahip olduğu özerklik, yetkinlik ve ilişkisellik gereksinimlerini vurgulayan öz belirleme kuramı savunucuları Deci ve Ryan'ın, nörodizisel modeli ile travma yaşayan çocuklar üzerindeki gelişim ve eğitim temelli terapilerin yararını anlatan Bruce Perry' nin ve bağlanma kuramının oluşmasını sağlayan John Bowlby' nin görüşleri oluşturmaktadır. Sistematik değişikliklerin olabilmesi için ilişkilerde güvene ihtiyaç duyulmaktadır. Güven ise sağlıklı yürüyen ilişkiler kurmakla oluşmaktadır. İnsanları programların değil yine insanların değiştireceği görüşüyle (Perry & Szalavitz, 2017) müdahale programlarının son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Varsayımlar

Koruyucu ve evlat edinen ailelerin, ölçme araçlarında yer alan sorulara ve bebekleriyle etkileşimleri konusunda sorulan sorulara içten ve samimi olarak yanıt verdikleri varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

2019-2020 yılları arasında Ankara Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nde kaydı bulunan koruyucu ve evlat edinen anneler ve 9-24 ay aralığındaki çocuklarıyla çalışmaya katılmaya gönüllü İzmir ve Ankara ilinde yaşayan biyolojik anneler ve çocuklarıyla sınırlandırılmıştır.

2020 yılının Mayıs ayında uygulamaya başlanan eğitim programı Covid-19 pandemi süreci nedeniyle çalışmaya katılabilecek 5 Koruyucu, 5 Evlat Edinen anne ve çocuklarıyla sınırılandırılmıştır.

Tanımlar

Koruyucu Aile Hizmeti: Çeşitli sebeplerden biyolojik ailesiyle bir süreliğine veya devamlı olarak kalması mümkün olmayan çocukların, sağlıklı bir ailede büyüyüp gelişmesini ve gereksinimlerinin aile ortamında karşılanmasını amaçlayan, kriterleri ilgili mevzuatça belirlenmiş bir hizmet modelidir (ASHB, 2022). Koruyucu Aile Hizmeti ülkemizde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu çalışmada yer alan katılımcılardan koruyucu anne olarak tanımlananlar, bu hizmeti gönüllü statüde veya ücretli olarak devlet denetiminde gerçekleştiren kişilerdir.

Evlat Edinme: Koşulları evlat edindirilmeye uygun olan bir çocuk ile evlat edinmeye uygun eşler ya da kişi arasında hukuki bağlar kurularak ebeveyn çocuk ilişkisinin sağlanmasıdır (ASHB, 2022). Bu çalışmada yer alan katılımcılardan evlat edinen anne olarak tanımlananlar, evlat edinilen çocuklarıyla hukuki bağları Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ilgili kuruluşlarınca kurulan kişilerdir.

Biyolojik Aile: Bir kişinin kan bağının olduğu akrabaları olarak tanımlanmaktadır (VandenBos, 2020). Bu çalışmada yer alan katılımcılardan biyolojik anne olarak tanımlananlar, çocuğunu fiziksel olarak dünyaya getiren ve kan bağı olan kişilerdir.

*Çocukluk Anlayışı: Ç*ocukluk kavramına tarihsel, sosyolojik ve coğrafi açılardan genelde toplumların özelde ise bireylerin yüklediği anlam ve bakış açısı olarak tanımlanmaktadır (Jenks, 2005; Mayall, 2002; Mckendrick, 2000; James & Prout, 1997).

Yılmazlık: Temel olarak; dayanıklılık, olumlu adaptasyon veya zorluklara rağmen zihinsel sağlığı koruma ya da yeniden kazanma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Wald, Taylor, Asmundson, Jang & Stapleton, 2006).

Etkileşim Temelli Müdahale: Anne ve bebeğin çift yönlü iletişimine dayanmaktadır. Ebeveynin çocuktan gelen sinyalleri doğru bir şekilde algılama ve bu sinyallere zamanında ve uygun yanıt verme becerilerini arttırmayı hedefleyen bir erken müdahaledir.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde öncelikle koruyucu ve evlat edinen annelerin bir parçası olduğu çocuk koruma sistemleri, çocuk koruma sistemlerinin bileşenleri, Türkiye'de çocuk koruma sistemi, koruma ve bakım hizmetleri ile kurum odaklı hizmetler anlatılmıştır. Ardından koruyucu aileliği ve evlat edinmeyi içeren çocuk koruma sisteminde aile odaklı hizmetler sunulmuştur. Daha sonra aile dinamikleri ve anne babalık başlıkları altında ailenin tanımı, aile işlevleri, anne baba olmak, anne babalık bilişi ve anne babalık öz yeterlik inancaları tanımlanmıştır. Aile ve anne babalardan sonra bebeklik dönemi ve bu dönemin özellikleri kısaca açıklanmıştır. Son olarak bu tez çalışması kapsamında hazırlanan müdahale programının kuramsal dayanaklarını oluşturan bağlanma kuramı, öz belirleme kuramı, çocuk katılımı, yılmazlık, nörodizisel model ve yerde oyun zamanı anlatılmıştır.

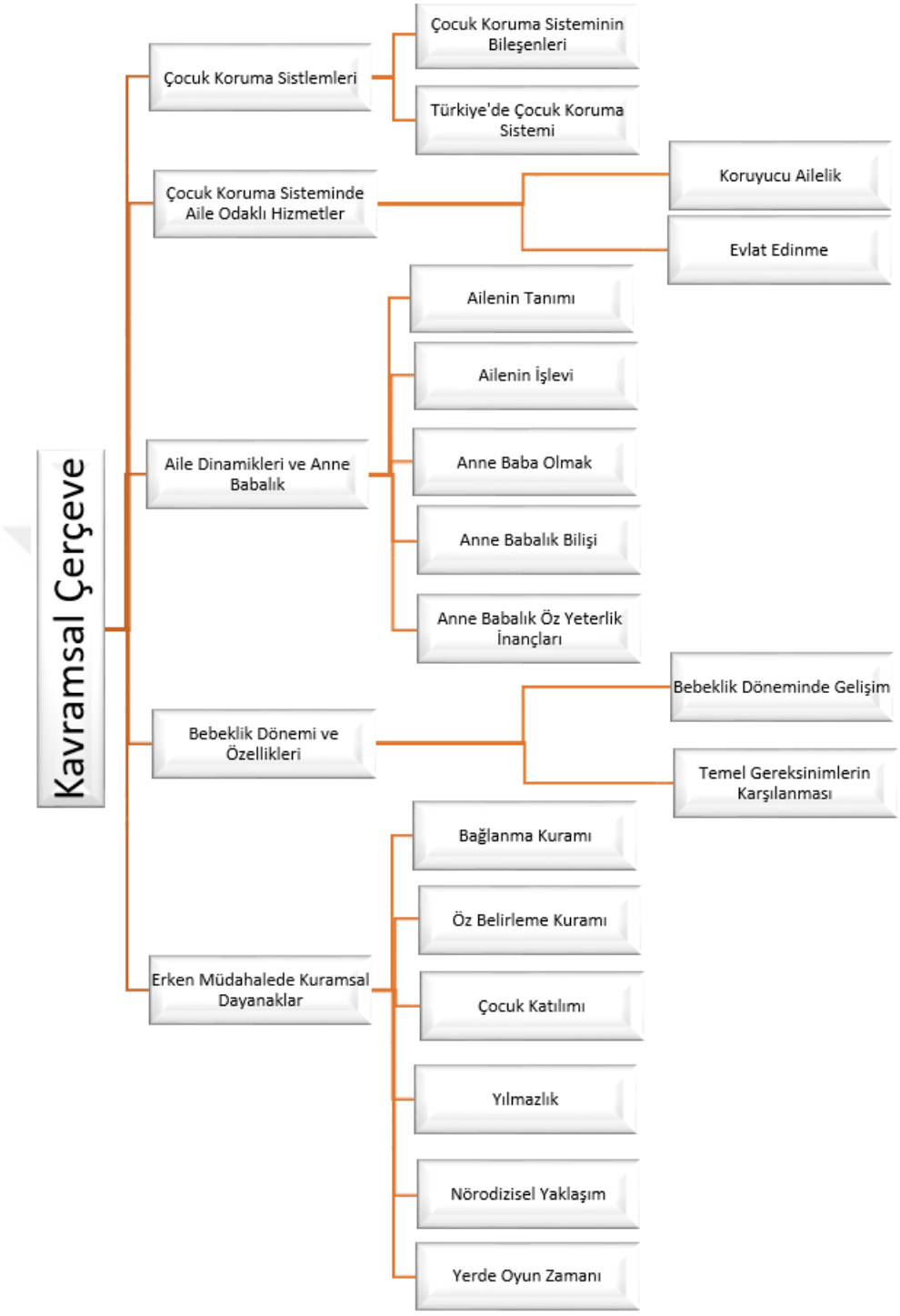

Şekil 1. Kavramsal çerçeve

Çocuk Koruma Sistemleri

Çocuk koruma sistemlerinin tanımı konusunda evrensel bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak World Vision'da Forbes vd'nin (2011) mevcut çocuk koruma söylemlerini, alan

yazını ve içsel değerleri temel alarak yaptığı bir açıklama bulunmaktadır. Bu açıklamada çocuk koruma sistemi; "Çocuklara yönelik istismar, ihmal, sömürü ve diğer şiddet biçimlerini önlemek ve bunlara müdahale etmek için birlikte çalışan koordineli resmi ve gayri resmi unsurlardan oluşan bir sistemdir." şeklinde tanımlanmaktadır.

Çocuk koruma sistemleri söz konusu olduğunda günümüzde akla ilk olarak Birleşmiş Milletlerin (BM) Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi (ÇHS) (1995) gelmektedir. Bu sözleşme çocukların korunma gereksinimine vurgu yapmaktadır. Ayrıca çocukların, sahip olduğu haklardan haberdar olması ve bu haklardan yararlanmak için toplum ve ailesi tarafından desteklenmesi gerektiği anlayışına dayanmaktadır. ÇHS madde 18'de belirtildiği üzere bir çocuğun sözleşmede yer alan haklarından yararlanabilmesi ve gelişiminin desteklenmesinde esas sorumluluk anne baba ve yasal temsilcilere aittir ve ebeveynlerin çocukların yüksek yararına uygun davranma sorumluluğu bulunmaktadır (Akyüz, 2020; Akço & Akbulut, 2016; BM ÇHS, 1995).

Çocuklarla ilgili konularda sadece anne babanın değil toplumun da sorumluluğu bulunmaktadır. Her toplum, çocuklarını nasıl koruyacağını düşünmek zorundadır. Kültür, din ve yasalar gibi normatif standartlar bir toplumun çocukları nasıl koruyacaklarını şekillendirebilmektedir. Ancak çocukların istismar, sömürü ve ihmalden nasıl korunacakları temel sorudur. Çocuk koruma sistemleri coğrafi, siyasi ve sosyolojik olarak farklılık gösterse dahi çocukların nasıl korunacağına dair daha genel bir amaca bağlı olmalıdır. Çocukları korumanın yolları toplumdan topluma farklılık gösterse de (Jones, 2008; Keeping Children Safe Coalition 2006; Landgren, 2004; Njoka, 2008; UNICEF, 2007; World Health Organization, 2007) önemli olan her toplumun yaptığı seçimleri çocuk hakları temelinde gerçekleştirmesidir (Wulczyn, Daro, Fluke, Feldman, Glodek & Lifanda, 2010).

Çocukları korumaya yönelik olarak ÇHS'de taraf devletlerin sorumluluklarını yerine getirirken ebeveynlere ve yasal temsilcilere mümkün olan tüm yardımları yapmakla yükümlü oldukları 18. Maddenin ikinci paragrafında vurgulanmaktadır (Akyüz, 2020). Hukuk ve politika, profesyoneller arasındaki işbirliğine odaklanmakla birlikte aile üyelerini birincil ortaklar olarak görmektedir. Çocukların korunması söz konusu olduğunda, aile (akrabalar dahil) merkezi bir rol oynamaktadır. Bu nedenle çocukları korumak hem özel hem de kamusal bir sorumluluktur (Munro, 2011; Munro, 2019; Wulczyn, vd. 2010).

Çocuklar çeşitli nedenlerle aile ya da toplum tarafından her zaman yeterince korunamayabilir. Bazen ebeveynler ve diğer aile üyeleri çocuklarını koruma konusunda isteksiz veya yetersiz olabilmekte bazen ise yaşanan toplumun ekonomik, sosyal ve politik

koşulları risk oluşturabilmektedir (Gilbert, Parton & Skivenes, 2011; Wulczyn, vd. 2010). Biyolojik ve hukuki sorumluluklara rağmen anne ve babalar çocuklarının yüksek yararını koruma sorumluluğunu yerine getiremediklerinde çocuk koruma sistemleri öne çıkmakta, toplumun rolü devreye girmektedir. Bu noktada herhangi bir nedenle ihmal ya da istismara uğrayan çocukların devlet tarafından koruma altına alınmasının ve her çocuğun uygun bir hizmet modelinden yararlanmasının sağlanması gerekmektedir. Çocuk koruma sistemlerinde yer alan bakım modelleri ülkelerin kültürel ve ekonomik durumlarına göre değişim göstermekle birlikte çocukların korunma gereksinimlerinin tüm dünyayı ilgilendiren bir konu olduğu evrenseldir (Berisha, 2018; Islami, 2016; Generolova, 2017; Forbes vd. 2011; Stokes 2016; Yazıcı, 2014) .

Çocuğun aile dışında korunması söz konusu olduğu zaman bakım modelleri; kurum temelli bakım hizmetleri ve aile temelli bakım hizmetleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. ÇHS'nin 20. ve 21. Maddelerinde ebeveyn korumasının yerine geçebilecek bir bakım türü önerilmektedir. Aile bakımın alternatifleriyle ilgili 20. Madde kimi çocukların (yararlarına olacağı belirlenmişse), ailesinden geçici veya kalıcı olarak ayrılmalarını belirtmektedir. Çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde devletler farklı kriterler kullanabilmektedir. Ancak BM ÇHS'de (1995) ailelerinden ayrı tutulmasına karar verilen çocuklar için yapılan uygulamanın ayrımcılık içerip içermediğine dikkat edilmesi önemle vurgulanmaktadır. Maddi imkansızlıklar tek başına çocukların ailelerinden ayrı kalmasının gerekçesi olmamalıdır. Benzer şekilde ailesi çocuğu okula göndermediği için de çocuklar ailelerinden ayrılmamalıdır. Bu gerekçeler çocuğun gelişimini olumsuz etkilediği zaman devlet öncelikle çocuk ailesinin yanındayken koşulları düzeltecek kaynakları harekete geçirmelidir (Genel Yorum No:14, 2013; Hodgkin & Newell, 2003). Çocuğun yüksek yararının tehlikede olduğuna dair gerekçelerin bulunduğu durumlarda önce aile üyeleriyle görüşmek ve desteğin kabul edilmesini teşvik etmek gerekmektedir (Meysen & Kelly, 2018).

Çocuğun anne babasından ayrılması yüksek yararına olduğu durumlarda devletin, başka alternatiflere yönelmeden önce, ÇHS 5. maddede yer aldığı gibi çocuğun daha geniş anlamdaki ailesinin yanında kalma olanaklarının değerlendirilmesi gerekmektedir. 1986 tarihli BM Ülke içi ve Ülkelerarası Evlat Edinme ve Koruyucu Aile İşlemlerine Özel Atıfla Çocukların Korunmasına ve Esenliğine İlişkin Sosyal ve Hukuksal İlkeler Bildirgesi'nin 4. maddesinde yer alan "Çocuğun bakımının kendi ana babası tarafından üstlenilmesi mümkün değilse ya da böyle bir durum uygun bulunmuyorsa, o zaman çocuğun ana babasının akrabaları, koruyucu ya da evlatlık alacak aile ya da, gerekliyse alternatif bakım kurumu

düşünülmelidir.” ifadesi çok önemlidir ve hiyerarşiden söz edilmektedir. Buna göre; önce yakın akrabalar, sonra koruyucu aile ya da evlat edinme biçiminde başka aile ve ardından uygun kurum bakımının tercih edilmesi vurgulanmaktadır (Hodgkin & Newell, 2003). Öncelikli olarak çocuğun ailesi yanında bakımı ve korunması için alınabilecek önlemlerin ve hizmetlerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bütün çabalara rağmen çocuğun ailesi yanında korunup bakımı sağlanamadığında, aileye seçenek olabilecek bakım türlerinin devreye sokulması gerekmektedir. Alternatif bakım türleri arasında da önceliğin yine “aile yanında bakım” türlerinde olması beklenmektedir (Karataş, 2007; Phillips & Mann, 2013; Schweiger & O'Brien, 2005).

Kısacası çocuk koruma sistemleri bir çocuğun riskli durumlara karşı korunmasını mikro sistemde ailesinden, makro sistemde ise toplumdan beklemektedir. Bir çocuğun ailesi yanında kalamamasına neden olan şiddet, ihmal ve istismar söz konusu olduğunda bakım tedbirlerinden öncelikli olarak aile hizmetlerini, bu mümkün olmadığı durumlarda son basamak olarak kurum hizmetlerini devreye sokmak gerekmektedir. Bu hizmetlerin sağlanmasında çocuk koruma sisteminde yer alan bileşenlerinin tanımlanması konuya açıklık getirmektedir (Gray, 2016; Wessells, 2015; UN Women, 2016; Forbes vd. 2011; Wulczyn vd. 2010).

Çocuk Koruma Sisteminin Bileşenleri

Çocuk koruma sistemleri toplumdan topluma farklılık gösterebilir ancak her ulusun resmi ve resmi olmayan unsurları bulunmaktadır. Resmi unsurlar, hükümet tarafından belirlenmekte ve yasalar, yönetmelikler ve politikalar tarafından yönlendirilmektedir. Resmi olmayan unsurlar ise toplumdaki tutumlar, değerler, davranışlar, sosyal normlar ve geleneksel uygulamalar tarafından şekillendirilmektedir. Devletin kapasitesinin yeterli koruyucu hizmetler oluşturamadığı durumlarda, sivil toplum kuruluşları veya diğer organlar, koruma boşluklarını doldurmak için kendi başlarına hareket edebilmektedirler. Ancak, sistemin resmi unsurlarının güçlü olduğu durumlarda bile, çocukların korunmasının sağlanmasında resmi olmayan unsurlar yine önemli bir rol oynamaktadır (Eynon & Lilley, 2010; Forbes & Oswald, 2010; Forbes vd. 2011; Landgren, 2004). Çocuk koruma sistemlerinin bu resmi ve resmi olmayan unsurlar çerçevesinde bir takım bileşenleri bulunmaktadır.

Çocuk koruma sistemi genel olarak; yasalar, politikalar, insan kaynakları, bakım hizmetleri, koruma ve müdahale hizmetleri bileşenlerinden oluşmaktadır: Aynı zamanda bu yapıda çocuklar, aileler, topluluklar, ulusal ve uluslararası çalışanlar olmak üzere farklı ana aktörler bulunmaktadır. Burada kritik olan söz konusu bileşenler ve sistem içindeki bu aktörler arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerdir. Bu etkileşimler çocuk koruma sistemini oluşturmaktadır (UN Women, 2016; Wessells, 2015). Çocuk koruma sisteminde yer alan bileşenleri World Vision (Forbes vd. 2011) " Kanunlar ve Politikalar", "Hizmet Mekanizmaları", "Kapasite", "Koordinasyon", "Hesap verebilirlik", "Bakım Çemberi" ve "Çocuk Yılmazlığı" olmak üzere yedi bölüme ayırmaktadır. Ayrıca bu unsurların ana aktörlerini de "Devlet", "Toplum", "Çocuk", "Aile" ve "Uluslararası Yapılar" şeklinde belirtmektedir (Şekil 2).

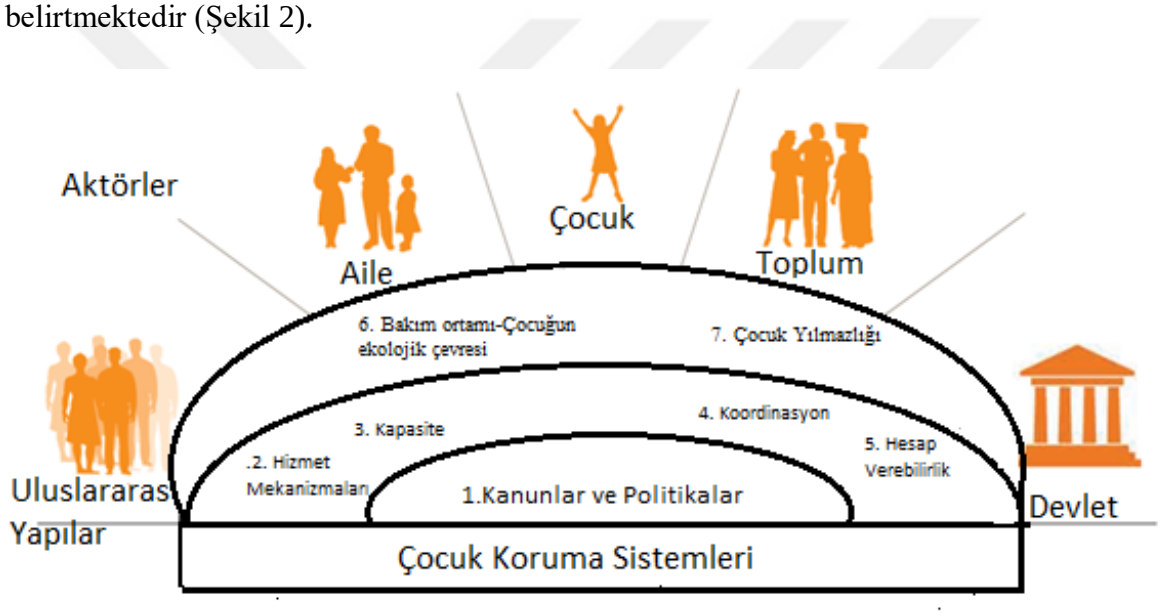

Şekil 2. Çocuk Koruma Sisteminin Bileşenleri

Kaynak: Forbes, B., Luu, B. D., Oswald, E. & Tutnjevic, T. (2011). A systems approach to child protection: A world vision discussion paper. Children in Ministry on behalf of World Vision International

Kanunlar ve politikalar standartlar ve düzenlemeler sistemin yapılarını, yetkilerini ve işlevlerini belirlemektedir. Etkili çözümlere ulaşabilmek için çocukları her düzeyde ve şiddetin gerçekleştiği tüm ortamlarda (aileler, okullar ve topluluklar) şiddetten korumak üzere politikalar, işlemler ve yapılar gerekmektedir.

Hizmet mekanizmaları Çocuklara koruma sağlayan hizmetler ve hizmet sunum mekanizmalarını kapsamaktadır. Hizmet mekanizmaları, müdahalelerin iyi bir şekilde bütünleştirilmesini ve uygun şekilde ele alınmasını sağlamak için önemli bir bileşendir.

Kapasite Bu bileşen devletlerin çocuk koruma hakkındaki kapasitelerini yansıtmaktadır. Çocuk koruma hizmetlerini sağlama ve gerçekleştirmede sahip olunması gereken insani ve mali kaynakları ve yeterli alt yapıyı içermektedir.

Koordinasyon Resmi ve resmi olmayan sistemlerin tüm unsurlarının, çocukların korunmasını sağlamak için bütünsel ve koordineli bir şekilde çalışmasını sağlayan işbirliği ve koordinasyon mekanizmalarını kapsamaktadır. Devletler, topluluklar, aileler ve en önemlisi çocuklarla çok disiplinli bir yaklaşım içinde çalışmak esastır. Bu bütünsel yaklaşım, risklerin daha iyi yönetilmesine olanak tanımaktadır.

Hesap verebilirlik Bu bileşen sistemin, ilgili yasalara ve çocuğun yüksek yararına göre işlemesini ve çocuk koruma endişelerine etkin bir şekilde yanıt vermesini sağlamayı kapsamaktadır.

Bakım ortamı-Çocuğun ekolojik çevresi Bu bileşen olumlu ve koruyucu tutumları, değerleri, davranışları ve geleneksel uygulamaları içermektedir. Ayrıca ilgili, destekleyici ve koruyucu bir yakın sosyal çevrenin önemi vurgulanmaktadır. Bu çemberde çocuğun ekolojik çevresi; aileler, topluluklar veya öğretmenler gibi resmi olmayan aktörler yer almaktadır ve çocuklar bu kişiler tarafından korunmaktadır.

Çocuk yılmazlığı Çocukların, kendilerinin ve başkalarının korunmasına katkıda bulunma yeteneklerini, dayanıklılığını, yaşam becerilerini ve katılımını içermektedir (UN Women, 2016; Wessells, 2015; Forbes vd. 2011). Çocuklar, zorluklar karşısında dikkate değer bir dayanıklılık göstermektedirler (Afifi & MacMillan, 2011; Masten & Gewirtz, 2006; Panter-Brick & Leckman, 2013).

Çocuk koruma sisteminde yer alan bileşenlerin her biri ayrı ayrı çok değerli olmakla birlikte aslında bir bütünün parçalarını yansıtmaktadır. Çocuk koruma hizmetlerinde başarı sağlanabilmesi için, bileşenlerin birbirinden bağımsız işlemesinin aksine bütünlüklü bir sistem olarak sürmesi gerekmektedir. Asıl mesele, sistemin tüm bileşenlerinin çocuklar açısından daha iyi sonuçlar alınmasına odaklanmasını sağlamaktır (Gray, 2016). Ayrıca bu bileşenler, mikro seviyeden makro seviyeye kadar çocuğun ekolojisinin farklı seviyelerinde çalışmaktadır. Mikro seviyede ebeveynler, kardeşler ve akranlar gibi en önemli ilişkiler yer almaktadır. Daha sonra çocuğun okul hayatındaki kişiler gelmektedir. Dolaylı etkilerde ise ebeveynlerin işleri ve hizmetlere erişim yer alırken, makro düzeyde ekonomi, kültür ve politik konular bulunmaktadır. Çocuk koruma sistemi bileşenlerinin "Devlet", "Toplum", "Çocuk", "Aile" ve "Uluslararası Yapılar" olmak üzere beş ana unsuru bulunmaktadır (Frobes vd. 2011).

Çocuk koruma sistemleri doğası gereği çok disiplinli olmaktadır. Çocuk koruma geleneksel olarak polis ve hakimler gibi devleti temsil eden ana unsurların görevi olarak görülse de, toplum, aile, çocuk ve uluslararası yapılar gibi diğer unsurlar da çocuk korumada hayati bir rol oynamaktadır (Wessells, 2015). Toplum boyutunda; medya, hükümet liderleri ve sivil toplum örgütleri önemli bir rol oynamaktadır. Çocuk ticareti gibi sorunlar uluslararası sınırları aştığında uluslararası unsurlar ulusal çocuk koruma sistemlerine katkıda bulunabilmekte veya bunları destekleyebilmektedirler. Çocuk koruma sistemlerinin yararlanıcısı ve hatta sorunun bir parçası olarak tanımlanabilen çocukların, ailelerin ve toplumun sistem içindeki rolü de önemlidir (Boothby, Strang, & Wessells, 2006; Fernando & Ferrari, 2013; Panter-Brick & Leckman, 2013; Ungar, 2008).

Çocuk koruma sisteminin yukarıda tanımlanan bileşenleri düşünüldüğünde çocuklar ve ailelerle çalışan sosyal çalışma görevlilerinin (Psikolojik Danışman ve Rehber, Psikolog, Çocuk Gelişimci, Sosyolog, Sosyal Çalışmacı) önemi göz ardı edilememektedir. Çocuk koruma sisteminin iyi işleyebilmesi bu görevlilerin niteliğiyle doğru orantılı olmaktadır. Çocuklarla doğrudan ya da dolaylı olarak çalışan kişilerin, çocuğun zarar görebileceği durumları belirleyebilecek, ailesine ve çocuğa nasıl yaklaşılması gerektiğini kavrayabilecek donanım ve becerilere sahip olması, bu aşamaların çocukların yüksek yararı için optimal sonuçlar verebilmesini sağlayacağından önemle beklenmektedir. Çocuk koruma sisteminin bileşenlerinin bu bakış açısıyla yürütülmesi, çocukların zarar görmelerini önleme ve onları tehlikelerden korumada son derece etkili olmaktadır (Gray, 2016). Çocuk koruma sistemleri, işi yürütmek için uygun şekilde donatılmış kişi ve kuruluşlara dayanmaktadır (Gilbert, vd 2011; Wulczyn, vd. 2010). Çünkü çocuk koruma çalışanlarının sistemin uygulama aşamalarında kritik kararlar vermesi beklenmektedir. Çalışanlar bu kararları verirken; zaman baskısı, yüksek duygular ve çatışan değerlerle karmaşık ve zorlu bir süreç yaşamaktadırlar. Sürecin kaliteli bir şekilde tamamlanması için sosyal çalışma görevlilerinin analitik ve sezgisel akıl yürütme becerilerine sahip olması gerekmektedir. Uygulamanın gerçekleştiği örgütsel bağlam, işin kalitesi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmaktadır (Ferguson & Norton, 2011; Holland, 2010; Munro, 2005; Munro, 2019; O'Sullivan, 2010).

Kısacası bütün çocukların onurlu bir yaşam sürmeye, her türlü şiddetten korunmaya hakkı vardır. Bütün haklar gibi, her türlü şiddetten korunma da doğuştan gelen bir hak olmaktadır. Bu, milliyeti, cinsiyeti, yaşı, ulusal veya etnik kökeni, rengi, dini, dili veya herhangi bir diğer durumu ne olursa olsun, her çocuğun şiddetten uzak bir yaşam sürmeye hakkı olduğu anlamına gelmektedir (Genel Yorum No:13, 2011; UN Women, 2016). Çocukların

haklarından yararlanmasının sağlanması ve çocuk koruma sisteminin etkili olabilmesi için uygulamaların bütünlüğü sağlayarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi

Türkiye'de çocuk koruma sisteminin temelleri cumhuriyet öncesi döneme dayanmaktadır. Cumhuriyet öncesi dönemde korunma gereksinimi olan çocuklara yardımsever kişiler tarafından kurulan vakıflar destek olmuş (Özbek, 2002), devletin yardımı söz konusu olmamıştır. Devlet tarafından yürütülmediği için bu vakıflar yerel olarak kalmış ve giderek zayıflamıştır. Tanzimat dönemiyle çocukları fiziksel, ruhsal ve sosyal tehlikelere karşı korumaya önem verilmeye başlanmış, birçok yasal düzenleme gerçekleşmiştir (Akyüz, 2020; Yazıcı, 2014). 19. yy'la birlikte Osmanlı'nın kurumlara ve sosyal olaylara ilgisi artmıştır (Özbek, 2002). II Mahmut'tan itibaren ortaya çıkan bu ilginin yoksulluk ve yoksulluğun yansıması olarak belirtilmektedir. II. Abdülhamit zamanında devletin ekonomik olanaklarının yetersizliği nedeniyle istenilenden daha mütevazı bir şekilde açılan ve daha sonra kapatılan bir kuruluş olan Darülhayr-ı Ali ile yoksul çocuklara hizmet verilmiştir (Okay, 1999). Daha sonra bu dönemde çocukların korunmasına yönelik en önemli girişim, Mithat Paşa tarafından kurulan, en küçük 5 en büyük 13 yaşındaki çocukların bakımlarının sağlandığı ve eğitim gördükleri çocuk ıslahhaneleri olarak belirtilmektedir (Akyüz, 2020; Yolcuoğlu, 2009).

Kronolojik olarak sıralanacak olursa; Tanzimat döneminde korunma gereksinimi olan çocuklar için eğitime yönelik kurulmuş önemli bir kurum da "Darüşşafaka"dır. Darüşşafaka hala hizmet vermeye devam etmektedir. Bir diğer önemli kuruluş ise yetişkinler için hizmetleri daha çok kapsayan ancak korunma gereksinimi çocukları da hizmetine alan "darülaceze"dir. Ardından, Trablusgarp (1911) ve Balkan Savaşlarıyla (1912-1913) artan şehit sayısıyla onların çocuklarını koruma amaçlı 1917 yılında Darüleytamlar, Kurtuluş savaşı sırasında ise Atatürk'ün öncülüğü ile 1921 yılında Ankara'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti yer almaktadır. Atatürk'ün yakından ilgilendiği Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin adı 1935 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilmiş, 1937'de ise bakanlar kurulu kararıyla dernek statüsünü geçirilmiştir (Çanakçı, 2016; Okay, 1999; Sarıkaya, 2007). 1983 yılında 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nu (SHÇEKK) yürürlüğe girene kadar dernek olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Günümüzdeki Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın kökleri Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne dayanmaktadır. Bu nedenle Himaye-i Etfal Cemiyeti kökleri cumhuriyet öncesine dayanan

en önemli kurumların başında yer almaktadır (Akyüz, 2020; Çanakçı, 2016; Sarıkaya, 2007). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kurulmasında ana unsur, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı gibi arka arkaya gerçekleşen savaşlarda şehit olan kişilerin yetim çocuklarına yardım etme ihtiyacı olarak ortaya çıkmaktadır. O dönemlerde Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'i o yılların sosyal dayanışma ihtiyacını karşılama amacıyla kısa zamanda insancıl bir anlayış içersinde gelişmiştir. Ayrıca Atatürk'ün himayesinde çalışmalarını sürdüren Cemiyet sadece korunma gereksinimi olan çocuklarla ilgilenmemiş çocuk refahını arttırmak için çeşitli çalışmalar da gerçekleştirmiştir. Günümüz çocuk politikasının temelleri bu Cemiyet ile atılmıştır. Buna ek olarak Cumhuriyetin ilan edilmesiyle çocukların korunma konusu yasal olarak da ele alınmıştır (Karataş, Acar, Cankurtaran-Öntaş, Baykara-Acar & Gökçearslan, 2004).

Cumhuriyet'in kurulmasının ardından çocukların korunmasına yönelik birçok kanun çıkarılmaya başlamıştır. Bunların başında 1926 tarihinde çıkarılan Türk Medeni Kanunu, ardından 1983 yılında yürürlüğe giren SHÇEKK gelmektedir. Günümüze kadar bu kanunlar üzerinde birçok yenilik yapılmıştır. Ancak çocuk korumayla ilgili ülkemizde en önemli gelişme 20 Kasım 1989 tarihinde sunulan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Çocuk Haklarına dair Sözleşmesinin Türkiye tarafından 14.09.1990 tarihinde imzalanmasıdır. Sözleşmenin onaylanıp resmi gazetede yayınlanma tarihi 04.04.1995 yılını bulmuştur. Bu nedenle 1995 yılının, Türkiye için çocuk koruma alanında bir dönüm olduğu söylenebilmektedir (Akço & Akbulut, 2016; Akyüz, 2020; Erbay, 2021).

Ayrıca haklar çerçevesinde çocuk korumayla ilgili tarihsel süreç Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk'ün 1924 yılında imzaladığı Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile başlamıştır. Ancak II. Dünya Savaşında kesintiye uğramıştır. Savaşın ardından Birleşmiş Milletler'in (BM) liderliğinde çocuk hakları temelli uluslararası çalışmalar gerçekleşmiş, 1959 yılında "Dünyadaki çocuklara asgari bir özen gösterilmelidir" ilkesini temel alan "Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi" BM Genel Kurulu tarafından onaylanmıştır. 1979 yılında "Dünya Çocuk Yılı"nda başlamakta olan çalışmaların, 20 Kasım 1989 tarihinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin BM Genel Kurulu tarafından onaylanmasıyla sonuçlandığı görülmektedir (Akyüz, 1999; Müftü, 1997; Yolcuoğlu, 2009)

Çocuk Hakları Sözleşmesinin onaylanmasının ardından çocuk korumayla ilgili yapılan çalışmalar UNICEF'in de desteğiyle Sözleşmenin duyurulması ve yaygınlaştırılması yönünde devam etmiştir. Bu çalışmalar sayesinde mevcut yasaların Çocuk Hakları Sözleşmesiyle uyumlu olması için girişimler gerçekleşmiştir. Buna ek olarak 2010 yılında

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda çocuk hakları kavramıyla ilgili yapılan değişiklik çocuk korumayla ilgili en büyük değişiklik olarak görülmektedir. Bu değişiklikle 41. madde başlığına "çocuk hakları", madde metnine de "Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır." tanımı eklenmiştir. O yıllardaki adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü artık resmi olarak her türlü istismara ve şiddete karşı çocuğu koruma görevinin muhatabı olmuştur (Akço & Akbulut, 2016).

Yukarıda anlatılan yasal düzenlemelerle birlikte dikkat edilmesi gereken temel konulardan biri çocuk koruma politikalarının bütünlüklü, kapsamlı ve tutarlı olması şeklinde vurgulanmaktadır. Çocuk korumayla ilgili birçok girişim, yasal düzenleme ve uygulama olsa dahi kritik olanın; kapsamlı ve çağa uygun bir politikanın olması gerekmektedir (Gilbert vd. 2011; Munro 2019). Karataş (2007) Türkiye'de çocuk korumanın bu kriterleri tam olarak sağlamadığını gözlemlediğini belirtmektedir. Buna ek olarak çocuk koruma sistemine eklenen her yeni düzenlemenin, sistemin tamamını içermeden yapılmasının bütünlüklü bir politikanın geliştirilmesini engelleyeceğini belirtmektedir.

Özetle, çocukların korunması ilk olarak vakıf ve dernek gibi kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmiş, Cumhuriyetin ilânıyla birlikte yasalarla korunmaya başlamıştır. Çocukların korunmasının geleneksel koruma yollarıyla başlayıp modern korumaya doğru ilerlediği görülmektedir. Ancak modern korunma sistemine evrilmede kapsayıcı, tutarlı ve bütünlüklü uygulamalar sağlandığı takdirde etkili sonuçların alınacağı önemle vurgulanmaktadır.

Koruma ve Bakım Hizmetleri

Türkiye'de koruma ve bakım hizmetlerinden söz edebilmek için öncelikle ülkede yer alan çocuklarla ilgili istatistiki verileri sunmanın, çok değerli olan niteliğin yanında niceliksel olarak da durumun ortaya konulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2020 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun %27,2'sini çocuklar oluşturmaktadır. 2020 yılsonu itibarıyla, Türkiye nüfusu 83 milyon 614 bin 362 kişi iken bunun 22 milyon 750 bin 657'si çocuklardır. ASHB'nin 2020 yılına ait verilerinde ise Türkiye'de yaşayan çocukların kaçının çocuğa yönelik hizmetlerden yararlandığı ve hizmetlere göre sayılarının dağılımı Tablo 1 ve Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 1

Kuruluş Bakımında Olan Çocuk Sayısı

Kuruluş Tipi	Kuruluş Sayısı	Çocuk Sayısı
Çocuk Evleri Sitesi	111	6.181
Çocuk Evleri	1.193	5.956
Destek Merkezi	65	1.387
Toplam	1.369	13.524

ÇHS' de çocukların riskli oldukları durumlarda öncelik aile yanında bakımın sağlanması, bunun mümkün olmadığı durumlarda aile odaklı diğer hizmetlerden yararlandırılması son aşama olarak kurum bakımları tercih edilmektedir. Türkiye'de kurum bakımında olan çocukların toplam sayısı son istatistiklerde 13.524 olarak görülmektedir.

Tablo 2

Çocuğa Yönelik Hizmetlerden Yararlanan Çocuk Sayısı

Çocuğa Yönelik Hizmetler	Sayı
Kuruluş Bakımı Altında Bulunan Çocuk	13. 524
Koruma Altına Alınmadan Aile Yanında Destek Verilen Çocuk	129.422
Evlat Edindirilen Çocuk	17. 896
Koruyucu Aile Yanında Bakımı Sağlanan Çocuk	7.864
Koruyucu Aile Sayısı	6.481

Tablo 2'de belirtildiği gibi ASHB'nin verilerine göre; 2020 yılında Türkiye genelinde kuruluş bakımı altında bulunan çocuk sayısının 13 bin 524 olduğu görülmektedir. Mevcut koruyucu aile sayısı 6 bin 481, koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocuk sayısı ise 7 bin 864 olduğu anlaşılmaktadır. Evlat edindirilen çocuk sayısı toplam 17.896 olarak görülmektedir ancak 2020 yılında 493 çocuk evlat edinme hizmetinden yararlanmıştır. Koruma altına alınmadan aile yanında destek verilen çocuk sayısının 129.422 olduğu anlaşılmaktadır (ASHB, 2022; TÜİK, 2022).

ASHB Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Türkiye'de çocukların korunmasıyla ilgili en önemli kurumdur. İhmal ya da istismar sonucu korunma gereksinimi ortaya çıkan çocukların

yüksek yararı adına farklı bakım yöntemleri kullanılmaktadır. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü bu durumlarda ilgili çocuklara korunma ve bakım hizmetleri sunmakla yükümlüdür. Bu koruma ve bakım hizmetleri aile destek hizmetleriyle çocukların aile yanında bakımı şeklinde olabileceği gibi, koruyucu aile uygulaması ve evlat edindirme uygulamaları aracılığıyla da sunulabilmektedir. Bazen de korunmaya muhtaç çocuklar kurum bakımına alınmakta çocuk evleri ya da çocuk evleri sitelerinde koruma hizmeti verilmektedir. Genel olarak çocuk koruma sisteminde yer alan hizmetler kurum odaklı ve aile odaklı hizmetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Tuncer & Erdoğan, 2018; Yazıcı, 2014). Kurum odaklı hizmetler Türkiye

Kurum Odaklı Hizmetler

Kurumlar çocukların herhangi bir nedenle ailesi yanında kalamama ve aile odaklı hizmetlerden yararlandırılamayacakları durumlarda en son değerlendirilmesi gereken hizmetleri içermektedir (Genel Yorum No:14, 2013; Hodgkin & Newell, 2003; Karataş, 2007; Phillips & Mann, 2013; Schweiger & O'Brien, 2005). ASHB'nin hizmet politikası da bu yöndedir. Çocukların öncelikle biyolojik aileleri yanında bakımının sağlanması, bunun gerçekleşemediği koşullarda aile odaklı hizmetlere yönelmek ilk basamağı oluşturmaktadır. Kurum odaklı hizmetlerde de artık günümüzde ASHB kurumlarını ev tipi kuruluşlar olarak dönüştürmüş, son olarak 2017 yılında kışla tipi olarak tabir edilen kuruluşlar tamamen kapatılmıştır. Sonuç olarak kurum bakımı olarak hizmet veren yatılı kuruluşlar çocuk evleri ve çocuk evleri sitesi adları altında hizmet sunmaktadır. Ayrıca daha özel amaçları içeren çocuk destek merkezleri aile odaklı hizmetlerin altında yer almaktadır.

Çocuk Evleri Sitesi; Çocuk evleri sitesi koğuş tipi kuruluşların kapanmasında kurtarıcı rol oynayan bir kurum modelidir. Çocuk evleri sitesi, bir kampüs içerisinde çok sayıda evin yer aldığı ve korunma gereksinimi olan çocukların bakımlarının bu evlerde sağlandığı bir modeldir (ASHB, 2022).

Çocuk Evleri; Çocuk evleri, her ilin mümkünse merkezinde, kültürel ve sosyal bakımdan çocukların yaşamasına uygun bölgelerinde, hastane ve okula yakın müstakil ya da apartman dairesinde en az 5 en fazla 8 çocuğun kaldığı evleri kapsamaktadır. Çocuk evleri sitesi kuruluşların dönüştürülmesinde çok önemli bir yere sahipti. Çocuk evleri ise bunun daha ilerisine geçerek çocukların sosyal yaşama uyumlarını kolaylaştırmak ve yaşam becerilerini geliştirmek açısından çok daha büyük bir önem sahiptir (ASHB, 2022). Bu hizmet modeliyle

çocukların özellikle yaşam becerileriyle ilgili karşılaştıkları güçlüklerin aşılacağı düşünülmektedir.

Çocuk Destek Merkezleri; Çocuk destek merkezleri, suça sürüklenen ya da sokakta tehlikelere maruz kalması nedeniyle koruma kararı ya da bakım tedbiri olan 11-18 yaş arası çocuklardan; psikososyal desteğe ihtiyaç duyduğu tespit edilenlerin, bu ihtiyaçları giderilinceye kadar geçici süre ile bakım ve korunmalarının sağlandığı kuruluşlardır. Bu kuruluşların amacı çocukların yaşadığı travmaların etkisini en aza indirmektir (ASHB, 2022).

Çocuk Koruma Sisteminde Aile Odaklı Hizmetler

İnsan, diğer canlılara göre daha uzun süre bir başkasının bakım ve desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu bakım ve desteğin en iyi şekilde sağlanmasında aile ortamı kritik bir yere sahiptir. Çocuğun yaşamasına ve gelişimine uygun bir aile ortamı, hem nesillerin sağlıklı yetişmesinde hem de toplumun güçlenmesi ve gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Sağlıklı aileler sağlıklı toplumları oluşturur. Aile, toplum ve birey açısından değerli bir sosyal kurumdur. Bu nedenle ailenin korunmasını ve gelişmesini sağlayacak önlemler alınması gereklidir (Bornstein, 2016; Walsh, 2017). Bu noktada devreye aile odaklı hizmetler girmektedir. Kurum odaklı hizmetler bölümünde de açıklandığı üzere ASHB'nin politikasında öncelik çocuğun aile odaklı hizmetlerden yararlanmasıdır. Aile odaklı hizmetlerde çocuğun biyolojik ailesinin yanında kalmasıyla ilgili çalışmalar da mevcuttur ancak koruyucu ailelik ve evlat edinme bu tez çalışması kapsamında özellikle vurgulanan iki hizmet türüdür. Bu nedenle bu başlık altında koruyucu ailelik ve evlat edinme hizmeti sunulmuştur.

Koruyucu Ailelik

Koruyucu ailelik, ihmal ya da istismara maruz kalmış ya da ebeveynleri tarafından gereksinimleri karşılanamayacak duruma gelerek koruma altına alınan çocukların hayatı için önemli bir modeldir (Barbell & Freundlich, 2001; Mercer, 2006; Triseliotis, Borland, & Hill, 2000;). Türkiye özelinde tanımlanacak olursa Koruyucu Aile Hizmeti; ASHB tarafından yürütülen, çeşitli sebeplerle biyolojik ailesi yanında bakımı sağlanamayan çocukların mevzuatça belirlenmiş nitelikleri taşıyan uygun ailelerin yanında geçici bir süre ya da daha uzun bir süre bakıldığı, çocuğun sağlıklı bir aile ortamında büyüyüp gelişmesini ve diğer

ihtiyaçlarının aile ortamında karşılanmasını amaçlayan bir hizmet modelidir (Karataş, 2007; Yazıcı, 2014).

Koruyucu aileliğin tarihsel süreci son yüzyılda ailelerin çocuklarını gayri resmi yollarla başka bir ailenin yanına vermesinden yavaş yavaş daha yapılandırılmış koruyucu sistemlere geçilmesi ve günümüzde çocuk koruma sistemleri tarafından gözetilmesine kadar uzamaktadır. Tarihsel olarak koruyucu aileler, korunma gereksinimi olan çocuklar için geçici bakım sağlayan kişiler veya "bebek bakıcısı" olarak görülmüştür. Koruyucu ailelerin yanına yerleştirme çalışmaları ilk zamanlarda çocukların haklarına ya da duygularına çok önem verilmeden gerçekleştirilmiştir (Barbell & Freundlich, 2001). Kurumsal bakımdan aile odaklı hizmetlere geçişte çocukların hakları ya da duyguları değil hükümetlerin zaman içerisinde bu kurumlara bağımlı hale gelmesi yatmaktadır. Bu nedenle kurumsal bakım yerine evde bakım sağlama yönünde bir çabaya girilmiştir (Barbell & Freundlich, 2001; Fox & Berrick, 2007; Gil, 1984; Mitchell vd, 2005; Rittner, Affronti, Crofford, Coombes & Schwam-Harris 2011).

Aile odaklı hizmetlere geçiten sonra geleneksel olarak, koruyucu aileler, çocuklar onlara derinden bağlı olsalar bile, evlat edinen aileler gibi kabul edilmemişlerdir. Ancak 1980'lerden sonra koruyucu aileler, büyüttükleri çocukların hayatlarına daha fazla dahil olmaya başlamışlardır (Barbell & Freundlich, 2001; Stovall & Dozier, 1998). Koruyucu ailelerin süreçlere dahil olma konusunda yaşadıkları sorunların kaynakları toplumsal baskı, ailelere rolleri hakkında net bilgiler sunulmaması, biyolojik aile faktörü ve çocuğun geçmiş travmaları olarak açıklanmaktadır (Barbell & Freundlich, 2001; Simms, 1991).



Şekil 3. Moses brought before Pharaoh's Daughter by William Hogarth

Moses brought before Pharaoh's Daughter by William Hogarth (1697–1764), Coram in the care of the Foundling Museum. https://artuk.org/discover/artworks/moses-brought-before-pharaohs-daughter-191926

Şekil 3'te sunulan resim, 2010 yılında Grundtvig Vakfı tarafından finanse edilen Avusturya, Almanya ve Birleşik Krallık'taki koruyucu aile ve koruyucu aile destek çalışanlarının katıldığı bir eğitim değişim programında koruyucu ailelikle ilgili tartışmaların başlangıç noktası olmuştur. İlk olarak resimdeki koruyucu annenin (Firavun'un kızı), arkasındaki kişilerin bakışlarına ve spekülasyonlarına maruz kalması, kişisel ve profesyonel rolleri ve ilişkileri bütünleştirmenin zorluğundan bahseden günümüzün koruyucu ailelerinin ilgisini çekmiştir. Daha sonra çocuk ve yeni annesi arasındaki boşlukta sisli bir şehir manzarasının hakim olduğu vurgulanmıştır. Bu uzaklaşan manzara, yeni bir aileye katılmakta olan çocuklar için kimlik kaybını veya bulanıklaşmasını akla getirmektedir şeklinde yorumlanmıştır (Wakelyn, 2011).

Koruyucu aile hizmetinde, evlat edinmeden farklı olan durumlar söz konusudur. Örneğin; çocukların biyolojik aileleri hayatlarında her zaman kilit bir rol oynamaktadır. Koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocukların çoğunun, biyolojik aileleriyle yeniden bir araya gelmesi

beklenmektedir. Özellikle bebek ve küçük çocuklar için istenen kalıcı ailelerin olmasıdır ancak buna karşılık kalıcılığın sağlanamama gerçeği ortaya çıkmaktadır (Dozier, 2005; Lockwood, Friedman & Christian, 2015; Stott & Gustavsson, 2010; Tilbury & Osmond, 2006). Bu nedenle biyolojik aileleriyle psikolojik bağlar kurmaya devam etmektedirler. Bu bağlantılar göz önünde bulundurularak koruyucu ailelere yönelik toplum temelli, aile odaklı ve çocukların koşullarına duyarlı bir hizmet sistemi oluşturmak gerekmektedir (Barbell & Freundlich, 2001).

Çeşitli nedenlerle koruma altına alınan çocukların ihmal ya da istismardan uzak kalacakları koruyucu aile modelinden yararlanmayı memnuniyetle karşılamaları beklense de çocuklar bu süreçte biyolojik ailelerinden ayrılma durumlarıyla da baş etmeye çalışmaktadır. Ayrıca çocukların koruyucu aile yanına geçtikleri zamandaki yaşları önemli görülmektedir. Çocuklara iyi bir duygusal çevre sağlayabilmek için koruyucu ailelerin kişilik özelliklerinin bu çocuklarla beraber yaşamaya uygun olup olmadığının seçilmesi gerekmektedir. Koruyucu ailelerin tutarlılık ve bakımın sürekliliği gibi bağlanma konularını dikkate alması sağlanmalıdır. Ayrıca, erken çocukluk döneminde koruyucu aile değişikliği önerilmemektedir. Koruyucu ailelik modelinin kalıcılık planlaması içermesi çok önemlidir. Çocuk için en kısa sürede güvenli ve uzun süre kalabileceği bir ev ortamı yaratılmalıdır (Mercer, 2006, s. 7-8). Çocuk ve ailelerin ihtiyaçlarına duyarlı koruyucu aile bakımı;

- Çocuğa veya ana-babaya yönelik bir hizmetten farklı olarak tüm aileye yönelik bir hizmet olarak görülmeli, aile odaklı olmalıdır.
- Vaka planlamasında çocuğun bireysel ihtiyaçları ön planda tutulmalı yani çocuk merkezli olmalıdır.
- Çocuğun aldığı bakım ve hizmetlerin yaşına ve fiziksel, bilişsel, davranışsal ve duygusal durumuna duyarlı olması için gelişimsel uygunluk dikkate alınmalıdır.
- Hizmetlerin toplum temelli bir bakış açısıyla sunulması, böylece çocukların hayatlarındaki önemli insanlarla temas halinde kalmaları ve tanıdık ortamlarda yaşamaları sağlanmalıdır.
- Ailelerin kültürel değerlerine saygı duyulmalıdır (Barbell & Freundlich, 2001).

Ayrıca, Casey Aile Programı (2013) tarafından koruyucu aileliğin kalıcılığına yönelik kapsamlı bir çalışma yürütülmüştür ve bu çalışma sonucunda, koruyucu aile uygulamasına rehberlik edecek on yerleştirme öncesi uygulama ilkesi belirlenmiştir. Bunlar;

- Varsayımları ve hedefleri açık anlaşılır bir şekilde geliştirin,
- İyi uygulamayı kolaylaştıran organizasyon yapıları oluşturun,

- İşbirlikleri oluşturun,
- Rolleri ve sorumlulukları netleştirin,
- Yanıt verebilirliği ve kapsayıcılığı
- Ailelerin yetkin olmalarına yardımcı olun,
- Doğru çocuk için doğru aileyi bulun (çok yönlü eşleştirme),
- Sosyal hizmet uzmanları, koruyucu aileler ve biyolojik aileleri arasındaki ekip çalışmasını ve ortaklıkları destekleyin,
- Koruyucu ailelere yeterli somut ve duygusal destek sağlayın ve
- Sistemde ailelere söz hakkı verin şeklindedir.

Barber ve Delfabbro, (2004) koruyucu aile hizmetinin daha etkili olması için bir takım önerilerde bulunmaktadır. Koruyucu aile hizmetinden yararlanacak çocuğun evin en küçüğü olması daha iyidir. Sistem yer alan kişilerin işbirliği içinde olması çocukların hizmetleri erişimini iyileştirecektir. Koruyucu aileler için yerleştirme öncesinde eğitim çok önemlidir. Biyolojik aile yerleştirme sürecine dahil olduğunda, sonuçlar normale göre daha iyi olmaktadır. Çocuğa yerleştirme öncesi bilgi vermek, taşınma ile ilgili kaygıyı hafifletir. Gençler kendileri yerleştirme öncesi hazırlık ve yerleştirme kararına dahil olmak isterler.

Evlat Edinme

Çocuk koruma sistemlerinde söz edildiği üzere ve Çocuk Hakları Sözleşmesinde vurgulandığı gibi bir çocuğun aile ortamında kalmasının mümkün olmadığı durumlarda gerçekleşecek en ideal aile odaklı hizmetlerden biri evlat edinme modelidir. Evlat edinme, özellikle kalıcı bakım sağlama açısından çok başarılı bir modeldir (Rampage, Eovaldi, Ma, Foy, Samuels & Bloom, 2017, s.221-223; Tanrıbilir, 2011, s.129). Türk Medeni Kanunun 305 ile 320. Maddeleriyle de evlat edinme modelinin yasal çerçevesi sunulmuştur. Buna göre evlat edinme yoluyla hukuken aile ve çocuk arasında bir soy bağı kurulmaktadır (Çağlar, 2012, s.403; Yolcuoğlu, 2009).

Evlat edinme, bir kişinin kendisinden olmayan bir çocuğun ebeveyni olmak istemesiyle başlamaktadır. Bu sürecin başlamasının ardından evlat edinen kişiler de her ebeveynin yaşadığı güzellikleri ve zorlukları yaşamaya başlarlar (Rampage vd, 2017, s.221-223). Evlat edinme özelinde değerlendirilecek olursa, çocukların ve ebeveynlerin yaşamlarında birçok olumlu ve olumsuz durum gerçekleşebilmektedir. Olumlu ve en önemli tarafı, biyolojik ebeveynleri tarafından yetiştirilemeyen çocuklar için istikrar, sevgi dolu bakım, güvenlik ve

ömür boyu aile bağlantıları sunmasıdır (Brodzinsky, 2011). Diğer taraftan evlat edinen kişileri bekleyen bir zorluk; çocukların biyolojik ailelerinin olması ve çocukları şeffaf, gerçek bilgilerle büyütmeyle baş etme duygusu olarak karşılarına çıkmaktadır. Bu durum evlat edinen kişileri karmaşık bir hale getirir. Toplumun bu karmaşık koşulu bir eksiklik olarak görme eğilimi bulunduğu düşünülse de (Rampage vd, 2017, s.221-223) uygun politikalar ve olumlu bakış açıları geliştirmeyle bu düşüncenin sadece alan yazında geçmişe dair bir bilgi olarak kalabileceği ümit edilmektedir.

Evlat edinme çok açık bir şekilde faydalar sağlarken, araştırmalar (Baker, Biringen, Meyer-Parsons & Schneider, 2015; Juffer, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2005; Opiola, 2016; Stams, Juffer & Van IJzendoorn, 2001) evlat edinilen çocukların ve onlara ebeveynlik yapan yetişkinlerin yaşamlarında birçok zorluk göstermektedir. Bununla birlikte, evlat edinilen çocukların daha ciddi uyum güçlüğü yaşamalarının sadece evlat edinme durumu değil, daha ziyade yerleştirme öncesindeki olumsuz koşullar olduğu vurgulanmaktır. Örneğin, genetik temelli sorunların mirası, olumsuz doğum öncesi deneyimler (uyuşturucu ve alkole maruz kalma) ve yetersiz beslenme, ihmal, istismar, ebeveyn psikopatolojisi ve kurum bakımına maruz kalma gibi yerleştirme öncesi olumsuzluklardır. Aynı zamanda araştırmalar evlat edinmeyle ilgili bireysel ve aile dinamiklerinin, çocuğun benlik saygısı ve kimliği üzerinde olduğu kadar ebeveyn-çocuk ilişkileri üzerinde de derin etkileri olabileceğini ve genellikle uyum zorluklarına yol açabileceğini göstermiştir.

Evlat edinen ailelerin ihtiyaçları da koruyucu ailelerinkine benzemektedir. Evlat edinme sürecinde koruyucu ailelikten farklı olarak işin içine hukuki boyutlar girmektedir. Evlat edinen kişiler de yardıma ve eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Evlat edinen ebeveynler, sadece evlat edinilmiş bir çocuğa bakmak ve büyütmek istememekte; kendileri ve çocuk arasında yeni bir aile ilişkisi ve yeni duygusal bağlar yaratmak istemektedir. Evlat edinmenin diğer alternatif yollarından biri de sosyal ve dini inançlara dayanmaktadır. Yetişkinler için, ihtiyaç sahibi çocuklara ebeveyn olmanın mutluluğunu yaşama fırsatı sunar; Bu tür durumlarda evlat edinme, kendinden daha şanssız olanlara iyilik yapmak ve onlara bakma sorunluluğunun yerine getirilmesi olarak görülmektedir. Yetişkinler, çocukların gelişimini beslemek ve yönlendirmek; ve birçok durumda, çocukların erken dönem olumsuz deneyimlerinin etkilerini iyileştirmenin memnuniyetini elde etmek istemektedir (Brodzinsky, 2011; Rampage vd, 2017, s.221-223).

Aile Dinamikleri ve Anne Babalık

Aile, en yalın anlamıyla anne baba ve çocuklardan oluşan bir topluluk olarak algılanmaktadır. Çok çeşitli aile yapıları bulunmakla birlikte bu yapıların çoğunda birlikte ya da ayrı ayrı anne, baba ve çocuk yer almaktadır. Aile dinamiklerini anlatabilmek için ailenin tanımlaması ve ailenin işlevlerini açıklamak gerekmektedir. Ardından aile dinamiklerinin önemli parçaları olan anne babalık; anne baba olmak (annelik ve babalık süreci) ve anne babalık bilişi başlıkları altında sunulmaktadır.

Ailenin Tanımı

Aile kavramının sosyolojik, antropolojik ve tarihi konularda geniş bakış açılarıyla sunulmuş farklı tanımları bulunmaktadır. Ancak genel olarak, aynı çatı altında yer alan; anne, baba ve çocuklardan oluşan topluluk şeklinde açıklanmaktadır (Baumrind, 1991; Belsky, 1986; Doğan, 2016; Erkan, 2013; Kağıtçıbaşı, 1996; Walsh, 2017). Türk Dil Kurumu'nda (TDK) (2022) ise ailenin "Evlilik ve kan bağına dayanan anne, baba, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik, bir toplum çekirdeği" olarak tanımlandığı görülmektedir. En temelinde aile olgusu toplumsal bir birimi ifade etmektedir.

Aile, birçok insan topluluğunda temel sosyal birim olmasına rağmen, biçimi ve yapısı gereği de oldukça değişkendir (Vandenbos, 2020). Postmodern bakışa göre ailenin tanımı; ortak bir geçmişi, bugünü ve geleceği paylaşan insanların karşılıklı ilişkiler sistemi şeklindedir. Hızla değişen sosyal olgular, aile kavramını da genişletmektedir. Daha kapsayıcı tanımı, sadece kan bağı, ortak alan paylaşımı ya da yasal dayanaklar değil, kişiler arasındaki psikolojik bağlarla kurulan bir yapı olduğudur (Doğan, 2016, s.3-4; Gülerce, 2007, s.11-12). Antropolog Malinowski ve Aile Kuramı temsilcilerinden Murdock (1943) da aile üyelerinin aynı hane içinde yaşamalarını gerekli görmemektedir. Murdock (1943) bu görüşlerini Malinowski'yi anlattığı "Bronislaw Malinowski" adlı makalesinde sunmaktadır. Onlara göre aile; evlilik, kan ve evlat edinme yoluyla birbirine bağlanmış ve birbiriyle ailevi rollerine göre ilişki kurmuş olan, iki ya da daha fazla sayıdaki bireyin oluşturduğu bir gruptur. Kısacası aileyi, bireylerin birbirlerine gösterdikleri desteği göz önünde tutarak tanımlamayı seçen araştırmacılar bulunmaktadır.

Biyolojik ya da psikolojik bir şekilde arada bağ kurmayı başarabilen gruplar, aile olarak tanımlanmakta, her biri bir toplulukta yer almakta ve yaşadıkları yerin temelini oluşturmaktadır (Gladding, 2015). Yani, aile toplumun temelidir denebilir. Ailenin

toplumun temeli olması yüz yıllar öncesi için bile geçerli bir durumken modern toplumların da önemli bir parçası olarak görülmektedir. Çünkü dünya nüfusunun %95'lik bölümünü aile birimleri oluşturmaktadır (Doğan, 2016, s.3-4). Bu sosyal üniteyi oluşturan bireylerin birbirlerine olan güçlü bağlılıkları ve sadakatleri uzun yıllar sürer. Aile kavramına en ayırt edici anlamı yükleyen bu kalıcılık özelliğidir. Aile çeşitli teorisyenler tarafından taslağı oluşturulmuş, sürekliliği olan bir kavramdır (Webb, 2017, s. 68).

Aile kavramı, üyelerinin belirli bir düzene göre ilişki kurdukları sistem şeklinde tanımlanmaktadır. Bu düzenlemeler, açıkça belirtilmese de bir bütünü, yani ailenin yapısını oluşturmaktadır (Minuchin, 1974, s. 89). Aile, üyelerin birbirleriyle etkileşime girdiği, her birinin ayrı ve bütün olarak işlevlerinin olduğu dinamik bir sistemdir (Baumrind, 1991; Vallacher & Nowak, 1994, s. 15).

Aile sistemi, bireyleri ve bireyler arasındaki ilişkileri içeren birbirine bağlı unsurlardan veya alt sistemlerden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, aile sistemi kendi içinde birer sistem olan alt sistemleri kapsamaktadır (Golombok, 2002). Bu alt sistemler bütünlüğün işleyişindeki rollerini yerine getirmek için kendilerini organize etmektedir (Magnusson, 1998, s. 2). Aile içindeki her öğe veya alt sistem, diğer öğeleri hem etkiler hem de onlardan etkilenir; sistemin herhangi bir yönündeki bir değişiklik, diğerlerinde de değişikliklere yol açabilmektedir (Golombok, 2002). Aileler, değişime veya zorluğa yanıt olarak uyarlanabilir bir şekilde yeniden organize olma yeteneğine sahiptir. Diğer canlı sistemler gibi, aile sistemleri de bir yanda büyüme ve olgunlaşma deneyimleri, diğer yanda tutarlılık ihtiyacı arasında dinamik bir dengeye ulaşmak için sürekli çaba göstermektedir.

Ailenin İşlevi

Aile sadece toplumun temel birimi değil, aynı zamanda bireyin fiziksel ve zihinsel gelişimi için de önemli bir kurumdur. Ailedeki her üye, diğeri/diğerlerinin gelişimini etkiler ve sosyal sistemin çalışma sürecinde önemli bir rol oynar. Ailenin işlevi bu sistem içindeki rollerin bütünüdür (Berger & Berger, 1975; Dai & Wang, 2015; Walsh, 2017). Genel olarak toplumlarda bu roller ailenin, bebeklik ve çocukluk döneminde bireyi koruma, besleme, büyütme ve sosyalleştirme işlevleri olarak öne çıkarken, ergenlik döneminde ise bunların yerini destek ve yol gösterme işlevleri almaktadır.

Ailenin özelliklerini bir sistem olarak bünyesinde barındıran aile işlevi kavramı, 1970'li yıllardan itibaren araştırmacılar tarafından yoğun ilgi görmeye başlamıştır. Sosyal bir kurum

olarak ailenin ne tür işlevleri olduğu farklı disiplinler tarafından yorumlanmıştır. Sosyolojik çalışmalarda, ailelerin en az üç temel işlevi yerine getirdiği belirtilmektedir. Bunlar cinsellik, üreme ve sosyalleşmedir (Berger & Berger, 1975). Bu temel işlevlerin üzerine aile işlevi konusunda çalışan araştırmacılar iki ana teori oluşturmuştur: Birincisi, aile işlevini ailenin belirli özelliklerine göre tanımlayan sonuç odaklı modeller. İkincisi ise ailelerin tamamlaması gereken görevlere odaklanan süreç odaklı modellerdir. Sonuç odaklı modeller; Olson Dairesel Modeli (1978) ve Beavers Sistem Teorisi (1977); Süreç odaklılar ise; McMaster Aile İşlevleri Modeli (1987) ve Skinner'ın Aile Süreç Modeli Teorisi (1980) olarak alan yazında yer almaktadır.

Olson dairesel modeli aile işlevselliğinin aile birlikteliği, esnekliği ve iletişimi olarak ele alınabileceğini belirtmiştir (Olson, 2000). Beavers sistem modeli aile işlevselliğini aile yetkinliği ve aile tarzı olarak ele almaktadır (Beavers & Hampson, 2000). McMaster aile işlevi modeli teorisi ise Epstein tarafından önerilmiştir. Aile sisteminin sürecini çekirdek olarak görmekte ve ailenin temel işlevinin, aile üyelerinin fiziksel, psikolojik, sosyal ve diğer yönlerden gelişmesi için uygun çevre koşullarını sağlamak olduğunu varsaymaktadır (Miller & Ryan, 2000; Epstein, Ryan, Bishop, Miller & Keitner, 2003). McMaster aile işlevi modeli altı işlev tanımlamaktadır. Bunlar;

1. *Problem çözme:* Etkili aile işlevini sürdürmek için aileyi tamamen tehdit eden sorunları çözmeyi,
2. *İletişim:* Aile üyeleri arasındaki bilgi aktarımını,
3. *Aile rolü:* Aile işlevini tamamlamak için aile üyeleri tarafından oluşturulan davranış kalıplarını,
4. *Duygusal tepki verebilme:* Aile üyelerinin uyaranlara karşı duygusal tepki derecesini,
5. *Gereken ilgiyi gösterme:* Aile üyelerinin kendi aralarındaki faaliyetlere ilgi ve dikkat derecesini,
6. *Davranış kontrolü:* Bir ailenin farklı durumlara karşı sergilediği davranışları ifade etmektedir.

Skinner'in Aile süreç modeli teorisi, 1980'de Skinner tarafından, birey (aile) ve genel (aile) arasındaki etkileşim ilişkisini vurgulama amacıyla önerilmiştir. Bu teori, ailenin daha sistematik ve net bir işlev yapısını oluşturmak için McMaster aile işlev modeli kavramlarından esinlenmiştir. Aynı zamanda Skinner, aileyi dinamik bir sistem olarak görmektedir ve aile değerlerini de dikkate almaktadır. Bu temelde teori, aile işlevini; görevin

tamamlanması, rol, iletişim, duygusal ifade, katılım, davranış ile değerler ve kurallar olmak üzere yedi boyutta incelemektedir.

Sosyolojik bir kavram olan ailenin, işlevlerinin kültürel olarak etkilenebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle yerli alan yazındaki ailenin temel işlevlerini de sunmak yerinde olacaktır. Tezcan (1990), Türkiye'de aile işlevlerini; sosyal ve yasal açıdan uygun olarak cinsel ihtiyaçları karşılama ve üreme amaçlı *biyolojik işlev*; ailedeki kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar maddi kazancı yansıtan ekonomik işlev; bakım ve sevgiyi içeren duygusal işlev; sosyal ve kültürel değerli nesilleri aktarmayı kapsayan toplumsallaşma işlevi ve bir sonraki kuşağı geliştirmek için eğitim işlevi olarak sıralamaktadır.

Bir başka kaynakta ise aile işlevleri altı başlıkta tanımlanmıştır. Bunlar; *Biyolojik:* Neslin devamlılığı ve sürekliliği; *Üretim - tüketim:* Aile içi ekonomik yapıyı; *Kültürel aktarım:* Toplumun kalıcılığı için sosyal ve kültürel konuların aile aracılığıyla bir sonraki nesle aktarılmasını; *Sosyalleşme:* Aile içi sosyalleşme yoluyla toplumla bütünleşmesi sürecini; *Birlikte yaşam:* Toplumsal yaşamı bir arada tutan paylaşma ve dayanışma gibi duyguların aile aracılığıyla hayata geçmesini; *Ahlaki boyut:* Aile içi mahremiyeti koruyarak huzurlu bir toplumun sağlanmasını içermektedir (Doğan, 2016, s.3-4).

Gülerce (2007) ise bireylerin kendileri için ailenin işlevini neslin devamını sağlamak, bireylere düzenli yaşam sağlamak, çocukların ruh sağlığını gözetmek, bireylerin sevgi ve şefkat gereksinimlerini giderebilecekleri bir ortam sağlamak olarak tanımladıklarını ifade etmektedir. Bunların yanı sıra, örneğin gelenek ve göreneklerin aktarımı, çocukların eğitimi, yaşlılıkta güvence, cinselliğin meşrulaştırılması ve sağlık gibi işlevler daha alt sıralarda yer almıştır (s.13-14).

Aile işlevleri çocuk boyutundan değerlendirilecek olursa, çocuklar dünyaya geldiklerinde ailelerinden beslenme, barınma ve korunma gibi gereksinimlerinin karşılanmasını beklemektedir. Bu noktada ailenin bunu yapabilmesi için kaynaklara ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kaynakları sağlayabilme aşamasında aile içi bireylere farklı sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluklar da ailenin yukarıda anlatılan işlevlerini yansıtmaktadır (Horwitz, 2005). Sosyolojik açıdan ailenin işlevi, çocuklar için birincil sosyalleşme kaynağı olmalarıdır. Psikologlar için, ailenin işlevleri, ise bir bütün olarak toplum için ne yapıldığından çok, bireyin büyümesi ve gelişmesi için ne yaptığıyla ilgilidir. Aileler, özellikle çocuklar ve birincil bakıcılar arasındaki ilişki, hem çocukların hem de yetişkinlerin güvenli bağlanma

bağlarının gerekli psikolojik niteliğini geliştirmelerini sağlamaktadır (Hartup, 1989; Bowlby, 1973).

Anne Baba Olmak

Anne baba olmak birçok yetişkin için karmaşık duygulara neden olmaktadır. Bu durum planlıysa erkek ve kadın yeni rollerine uyum sağlamak için hazırlıklara başlamaktadır. Diğer taraftan plansız durumlarda anne ya da baba olacağını öğrenen yetişkinler büyük bir sürprizle karşılaşmaktadır (Santrock, 2016). Her gün dünya çapında bir milyon yetişkinin yaklaşık dörtte üçü, anne baba olmanın zevkini, kazançlarını ve sıkıntılarını yaşamaktadır (Bornstein, 2016). Anne babalık hemen hemen herkesin fikir sahibi olduğu, ancak çok az kişinin hemfikir olduğu, biraz gizemli bir konu olarak tanımlanmaktadır (Baydar, Akçinar & İmer, 2012; Bornstein, 2016; Kağıtçıbaşı, 2012). Doğumla, evlat edinmeyle ya da koruyucu aile hizmetiyle aileye yeni bir üyenin katılmasıyla ailede yeni bir düzen kurulmaktadır. Bu dönem ebeveynliğe geçiş sürecinde anne ve babaların kendi duyguları ve ilişkilerinde değişiklikler yaşadıkları bir dönemdir (Cowan & Cowan, 1992; McKeering & Pakenham, 2000). Bu dönem, anne babalar için doyum içeren, olumlu ve aile bağlarının güçlendiği bir aşama olabileceği gibi, kriz yaşanan bir dönem olarak da ortaya çıkabilmektedir.

Çocukların yetişkinlerin hayatlarını nasıl etkilediğine dair iki nokta bulunmaktadır. Biri çocukların sağladığı neşe, kişisel gelişim ve sosyal faydalar, diğeri ise yarattıkları maliyetleri temsil eden ekonomik durumlardır. Ebeveynliğin yetişkinlerin yaşamları üzerindeki etkilerinde, ebeveynliğin maliyetlerinin ebeveynliğin olumlu yönlerini geçebildiği görülmektedir (Bird, 1997; Umberson & Williams, 1999). Bununla birlikte, ebeveynliğin maliyetlerine vurgu yapılması, çocukların yetişkinlerin yaşamları üzerindeki etkilerinin tabi ki tamamı değildir. Ebeveyn olmak, kişinin hayatını temelden değiştirip daha karmaşık hale getirebilir ancak aynı zamanda sevinç ve mutluluk duygularını derinleştirir, sosyal bağları harekete geçirir ve ebeveynlerin benlik kavramlarını zenginleştirir. Ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkileri diğer aile üyeleriyle daha sevecen ve eğlenceli bağlar kurmalarını da sağlamaktadır (Hoffman & Manis, 1982). Ayrıca, çocuk sahibi olmak, çocuk sahibi olmaya öncelik veren kültürel ideallere uyan, beklenen bir yetişkin rolünü yerine getirmektedir. Dolayısıyla ebeveynlik rolü anne ve babalara, ekonomik yükümlülüklerinin yanında yeni haklar ve ayrıcalıklar içeren bir meşruiyet duygusu vermektedir (Coleman, 2018; Eibach, & Mock, 2011; Pollmann-Schult, 2014; Simon, 2008).

Ebeveyn aynı zamanda bu "aile duygusunun" sevincini de hissetmektedir. Bu duygu, birlikte olmaktan, birlikte bir şeyler yapmaktan ve genellikle birlikte iyi vakit geçirmekle yaşanmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarını tanımaktan aldıkları zevkin bir kısmı, artan yeterlilik duygularını ve ebeveynlik rolündeki ustalıklarını yansıtıyordu (Feeney vd., 2001).

Ebeveyn olmak, yetişkinler için çalışan, öğrenci veya eş gibi eski kimliklerinin önüne geçtiği bir geçiş dönemi olarak görülmektedir (Cowan & Cowan, 1992). Başkalarını önemsemek, yetişkinlerin psikolojik olarak gelişmelerinin veya benlik kavramlarını geliştirmelerinin birincil yoludur. Yetişkin gelişimi için başkalarına bakmanın önemini anlamak kilit noktadır (McKeering & Pakenham, 2000). Benlik saygısı ve öz-yeterliğin gelişimi çocuklarının bakımlarını üstlenmek, karşılığını psiokojik ve sosyal açılardan görebilmekten etkilenir ve anne babaların ebeveynlik becerilerine dokunur (Bandura, 1997; Hoffman & Manis, 1982).

Ebeveynliğe geçiş, ilk kez çocuk sahibi olan anne babalar için büyük bir öneme sahiptir (Turner-Zwinkels & Spini, 2019). Bu geçiş, çocuk bakımı ile ilgili bilgileri özümsemek, çift ilişkilerini yeniden düzenlemek, ebeveynlik rolünü oluşturmak ve çocukları ile ilişkinin temelini geliştirmeyi içeren karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte anneler en aktif rolü oynarken babalar çocuk bakımı ile ilgili daha az bilgi ve deneyime sahip oldukları için kendilerini güvensiz hissedebilmektedirler (Elek vd, 2003). "Ebeveynlik" genellikle "annelik" ile eş tutulsa da araştırmalar, baba-çocuk ilişkisini anne-çocuk ilişkilerinden ayırma gereğini vurgulamaya devam ediyor. Anneler ve babalar, çocuklarla belirgin şekilde farklı ve çoğu zaman tamamlayıcı şekillerde etkileşime girer ve onlara bakar (Barnard & Solchany, 2002; Parke, 2002).

Geleneksel cinsiyet rolleri, bir partnerin çocuğun birincil bakımı sağlayan kişi rolünü oynamasına neden olmaktayken, diğerine ev içi sorumluluklar rolünü vermektedir. Bir eş, diğer eşin rolünü ne kadar çok önemli görürse, aileye ait kararlar o kadar kabul edebilir görülmektedir. Bu durum, ebeveynlerin iyilik halini etkilemektedir. Anne babaların eşlerinin ebeveynlik kimliklerine değer vermeleri bu yeni kimliklerini benimsemeleri için kritiktir (Turner-Zwinkels & Spini, 2019).

Umberson ve Williams (1999), çocukların yetişkinler için yarattığı bir fayda olarak sosyal bütünleşmenin önemine dikkat çekmiş ve ebeveynliği yetişkinleri başkalarıyla bağlayan sosyal bir aracılık olarak vurgulamıştır. Geçmişten günümüze pek çok araştırma, çocukların yetişkinleri sosyal faaliyetlerden kısıtladığını vurgularken (Coleman, 2018; Evans, Jordan & Horner, 2011; Fischer & Oliker, 1983; Munch, McPherson & Smith-Lovin, 1997), diğerleri

çocukların ebeveynlerinin sosyal ağlarını genişlettiğini veya güçlendirdiğini belirtmektedir (Calder, 2018; Fischer & Oliker, 1983; Munch, McPherson & Smith-Lovin, 1997). Çocuklar yetişkinlere akrabalar, komşular, arkadaşlar ve okullar gibi topluluklarda insanlarla etkileşim kurma fırsatları verebilmektedir.

Kısacası anne baba olmak sosyolojik, psikolojik ve ekonomik boyutlarda birçok yükümlülüğü kapsamaktadır. Zorlukları ve olumlu yönleriyle bireylerin hayatlarında yeni bir döneme geçişlerini temsil etmektedir. Bu yeni dönemde anne babalar ebeveynlik rollerini benimseyerek çocukları için en iyisini yapmak istemektedir. Bu noktada ebeveynliği etkileyen anne babalık bilişi ve anne babalık öz yeterlik inançları daha detaylı ayrı başlıklar halinde sunulmuştur.

Anne Babalık Bilişi

Ebeveynlik bilişleri, araştırmalarda uzun zamandır yer almaktadır (Bornstein, 1995; Coleman & Karraker, 2003; Cote ve Bornstein, 2000; Johnston vd, 2018). Anne babalık bilişi, ebeveynlerin düşüncelerini ve eylemlerini somutlaştıran bir kavramdır. Çocukların bakımlarını sürdürmek, onlarla ilgilenmek ve onları sevmek düşünme becerisini gerektirmektedir. Kısacası ebeveynlik bilişi, anne babaların çocukları için oluşturduğu hedeflerini, düşüncelerini ve değerlerini kapsamaktadır (Bornstein, 2016; Grusec, Hastings & Mammone, 1994; Yağmurlu & Yavuz, 2012). Anne babanın çocuğu ve onun gelişimi konusunda doğru kabul ettiği bilgiler ile düşünceler ve ebeveynliğin nasıl olması gerektiği hakkındaki fikirleri, ana babalık bilişlerini oluşturmaktadır (Sigel, McGillicuddy-DeLisi & Goodnow, 2014; Okagaki & Bingham, 2005).

Ebeveynliğin, çocuğun gelişimine ve uyumuna doğrudan katkıda bulunduğuna yaygın olarak inanılmaktadır (Bornstein, 2015). Ebeveynlik, bilişler ve uygulamalarla ifade edilmektedir. Ebeveynlerin bilişlerinin, örneğin ebeveynlik bilgileri, doyumları ve niteliklerinin birçok işleve hizmet ettiği düşünülmektedir. Ebeveynlik bilişleri, ebeveynlerin benlik algısını şekillendirmekte, ebeveynliği düzenlemeye yardımcı olmakta ve ebeveynlik için ne kadar zaman, çaba ve enerji harcanacağının belirlenmesine katkıda bulunmaktadır. Ebeveynlerin uygulamaları ise çocuklara sağlanan fırsatları somutlaştırmakta ve bu nedenle çocukların deneyimlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Ebeveynlik uygulamaları, ebeveynlik bilişlerini somutlaştırdığı sürece, uygulamalar anlamlı ve etkili olmaktadır.

Bu noktada ebeveynlerin bilişleri her zaman uygulamalarını yansıtmakta mıdır sorusu önemlidir. Bilişler ve uygulamalar arasında ilişki kurmanın zor olduğu belirtilmektedir (Coleman & Karraker, 2003; Cote ve Bornstein, 2000; Holden, 2002; Okagaki ve Bingham, 2005; Sigel ve McGillicuddy-De Lisi, 2002). Örneğin, çocuk yetiştirmede fiziksel cezanın kullanılmasının yanlış olduğunu düşünen ebeveynlerin uygulamada bedensel ceza kullandığı belirlenmiştir (Lansford & Deater-Deckard, 2012). Diğer taraftan anne babaların çocuklarıyla ilgili düşünceleriyle uygulamalarının bağlantılı olduğunu belirleyen araştırma sonuçları da görülmektedir. Anne babalar yanlış olduğunu düşündükleri bir davranışı çocukları gösterdiğinde bu duruma olumsuz tepki vermektedir (Rubin vd, 2006). Burchinal, Skinner ve Reznick (2010) araştırmalarında, çocuğun küçük yaşlarda şımartılabilieceğine ve bilerek kötü davranacağına inanan annelerin fiziksel ceza yöntemlerini daha sık kullandıklarını ve duyarlı davranışları daha az gösterdiklerini ortaya çıkarmışlardır.

Ebeveyn bilişleri ve uygulamaları kimi zaman tutarlı kimi zaman tutarsız olmaktadır, ancak bir arada bulunmaktadır (Bornstein, 1995). Kısacası, biliş ve uygulama bağlantıları karmaşıktır ve bir inancın davranışa dönüşüp dönüşememesi birçok faktöre bağlıdır. Bunlardan biri bilişlerin ebeveynlerin çocukluk yaşantılarından da etkilenmesi görüşüdür. Örneğin bağlanma ilişkilerinin ortaya çıkışının temel modelinde, ebeveynlerin kendi çocukluk deneyimlerine ilişkin zihinsel temsillerinin olduğu düşünülmektedir (Haltigan vd, 2014; Pederson, Gleason, Moran & Bento, 1998).

Ebeveyn bilişlerinin, anne babaların kendi ailelerinden gördükleri ebeveynlik becerilerinden ve toplumdaki ebeveynlik normlarından etkilendiği varsayılmaktadır. Bununla birlikte, ebeveyn bilişinin değişken bir yapısının olduğu ve yaşam deneyimleriyle farklılaşabileceği de ön görülmektedir. Örneğin, bir ebeveynin çocuğuna ilişkin beklentileri, ebeveynin kültürel değerleri, çocuk gelişimine ilişkin bilgisi, çocuğunun yetenekleri ve kendi çocukluk deneyimleri gibi durumlardan etkilenebilmektedir (Johnston vd, 2018). Ebeveyn bilişini etkilediği düşünülen başka bir nokta da ebeveynlerin öz düzenleme becerileridir. Ebeveynin çocuklarıyla ilişkilerinde uyumu yakalamak için davranışlarını uyarlama bilişi öz düzenleme becerisini yansıtmaktadır (Sanders & Mazzucchelli, 2013). Özellikle, stresli çocuk yetiştirme durumlarında daha olumsuz ebeveyn bilişleri veya tepkileri otomatik olarak tetiklenebilmektedir. Olumlu ebeveynliği teşvik etmek için ebeveyn, bu uyumsuz bilişsel, duygusal veya davranışsal tepkileri düzenlemek için çaba sarf etmelidir (Rutherford, Wallace, Laurent & Mayes, 2015).

Özetle anne babalık bilişleri tarihsel bağlam ve kültüre göre değişen, çocuğun ve çocuk davranışının doğasına, ana babalığa ve çocuk yetiştirmeye dair genel bilişler ve ebeveynin kendi anne babalığı ve çocuğu hakkında geliştirdiği spesifik bilişler olarak sınıflandırılabilmektedir.

Anne Babalık Öz Yeterlik İnançları

Ebeveynlik öz-yeterliği, öz-yeterlik teorisi (Bandura, 1997) kapsamında ele alınan ebeveynlik görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirme yeteneklerine dair ebeveyn inançları veya güvenleri olarak tanımlanan çok boyutlu bir kavramdır (Jones & Prinz, 2005; Teti & Gelfand, 1991). Ebeveyn öz yeterliliği, daha yakın zamanlarda "ebeveynlerin çocuklarını sağlık ve başarıyı teşvik edici bir şekilde etkileme yeteneklerine olan inancı" olarak tanımlanmaktadır (Eccles & Harold, 1996).

Bandura'nın öz-yeterlik teorisine göre (1997), Ebeveyn Öz Yeterliliği hem çocuk yetiştirmeyle ilgili davranışlara ilişkin özel bilgi düzeyini hem de kişinin tasarlanan rol davranışını gerçekleştirme yeteneğine olan güven derecesini içermektedir. Daha genel bir ifadeyle, Ardelt ve Eccles (2001) Ebeveyn Öz Yeterliliğini, ebeveynlerin, çocuklarının başarılı gelişimini destekleyecek şekilde, çocuk davranışlarını ve çevresini etkileme kapasiteleri konusunda sahip oldukları inançlar olarak bahsetmiştir. Bandura'nın teorisine dayanarak, kendilerini yeterli hisseden ebeveynlerin yeterli ebeveynlik stratejileriyle meşgul olma olasılığının daha yüksek olduğu ve bunun sonucunda çocuklarının kişilerarası, sosyal ve akademik alanlarda başarı olasılığını artırdığı bir model önermişlerdir. Çocuklarının gelişimi üzerinde daha kolay etki yapabileceklerine inanan ebeveynler, etkili ebeveynlik becerileri kazanır ve uygularken, Ebeveyn Öz Yeterliliği düşük olan ebeveynler, zorlu ve zor durumlar karşısında etkili bir şekilde ebeveynlik yapmayı zor bulabilmektedir.

Ebeveyn olmak, bireylerin yaşamlarında deneyimleyebilecekleri en zorlu ve yoğun sosyal rollerden biridir (Coleman & Karraker, 1997). Anne babaların iyi bir ebeveyn olduklarına dair inançları, ebeveyn-çocuk etkileşimlerindeki uyumu yakalamak için gerekli bir bileşendir. Bir ebeveynin kendine olan inancı ve güveni çocukların gelişimi üzerinde son derece etkilidir. Anne babanın ebeveynlik rolünde başarılı olma yeteneğine olan inancı, ebeveynlik davranışlarının kalitesinin ve sürdürülebilirliğinin temel bir bileşenidir. Çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde ebeveyn öz yeterliliği önemli bir yere sahiptir. (Belsky & Jaffee, 2015).

Ebeveynlik, genellikle neşeli olsa da, stres yaratan zorluklarla dolu bir deneyimdir. Yeni ebeveynler, bir çocuğa bakmanın hem fiziksel hem de mali yükünün yanı sıra, bu artan sorumluluktan kaynaklanabilecek ve gergin bir eş ilişkisi ve sosyal izolasyon gibi olumsuz sonuçlara yol açabilecek diğer yaşam tarzı değişiklikleriyle karşı karşıyadır (Belsky, 1986). Seksenlerin ortalarında ebeveynlerin çocuklarına bakma yeteneklerine olan güven eksikliğiyle ilgili duygusal maliyet, yeni ebeveynler için sorunlu olarak kabul edildi (Belsky, 1986). Bir kez tanımlandıktan sonra, kişinin kendine ve ebeveynlik yeteneklerine olan bu inanç kavramı, hızla Banduryan bir çerçeve içinde anlaşılmaya başlandı ve ebeveyn öz-yeterliği olarak adlandırıldı (Cutrona & Troutman, 1986).

Ebeveynliğe geçiş, ebeveynler için stresli olabilecek büyük psikolojik, fizyolojik ve sosyal yaşam tarzı değişikliklerini içermektedir. Ebeveynlerin bebeklerine bakma konusunda üstlendikleri ciddi sorumluluklar göz önüne alındığında, ilk kez ebeveyn olanlar yeni rollerinin beklentilerini yerine getirmede zorluklarla karşılaşabilir ve öz yeterlilikten yoksun kalabilirler (Amin, Tam & Shorey, 2018). Artan kanıtlar, doğum sonrası uyum ve ebeveynlik davranışlarına büyük ölçüde yeni ebeveynlerin öz-yeterlik duygularının aracılık ettiğini göstermektedir (Milhelic, Filus & Morawska, 2016; Solmeyer & Feinberg, 2011). Birçok çalışma, doğum sonrası erken dönemde deneyimli ebeveynlere kıyasla ilk kez ebeveyn olanlar arasında öz-yeterlik duygularının azaldığını bildirmiştir. Ek olarak, başka çalışmalar, Ebeveyn Öz Yeterliliğinin çocuklarda içselleştirme problemlerinden korunmada ve refahı arttırmada önemini göstermiştir. Buna göre öz yeterliliği düşük ebeveynlerin çocuklarının daha yüksek kaygı ve depresyon ile daha düşük sosyo-duygusal uyuma sahip oldukları belirlenmiştir (Cote vd, 2009).

Bebeklik Dönemi ve Özellikleri

Çocukların gelişimleri yaş aralıklarına göre belli dönemlere ayrılmaktadır. Bu dönemlerin en yaygın kullanılan sınıflandırması; doğum öncesi dönem, bebeklik, erken çocukluk, orta ve ileri çocukluk ile ergenlik dönemi olarak alan yazında yer almaktadır (Berk, 2013; Charlesworth, 2016; Gesell, 2021; Santrock, 2021). Bebeklik dönemi, insan gelişiminde doğum öncesi dönemden sonra en hızlı değişimlerin ortaya çıktığı süreci kapsamaktadır (Avcı, 2010; Bremner & Slater, 2008; Feldman, 2021; Berk, 2013; Santrock, 2021; Trawick-Smith, 2013). Bebeklik döneminde kritik olan optimal gelişimin sağlanması için bebeklerin temel gereksinimlerine uygun karşılıkların verilmesidir. Bu noktada bebeklik dönemini de

kapsayan erken müdahale programlarının esas amacı gelişimin bu hassas zamanlarında bebeklerin temel gereksinimlerini dikkate alan gelişimsel destek programları oluşturmaktır. Bebekler için gelişimsel destek programları oluşturabilmek için de bu yıllardaki gelişimsel özellikleri ve temel gereksinimleri bilmek gerekmektedir.

Bebeklik Döneminde Gelişim

Bebeklik dönemi bireyin gelişiminde çok hızlı ve önemli değişimlerin yaşandığı yılları kapsamaktadır (Avcı, 2010; Berk, 2013; Trawick-Smith, 2013). Özellikle yaşamın ilk üç yılında bebek, bir taraftan çevresindeki kişilere ve yaşadığı ortama uyum sağlarken diğer taraftan hızlı bir şekilde gerçekleşen büyüme ve gelişmenin yarattığı değişimlere ayak uydurmaya çalışır. Bebekler bu uyumu algı ve hareket yetenekleri ile görme, işitme, dokunma, tat alma ve koku alma gibi duyusal yetenekleri sayesinde yakalamaktadır. Bu süreç içerisinde hareket yeteneği, sahip oldukları duyusal bilginin miktarını ve türünü arttırarak bebeklere karşılaştıkları şeyleri işleme ve keşfetme olanağı sunmaktadır. Doğumdan sonraki ilk aylarda refleksif (istemsiz) hareketler yoğun biçimde görülmektedir.

Refleksler, yenidoğanın kontrolü dışında içgüdüsel olarak gerçekleşen tepkilerdir. Bebeğin çevresine uyum sağlaması açısından refleksler hayati önem taşımaktadır. Örneğin; arama ve emme refleksi beslenme ihtiyacını karşılaması bakımından yaşamsal bir değere sahiptir. Arama refleksinde bebek, yanağına ya da ağız kenarına hafifçe dokunulduğunda başını dokunulan yöne doğru çevirerek arama hareketleri yapar. Emme rekleksi ise ağzına götürülen bir nesneyi doğrudan emmesiyle oluşur. Emme, bebeklerin gerek beslenme ihtiyacını karşılayan gerekse sakinleşmelerini sağlayan bir işleve sahiptir (Gesell, 2021, s.83; Santrock, 2021, s. 141). Ani bir hareket ya da ses karşısında ortaya çıkan moro refleksi; bebeğin irkildiğinde başını geri atması, kollarını ve bacaklarını dışa doğru açması, sırtını zeminden kaldırması şeklinde başlayıp kollarını ve bacaklarını vücudunun merkezine toplaması şeklinde sonlanır. Bu refleks bebeğin düşme ya da ani bir hareket sırasında kendisine destek arama çabasının bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Bebeğin avuç içine dokunulduğunda kavrama refleksi gerçekleşir ve bebek nesneyi sıkıca kavrar. Bu sayede çevresinde bulunanları tanımak için yakından inceleme fırsatı bulur. Bebeğin vücuduna çevreden gelen uyarımlara karşı tepki göstermesinin bir örneği olarak ayak tabanının uyarılması sonucu ayak parmaklarını açması babinski refleksine karşılık gelmektedir. Ayrıca bebekler doğdukları andan itibaren su üzerine yüz üstü bırakıldıklarında yüzme hareketi yapma eğilimindedirler. Reflekslerin birçoğu 3 ila 4. ay sonunda kaybolurken babinski 9 ay

ila 1 yıl içinde, yüzme refleksi 6 ila 7. ayda kaybolmaktadır. Reflekslerin yerine istemli hareketlerin gerçekleşmesi, beyin gelişiminin sürekliliğinin de bir kanıtı niteliğindedir (Feldman, 2021, s. 105). Bu nedenle reflekslerin kaybolma zamanları hakkında bilgi sahibi olunması, bebeğin beyin gelişimiyle birlikte tüm gelişim alanlarının takip edilmesi bakımından önemlidir.

Sinir sisteminin ve duyu organlarının gelişmesi ile birlikte çevreden gelen uyaranlar giderek işlevsel hâle gelir. Refleksler zamanla yerini amaçlı hareketlere bırakır. Bebeğin dokunarak, hissederek ve deneyerek nesneleri algılama, tanıma, nesnelerle ilgili neden-sonuç ilişkileri kurma gibi becerileri gelişir ve bebek yaşama hazırlanır. Yaptığı davranışların sonuçlarını görüp haz aldıkça keşfetmek için daha çok güdülenir, deneme yanılma yoluyla ve uygun eğitimsel fırsatlarla deneyimlerini artırır (Avcı, 2010).

Hareketlerin gelişiminde, bebeğin emekleme, ayakta durma, sıralama, yürüme gibi bir ortamda yer değiştirmesini sağlayan becerileri kaba motor gelişimini; uzanma, tutma, bırakma gibi daha çok nesnelere ulaşmasını sağlayan becerileri ise ince motor gelişimini temsil etmektedir. Yaşamın ilk yılının hızı bir gelişim ve değişim sürecine karşılık gelmesi, bebeğin motor becerilerinde ay ay dönüm noktalarının olması ile sonuçlanmaktadır. Gelişimde bireysel farklılıkların olduğu ilkesi dikkate alınarak normal gelişim gösteren bir bebekten belirli hareketleri belirli zamanlarda gerçekleştirmesi beklenmektedir. Örneğin; bebeğin dik pozisyondayken başını sabit ve dik tutabilmesi yaklaşık olarak 6. Haftaya karşılık gelmekte, bu hareketi başarma aralığı ise 3. hafta ile 4. ay arasında değişebilmektedir. Bir taraftan diğer tarafa dönmesi 2-5 ay, desteksiz oturabilmesi 6-9 ay, ayakta durma çabası 8-12 ay, desteksiz yürümesi 11-15 ay, zıplaması 23-30 ay aralığında olabilmektedir. İnce motor becerilerindeki gelişim, bebeklerin büyüme sürecinde çevrelerinde bulunan nesneleri, durumları anlamlandırması, deneme-yanılmalar yapması açısından değerlidir. Bebek nesnelerin yapısı, sesi ve görüntüsü ile ilgili önemli bilgilere onları yakalama, döndürme, bırakma gibi hareketlerle ulaşmaktadır. Yakalamanın gerçekleşmesi için öncelikle baş ve omuz kontrolünün sağlanması, el-göz koordinasyonunun gerçekleşmesiyle hedeflenen nesneye ulaşma aşamaları gerçekleşmelidir. Başlangıçta avuçlama hareketiyle yapılan yakalama eylemi, parmakların ve parmak uçlarının kullanılmasıyla özelleşir ve daha küçük nesneleri kavrama hareketine doğru bir ilerleme gerçekleşir. Bebeklere elleriyle inceleme yapma fırsatı verildiğinde erken dönemden itibaren çevreyi deneyimleme şansı sunulmuş olmaktadır (von Hofsten, 2004). Görüldüğü gibi gerek kaba motor gerekse ince motor becerilerinde basitten karmaşığa doğru ilerleyen bir gelişim

süreci gerçekleşmektedir. Bu noktada ebeveynin bir rehber rolünde ve destekleyici olması gelişimin niteliği, becerilerin kazanılma zamanı açısından büyük önem taşımaktadır (Berk, 2013, s. 183-184).

Bebeklerin, hareket gelişimine paralel olarak çevrelerine karşı giderek duyarlı hale gelmeleri, daha çok faaliyete ulaşabilme bağımsızlığını kazanmaları; algısal gelişimlerini de tetiklemektedir. Basit bir örnekle; bebek duyduğu seslere yönelip sesin kaynağını görmekte, tepkisini ses çıkararak vermekte, nesneye dokunarak ve çoğu zaman da ağzına götürerek tanımaya çalışmaktadır. Beş duyunun en aktif olarak kullanıldığı bebeklik dönemi, bu duyuların zengin malzemelerle şekillendirilmesi gereken önemli bir aşamadır. Algısal gelişimde bebeğin hareket gelişiminin etkisi; daha çok emekleme tecrübesi olan bir bebeğin mekan ve derinlik algısında daha yetkin olması şeklinde örneklendirilebilir (Berk, 2013, s. 192).

0-3 yaşta beyin gelişimi de çok hızlıdır ve beyin gelişiminin en hızlı olduğu dönemde sağlanan nitelikli çevresel koşullar beyin gelişiminin ve beyin işlevlerinin daha iyi olmasını sağlar. Beynin orta bölümü ve omurilik arasında yer alan bölge, doğumda en gelişmiş olan kısımlardır. Hem kafatasının alt kısmında bulunan hem de omuriliğe bağlı olan bu iki kısım, kalp atışı ve solunum gibi hayati fonksiyonların yanı sıra dikkat, uyku-uyanma, boşaltım, baş ve boyun hareketleri gibi sistemleri düzenlemektedir (Boyd & Bee, 2010, s. 100).

Beyin gelişimi için kritik dönem olarak isimlendirilen yaşamın ilk iki yılında bebeğe sağlanacak zenginleştirilmiş uyarıcı ortam, bebeğin yaşama daha şanslı bir başlangıç yapmasını olanaklı kılacaktır. Ancak bireysel farklılıklar nedeniyle her bebeğin gelişimi aynı hızda gerçekleşmeyebilir. Erken dönemlerden itibaren destekleyici ortamlar hazırlamak ve bebeklerin gelişimlerini takip etmek önemlidir. 0-3 yaş arasında yürüme, konuşma, iletişim kurma, düşünme, akıl yürütme ve sorun çözme gibi birçok beceri kazanılır.

Bebeklerde beyin gelişimi ve bilişsel fonksiyonlardaki ilerlemeler, doğrudan dil gelişimine de yansımaktadır. Yaşamın ilk yılının yarısından itibaren, temel sesleri ayırt etme, konuşma akışını kelime ve cümlelere ayırmada hızlı bir gelişim söz konusudur. Yaklaşık 12. ay civarında ilk kelimelerini söyleyen bebekler, 1,5 – 2 yaşlarında iki kelimeyi birleştirerek cümle yapılarını oluşturmakta, 6 yaşlarında ise 10.000 sözcüğü içeren dağarcığa sahip olmaktadır. Her gelişim alanında olduğu gibi dil gelişiminde de bebeklerin belirli ay aralıklarında gerçekleştirmesi beklenen dönüm noktaları bulunmaktadır. Bebeklerin, cıvıldama şeklindeki sesli harfleri çıkarması 2 ay, şarkılı oyunları ilgiyle izlemesi 4 ay ve sonrası, cıvıldamaya sessiz harflerin de eklenmesi sonucunda agulama 6 ay civarı, konuşma

dilinde 50 kelimeden 200 kelimeye doğru bir artışın olması ise 18-24 aylık döneme karşılık gelmektedir (Berk, 2013, s. 233-237).

Bebeklerin dili kullanmada giderek yetkin bir hale gelmeleri, onların sosyal çevresiyle olan etkileşimine katkı sağlamakta; ilk etapta beden dili kullanımı ve ilerleyen aylarda seslerin ve sözcüklerin ifade gücüyle çevresine uyum becerileri gelişmektedir. Mutluluk, şaşkınlık, öfke, korku, üzüntü gibi pekçok duygu temel duygulardır ve ilk yılın ortalarına doğru duygusal ifadeler belirginleşmektedir. Bebek mutluluğunu öncelikle gülümsemelerle daha sonra sesli kahkahalarla ifade eder. 6 ila 10. Haftalar arasında ebeveynlerle etkileşim sonucu sosyal gülümseme görülür. Çeşitli oyunlar, bedensel uyarımlar mutluluk ve gülme belirtilerini ortaya çıkardığı gibi huzursuzluğu ya da öfkeyi ifade eden jest-mimikler de kullanılır. Açlık, vücut ağrıları, hoşnut olunmayan deneyimler bebeklerde başını çevirme, kaş çatma gibi tepkileri meydana getirebilir. 1,5 yaş civarında öfke ifadeleri artmaktadır. Bebeklerde üzüntü ise ebeveynlerle etkileşimleri sırasında oluşan çeşitli aksaklıklar ya da bakıma yönelik bazı sorunlar olduğunda görülmektedir (Mascolo & Fischer, 2007). Tanıdık olmayan yetişkinlere karşı geliştirilen yabancı kaygısı, bebeklik döneminin ilk korku nedenlerindendir. Ancak bebekler için bu tür zorlayıcı duygularla mücadele etmenin bir yolu da sosyal referans almadır. Kısaca belirsizlik anında güven duyulan kişiden alınan bilgi olarak açıklanan sosyal referans almada, annenin yüz ifadesinin; bebeğin bir yetişkinden korkup korkmayacağını belirlemede etkisi ortaya çıkmaktadır (Repacholi, 1998). Ebeveynler, çocuk dahil başkaları hakkındaki etiketleri ve bilinçaltı yargıları kaldırarak, şu anda olanları kabul edebilir ve çocuk için uygun net standartlar ve beklentiler sağlayabilirler (Engbretson vd., 2020). Ebeveynlik rollerinde kendilerini daha yetkin, memnun ve kişisel olarak daha gelişmiş hisseden ebeveynlerin, çocukları adına olumlu ve sağlıklı kararlar alma olasılıkları daha yüksektir (Armstrong vd, 2000). Bu kararlar ise çocuklarının sosyal çevredekilerle ilgili düşünceleri üzerinde doğrudan etkilere sahip olacaktır.

Sosyal gelişim için özellikle ilk yıllarda bakım verenin rehberliği oldukça önemlidir. Erken çocukluk yıllarında çocuğa sağlanan bakım, eğitim ortamları ile uyaranların niteliği ve çeşitliliği çocuğun tüm gelişim alanları üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Bu olumlu etkilerin ergenlik ve yetişkinlik döneminde bireye ve topluma yansıdığı bilinmektedir. Toplumda yaşayan bireylerin hepsi aynı şartlarda ve koşullarda yaşamlarını sürdürmemektedir. Toplum içinde eşitsizliklerin olması hem toplumu bir bütün olmaktan uzaklaştıracak ve hem de dezavantajlı olan grupların hizmetlerden eşit şartlarda yararlanmasını engelleyecektir.

Erken Müdahalede Kuramsal Dayanaklar

Erken müdahale risk altında veya gelişimsel yetersizliği olan çocuklara farklı disiplinlerin bir arada sunduğu bir müdahale sürecini kapsamaktadır. Müdahaleler risk altındaki çocuğun yeterliklerini güçlendirmek, sağlığını ve gelişimini desteklemek, ailenin işlevlerini ve ebeveynlik becerilerini geliştirmek amaçlarıyla gerçekleştirilmektir. Müdahaleler sadece çocuklar için değil aynı zaman aileleri desteklemek için de planlanmaktadır (Shonkoff & Meisels, 2000). Erken müdahale; ebeveyn çocuk etkileşimi odağıyla, ebeveyni çocuklarına nasıl fırsatlar sunacakları konusunda güçlendirmeyi hedefleyen bir sistem şeklinde açıklanmaktadır (Guralnick 2005, s. 152-153). Bailey vd. (1999, s. 13) tarafından erken müdahale; ayrı bir olay değil, aksine hem gelişimsel yetersizliği olan çocuğun hem de ailesinin gelişimini ve davranışlarını destekleme ve eğitim sunma olmak üzere yerine getirilmesi gereken bu iki temel görevin üzerinde yoğunlaşan karşılıklı etkileşime ve iletişime dayanan kapsamlı süreçler bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında da koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuklarına etkileşim temelinde sunabilecekleri deneyimleri desteklemek amacıyla hazırlanacak müdahale programının kuramsal alt yapılara dayanması gerekmektedir. Bunlar; bağlanma kuramı, öz belirleme kuramı, çocuk katılımı, yılmazlık, nörodizisel model ve yerde oyun zamanı olarak belirlenmiş her biri ayrı başlık altında aşağıda sunulmuştur.

Bağlanma Kuramı

Bebeklik döneminde başkaları ile duygusal bağ kurmak bağlanma olarak adlandırılmaktadır (Trawick-Swith, 2014). Fransız bir yazar ve 18.y.y filozofu olan Rousseau anne-bebek ilişkisi kavramını ilk kullanan kişidir. Onun bağlanma hakkındaki yazıları annelik sevgisiyle ilişkilidir (Bell, Tribble, Paul & Long, 1998). Bağlanma davranışını İngiliz çocuk psikiyatrı ve psikanalist John Bowlby "kişinin dünyayla daha iyi baş ettiğini düşündüğü bir bireyle yakınlık kurmasına yol açan her türlü davranış biçimi" olarak tanımlamıştır (Stalker & Hazelton, 2008). Bowlby tarafından geliştirilen bağlanma kuramı, Bowlby'nin bakıcılarından ayrılmaların ya da kayıpların çocuklara etkisi üzerine yaptığı gözlemlerinin sonucudur. Başta bakıcı ve bebek arasındaki duygusal bağların kalitesine odaklanmasına rağmen daha sonra yaşam boyunca bağlanmanın rolünü, bağlanma stillerinin nesiller arası aktarımı ve hem sağlıklı gelişim hem de duygusal hasar durumlarında bağlanmanın etkisini

açıklamaya dönüşmüştür. Çok sayıda deneysel çalışmayla desteklenmesi kurama olan ilgiyi artırmıştır (Stalker & Hazelton, 2008).

Bowlby, bebeklerin onların bakımını üstlenenlerle bağ oluştururken geçtikleri aşamaları saptamıştır. Buna göre ilk aylarda, bebekler bütün insanlara büyük bir ilgi göstermektedir. Başkalarına gülümsemekte ve babıldamaktadır. Bu önemli bir aşamadır. Çevrelerindeki insanlara ilgi göstermeyen bebekler sonraki zamanda duygusal zorluklar yaşama riski altında olabilir. Bowlby 4 ile 6 ay arasındaki bebeklerin belirli tanıdık insanlarla etkileşimde bulunmayı tercih ettiklerini gözlemiştir. Bu dönemde bebekler kendilerine bakım veren kişilere daha yoğun bir şekilde gülümsemekte ve gığıldamaktadır ama yabancıların yanında şaşkınlık veya tedirginlik göstermektedir. Altı aylık olduklarında ise sadece onlara bakım veren tanıdık insanlarla birlikte olmak için yoğun bir arzu duymakta olup bu kişiler yanlarında olmadığında endişelenmektedirler. Çocuklar bakıcıları ve aileleriyle yaşadıkları deneyimler sonucu kendilerinin ve başkalarının hem bilişsel hem de duygusal yönleri olan temsili modellerini oluşturmaktadır. Hayatlarında bu kişiler ve kendileri hakkındaki duyguları, beklentileri; onlara ve kendilerine karşı davranışları da bu temsili modellere göre şekillenmektedir. Bunlar büyük oranda bilinçsiz oluşturulan modeller oldukları için değiştirilmeleri de güçtür. Erken yaşta oluşturulmuş güvenli bir içsel modelin kişinin ileriki yaşlarda karşılaşacağı problemler karşısında daha güçlü ve esnek durma imkânı verdiği araştırmalarla gösterilmiştir (Seibert & Kerns, 2015; Vaneoerden, Kalpakci & Sharp, 2015; Yarcheski, Yarcheski, Hanks & Cannella, 2009).

Bowlby bebeğe bakım veren kişinin davranışlarının ve verdiği karşılıkların çocuktaki bağlanma modelinin gelişmesinde belirleyici olduğunu öne sürmüştür. Bu farklı bağlanma modelleri kişinin kendi duygu, düşünce ve hatıralarına ulaşımı ve bunların farkındalığının düzeyinde farklılıklar gösterir. Bowlby ile çalışan Mary Ainsworth Bowlby'nin görüşlerini deneme yoluyla test etmiş ve yeni fikirler oluşturarak teorinin genişlemesine yardımcı olmuştur. Ainsworth (1989), "Yabancı durum" olarak bilinen deneysel bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem başta 12 aylık bebeklerde annenin yokluğunun etkilerini ölçmek için tasarlanmasına rağmen odak daha sonra bebeklerin kavuşma anlarındaki davranışlarına kaymıştır. Bu davranışlar ilişkinin kalitesini en iyi yansıtan davranışlar olduğu için kullanılmaktadır. Bu yolla Ainsworth ve meslektaşları üç tip bağlanma belirlemişlerdir: güvenli, kaygılı/kararsız ve kaygılı/kaçınmacı. Daha sonraki çalışmalarda ise dağınık dedikleri yeni bir sınıflama bulunmuştur.

"Yabancı Durum" a göre güvenli bağlanmış olarak belirlenen bebekler genellikle bakıcıları olduğunda yabancı odayı keşfe çıkarlar, bakıcının kısa süreli yokluğunda sıkıntılı olurlar ve bu ayrılma esnasında odaya yabancı biri girdiğinde gergin olurlar. Kavuşma anında ise hemen bakıcıyla iletişim kurar ve rahatladıklarında keşfe devam ederler. Ebeveynleri odayı terk ettiğinde etkilenmemiş görünen ya da odayı keşfe çıkmadan önce annelerinin orada olup olmadığını kontrol etmeyen çocuklar kaygılı/kaçınmacı olarak sınıflandırılır. Bu çocuklar ebeveynlerini bir yabancıya tercih eder görünmezler ve yakınlık aramazlar. Genellikle bakımları esnasında karşılaştıkları reddedilme, duygusal işaretlerden yoksunluk gibi modellere uyum sağlamak ya da bunlarla baş etmek için duygularını bastırdıkları ve bağlanma ihtiyaçlarını en aza indirgedikleri düşünülür. Kaygılı/kararsız olarak sınıflandırılan çocuklar ebeveynlerine sarılırlar/yapışırlar, odayı keşfetmekten korkarlar, ayrılma durumlarında genellikle çok sıkıntılı olurlar ve kavuşma anlarında rahatlamazlar. Bu çocuklar çok hassas olma eğilimdedir. Tutarsız ebeveynliğe uyum sağlamak ya da daha duyarlı bir bakıma kavuşmak için çok büyük tepkiler verirler. Dağınık/yönü belirsiz davranışlar gösteren çocukların bakıcılarının korkulu ya da korkutucu davranışlar sergiledikleri düşünülür. Bu da çocukta çatışan duygular oluşturur. Bu gruptaki çocukların ebeveynleriyle duygusal iletişimde geri çekilme, rol karışıklığı, çocuğun duygularına cevap verememe gibi bozukluklar ya da yoksunluklar olabilir. İleriki yaşlarda davranışları incelendiğinde çoğunlukla güvenli bağlanan çocukların güvenli; güvensiz bağlana çocuklarınsa güvensiz kaldığı görülmüştür. Güvenli bağlana çocukların güvensiz bağlananlara nazaran daha mutlu ve sosyal açıdan yeterli olduğu görülmüştür. Ayrıca dağınık gruptaki çocukların davranış devamlılık oranı görece yüksek olmuştur. Kararsız ve kaçınmacı çocuklarınsa ileriki yaşlarda daha bağımlı davranışlar gösterdiği görülmüştür. Bu iki bağlanma türü problematik olmamasına rağmen daha sonraki problemler için risk faktörü oluşturan erken gelişimin önemli bir parçasıdır (Stalker & Hazelton, 2008).

Öz Belirleme Kuramı

Öz belirleme kuramı, kişilerin psikolojik ve evrensel gereksinimleriyle beraber gelişmek için doğuştan var olan bir eğilimi olduğu ve bu eğilimin ise sosyal çevrenin desteği ile ortaya çıkabildiğini açıklamaktadır. Bireyin psikolojik ihtiyaçlarını özerklik, yetkinlik ve sosyal ilişki ihtiyacı olarak ifade etmektedir. Özerklik bir insanın alabildiği bireysel kararları, yetkinlik çevresindeki kişi ya da olaylatla başa çıkabilme noktasında kendine olan inancını,

sosyal ilişki doyum sağlayan sosyal etkileşimini içermektedir. Özerk olmak ya da özerklik ihtiyacı kuramın özellikle vurguladığı bir gereksinimdir (Deci & Ryan, 2000).

Yaşamın ilk yıllarından yetişkinlik dönemine kadar olan süreçte özellikle bireyin içinde yaşadığı en yakın çevre, psikolojik ihtiyaçlar konusunda kılavuz niteliği taşımaktadır. Yetişkin bireyler, kendi isteklerini, davranış kalıplarını ve planları arasında olan herhangi bir gündemi doğrudan çocukların hayatına taşımak yerine, onların içsel gelişim süreciyle işbirliği yapmalı ve özerkliği desteklemelidir (Deci & Ryan, 2000). Özerklik desteği için çocuktan beklentilerin gerekçesi ve açıklamasını sunmak, çocuğun duygularını ve bakış açısını anlamak, çocuğa seçenekler sunmak ve inisiyatif almasını teşvik etmek, kontrol tekniklerinin kullanımını en aza indirgemek (Mageau & Vallerand, 2003) gibi temel noktalara dikkat edilmelidir.

Özerklik desteği, farklı ebeveynlik davranışlarından oluşmaktadır. Bunlar;

- Çocuklara beceri düzeyleri için uygun miktarda yardım sağlama (yani yapı iskelesi);
- Çocukları cesaretlendirmek ve uygun şekilde övmek;
- Çocukların bakış açısını almak;
- Çocukların liderliğini takip etmek ve onlara seçenekler sunmak olarak belirtilmektedir (Distefano vd, 2018).

Özerklik desteği, çocuğun gereksinimlerinin ve bakış açısının hangi ölçüde dikkate alınmasından, yetişkinlerin tutumundan ve katılımın sağlanma şeklinden etkilenmektedir. Davranışsal kontrolün yanı sıra psikolojik kontrol de çocuklardaki özerkliğe engel olmaktadır ki bu güç savaşı, çocukların içselleştirme süreçlerine zarar vermektedir (Joussemet, Landry & Koestner, 2008). Nitekim öz belirleme kuramına göre çocuklar kendi gelişimlerinde aktif rol oynarlar.

Örneğin, 12 aydan 36 aya kadar olan çocukluk dönemi, çocukların gelişimindeki çarpıcı değişiklikleri temsil etmektedir. Yürümek, konuşmak, kendi kendine beslenme, gece boyunca uyumak ve bağırsak ve mesane kontrolü gibi becerilerde küçük çocuklar özerklik için çabalamaktadır (Black, 2020). Duyarlı ebeveynlik, yeni yürümeye başlayan çocukların sağlıklı beslenme davranışı ve duygusal refahı geliştirmek için gerekli olan rehberliği ve besleyici bakımı almasını sağlamayı içerir (Black, 2020). Etkili ebeveynlik uygulamaları arasında sağlıklı yiyecekler, yaşa uygun ortamlar ve yeni yürümeye başlayan çocukların yemek yemesi için fırsatlar sağlama, yürümeye başlayan çocukların işaretlerini okuma ve

uygun ve besleyici bir şekilde yanıt verme yer almaktadır (Verhage vd, 2018). Ayrıca bebeklik döneminde güvenli bir bağlanma ilişkisi geliştirmek, yürümeye başlayan çocuk döneminde yetkin özerkliğin gelişimini daha olası hale getirir (Whipple vd, 2010).

Ebeveynler, çocuklarıyla davranışlarını kontrol etmek yerine çocukların özerkliğini destekleyecek şekilde etkileşim kurmalıdır. Örneğin ebeveynler çocukların girişimlerini destekleyecek, kendi sorunlarını çözmelerine izin verecek ve kendi işlerinin sorumluluğunu almalarını kolaylaştıracak şekilde etkinlikler planlayabilirler (Grolnick vd, 2002). Ebeveynlerin çocuklarına talepleri karşılamaları, onlar için sorunları çözmeleri ve çocuktan ziyade ebeveyn perspektifini benimsemeleri konusunda baskı yapma derecesi olarak ifade edilebilecek olan ebeveyn kontrolü çocukların özerk hissetme temel ihtiyacını ihlal ederek çocukların daha çok sıkıntıya gireceği bir ortam yaratır (Marbell & Grolnick, 2012). Öte yandan, ebeveynin özerklik desteği ebeveynlerin çocukların inisiyatif almayı cesaretlendirme, sorunlarını çözmelerine izin verme ve kendi bakış açısını değil çocuğun bakış açısını dikkate alma derecesi olarak tanımlanmıştır (Marbell & Grolnick, 2012).

Öz belirleme kuramının temeli, sosyal koşulların, bireyin psikolojik ihtiyaçlarını destekleyip desteklememesine bağlı olarak, bireyin gelişimini teşvik edebileceği veya engelleyebileceği diyalektik görüşe dayanmaktadır. Koşulların ihtiyaçları desteklemesi halinde motivasyon ve verimde artış gerçekleşmektedir (Power & Goodnough, 2018). Bireyler bir aktiviteye ne kadar değer verir ve önemini içselleştirirlerse özerk olarak motive olmaları daha olası bir hale gelir.

Çocuk Katılımı

Çocuğun katılım hakkı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) 12. maddesinde "çocuğun kendi hayatını ilgilendiren konularda görüşlerini ifade edebilme ve bu görüşlerinin yetişkinlerce dikkate alınması hakkı" olarak ifade edilmiştir. Lansdown (2011) çocuğun katılım hakkını; çocukların gelişim ve yaş düzeylerine uygun ifade yolları sunularak kendilerini ilgilendiren konularda fikirlerini özgürce ifade etmesi ve bu fikirlere değer verilmesi olarak açıklamaktadır. Bu tanıma göre, çocuk kendisini etkileyecek her konuda görüşlerini serbestçe dile getirme hakkına sahiptir ve yetişkinler tarafından bu görüşlerin dikkate alınması gerekmektedir. Katılım hakkıyla çocuklar tüm haklarının korunması, geliştirilmesi ve izlenmesi süreçlerinde aktif olmaktadırlar.

Katılım süreçlerinde yetişkinlerin çocuklarla ilgili sorumlulukları devam etmektedir. Bu nedenle, ev, okul ve toplum gibi tüm çocukluk ortamlarında katılımın dikkatle ele alınması gerekmektedir (UNICEF, 2013). Çocukluk bağlamlarında katılımın uygulanmasıyla ilgili birçok yaklaşım bulunmakla birlikte (Hart 1992; Kanyal, 2014; Karsten, 2012; Shier, 2001; Francis & Lorenzo, 2002; Wong, Zimmerman, & Parker, 2010; Shier, Méndez, Centeno, Arróliga, & González, 2014; Farrow & Bacalso, 2016) Landsdown (2009) çocuk katılımını genel olarak üç düzeyde sınıflandırmaktadır. Yaşamları ve deneyimleri hakkında bilgi ve anlayış geliştirmek için çocukların görüşlerine başvurmayı içeren *danışman olarak katılım*, yetişkinler ve çocuklar arasında daha büyük bir ortaklık derecesi sağlayan ve bir karar, girişim, proje veya hizmetin herhangi bir aşamasında aktif katılım fırsatı sunan *işbirliğine dayalı katılım* ile çocukların ilgi alanlarını belirleme, faaliyetleri başlatma ve kendileri için savunuculuk yapma fırsatı ve alanı elde edildiğinde gerçekleşen *çocuk liderliğindeki katılımdır* (Lansdown, 2009). Buna göre, çocukların kendilerini ilgilendiren tüm yaşantılarda bu üç katılım türünden biriyle karar alma süreçlerine dahil olması gerekmektedir.

Yılmazlık

Temel olarak yılmazlık, uyum sağlama, sıkıntı yaşanmasına rağmen zihinsel sağlığı koruma ya da zihinsel sağlığı yeniden kazanma yeteneği anlamına gelmektedir (Herrman, Stewart, Diaz-Granados, Berger, Jackson & Yuen, 2011; Folke, 2016; Rutter, 1993). Bazı tanımlar, kişilerin karmaşık bir durumla karşılaştığında gösterdikleri tepkileri kişisel bir özellik olarak kavramsallaştırmaktadır. Başka bir bakış açısı dayanıklılığı, tek bir kısa süreli travmadan sonra işleyen kişisel bir özellik olarak kabul etmektedir (Bonanno, 2004; Klohen, 1996). Bu çalışmada konu aileler olduğu için yılmazlık becerisini aile süreçlerinde yorumlamak gerekmektedir.

Aile işlevleri bölümlerinde de açıklandığı üzere problem çözme aile işlevleri arasında yer alan bir konuydu (Miller & Ryan, 2000). Yılmazlık açısından da problem çözme kapasitesinin yüksek olması önemlidir. Açık bir iletişim ortamında ailenin beklemediği durumlarla karşılaştığında kaynaklarını kullanarak bu sorunu çözebilme kapasitesi, ailenin dayanıklılığını göstermektedir. Ailenin kontrol edemediği bir durumla karşılaştığında hissettiği baskı ve stresi nasıl yönetebileceğiyle ilgili yeterli bilgi ve beceriye sahip olması, dayanıklılığını göstermektedir (Beeghly & Tronick, 2011; Orbuch, Parry, Chesler, Fritz & Repetto, 2005; Borden, Schultz, Herman & Brooks, 2010). Ailenin işlevselliği ve

dayanıklılığı açısından bireylerin, ihtiyaçlar hiyerarşisinin en alt düzeyindeki temel ihtiyaçlarından başlamak üzere güvenlik, sevgi ve bir yere ait olma, itibar ve kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında aile merkezi role sahiptir.

Kişiler arası ilişkiler, yaşam doyumu ve keyifle olumlu bir şekilde ilişkili olduğu için, bireysel-psikolojik ve fiziksel iyilik hali için hayati öneme sahiptir. Bireyler yaşamları boyunca çok sayıda kişilerarası ilişki kurabilseler de, ebeveyn-çocuk ilişkileri çocukların yaşamlarında erken dönemlerde başlamakta ve çocukların uzun vadeli uyum ve başarılarında kritik öneme sahip olmaktadır. Kanıtlar sürekli olarak ebeveyn-çocuk ilişkilerinin çocukların gelişimi, uyumu, esenliği ve yaşam boyu eğitimsel kazanımları ile bağlantılı olduğunu göstermektedir (Orbuch vd, 2005).

McCubbin ve McCubbin'nin (1993, 1996) Aile, uyum ve düzenleme dayanıklılık Modeli'nde, belirli aile güçlerinin olumsuz veya stresli koşullar altındaki çocuklar için olumlu sonuçları teşvik edebileceği savunulmaktadır. Buna örnek olarak; McCubbin, Balling, Possin, Frierdich ve Bryne'nin (2002) çocuklarına kanser teşhisi konulan ailelerle yaptığı çalışmasında çocuğuna kanser teşhisi konan ebeveynlerle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanarak, ebeveynlerin kendilerinin ve diğerlerinin yardım kaynaklarını harekete geçirme yeteneği gibi güce dayalı birkaç aile faktörünün çocukların iyileşmesi yönünde olumlu katkı sağladığı ve çocuklarının tedavi sürecine uyumunu teşvik ettiğini ortaya koymuşlardır.

Ebeveyn-çocuk ilişkilerinin kalitesinin dayanıklılık için çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, çocuklar ebeveynleri ile destekleyici ve açık ilişkilere sahip olduklarını bildirdiklerinde, aynı zamanda stresli koşullar altında bile olsalar hem çocukların hem de ebeveynlerin zorluklarla başa çıkabildikleri düşünülmektedir.

Nörodizisel Model

Varolan gerçeklikle savaşarak asla bir şeyleri değiştiremezsiniz. Bir şeyi değiştirmek için mevcut modeli geçersiz kılacak yeni bir model inşa edin.

Buckminster Fuller

Nörodizisel modelin kurucusu olan Perry (2000), erken duygusal ilişkilerin, beyin gelişimini etkileyen ana unsur olduğunu vurgulamaktadır. Nörodizisel yaklaşım gelişimsel odaklı bir modeldir ve bebeğin bakımını sağlayan kişiden alınan hassas ve rahatlatıcı cevapların

optimum beyin gelişimini (Cozolino, 2014; Masterson, 2013; Shonkoff, 2010; Schore, 2000) desteklediği belirtilmektedir.

Modelin adı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Beyin ardışık bir şekilde gelişmektedir. Bu nedenle Nörodizisel model adı verilmiştir. Bu yaklaşımda "Beyin nasıl organize oluyor?" ve "Çocukların ve ailelerin zorlandığı durumlarla nasıl baş edebiliriz?" sorularından yola çıkılmıştır. Bu model aslında çocukların gelişimsel geçmişlerine yönelik bir harita çıkarmayı sağlayan bir yaklaşımdır. Bu nedenle Şekil 4'te yer alan görseldeki gibi beynin yapısı ters bir üçgen olarak tasvir edilmektedir ve beynin hiyerarşik bir şekilde organize olduğu belirtilmektedir. Organizasyon alttan üste, basitten karmaşığa doğru bir sıra izlemektedir. Gelişimsel travmayı ortaya çıkarmak için bu ardışıklığı anlamak çok önemli görülmektedir (Hambrick vd, 2018).

Bu noktada erken dönemde düzenleyici destek olması kritiktir çünkü olmadığı zaman organizasyon bozulmakta ve sağlıklı gelişime etki etmektedir. Organizasyonun bozulması sadece beyni değil tüm vücudu etkilemektedir. Akciğer, kalp ve hatta fiziksel gelişimi de etkilemektedir. Perry özellikle travma yaşayan çocuklarla çalışmaktadır. Bunun nedeni ise travma yaşayan kişinin beyin yapısında organizasyonun düzensizleşmesidir. Normal bir beyin bilgiyi öğrenmek için organize olabiliyorken travma yaşayan beyin organize olamamaktadır. Bu aşamada çıkarılan beyin haritası organizasyonun nerede bozulduğunu ortaya çıkarmakta, terapi ya da müdahale programları organizasyonu düzenleyecek şekilde planlanabilmektedir (Barfield, Dobson, CGaskill & Perry, 2012; Hambrick vd, 2018; Perry & Hambrick, 2008)

.

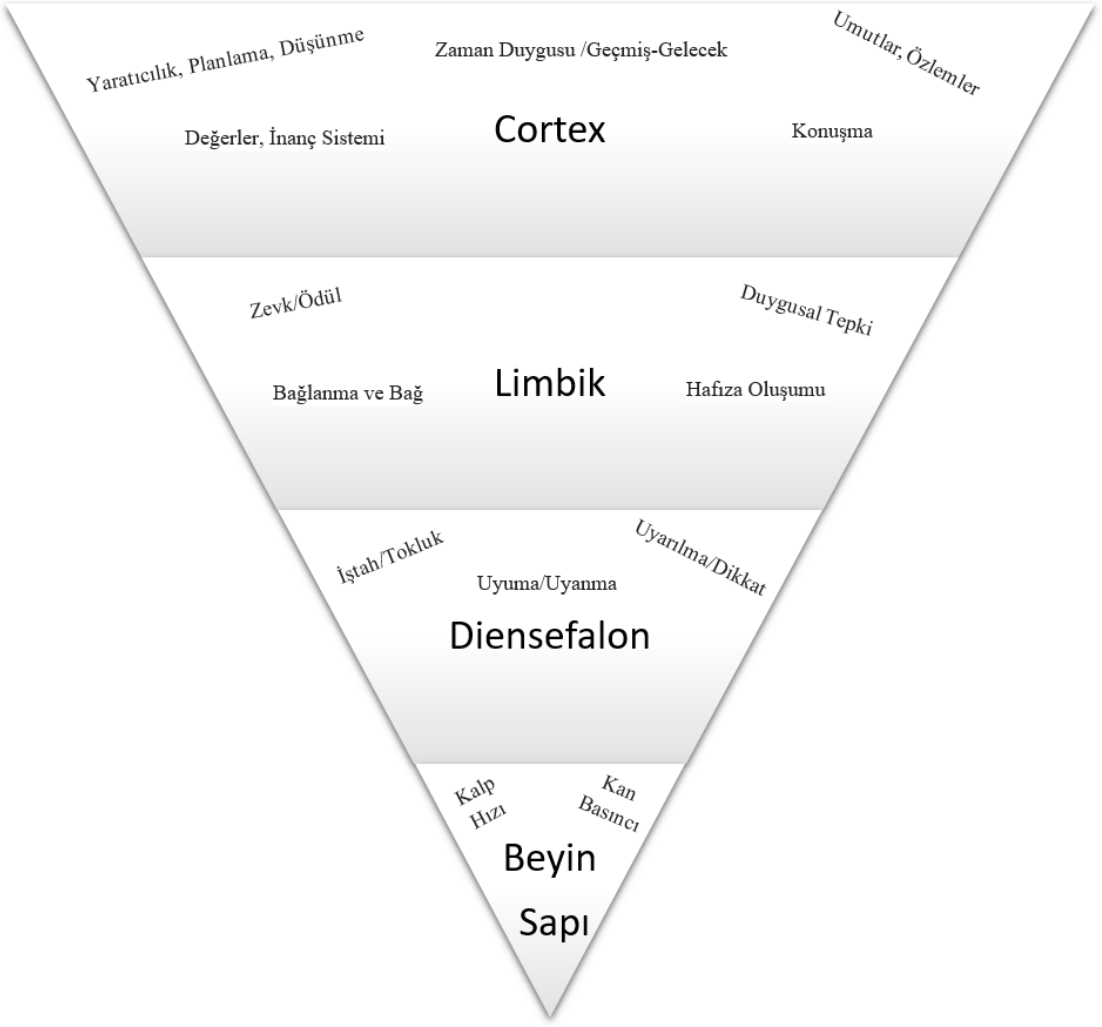

Şekil 4. Ters üçgende beyin yapısı

Perry'nin bebeklerin gelişim sürecinde beş duyuyu aktif bir şekilde kullanarak beyin gelişimine vurgu yapan nörodizisel modelde bakım veren çocuk ilişkilerinde ortak ihtiyaçları temele alarak masaj, dans, şarkı söyleme, spor gibi hem duyusal hem de ilişkisel bir dizi aktivite önerisi sunulmaktadır. Bu modelin iki temel varsayımı bulunmaktadır. Birincisi, Terapötik ve eğitsel çabaların, gelişimi ve beyin fonksiyonlarını destekleyici bir bütünlükte sağlanması ve ikincisi terapötik müdahalelerin, işlev bozukluğuna aracılık eden beyin alanlarını harekete geçirecek ve etkileyecek sıklıkta sağlanmasıdır (Barfield vd. 2012; Hambrick vd, 2018).

Bu yaklaşım özellikle travma yaşayan çocukların beyin işlevlerinin düzenlenmesi noktasında çocuklarla çalışan kişilere önemli katkılar sunmaktadır (Perry, 2006). Nörodizisel model çeşitli beyin işlevlerinin mevcut durumuna dayalı olarak çocuğun beyninin "işlevsel haritasını" oluşturan bir değerlendirme sürecini içermektedir. Bu

değerlendirme çocuğun bireysel olarak güçlü ve zayıf yanlarının belirlenmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım çocuklarla çalışan kişilere, ortamların gelişimsel olarak zenginleştirilmesini ve çocukların beyinlerindeki işlevsel haritalarını bütünleştirici etkinlikler sunulmasını önermektedir. Yukarıda belirtilen beş duyuyu aktif bir şekilde kullanma bu noktada devreye girmektedir (Perry & Hambrick, 2008; Perry, 2009; Perry, 2010).

Yerde Oyun Zamanı

Greenspan ve Wieder (1998) tarafından geliştirilen yerde oyun zamanı (Floortime) çocuğun inisiyatifini ve amaçlı davranışını teşvik etmeye, katılımı derinleştirmeye, karşılıklı dikkati uzatmaya ve her zaman çocuğun liderliğini takip ederek hayali oyunlar ve konuşmalar yoluyla sembolik kapasiteler geliştirmeye odaklanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, oyun sırasında çocuğun liderliğini takip etmek ve etkileşimi daha karşılıklı hale getirebilmek önemli bir yere sahiptir. Yerde oyun zamanında ebeveyn ya da bakım sağlayan kişinin 20-30 dakikalık periyotlar boyunca, yerde çocuğuyla birlikte mümkün olduğu kadar çok etkileşime geçmeye teşvik ederek bu süreci geçirmesi beklenmektedir (Greenspan & Wieder, 1998). Yerde oyun zamanı yaklaşımı, yetişkinin ortamda yer aldığı ve çocuğun oyununa odaklandığı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım çocuğu bütünsel ve benzersiz bir birey olarak görmektedir. Çocuk amaca yönelik faaliyetler sırasında teşvik edilmekte, böylece çocuk davranışını niyetle ilişkilendirebilmektedir (Townsend & Polatajko, 2007).

Örneğin, bir çocuk, fırlatma ve yakalama gibi topla oynamayı, dışarıdan bir yönergeyle gerçekleştirmek yerine ebeveyniyle etkileşime girerek öğrenebilir (Dionne & Martini, 2011). Greenspan ve Wieder (1998), ebeveynlere çocuklarıyla günde altı-on arasında 20'şer dakikalık yerde oyun zamanı oturumu ayırmalarını tavsiye etmektedir. Bu yoğun müdahale yaklaşımının ilkeleri, günlük yaşam aktivitelerine (yemek zamanı, giyinme ve banyo gibi) dahil edilebilmekte ve aile üyeleri, bakıcılar ve terapistler tarafından verilebilmektedir.

BÖLÜM III

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Alan yazın incelendiğinde koruyucu ve evlat edinen aileler için ebeveyn-bebek/çocuk etkileşimini güçlendirmeye yönelik çeşitli erken müdahale programlarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmalar ülkemiz genelinde (Avcı, Kunt, Somer Ölmez, Pekince & Kaynak, 2008; Kitiş & Söylemez, 2021) çok sınırlı olmakla birlikte farklı ülke ve kültürlerde gerçekleştirilen çeşitli müdahale programları bulunmaktadır. İncelenen araştırmalarda çalışma gruplarının ya sadece koruyucu ailelerden (Bick & Dozier, 2013; Bywater, Hutchings, Linck, Whitaker, Daley, Yeo & Edwards 2010; Chamberlain, Price, Leve, Laurent, Landsverk, & Reid, 2008; Dozier, Lindhiem, Lewis, Bick, Bernard & Peloso, 2009; Fisher & Kim; Maaskant, van Rooij, Overbeek, Oort, & Hermanns, 2016; Spieker, Oxford, & Fleming, 2014; Taussig & Culhane, 2010) ya da sadece evlat edinen ailelerden (Baker, Biringen, Meyer-Parsons & Schneıder, 2015; Juffer, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2005; Opiola, 2016; Stams, Juffer & Van IJzendoorn, 2001) oluştuğu belirlenmiştir. Bu araştırmaların amaçlarının, genel olarak koruyucu ya da evlat edinen kişilerin çocuklarının yaş ve gelişim ihtiyaçlarına göre destek sağlayacak müdahale programlarının etkilerini incelemeye yönelik olduğu görülmektedir.

Araştırmaların katılımcıları incelendiğinde; bebek ve çocuk katılımcıların 0-12 yaş arasında olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Tablo 3'te sunulan araştırmalarda iki çalışma dışında diğer çalışmaların katılımcılarının ya sadece koruyucu ailelerden oluştuğu ya da sadece evlat edinen ailelerden oluştuğu görülmektedir. Çalışmalar müdahale programlarının etkililiğini inceleme amaçlı olduğu için yöntemleri deneysel desenlerin çeşitlerini kapsamaktadır. İlgili araştırmalarda veriler; bağlanma, etkileşim, oyun etkileşimi, anne duyarlılığı, davranış yönetimi, çocuk davranışı, ebeveyn davranışı, depresyon, travma, anksiyete, ebeveyn stresi

ve ebeveyn motivasyonu özelliklerini değerlendiren/ölçen geçerli ve güvenilir araçlarla toplanmıştır.

Araştırma sonuçları uygulanan programların müdahale gruplarında; güvenli bağlanmayı arttığını, anne duyarlılığında gelişme olduğunu, ebeveyn becerilerinin güçlendiğini, çocuklarda problem davranışlarının azaldığını, çocuklarda davranış sorunlarının azaldığını, ebeveynlerin depresyon düzeylerinin azaldığını, ebeveynlere zor çocuk davranışlarını yönetmede destek olduğunu, aile içi olumlu ilişkiler kurulmasını sağladığını, travma, depresyon ve anksiyetin azalmasında önemli etkilerinin olduğunu, çocuklarda stres zamanlarında daha az kaçınma olduğunu, ebeveyn-çocuk ilişkisinin arttığını ve çocukların sembolik oyun kapasitelerine olumlu etkilerinin olduğunu göstermektedir. İlgili araştırmaların detaylı sunumları Tablo 3 ve Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 3

Koruyucu Ailelerle Çalışılan Erken Müdahale Programlarıyla İlgili Araştırmalar

Çalışmanın Adı	Amaç	Katılımcılar	Yöntem	Bulgular ve Sonuç
Intervention Effects on Foster Preschoolers' Attachment-Related Behaviors From a Randomized Trial (Fisher & Kim, 2007)	Bu çalışmada, Multidimensional Treatment Foster Care Program for Preschoolers (MTFC-P) programının okul öncesi çağda olan koruyucu bakım hizmetindeki çocukların bağlanmayla ilgili davranış değişimlerini nasıl etkilediğini incelemek amaçlanmıştır.	Çalışmaya, 3-5 yaş arasında olan koruyucu aile bakım hizmetinden yararlanan 117 çocuk katılmıştır. Bu gruptan 57'si müdahale grubu, 60'ı kontrol grubu olarak belirlenmiştir.	• Veri toplama aracı olarak; Bağlanma davranışlarıyla ilgili bir değerlendirme aracı (Attachment-related Behaviors) kullanılmıştır. • MTFC-P, koruyucu aile bakım hizmetinden yararlanan okul öncesi çağdaki çocukların gelişimsel ve sosyal-duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak tasarlanmış bir programdır. • Müdahale sürecinde bağlanma stillerinden; güvenli, dirençli ve kaçıngan davranışların ölçümleri gerçekleştirilmiştir. • Müdahale süreci 12 aylık bir dönemi kapsamaktadır ve 3 ay aralıklarla veriler toplanmıştır.	Sonuç olarak; çalışma süresi boyunca, bağlanma stillerinden güvenli davranış yüzdesinin müdahale grubundaki çocuklar için arttığı, kontrol grubundaki çocuklar için azaldığı görülmüştür. Ayrıca, kaçınma davranışı yüzdesinin müdahale çocukları için azaldığı ve kontrol grubundaki çocuklar için arttığı belirlenmiştir. Dirençli davranış yüzdesinde ise her iki grup için azalma olduğu ortaya çıkmıştır.
Prevention of Behavior Problems for Children in Foster Care: Outcomes and Mediation Effects (Chamberlain vd. 2008)	Bu çalışmada, MTFC programının ebeveynlerin pozitif pekiştirme oranlarını artırıp artırmayacağını; koruyucu bakım hizmetinden yararlanan çocukların davranış problemlerinde azalma gösterip göstermeyeceğini incelemek amaçlanmıştır.	Çalışmaya, koruyucu bakım hizmetinden yararlanan 5-12 yaş arası 700 çocuk ve koruyucu aileleri katılmıştır. 359 aile müdahale grubunu, 341 aile ise kontrol grubunu oluşturmaktadır.	• Veri Toplama Aracı olarak; ebeveyn raporlarıyla ilgili bir kontrol listesi (Parent Daily Report Checklist) ve pozitif pekiştirme oranlarıyla ilgili görüşme formu (Proportional positive reinforcement interview form) kullanılmıştır. • Müdahale grubundaki katılımcılar, davranış yönetimi konusunda 16 haftalık eğitim, süpervizyon ve destek almışlardır. • Programın odak noktası, koruyucu ailelerin olumlu pekiştirmelerini artırmaktır. • Koruyucu ailelere grup oturumlarında 4'e 1 kuralı öğretilmiştir (çocuğu her 1 düzeltme/disiplin için en az 4 kez güçlendirmeye çalışma). • Ailelere ayrıca kısa molalar veya kısa zaman dilimlerinde ayrıcalıkların kaldırılması (örn. 1 saat bisiklete binmeme) gibi sert olmayan disiplin yöntemlerini kullanmaları öğretilmiştir.	Sonuç olarak; müdahalenin amacı, koruyucu ailelerin becerilerini güçlendirerek çocuk problem davranışlarını azaltmaktı. Çocuk davranış sorunları, müdahale grubunda kontrol grubuna göre önemli ölçüde azaldığı ve özellikle yüksek riskli çocuklar için (yani başlangıçta günde 6'dan fazla davranış sorunu yaşayanlar) belirli ebeveynlik uygulamalarının bu azalmalara aracılık ettiği bulunmuştur.
Effects of a Foster Parent Training Program on Young Children's Attachment Behaviors: Preliminary Evidence from a	Bu çalışmada, koruyucu ebeveyn bakımında olan çocukların bağlanma davranışlarını iyileştirmeye yönelik tasarlanmış bir müdahale programının çocuklar üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmıştır.	Çalışmaya, 3,6 – 39,4 ayları arasında çocuğu olan 46 (42: kadın, 4: erkek) koruyucu aile çalışmaya katılmıştır.	• Veri Toplama Aracı olarak; Bağlanma günlükleri (Attachment Diaries). Ebeveyn bağlanma günlüğü (Parent Attachment Diary) (Kontrol listesi şeklinde); Validation of Parent Attachment Diary (Ebeveyn günlüklerinin Yabancı Durum bağlanma stillerine göre değerlendirilmesi) kullanılmıştır. • Deney grubuna; bağlanma ve biyodavranışsal temelli bir müdahale (Attachment and Biobehavioral Catch-up	Sonuç olarak; koruyucu ailelere yönelik on seanslık bir müdahalenin, koruyucu çocukların doğrudan bakıcılarından destek arama yeteneklerini geliştirmede etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, Bağlanma ve Biyodavranışsal Yakalama müdahalesini alan ailelerin çocuklarının, sıkıntılı olduklarında, kontrol müdahalesini alan ailelerin

Randomized Clinical Trial (Dozier, vd. 2009)			Intervention) Kontrol grubuna; ebeveynler için gelişimsel eğitim (Developmental Education for Families) olmak üzere iki farklı program sunulmuştur. Her iki eğitim de 10 oturumdan oluşmaktadır ve oturumlar, koruyucu ailelerin evlerinde gerçekleştirilmiştir.	çocuklarına göre daha az kaçınma sergiledikleri belirlenmiştir.
Incredible Years parent training support for foster carers in Wales: a multi-centre feasibility study (Bywater, vd. 2010)	Bu çalışmada, İnanılmaz Yıllar (Incredible Years [IY]) ebeveyn destek programının koruyucu ailelere yönelik pilot uygulamasının yapılarak hem hizmet kullanım maliyetlerini hesaplamak hem de programın koruyucu aile grubundaki etkililiğini incelemek amaçlanmıştır.	Çalışmaya, çocukları 2-8 yaş arasında olan 46 koruyucu aile katılmıştır. Müdahale grubunda 14 Kadın, 15 erkek olmak üzere 29 kişi, kontrol grubunda ise 8 kadın, 9 erkek olmak üzere 17 kişi yer almaktadır.	• Veri toplama aracı olarak; Ebeveynlik Ölçeği (The Parenting Scale), Beck Depresyon Envanteri, Eyberg Çocuk Davranışı Envanteri (Eyberg Child Behavior Inventory), Güçlü Yönler ve Zorluklar Anketi kullanılmıştır. • Program, 2-8 yaş arası çocukların davranış problemlerini önlemek, azaltmak ve/veya tedavi etmek ve aynı zamanda sosyal yeterliliklerini artırmak amacıyla 'ebeveynlik' becerilerini güçlendirmeye odaklanmaktadır. • Oturumlar oyunun önemini, çocukların öğrenmesine yardımcı olmanın yollarını, etkili övgüyü ve teşviklerin kullanımını, sınır koymayı ve istenmeyen davranışlarla etkili bir şekilde başa çıkmanın yollarını vurgulamaktadır.	Sonuç olarak; kontrol grubuna kıyasla müdahale grubundaki aileler için çocuk problem davranışlarında önemli bir azalma ve anne-babaların depresyon düzeylerinde iyileşme olduğu belirlenmiştir. Koruyucu aile bakımında olan çocuklar için en büyük hizmet maliyetinin özel eğitim olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca sonuçlar, IY ebeveyn programının koruyucu aileler için olumlu ilişkiler kurmada ve zor çocuk davranışlarını yönetmede destekleme amacıyla kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.
Impact of a Mentoring and Skills Group Program on Mental Health Outcomes for Maltreated Children in Foster Care (Taussig & Culhane, 2010)	Bu çalışmada, Sağlıklı Gelecekleri Destekleme (Fostering Healthy Futures [FHF]) programının koruyucu aile bakım hizmetinden yararlanan çocukların ruh sağlığını ve ilgili sorunları azaltmadaki etkisini incelemek amaçlanmıştır.	Çalışmaya, kötü muameleye maruz kalan ve koruyucu aileye yerleştirilen 9-11 yaşındaki 156 çocuk katılmıştır. Bu çocuklardan 79'u müdahale grubunda, 77'si kontrol grubunda yer almıştır.	• Veri toplama araçları; Çocuklar için travma belirtileri kontrol listesi (Trauma Symptom Checklist for Children; Child Behavior Checklist; Öğretmen rapor formları (Teacher Report Form) kullanılmıştır. • Sağlıklı Gelecekleri Destekleme (FHF) önleyici müdahalesi 9 aylık bir süreçte uygulanmış ve iki bileşenden oluşmaktadır 1) Manuelleştirilmiş beceri grupları ve 2) Sosyal hizmet alanında lisansüstü eğitim alan öğrenciler tarafından sağlanan bire bir rehberlik.	Sonuç olarak; programın, yüksek riskli müdahale grubunda özellikle travma, anksiyete ve depresyonla ilişkili semptomlar olmak üzere, ruh sağlığı semptomlarını azaltmada önemli bir etki gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca, müdahale grubunun zihinsel sağlık işleyişleri kontrol grubuna göre iyileşmiş olarak raporlanmış ancak bu etkinin müdahaleden altı ay sonrasında belirgin olmadığı açıklanmıştır. Programın etkililiğine ilişkin bulgular; program içeriğinin riski azaltmada ve zihinsel sağlığı geliştirmede etkili olduğunu göstermektedir.

The Effectıveness of an Attachment-Based Interventıon In Promoting Foster Mothers' Sensitivity Toward Foster Infants (Bick & Dozier, 2013)	Bu çalışmada, koruyucu annelerin hassas bakım verme davranışını (anne duyarlılığını) teşvik etmek için planlanmış kısa vadeli, hedefe yönelik, bağlanma temelli ve koruyucu annelerin dikkatini bebeklerinin fark edilmeyen sinyallerine nazikçe yönlendirmeyi kapsayan bir müdahale programı olan Bağlanma ve Biyodavranışsal Yakalama Müdahalesinin etkilerini incelemek amaçlanmıştır.	Çalışmaya, 96 koruyucu anne-bebek çifti katılmıştır. Bu gruptaki 44 anne-bebek çifti müdahale grubu, 52 anne-bebek çifti ise kontrol grubu olarak çalışmaya dahil olmuştur. (Çocukların yaşları 9,5 ay<)	• Veri toplama aracı olarak; Hassas davranışları değerlendirmek için 10 dk'lık oyun etkileşimi gözlemini değerlendiren bir araç kullanılmıştır. • Video geri bildirim tekniği kullanılmıştır. • Program 10 oturumda, katılımcıların evlerinde haftada 1 oturum olacak şekilde 10 haftada gerçekleştirilmiştir.	Sonuç olarak; bağlanma ve Biyodavranışsal Yakalama Müdahalesine katılan koruyucu annelerde anne duyarlılığında (hassas davranışlarda) büyük gelişmeler olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, koruyucu anneleri, Bağlanma ve Biyodavranışsal Yakalama Müdahalesi alan koruyucu bebeklerin, kontrol grubundaki bebeklere kıyasla stres zamanlarında daha az kaçınma davranışı sergiledikleri görülmüştür.
Permanency Outcomes for Toddlers in Child Welfare Two Years After a Randomized Trial of a Parenting Intervention (Spieker, vd. 2014)	Bu çalışmada, 10 haftalık ilişki temelli bir ev ziyareti programı olan Promoting First Relationships'in (PFR) bakıcıların çocuk refahı tarafından yanlarına yeni yerleştirilen küçük çocuklara karşı duyarlılığını ve yanıt verme yeteneğini geliştirmedeki etkisini incelemek amaçlanmıştır. Ayrıca programın uygulanma aşamasından 2 yıl sonra çocukların aile yanında kalıcılık durumlarının ortaya konulması da bir diğer amaç olarak belirlenmiştir.	Çalışmaya, 10-24 ay arasında olan 210 çocuk ve biyolojik/koruyucu/akraba aileleri katılmıştır. Bunlardan 105'i müdahale grubuna, 105'i de kontrol grubunda yer almaktadır. Katılımcı olma kriteri çocukların bulundukları eve yeni geçmiş olmaları olarak belirlenmiştir.	• Veri Toplama Aracı olarak; This is My Baby görüşme formu kullanılmıştır. • Müdahale grubundakiler on haftalık 60 - 75 dakikalık ev ziyaretleri yoluyla PFR programından yararlanmış, kontrol grubundakiler ise Erken Eğitim Desteği almışlardır. • PFR uygulayıcısı, video geri bildirimi ile birlikte bağlanma teorisine ve güce dayalı danışma stratejilerini kullanarak ebeveynlik hassasiyetini artırmaya odaklanmıştır.	Sonuç olarak; kalıcılık açısından müdahale ve kontrol grupları arasında bir fark bulunmamıştır. Ancak bakıcı tipi (biyolojik/koruyucu/akraba) ve müdahale grubu arasında anlamlı bir etkileşim görülmüştür. PFR müdahalesini alan daha fazla koruyucu/akraba bakıcı, karşılaştırma koşuluna randomize edilen koruyucu/akraba bakıcılarla karşılaştırıldığında, istikrarlı, kesintisiz bakım sağladı ve sonunda bakımı altındaki küçük çocukların yasal koruyucusu oldu veya evlat edindi.
Parent training in foster families with children with behavior problems: Follow-up results from a randomized controlled trial (Maaskant, vd. 2016)	Bu çalışmada, çocukların problem davranışlarını azaltmayı hedefleyen bir ebeveyn yönetimi eğitimi olan Parent Management Training Oregon'un (PMTO) koruyucu ebeveynlik stresini azaltmada etkili olup olmadığını incelemek amaçlanmıştır.	Katılımcıların çalışmaya dahil edilme süreci için iki aşama belirlenmiştir. Tüm kriterleri sağlayan 88 koryucu aile çalışmaya katılmayı kabul etmiştir.	• Veri toplama aracı olarak; Ebeveyn Stres Ölçeği (Parenting Stress Index); Ebevyn Davranış Anketi (Parenting Behavior Questionnaire); Çocuk davranışı kontrol listesi (Child Behavior Checklist); ebeveyn motivasyon envanteri (Parent Motivation Inventory) kullanılmıştır. • Program; sınır belirleme ve disiplin, izleme ve denetleme, problem çözme, pozitif ilişki ve beceri teşviki olmak üzere beş ebeveynlik becerisini desteklemeyi içermektedir.	Sonuç olarak; PMTO'nun, koruyucu ailelerde çocuk ve ebeveynlik işlevlerini iyileştirmeye ilave bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bir diğer sonuç ise programın uygulanırken ebeveyn stresinin anında azalmasını sağladığı ancak bu etkinin zamanla devam etmediği yönündedir. Önemli görülen diğer bir sonuç ise sadakat/vefa düzeyi yüksek katılımcıların ebeveyn yönetim becerilerini

				geliştirmeye daha çok yardımcı oldukları şeklindedir.
Güvenli Bebekler Güvenli Yarınlar (Avcı, vd. 2018)	Bu çalışmada; Koruma altında olan üç yaş altında bebek ve küçük çocukların birincil bakımını sağlayan bakım elemanları ile evlat edinen-edinecek/koruyucu ailelere, bebeklerle etkileşimi arttırmak ve güvenli bağlanmayı desteklemek için bir müdahale programı hazırlamak, uygulamak ve değerlendirmek amaçlanmıştır.	Müdahale programı hazırlık aşamasında (ihtiyaç analizi aşaması) yapılan odak grup görüşmelerine 10 aile, 6 bakım elemanı ve 1 grup sorumlusu katılmıştır. Programın geliştirilmesinin ardından eğitim sürecine ise evlat edinen ve koruyucu aile olan / olmak için başvuru yapan 30 kişi ile kurumda 0-3 yaş bebek grubunda görev alan 9 bakım elemanı ve 1 grup sorumlusu dahil olmuştur.	• Veri toplamam aracı olarak; yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. • Müdahale programının içeriği evlat edinen ve koruyucu ailelerin bebek ve küçük çocuklarıyla ilgili eğitim gereksinimlerini belirlemek için yapılan ihtiyaç analizi (aile ve uzman görüşleri) sonucunda oluşturulmuştur. • Bakım veren bebek etkileşimini güçlendirmeye yönelik olarak hazırlanan müdahale programı haftada bir gün, iki oturum halinde dört saat gerçekleştirilmiş, 10 hafta boyunca toplamda 40 saat devam etmiştir.	Sonuç olarak; Güvenli Bebekler Güvenli Yarınlar Projesi kapsamında geliştirilen müdahale programı değerlendirildiğinde, bebekten gelen mesajların okunması, bakım veren-bebek iletişimi, ihtiyaçlara zamanında yanıt verme, duyarlı ebeveynlik, bebeklerdeki gelişimi takip etme, bu konuda farkındalık oluşturma, sosyal çevrede bebeğin kabulü, bakım verene psikolojik açıdan rahatlatıcı etkinlikler ve oyuncak alımı / yapımı gibi programın hedeflediği temel konular ön plana çıkmıştır. Değerlendirme toplantılarında katılımcılar bu konularda olumlu görüş bildirirken eğitimin özellikle belirtilen alanlarda mevcut yaşantılarına katkı sağladığını ifade etmişlerdir.
Kalpten Bir Ev: Koruyucu Aile Müdahale Programının Çocuk ve Ebeveynler Üzerindeki Etkisi (Kitiş & Söylemez, 2021)	Bu çalışmada, Kaplten bir ev: Koruyucu Aile Müdahale Programının; (1) Koruyucu ebeveynler ve çocukları arasındaki etkileşimin kalitesini arttırması, (2) Koruyucu ebeveynlerin çocuklarının zor davranışlarıyla başa çıkmalarına yardım etmesi, (3) Koruyucu ebeveynlerin çocuklarını anlama ve zihinselleştirme kapasitelerini arttırması, (4) Koruyucu aile bakımındaki çocukların sembolik oyun kapasitelerini arttırması, (5) Koruyucu aile bakımındaki çocukların bağlanma güvenliliğini arttırması ve (6) Koruyucu	Katılımcılar 3-6 yaş arasında bir çocuğun koruyucu ailesi olan ve programa katılmaya gönüllü altı aileden oluşmaktadır.	• Veri Toplama Aracı olarak; Ebeveyn Görüşme Formu, Çocuk Davranış Ölçeği, Bağlanma Öykü Tamamlama Testi ve Oyunda Duygu Ölçeği Okul Öncesi Versiyonu kullanılmıştır. • Farklı modellerden parçaların bütünleştirilmesi ile bağlanma odaklı yarı yapılandırılmış bir müdahale programı oluşturulmuştur. Bu program, koruyucu ailelere yönelik on dört haftalık bir önleyici terapi çalışması olarak planlanmıştır. • Çalışma süreci, ebeveynlerin ve çocukların birlikte katıldıkları oyun seanslarını ve ebeveynlerin yalnız katıldığı ebeveyn görüşmelerini içermektedir; bu nedenle, araştırma verileri hem çocuklardan hem koruyucu ebeveynlerinden toplanmıştır.	Sonuç olarak; çalışmadan elde edilen bulgular, müdahale programının; Ebeveyn-çocuk ilişkisi, Ebeveynlik becerileri ve Çocukların sembolik oyun kapasiteleri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

	aile bakımındaki çocukların zorlayıcı davranışlarını azaltması amaçlanmıştır.			

Tablo 4

Evlat Edinen Ailelerle Çalışılan Erken Müdahale Programlarıyla İlgili Araştırmalar

Çalışmanın Adı	Amaç	Katılımcılar	Yöntem	Bulgular ve Sonuç
The importance of parenting in the development of disorganized attachment: evidence from a preventive intervention study in adoptive families (Juffer, vd. 2005).	Bu çalışmada, 6 aylık bebeği olan evlat edinen annelerin hassas ebeveynlik davranışlarını ve güvenli bağlanmalarını desteklemeye yönelik uygulanacak iki müdahale programının etkilerini incelemek amaçlanmıştır.	Çalışmaya, çocukları 6 aylık olan 130 evlat edinen aile katılmıştır.	• Veri Toplama Aracı Olarak; Video Gözlemleri, Yabancı Durum prosedürü (Strange Situation Procedure) ve bebek özellikleri anketi (Infant Characteristics Questionnaire) kullanılmıştır. • Bağlanmaya dayalı iki müdahale programı kullanılmıştır. İlk programda annelere kişisel bir kitap verilmiştir. İkinci programda annelere aynı kişisel kitap ve üç ev tabanlı video geri bildirim seansı uygulanmıştır. Üçüncü gruba müdahale yapılmamıştır (kontrol grubu).	Sonuç olarak; video geri bildirimi ve bir kitap içeren kısa süreli önleyici müdahale programının, düzensiz bağlanma oranını düşürdüğü belirlenmiştir. Müdahale hassas ebeveynliği ve güvenli bağlanmayı teşvik etmeyi amaçladığından, düzensizlik üzerindeki olumlu etki beklenmedik bir durum olarak çıkmıştır. Ayrıca müdahalenin etkinliği, bebeklerin bağlanma stillerinde ebeveynliğin önemini kanıtlar nitelikte olduğu vurgulanmıştır.
Emotional Attachment And Emotional Availability Tele-Intervention For Adoptıve Famılıes (Baker, vd. 2015)	Bu çalışmada, evlat edinen ailelerle, ebeveyn çocuğun duygusal bağlanmasını, ebeveynin duygusal bağlanma algılarını, çocuk bağlanma davranışlarını, ebeveyn çocuk duygusal bağını ve ebeveyn tarafından bildirilen çocuk davranış problemlerini ve ebeveynlikle ilgili stresi azaltmada kullanılmak üzere yeni çevrimiçi Duygusal Bağlanma ve Duygusal	Çalışmaya, 1,5-5 yaşları arasında çocuğu olan 15 evlat edinen aile (15 anne-15 çocuk) katılmıştır.	• Veri Toplama Aracı Olarak; Duygusal bağları sürdürebilmeyle ilgili bir ölçek ve rapor (The Emotional Availability Scales, Fourth Edition, Emotional Availability-Self-Report), The Emotional Attachment & Emotional Availability Clinical Screener, Ebeveyn stres ölçeği (The Parenting Stress Index) ve Bağlanma sınıflandırmasını değerlendiren bir araç (The Attachment Q-Sort,Version 3.0) kullanılmıştır.	Sonuç olarak; çocuk davranış problemlerinde, ebeveyn-çocuk duygusal bağlanmasında ve duygusal bağlanmanın ebeveyn algılarında müdahale grubunda önemli farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubunda herhangi bir fark gözlenmemiştir.

	Erişilebilirlik Müdahalesini değerlendirmek amaçlanmıştır.			
The Effects Of Chıld Parent Relatıonshıp Therapy (Cprt) For Adoptıve Famılıes (Opiola, 2016)	Bu çalışmada, Child Parent Relationship Therapy (CPRT) programının karşılıklı olarak tatmin edici bir ebeveyn-çocuk ilişkisi kurmadaki zorluklar ve evlat edinen çocuğun davranışı ve ebeveyn stresiyle ilgili endişeler de dahil olmak üzere bağlanmayla ilgili endişelerini bildiren evlat edinen aileler için etkinliğini inceleme amaçlanmıştır.	Çalışmaya, 49 evlat edinen kişi katılmıştır. Bunlardan 25'i müdahale grubunda, 24'ü kontrol grubunda yer almaktadır.	• Veri toplama Aracı Olarak; Çocuk Davranışı Kontrol Listesi (Child Behavior Checklist), Ebeveyn stres ölçeği (The Parenting Stress Index) ve Yetişkin çocuk etkileşimindeki empatinin ölçümü (Measurement of Empathy in Adult-Child Interaction) kullanılmıştır. • CPTR 10 oturumda gerçekleştirilmiştir. • Bu oturumlarda ebeveynler, çocuklarının gereksinimlerini karşılama, onlara tam olarak uyum sağlama, empati kurma, çocuğun liderliğini takip etme, çocuğun duygularını ve arzularını yansıtma, çocuğun oyununun sözlü ve sözsüz içeriğini anlama, teşvik etme ve sınır koyma dahil olmak üzere programın temel ilkelerini öğrenmişler ve uygulamışladır.	Sonuç olarak; çocuk davranış problemlerinde, ebeveyn-çocuk ilişkisi stresinde ve ebeveyn empatisinde iyileşmeler olduğu belirlenmiştir.

BÖLÜM IV

YÖNTEM

Bu bölümde, "Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveynlik Becerilerini Güçlendirmeye Yönelik Etkileşime Dayalı Bir Erken Müdahale Programı'nın etkisini incelemek amacıyla yapılan araştırmanın; modeli, deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci, veri toplama yöntemi ve verilerin analiziyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma karma yöntem kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Karma yöntem araştırması için bir tanımlama yapılmadan önce kısaca tarihsel sürecinden bahsetmek daha iyi bir temel oluşturacaktır. Karma yöntemle ilgili ilk açıklamalardan birini Greene, Caracelli ve Graham (1989) yapmıştır. Onlar karma yöntemi, nicel ve nitel yöntemlerin birleştirilmesi ve bu birleşim sırasında iki türün de bir paradigmaya bağlanması gerekmediği durumlar olarak tanımlamışlardır. Tashakkori ve Teddlie, (1998) ise yaklaşık on yıl sonrasında karma yöntemi sadece yöntemsel süreçte gerçekleşen bir birleşme olmadığını araştırma sürecinin bütün aşamalarındaki birleşme görüşünü ortaya koymuşlardır. 2007 yılında Johnson, Onwuegbuzie ve Turner ortak bir anlayış bulma arayışına girmişler ve karma yöntem araştırmayı, verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması aşamalarında nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının birleştirildiği bir tür olarak tanımlamışlardır. Creswell (2017) ise bu tanımlamalara ek olarak araştırmacıların hem nitel hem nicel verileri bütünleştirmenin faydalarını kullanarak çıkarımlarda bulunduğu yaklaşım yorumunda bulunmuştur (s.2). Sonuç olarak karma yöntem; nicel ve nitel yaklaşımların, araştırmaların problem durumlarının belirlenmesinde, çalışma grubunun oluşturulmasında, veri toplama ve analizi ile bulguları yorumlama gibi aşamalarında

sistemli bir şekilde bir arada kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Christensen, Burke Johnson & Turner, 2015, s.423; Creswell, 2013, s. 217; Teddlie & Tashakkori, 2015, s. 8). Ayrıca karma yöntem, araştırmacının nitel ve nicel verilere erişebilmesinin mümkün olduğu durumlarda uygulanması en ideal olan yaklaşım olarak düşünülmektedir (Creswell, 2013).

Araştırma Deseni

Karma yöntem araştırma desenleri belirlenirken öncelikli olarak bilinmesi gereken durum veri setlerinin nasıl ve nerede birleştirileceğidir (Creswell, 2017, s.6). Bunun için Creswell'in (2017) belirttiği karma yöntem araştırmalarında üç temel desen ve bunların üzerine kurgulanmış üç tane gelişmiş desen araştırmacılar için önemli yol göstericilerdir (s.36). Bu bölümde; araştırma desenini tanımlayabilmek için öncelikle bu araştırmanın temel deseninin ne olduğu, bu temel desene hangi gelişmiş desenin ilave edildiği, belirlenen temel desen ile gelişmiş desenin açıklamaları ve aşamalarını göstermek amaçlanmıştır.

Bu araştırma; nicel ve nitel verilerin paralel ancak birbirinden bağımsız olarak toplandığı, analiz edildiği ve sonuçların birleştirilerek yorumlandığı *birleştirme/çeşitleme temel desenine* ön test son test denkleştirilmemiş gruplu *müdahale (deneysel) gelişmiş deseninin* ilave edilmesiyle oluşturulmuştur.

Temel desenler, tüm karma yöntem araştırmalarının temelini oluşturmaktadır ve "keşfedici ardışık desen", "açıklayıcı ardışık desen" ve "birleştirici (çeşitleme) desen" olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır. Creswell (2017, s. 37), karma yöntem araştırma deseni ile gerçekleştirilen araştırmaların çoğunda bu üç temel desenden birinin kullanıldığını belirtmektedir. Bu araştırmada da planlanan sürece göre temel desen olarak birleştirici (çeşitleme) desen kullanılmıştır. *Birleştirici desen;* nicel ve nitel araştırma verilerinin analizleri sonucunda belirlenen bulguların birleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu durum daha bütüncül bir anlayış sunmaktadır. Tanım ilk bakışta kolay bir yöntem gibi görünse de dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Dikkat edilecek ilk durum hem nicel hem de nitel bölümde ölçmek, değerlendirmek veya ortaya konmak istenilen durumla ilgili paralel veri toplama araçlarının kullanılması gerektiğidir. Bu paralellik birleştirme deseninin temelini oluşturmaktadır. İkinci önemli durum ise iki veri setinin yan yana karşılaştırma veya ortak gösterim şeklinde birleştirileceğinin bilinmesidir (Creswell, 2017, s.36-37). Bu araştırmada da veri toplama araçları belirlenirken araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen "çocukluk anlayışı, yılmazlık becerileri, pozitif ebeveyn davranışları ve etkileşim" özelliklerine yönelik hem nicel

hem de nitel veri toplama araçları paralel bir şekilde kullanılmıştır (Şekil 5.). Veri setleri yorumlanırken de gerekli yerlerde hem yan yana karşılaştırma hem de ortak gösterim ile birleştirme gerçekleştirilmiştir.

Karma yöntem araştırmaları yukarıda belirtilen üç temel desene dayanmaktadır fakat araştırmacıların daha geniş yaklaşımlarla çalışmalarını planlayıp uygulayabilecekleri göz önünde tutulmaktadır. Creswell (2017) gelişmiş desenler olarak "müdahale deseni", "sosyal adalet deseni" ve "çok aşamalı değerlendirme deseni" olmak üzere üç ayrı başlık tanımlaması yapmış ve gelişmiş desenlerin temel desenlerden yola çıkılarak oluşturulduğunu vurgulamıştır (s. 38). Bu gelişmiş desenlerden müdahale desenini ise bir araştırmada deneysel (müdahale) desenin içerisine nitel veri eklenmesi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu desenin bir temel desene ilave edilerek gerçekleştiği ve kullanılan nitel verinin ise araştırmanın tüm aşamalarında (deney öncesi, sırası ya da sonrası) yer alabileceği vurgulanmaktadır (Creswell, 2017, s.43). Bu araştırmada da deneysel süreç (nicel) içerisine dâhil edilecek görüşme, gözlem ve kayıtların (nitel) araştırmanın temel desenini şekillendireceği düşünülmektedir. Plano Clark ve Ivanko (2018) karma yöntemlerde nitel verilerin, deneyin uygulamasını geliştirme amacı taşıdığını belirtmektedir (s.145-146). Bu araştırma kapsamında karma yöntem araştırmalarından müdahale deseninin uygulama sürecindeki aşamaları Şekil 5' te yer almaktadır.

Bu çalışmasının deneysel (nicel) boyutunu öntest sontest denkleştirilmemiş gruplu deneysel desen oluşturmaktadır. Bu desende seçkisiz atamanın olmaması temel sorundur. Ancak, grupların ölçülen nitelikle ilgili başlangıç noktalarının bilinmesine, böylece değişimin ölçülmesine ve test edilmesine olanak tanıması desenin kullanılabilirliğini arttırmaktadır (Büyüköztürk vd., 2010, s. 200). Araştırmanın planlanması aşamasında gerçek deneysel desenlerden olan öntest sontest kontrol gruplu seçkisiz desen planlanmıştır. Ancak, eğitimin planladığı tarihlerde; ilk vakanın Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde 31 Aralık 2019 tarihinde görülmesinin ardından 05 Ocak 2020 tarihinde COVID-19 olarak yeni bir corona virüs tanımlanmış ve üç ay içerisinde tüm dünyayı etkisi altında almıştır (World Health Organization [WHO], 2020). Ülkemizde de ilk vakanın 11 Mart 2020 tarihinde görüldüğü COVID-19 (Covid-19 Bilgilendirme Platformu, 2021) nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından 12 Mart 2020'de pandemi ilan edilmiştir (WHO, 2020). Bu koşullar altında grubun özelliklerini taşıyabilecek birbirine denk iki grup oluşturmak ve kontrol grubu belirlemek mümkün olmamıştır. Tüm bu nedenlerle programının etkililiğinin sınandığı bu araştırmada öntest sontest denkleştirilmemiş gruplu deneysel desenin kullanılması gereği oluşmuştur. Ancak zayıf deneysel deseni güçlendirebilmek için son test aşamasında deneydeki katılımcı

kitlesini dışardan bağımsız bir kontrol grubuyla karşılaştırarak son testin etkililiğine dair çıkarımda bulunulmuştur. Yapılan bu müdahale deneysel desenin yapısını bozmadığından nicel araştırma sürecine dahil edilmiştir.

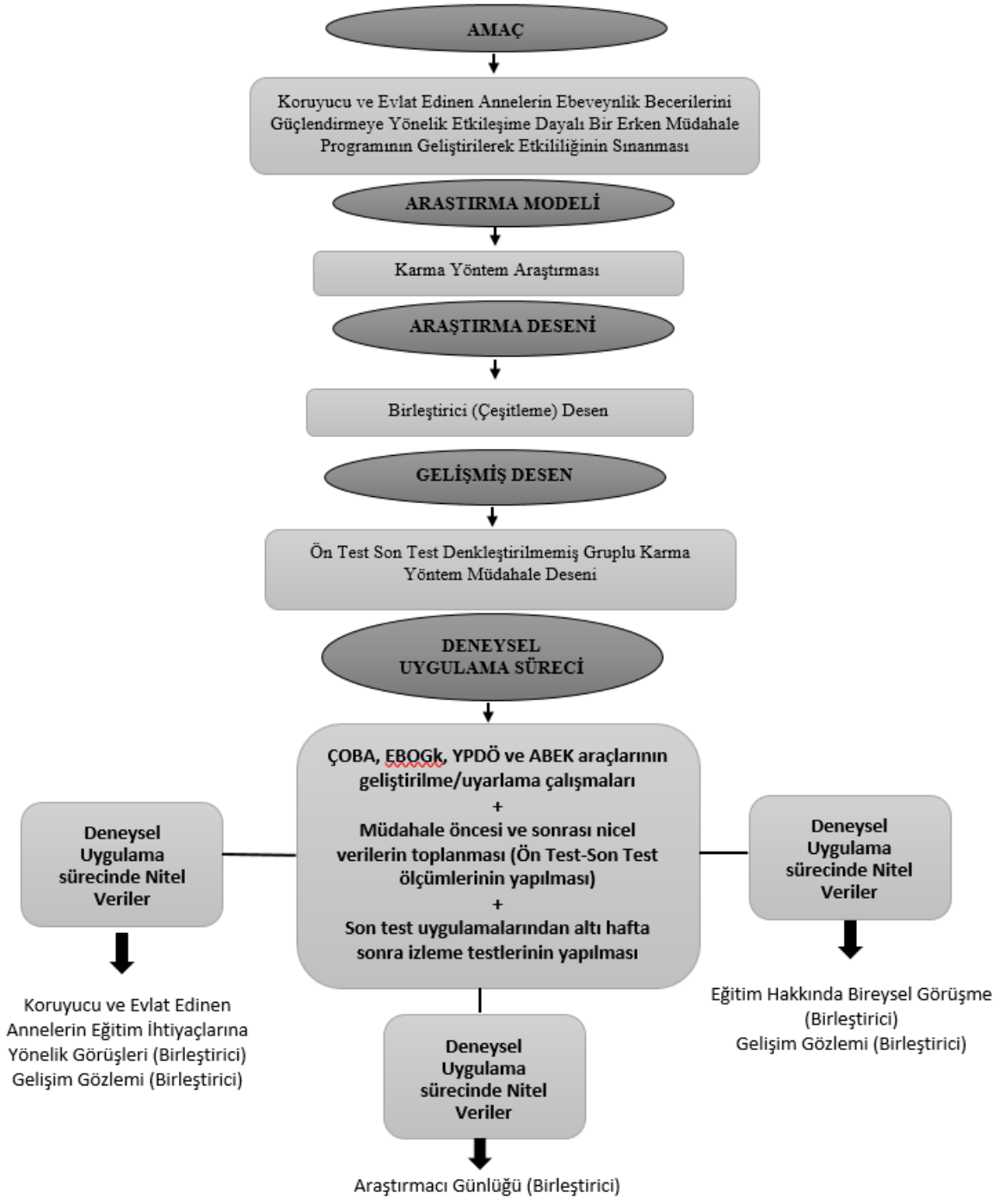

Şekil 5. Araştırma Modeli ve Deseni (Creswell, 2017, s. 45)

Çalışma Grubu

Karma yöntem araştırmalarında katılımcılar belirlenirken hem rastgele hem de amaçlı örneklemin birleşimleri kullanılabilmektedir (Creswell & Plano Clark, 2020, s.192). Bu araştırmanın çalışma grubu belirlenirken de amaçlı örnekleme yönteminden yararlanılmıştır (Creswell, 2015, s.154). Amaçlı örneklemede, bir konu derinlemesine incelenmek istendiğinde belirli kişiler veya bir grup seçilmektedir. Araştırmacılar amaçlı örneklemede katılımcıların özelliklerini belirler ve bu kriterlere uyan kişiler çalışmaya davet edilir (Christensen, Johnson & Turner, 2015, s.172, s.176). Bu araştırmanın amacı da 0-24 ay arası çocuğu olan koruyucu ve evlat edinen anneler için etkileşime dayalı bir erken müdahale programı geliştirerek etkililiğini ortaya koymak olduğu için çalışma grubuna dahil olacak katılımcıların özellikleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

- 0-24 ay arasında olan bir çocuğun koruyucu annesi olmak.
- 0-24 ay arasında olan bir çocuğun evlat edinen annesi olmak.

Katılımcı gruplarını oluşturma aşamasında ise hedeflenen müdahale ve kontrol gurubuna yaşanan Covid 19 küresel pandemisi nedeniyle ulaşılamamıştır. Bu nedenle pandemi sürecine kadar iletişime geçilen ve çalışmaya gönüllü olan 5 koruyucu anne, 5 koruyucu aile bakımında olan çocuk, 5 evlat edinen anne, 5 evlat edinilen çocuk çalışmaya dahil edilmiştir. Bu süreçte ulaşılan tüm koruyucu ve evlat edinen anne ve çocukların eğitime dahil olması için kontrol grubu oluşturulmamış koruyucu aile müdahale grubu ve evlat edinen aile müdahale grubu olmak üzere iki müdahale grubu belirlenmiştir (Şekil 4). Ayrıca araştırma deseni bölümünde açıklandığı üzere son test aşamasında müdahale gruplarını dışardan bağımsız bir kontrol grubuyla karşılaştırmak için benzer özelliklerde 5 biyolojik anne ve çocuk çalışmaya dahil edilmiştir (Şekil 4). Katılımcılarla ilgili demografik bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır.

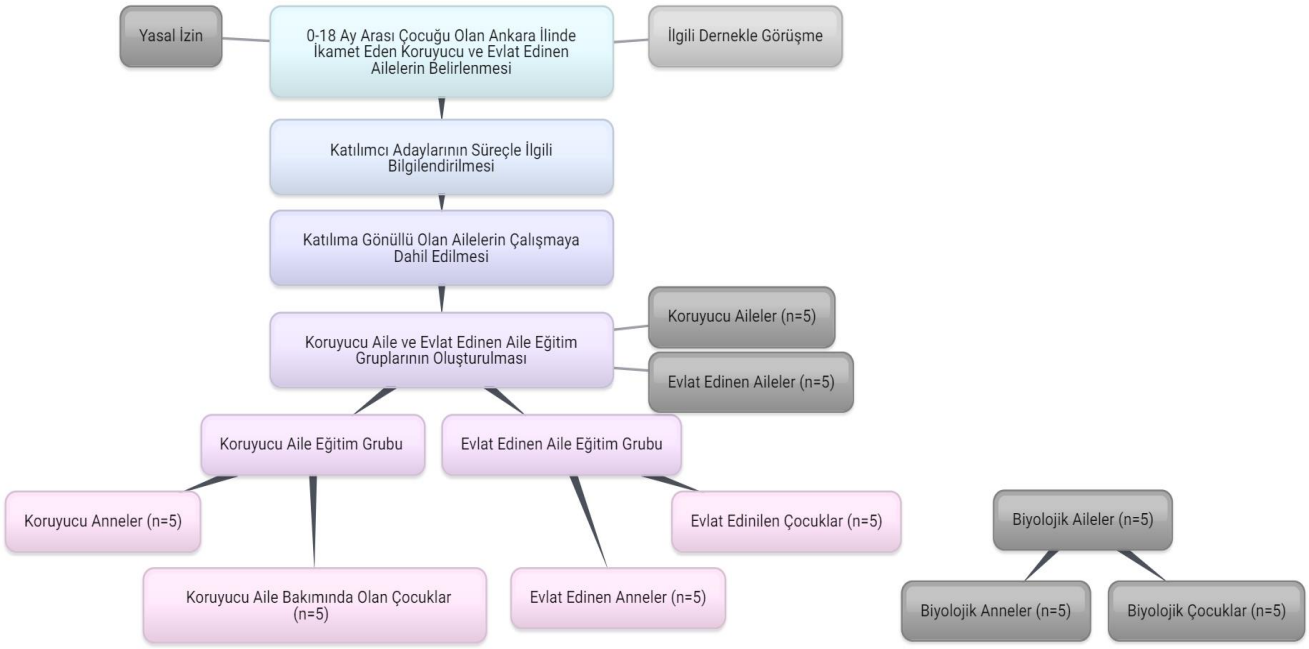

Şekil 6. Katılımcıların araştırma sürecinde yeri

Tablo 5.

Katılımcı Bilgileri

Kişi/Ortam	Özellikler	Bilgileri
Çocuk	Cinsiyeti	Kız (9), Erkek (6)
	Yaşı	6-9 ay (3), 16-20 ay (12)
	Oyuncak sayısı	5-15 (5), 20-35 (6), 50-80 (4)
	Oyun Alanı	Var (14), Yok (1)
	Kendine ait odası	Var (13), Yok (2)
	Giysi Dolabı	Var (14) , Yok (1)
	Bakımıyla İlgilenen Kişiler	Anne (15), Baba (13), Abi (1), Aile Yakınları (9)
	Kendisi için Kullanılan Eşyaları	Elektirikli yoğurt makinesi (1), elektirikli ana kucağı (1), Görüntülü ve sesli bebek telsizi (4), Temaslı (kulak içi) ateş ölçer (3), Civalı cam termometre ateş ölçer (4), Anne yanı (yetişkin yatağına bitişik) (5), Elektrikli süt sağma makinesi (6), El ile süt sağma pompası (1), Tabanca tip (temassız, alından) ateş ölçer (4), Ana kucağı (4), Oto koltuğu (10), Çok fonksiyonlu (travel sistem) bebek arabası (10), Baston tip bebek arabası (9), Çanta tip puset (3), Puset (12), Bebek kangurusu (10), Astronot tulum (4), Bağımsız bebek yatağı (park yatak,

		karyola, beşik vb.) (13), Hava nemlendirici (6), Sesli bebek telsizi (1), Pilli, göstergeli ateş ölçer (11)
Anne	Yaş	32-35 yaş (5), 36-40 yaş (5), 41-44 yaş (5)
	Eğitim Durumu	İlkokul (2), Ortaokul (2), Lise (4), Üniversite (5), Lisansüstü (3)
	Meslek	Ev Hanımı (8), Öğretmen (2), Doktor (1), Analist (1), Sosyal Çalışmacı (1), Çocuk Gelişimci (1), İnsan Kaynakları Sorumlusu (1)
	Eşin yaşı	32-35 yaş (4), 36-40 yaş (4), 41-44 yaş (3), 45-50 yaş (4)
	Eşin Eğitim Durumu	İlkokul (3), Ortaokul (1), Lise (5), Üniversite (5), Lisansüstü (1)
	Eşin Mesleği	Serbest (Esnaf) (8), Doktor (1), Gıda Mühendisi (1), Öğretmen (1), Muhasebeci (1), Bankacı (1), Özel Güvenlik (1), Satın Alma Müdürü (1)
Ev	Evde yaşayan kişi sayısı	3 (11), 4 (1), 5 (1), 7 (2)
	Evdeki oda sayısı	2 (1), 3 (9), 4 (4), 5 (1)
	Evdeki Kitap sayısı	15-50 (10), 70 (1), 200-500 (4)
	Evdeki Çocuk Kitabı sayısı	2-10 (6), 12-20 (3), 30-50 (6)

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için nicel boyutta; "Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı (ÇOBA)", "Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ)", "Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu (EBOGk)" ve "Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi (ABEK)" kullanılmıştır. Nitel boyutta ise "Yarı yapılandırılmış görüşme formları" ve "Araştırmacı Günlüğü" yer almıştır (Şekil 7).

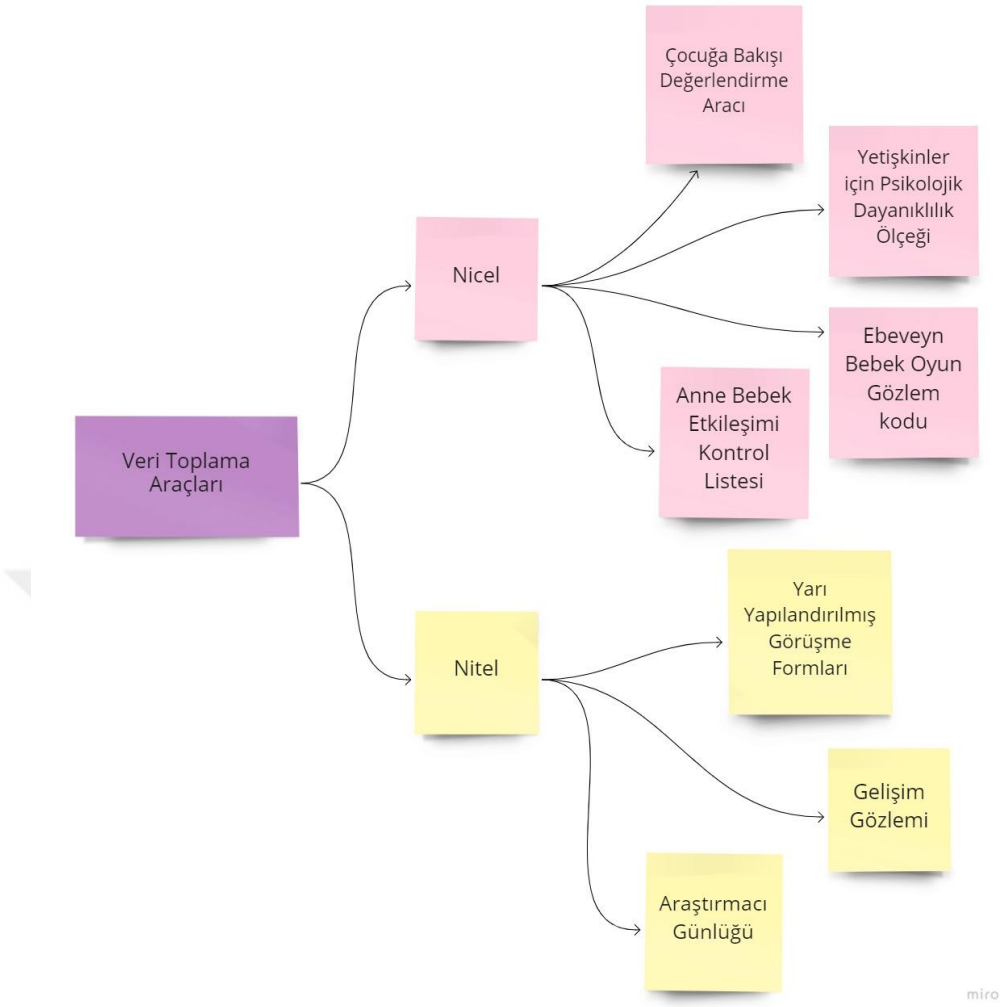

Şekil 7. Veri toplama Araçları

Nicel Veri Toplama Araçları

Nicel boyutta; "Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı (ÇOBA)" (Avcı, Kunt & Pektaş, 2021), "Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ)" (Basım & Çetin, 2011), "Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu (EBOGk)" (Kunt & Avcı, 2021) ve "Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi (ABEK)" kullanılmıştır. Araştırma amacı doğrultusunda belirlenen nicel veri toplama araçları, özellikleri ve bu araçların alt boyutları da Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6

Nicel veri toplama araçları, özellikleri ve alt boyutları

Veri Toplama Araçları	Özellikler	Alt Boyutlar
Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı (ÇOBA)	Çocukluk Anlayışı	✓ Çocukluğa İlişkin Olumsuz Bakış ✓ Yetersiz Çocuk ✓ Yüceltilmiş Çocuk ✓ Çocuğun Doğasına İnanç
Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ)	Yılmazlık Becerisi	✓ Kendilik Algısı ✓ Yapısal Stil ✓ Sosyal Yeterlilik ✓ Aile Uyumu ✓ Sosyal Kaynaklar
Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu (EBOGK)	Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışları	✓ Dokunma ✓ Konuşma ✓ Oyun ✓ Hareket ✓ Farkındalık ✓ Karşılık Verme
Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi (ABEK)	Etkileşim	✓ Bebek/Çocuk Duyarlılığı ✓ Diyadik

Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı (ÇOBA)

Çocuğu Bakışı Değerlendirme Aracı (Avcı, vd. 2021); çocukluk yaklaşımlarının tarihsel, sosyolojik, coğrafi ve gelişimsel bağlamlarda ele alınma durumları, öz belirleme kuramı ve çocukluk tipolojileri çerçevesinde çocuklara atfedilen sıfatlardan oluşan "Çocuğa Olumsuz Bakış Açısı", "Yetersiz Çocuk", "Yüceltilmiş Çocuk" ve "Çocuğun Doğasına İnanç" olmak üzere dört alt boyutu içeren 18 yaş üstü yetişkinlerin çocuğa bakışlarını tespit etmek için geliştirilmiştir. Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı, katılımcıların 'Çocuk kelimesi size neyi çağrıştırıyor?' sorusuna çocuklarla ilgili 53 sıfattan oluşan bir liste kullanılarak yanıt vermesi şeklinde uygulanan bir araçtır. Sıfatlar 1/0 olarak puanlanmaktadır. Aracın geliştirilme süreci araştırmacının yüksek lisans tez sürecinde (2012-2015 yılları arası) danışmanı Prof. Dr. Neslihan Avcı'yla birlikte başlamış aşağıdaki aşamalarda açıklanan akışta detaylı bir çalışma sürdürülmüştür. 3. Araştırmacı olan Dr. Öğr. Üyesi Sami Pektaş ana uygulama aşamasında çalışmaya dahil olmuştur.

1. Aşama: Çocuğu Tanımlayan Sıfatların Belirlenmesi: Çocuğu tanımlayan sıfatların belirlenmesi için iki yol izlenmiştir. İlkinde çocuklarla çalışan farklı meslek gruplarından 72

kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu kişilerin "çocuk" la ilgili görüşlerine yönelik bir çalışma yapılmış ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilerek çocukları tanımlayan sıfatlardan oluşan bir liste belirlenmiştir. İkinci basamakta ise alanyazın incelenmiş ve alanyazında yer alan bilgiler ışığında "çocuk" kavramına atfedilen sıfatlar belirlenerek listeye eklenmiştir. Listenin son halinde 142 çocuğu tanımlayan sıfat yer almıştır.

2. Aşama: Sıfatların Dilbilim ve Alan Uzmanları Tarafından Kontrol Edilmesi: Belirlenen sıfat listesinin uzman görüşü iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada sıfat listesi Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitimi bölümünde dilbilim uzmanı olan iki kişiye sunulmuştur. Dilbilim uzmanlarının görüşüyle sıfat olmayan kelimeler çıkarılmış sayı 120'ye düşürülmüştür. İkinci aşamada çocuk gelişimi ve eğitimi uzmanı 3 kişi ve dilbilimcilerin ortak kararıyla çocuğu nitelemediği düşünülen 42 sıfat daha listeden çıkarılmıştır. Sıfat listesinin pilot uygulama için son hali 78 sıfattan oluşmuştur.

3. Aşama: Pilot Uygulama: Uygulama aşamasında araştırmacılar tarafından geliştirilen Sıfat Abaküsü adlı bir materyal ile sanal ortamda kolay ulaşımı sağlamak amacıyla çevrimiçi form kullanılmıştır. Yüz yüze görüşmelerde sıfat abaküsü kullanılmış, internet üzerinden ulaşılan kişilere de çevrimiçi form uygulanmıştır. Toplam 941 kişiyle uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama araştırmacılardan Müge KUNT' un yüksek lisans tez çalışması kapsamında gerçekleştirilmiştir (Kunt-Bulut, 2015).

6. Aşama: Aracın revizyonu: Pilot uygulamada 78 maddeden oluşan sıfat listesi çocukluk tipolojileri (Sorin, 2005) temel alınarak altı boyuta ayrılmış, faktör analizleri her boyut için ayrı ayrı yapılmıştır. Revizyonda sıfatlar ve yer aldıkları boyutların yerleri literatürde yer alan sadece çocukluk tipolojilerine göre değil aynı zamanda çocukluğun tarihsel, sosyolojik, coğrafi ve gelişimsel bağlamları da göz önüne alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bu bilgiler dikkate alınarak yapılan çalışmanın ardından dört boyut belirlenmiş ve sıfat sayısı 58' e düşürülmüştür. Kunt-Bulut (2015) tez çalışmasında Çocukluğa Bakış Sıfat Listesi olan aracın ismi Çocuğa Bakışı Değerlendirme Envanteri olarak değiştirilmiştir.

7. Aşama: Ana Uygulama: Son hali 58 maddeden oluşan Çocuğa Bakışı Değerlendirme Envanteri farklı meslek gruplarından 673 kişiye uygulanmıştır. Aracı uygularken standart bir yönerge kullanılmış, tüm katılımcıların bu yönerge doğrultusunda sıfat seçimi yapması istenmiştir.

8. Aşama: Doğrulama Uygulaması: Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracıyla ilgili maddeler kullanılarak testin yapısı ve maddelerin çalışma durumunu kontrol etmek için yapılan pilot

uygulama sonucu dört ayrı alt ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılarak son şekli verilmiştir. Envanterin 53 maddelik nihai formu tanımlandıktan sonra pilot uygulama kapsamında ulaşılan örneklem dışında 300 katılımcı grubundan veri toplanarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu tanımlanan yapının doğrulanma durumu raporlanmıştır. Ayrıca 7. ve 8. aşama bu tez çalışmasının başladığı sürece denk gelmektedir.

9. Aşama: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları: Alt ölçeklerin yapı geçerliği için "Factor Analysis" programı kullanılarak tetrakorik açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi için AMOS programı kullanılmıştır. Alt ölçeklere ait güvenirlik tahminlerine ve Test Analysis Program (TAP) kullanılarak KR-20 güvenirlikleri her iki örneklem için hesaplanmıştır. Çocuğa bakış değerlendirme aracına ilişkin alt ölçeklere ait KMO değerleri incelendiğinde açımlayıcı faktör analizi için veri toplanan örneklem sayısının yeterli olduğu görülmektedir. Araca ait her bir ölçek için hesaplanan Bartlett küresellik testi sonuçlarının p<,01'e göre anlamlı olduğu görülmektedir. Alt ölçeklere ait öz değerler incelendiğinde bütün ölçeklerin tek faktörlü yapıda olduğu ve varyansın en az %30'unu açıkladığı görülmektedir. GFI değerlerine bakıldığında alt ölçeklere ilişkin tek faktörlü yapıların uyum gösterdiği görülmektedir. Alt ölçeklerden çocuğa ilişkin olumsuz bakış açısı ölçeğinden faktör yük değeri düşük olan 4 madde ve yetersiz çocuk alt ölçeğinden 1 madde araçtan çıkarılmıştır. Her bir alt ölçeğe ilişkin doğrulayıcı faktör analizine dayalı uyum indeks değerleri incelendiğinde, $\chi 2/$ (df), RMSEA, TLI/NNFI, CFI, NFI, AGFI ve GFI değerlerinin bazılarının kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğu ve bazılarının ise mükemmel uyum indeks değerine sahip olduğu görülmektedir. Tetrakorik açımlayıcı faktör analizine ilişkin güvenirlik tahmini, 673 örnekleme ilişkin KR-20 güvenirlik katsayılarının ve 300 örnekleme ilişkin KR-20 güvenirlik katsayılarının yüksek olduğu görülmektedir. 18 yaş üstü yetişkinlerin "çocuğa ilişkin olumsuz bakış", "yetersiz çocuk", "yüceltilmiş çocuk" ve "çocuğun doğasına inanç" alt başlıklarına ait çocuğa bakışlarını tespit etmek için dört alt ölçekten oluşan aracın geçerlik ve güvenirliklerinin ispatlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı yetişkinlerin çocuğa bakışlarını değerlendirebilecek geçerli ve güvenilir bir araç olarak alana katkı sağlayacağı ve 18 yaş üstü bütün örneklem gruplarında uygulanabilecek yeterlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ)

Aile içerisinde yaşanan problemleri çözebilme ve aile bireylerinin dayanıklılık kapasitesinin yüksek olması ailenin işlevselliği açısından önemli bir durumdur. Açık bir iletişim ortamında ailenin beklemediği durumlarla karşılaştığında kaynaklarını kullanarak bu sorunu çözebilme kapasitesi, ailenin dayanıklılığını göstermektedir (Beeghly & Tronick, 2011; Masten, 2001; Masten & Monn, 2015; Özmete, 2019). Alanyazında koruyucu ve evlat edinen ailelerin yılmazlık becerisi olarak da adlandırılan psikolojik dayanıklılık özelliklerinin çocuklarıyla uyum süreçlerinde önemli derecede etkili olduğu görülmektedir (Chateauneuf, Turcotte & Drapeau, 2018; Fuentes-Peláez, Balsells, Fernández, Vaquero & Amorós, 2016; Lietz & Strength, 2011). Yaşamın bakım açısından başkalarına en çok gereksinim duyulan bebeklik döneminde çocuğu olan koruyucu ve evlat edinen ailelerin çocuklarının özellikleri düşünüldüğünde ailelerin yılmazlık becerilerinin desteklenmesinin önemli olduğu görüşüne varılmaktadır. Buna ek olarak; katılımcılara uygulanan erken müdahale programının modüllerinde yer alan boyutlarla psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarında yer alan özelliklerin ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle programın etkililiğini istatistiksel olarak da ortaya çıkarabilmek için müdahale programının uygulamasından önce, sonra ve izleme aşamalarında bu özelliğe yönelik bir araç kullanmaya karar verilmiştir. Ülkemizde kullanılabilecek güvenirlik çalışmaları tamamlanmış ölçekler taranmış, sonucunda Friborg vd (2003) tarafından geliştirilen ve Basım ve Çetin (2011) tarafından uyarlama çalışması yapılan Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği' nin kullanılmasına karar verilmiş, ölçeğin kullanımı için izin alınmıştır (Ek 4).

Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Basım ve Çetin'nin (2011) uyarlama çalışması sonucunda altı alt boyuttan oluşan ve yetişkinlerin psikolojik dayanıklılık (yılmazlık) becerilerini değerlendirebilecek bir araç olarak alan yazında yer almaktadır. Ölçek 5'li likert biçimindedir. Soruların ters ve düz olma durumlarına göre puanlama yapılmaktadır. Uyarlama, çalışan ve öğrenciler olmak üzere iki farklı örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğinde test-tekrar test ile iç tutarlılık yöntemleri kullanılmıştır. Alt boyutlarının iç tutarlılık katsayılarının 0,66 ile 0,81 arasında, test-tekrar test güvenilirliklerinin ise 0,68 ile 0,81 arasında olduğu ortaya konulmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılığının Cronbach Alfa değerlerinin iki örneklem grubu için de birbirine yakın ve kabul edilebilir sınırlarda olduğu ve ölçeğin toplam Cronbach Alfa katsayılarının da yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin geçerliliği için altı boyutlu faktör yapısına yönelik yapılan analiz sonuçları modelin iyi uyum sağladığını göstermiştir. Son olarak farklı bir örneklem üzerinde test etmek için elde edilen altı

boyutlu faktör yapısı, çalışan örneklemi üzerinde uygulanmış ve elde edilen sonuçlar modeli doğrulamıştır. Böylece özgün ölçekle örtüşen ve 'kendilik algısı', 'gelecek algısı', 'yapısal stil', 'sosyal yeterlilik', 'aile uyumu' ve 'sosyal kaynaklar' boyutlarını içeren altı faktörlü yapı doğrulanmıştır ($\chi2$=1104, df=480, $\chi2$/df=2,3; RMSEA=0,055; TLI=0,90; CFI=0,91).

Basım ve Çetin (2011) araştırmalarına, çalışanları ve öğrencileri içeren yetişkinleri dahil etmişlerdir. Ancak bu araştırma kapsamında yer alan kişiler 0-24 ay arasında çocuğu olan ebeveybleri kapsadığı için ölçeği kullanmaya başlamadan önce Türkiye'de yaşayan ve 0-24 ay arası çocuğu olan 236 kişiye ulaşılmış ve katılımcı grubumuza uygulanabilirliğini sağlamak için doğrulama analizleri gerçekleştirilmiştir. Doğrulama analizlerinin sonuçları aşağıda (Şekil 8, Tablo 7, Tablo 8) yer almaktadır. Analizler sonucunda elde edilen güvenilirlik ve geçerlilik değerlerinin "gelecek algısı" alt boyutu dışında kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiş, ölçek 'kendilik algısı', 'yapısal stil', 'sosyal yeterlilik', 'aile uyumu' ve 'sosyal kaynaklar' olmak üzere beş boyutuyla ön test, son test ve izleme testlerinde kullanılmıştır.

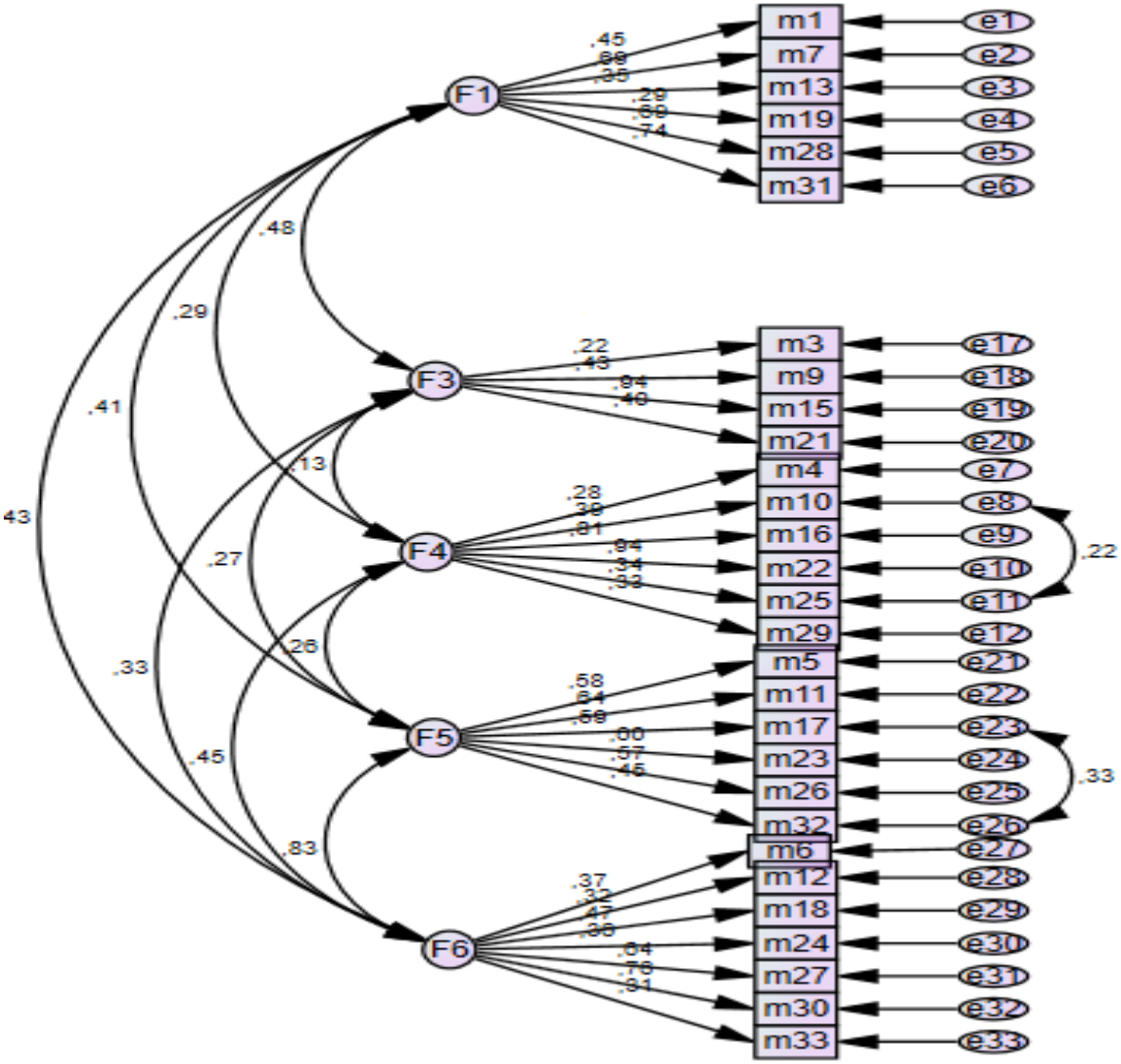

Şekil 8. YPDÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi

2, 8, 14 ve 20. Maddelerin uyum indeks değerlerine ait t istatistiklerinin uyum göstermediği saptanmıştır. Aynı zamanda bu maddeler diğer faktörlerle uyumsuz olduğundan ölçekten çıkarılarak geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır.

Tablo 7

1. Düzey 5 Faktörlü DFA modeline ait uyum indeks değerleri

Uyum İndeks	Yapısal Eşitlik Modeli	Mükemmel Uyum Kriterleri	Kabul Edilebilir Uyum Kriterleri	Değerlendirme
$\chi 2/$ (df)	674,50/(365)= 1,85	$0 \leq \chi^2 \leq 3$	$3 < \chi^2 \leq 5$	Mükemmel uyum
RMSEA	0.060	0≤RMSEA≤0,05	0,05<RMSEA≤0,08	Kabul edilebilir uyum
TLI/NNFI	0.95	0,97≤TLI≤1,00	0,95≤TLI<0,97	Kabul edilebilir uyum
CFI	0.96	0,97≤CFI≤1,00	0,95≤CFI<0,97	Kabul edilebilir uyum
NFI	0.90	0,95≤NFI≤1,00	0,90≤NFI<0,95	Kabul edilebilir uyum
AGFI	0,86	0,90≤AGFI≤1,00	0,85≤AGFI<0,90	Kabul edilebilir uyum
GFI	0,91	0,95≤GFI≤1,00	0,90≤GFI<0,95	Kabul edilebilir uyum

Tablo 7 incelendiğinde, "Kendilik Algısı", "Yapısal Stil", "Sosyal Yeterlilik", "Aile Uyumu" ve "Sosyal Kaynaklar" olmak üzere beş faktörlü yapının kabul edilebilir uyuma sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 8

Güvenirlik Analizleri

	Madde Sayısı	Cronbach α	Düzeyleri
Kendilik Algısı	6	0,70	Kabul Edilebilir
Yapısal Stil	4	0.62	Kabul Edilebilir
Sosyal Yeterlilik	6	0,69	Kabul Edilebilir
Aile Uyumu	6	0,74	Kabul Edilebilir
Sosyal Kaynaklar	7	0,67	Kabul Edilebilir
Ölçeğin Geneli	29	0,83	Yüksek Düzey

Tablo 8'de YPDÖ güvenirlik analizleri sonuçları incelendiğinde Özdamar (1999)'a göre, Cronbach Alpha güvenirlik değerinin 0.60-0.80 arasında olması kabul edilebilir, 0.80-0.90 arasında olması yüksek düzeyde güvenilir olduğu ve 0.90-1.00 arasında çok yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Analiz sonucuna göre "Kendilik Algısı", "Yapısal Stil", "Sosyal Yeterlilik", "Aile Uyumu" ve "Sosyal Kaynaklar" alt boyutlarının kabul edilebilir güvenirlikte, ölçeğin genelinin ise yükse düzeyde güvenilir olduğu ortaya çıkmıştır.

Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu (EBOGk)

Ebeveyn-bebek etkileşimini oyunları esnasında gözlem yoluyla değerlendirmeyi amaçlayan "The Parent Infant Play Observation code (PIPOc)" isimli araç Jones, Hutchings, Erjavec ve Viktor (2015) tarafından Birleşik Krallık'ta katılımcıları 63 anne ve bebekten oluşan bir grupla (0-18 ay arası) geliştirilmiştir. Anne bebek etkileşiminin en iyi doğal ortamlarında yani evlerinde gözlemlenebileceği düşüncesiyle 0-18 aylık bebeği olan ebeveynler için tasarlanmıştır. Bu araçta gözlemler ev ortamında ve 10 dakikalık süreler halinde yapılmıştır. Video kaydı alınmış ve gözlenen davranışları puanlamak için literatürde yer alan ebeveyn davranışlarından altı davranış (Dokunma, hareket, oyun, konuşma, farkındalık ve karşılık verme) belirlenmiştir. Gözlem yapılan 10 dakikalık bu süreç iki bölüme ayrılmış, ilk beş dakikasında annenin ve bebeğin herhangi bir oyuncak olmadan, son beş dakikada ise ölçeği geliştirenlerce özel olarak belirlenmiş olan oyuncakla oynamaları sağlanmıştır. Anne-bebek arasında oyun yoluyla gerçekleşen bu 10 dakikalık süreçte aracı geliştiren araştırmacılar bir müdahalede bulunmamış yalnızca oyunlar video kaydına alınmıştır. Aracın psikometrik özelliklerinin iyi derecede çıktığı görülmüştür. Eğitmen ve bağımsız kodlayıcı arasındaki puanlayıcılar arası güvenilirlik mükemmel olarak belirlenmiştir (ICC aralığı = .8 ila .9). Buna ek olarak, aracın kodlarını oluşturan altı davranışın varyansı %77 olarak açıklanmıştır.

Uyarlama; Uyarlama çalışması Kunt ve Avcı (2021) tarafından 0-24 ay arası 50 çocuk ve annesinden oluşan katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin orijinali 0-18 ay arası çocuklara göre planlanmış ancak bu araştırmada 0-24 ay arası bebekler yer alacağı için ölçeği geliştiren araştırmacılarla görüşülüp uygun olduğuna karar verildikten sonra çalışmaya 18-24 ay arası çocuk ve anneleri de dahil edilmiştir. Uyarlama aşamalarında ilk olarak aracın kullanımı için gerekli izinler (Ek 4) alınmıştır. Ardından aracın kodlama formu üç çevirmen tarafından (Tablo 9.) İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiştir. Türkçe çevirileri de üç alan uzmanına (Tablo 10.) sunulmuş ve altı ebeveyn davranışını (Dokunma, hareket, oyun, konuşma, farkındalık ve karşılık verme) temsil eden kodlardan oluşan araca uzman görüşlerinin ardından son hali verilmiştir.

Tablo 9

EBOGk Çevirmen Görüşleri

Kodlar	**1. Çevirmen**	**2. Çevirmen**	**3. Çevirmen**
Touch	Dokunma	Dokunma	Dokunma
Move	Hareket etme	Hareket etme	Hareket etme
Play	Oyun	Oyun	Oyun
Talk	Konuşma	Konuşma	Konuşma
Mind	Önemseme	Zihin	Zihin
Respond	Cevap verme	Cevap verme	Tepki

Tablo 10.

EBOGk Alan Uzmanı Görüşleri

Kodlar	1. Uzman	2. Uzman	3. Uzman
Touch	Dokunma	Dokunma	Dokunma
Move	Hareket etme	Hareket etme	Hareket etme
Play	Oyun	Oyun	Oyun
Talk	Konuşma	Konuşma	Konuşma
Mind	Önemseme	Farkındalık	Farkındalık
Respond	Tepki	Karşılık verme	Karşılık verme

Ölçek materyallerinin belirlenmesi; Ebeveyn ve bebek arasındaki ilişkiyi 10 dakikalık video gözlemleri ile inceleyen bu aracın ilk 5 dakikası oyuncaksız diğer 5 dakikası ise ölçeği geliştiren araştırmacılar tarafından özellikleri belirlenen oyuncaklar ile gerçekleşmektedir. Bu oyuncaklar; 0-6 ay arasında olan bebekler için bir tarafı ayna olan ses çıkaran bir oyuncak (Şekil 9), 6-18 ay arası bebekler için 9 parçalı yumuşak bloklar (Şekil 10) ve 18-24 ay arası çocuklar için de ahşap vur-çak olarak adlandırılan bir oyuncak (Şekil 11) olarak belirlenmiştir. Bu oyuncaklar ölçeği geliştiren araştırmacıların da kullandığı oyuncakların özelliklerine göre belirlenmiştir. Ölçeğin orijinalinde 0-6 ay arası için aynalı çıngırak ve 6-18 ay arası için yumuşak bloklar kullanılmıştır. 18-24 ay arası için gelişimsel özellikler göz önünde tutularak bu ay aralığındaki çocuklara yönelik bir oyuncak belirlenmiştir.







Şekil 9. 0-6 ay oyuncak *Şekil 10.* 6-18 ay oyuncak *Şekil 11.* 18-24 ay oyuncak

Katılımcıların belirlenmesi; Katılımcılar, amaçlı örnekleme yönteminden kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Kartopu örnekleme tekniği daha çok bilgi edinebilmek için insanlara başka kiminle görüşülebileceğini sorarak örneklemi belirlemeyi amaçlamaktadır (Patton, 2014). Bu çalışmada, kartopu örnekleme tekniği ile görüşülen katılımcıların çevrelerindeki 0-24 ay arasında bebeği olan ebeveynlere ulaşarak gerçekleştirilmektedir.

Uygulama; Uygulamanın ilk aşamasında, video çekimleri bebeğin doğal ortamında gerçekleşeceği için ailelerden kendileri ve bebekleri için en uygun zamanı belirlemeleri istenerek randevu alınmıştır. İkinci aşamada, aile çalışma ile ilgili bilgilendirilmiş, videonun çekilme amacı açıklanmış, kayıtların araştırmacılar dışında kimse tarafından izlenmeyeceği belirtilmiştir. Üçüncü aşamada, anneye video çekiminin nasıl olduğu açıklanmış her anneye aynı yönerge verilmiştir. Dördüncü aşamada, ilk 5 dakikası oyuncaksız sonraki 5 dakikası araştırmacı tarafından verilen oyuncak ile gerçekleşen video çekimleri gerçekleştirilmiştir.

Video analizleri için eğitim alınması; Video çekimlerinin ardından pozitif ebeveyn davranışlarının görülme sıklığı ile ebeveyn davranışlarının nasıl kodlanacağı ve puanlanacağını öğrenebilmek için aracı geliştiren araştırmacılardan Catrin Hedd Jones' un talebi üzerine çevrimiçi bir görüşme yapılmıştır. Aracın bir kullanım kılavuzu bulunmakla birlikte çevrimiçi görüşmenin yapılma nedenini Hedd Jones; kodlayıcıların araştırmacı tarafından eğitilmesi gerektiği şeklinde açıklamıştır. Görüşmede videoların nasıl analiz edileceği, davranışların hangi kodlar altında puanlanacağı öğrenilmiş, Hedd Jones tarafından kullanım kılavuzu pdf formatında e-posta aracılığıyla gönderilmiştir.

Kullanım kılavuzunun hazırlanması; Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu (EBOGk) için orijinal kullanım kılavuzu, literatür taraması ve video gözlemlerinden elde edilen bilgiler ışığında aracın Türkiye standartlarında kullanılabilecek bir kılavuzu hazırlanmıştır.

Güvenirlik analizlerinin yapılması; Güvenirlik analizleri için araştırmacı dışında bağımsız bir kodlayıcı daha belirlenmiştir. Bağımsız kodlayıcıya analiz ile ilgili eğitim verilmiş, iki kodlayıcı ayrı ayrı analizlere başlamıştır. Puanlayıcılar arası uyuşum için Fleiss'in Kappa katsayısı kullanılmıştır. Fleiss'in kappa katsayısı parametrik olmayan bir istatistik türü olup Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu için yapılan Fleiss Kappa sonuçları Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11

Puanlayıcılar Arası Uyuşum Güvenirliği İçin Fleiss Kappa İstatistik Sonuçları

Uzman Sayısı=2	Ölçümler	Kappa	Z	p
Dokunma	Oyuncaksız	0,50	3,34	,000*
	Oyuncaklı	1,00	3,16	,000*
Hareket	Oyuncaksız	0,65	5,19	,000*
	Oyuncaklı	0,66	5,54	,000*
Oyun	Oyuncaksız	0,65	5,10	,000*
	Oyuncaklı	0,53	4,20	,000*
Konuşma	Oyuncaksız	0,53	4,20	,000*
	Oyuncaklı	0,88	7,37	,000*
Farkındalık	Oyuncaksız	0,77	6,10	,000*
	Oyuncaklı	0,66	5,77	,000*
Karşılık Verme	Oyuncaksız	0,88	6,92	,000*
	Oyuncaklı	0,88	6,68	,000*

< 0 = Hiç; 0.0 — 0.20 = Önemsiz; 0.21 — 0.40 = Biraz; 0.41 — 0.60 = Orta; 0.61 — 0.80 = Önemli; 0.81-1.00 = Mükemmel (Landis & Koch, 1977)

Tablo 11 incelendiğinde puanlayıcılar arası uyuşum güvenirliğinin; orta, önemli ve mükemmel uyuşma gücüne sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ışığında aracın bu tez çalışmasının ön test ve son test aşamalarında kullanılabileceği ortaya çıkmıştır. Aracın geçerlik ve güvenirlik sonuçlarına yönelik çalışmalar devam etmekte olup araştırmacı ve tez danışmanı tarafından ayrı bir yayın olarak alan yazında yer alacaktır.

Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi (ABEK)

ABEK; araştırmacı, tez danışmanı ve doktora tezinde ebeveyn bebek etkileşimi konusunu çalışan bağımsız bir araştırmacı tarafından 0-24 aylık bebekler ve annelerini doğal ortamlarında gözlemlemeyi ve etkileşimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir kontrol listesi olarak planlanmıştır. "Anne Duyarlılığı", "Bebek Duyarlılığı" ve "Anne-Bebek İkilisi" olmak üzere üç temadan, bunlara ait boyutlardan ve alt boyutlardan oluşmaktadır. Annelerden bebekleriyle doğal ortamları olan evlerinde bebeğin en sevdiği oyuncağıyla oynama etkinliği sırasında 20 dakikalık video kaydı hazırlamaları istenmiştir. Video çekimleri için her anneye aynı bilgilendirme yapılmıştır. Bilgilendirme yapılırken, bu tez kapsamında kullanılan veri toplama araçlarından EBOGk ve Gelişim Gözlemleri için talep edilen video kayıtları da göz önünde bulundurularak hepsi için ortak bir rehber hazırlanmıştır (Şekil 10). Annelerle, veri toplama sürecine başlamadan önce yapılan bilgilendirme görüşmesinde, bu üç veri toplama aracı (ABEK, EBOGk ve Gelişim Gözlemi) için istenen video kayıtlarıyla ilgili açıklamalar peş peşe yapılmıştır.

Bu araçta veri toplama yöntemi olarak video kayıtlarının tercih edilme nedeni; aracın Covid-19 pandemi sürecinde geliştirilmiş olması ve anne-bebek ikilisiyle yüz yüze görüşmenin mümkün olmamasıdır. Olanaklar dahilinde anne-bebek etkileşimini gözlemlemenin en ideal yolunun video kayıtları olacağına karar verilmiştir. Ayrıca ebeveyn-çocuk etkileşimlerini değerlendiren gözlemsel yöntemler, ebeveyn ve çocuk arasındaki davranışları analiz etmek için "altın standart" olarak kabul edilmektedir (Cummings, Davies, & Campbell, 2000).

ABEK'i hazırlama sürecinde *ilk aşamada;* araştırmacılar tarafından alanyazın taraması yapılarak temalar, boyutlar ve alt boyutlar belirlenmiştir (Tablo 12). *İkinci aşamada*; anne-bebek etkileşimine yönelik çalışmaları olan 3 öğretim üyesi ve 2 uzmandan görüş alınmıştır. Uzman görüşlerinin ardından kontrol listesine son hali verilmiştir.

Tablo 12

Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi

Temalar	Boyutlar	Alt Boyutlar
Anne Duyarlılığı	Dili Kullanma	Bebek yönelimli konuşma Yansıtma / Aynalama Sözlü iletişim İşaretle iletişim / El işareti Yüz hareketleri Bebekten beklentilerin dile getirilmesi

	Bebeğe duyarlılık	Tehlikeye tepki verme Bebeğin eylemlerinin taklidi Temas İşaretleri algılama İşaretleri doğru yorumlama İşaretlere zamanında ve uygun cevap verme
	Oyun	Oyuna hazırlık Oyunu kolaylaştırma Bilişsel uyarım Lider olan bebeği izleme (uyum, eşzamanlılık) Müzik etkinlikleri kullanma
	Canlılık	Hareketli olma Bebeğin görüş alanına girme / ulaşılabilirlik
	Özerkliği Destekleme	Cesaretlendirme Seçenek sunma
	Öz-düzenleme Davranışları	Model olma İpuçlarını kullanma Desteği aşamalı olarak azaltma Ortam düzenleme
Bebek Duyarlılığı	Dili Kullanma	Yüz hareketleri Sözlü iletişim İşaretle iletişim / El işareti Ağlama
	Ebeveyne duyarlılık	Annenin eylemlerinin taklidi Anneye yüz / vücut yönelimi Temas (uzanma, dokunma) Bakış Referans alma
	Oyun	Oyun/Oyuncakla İlgilenme Taklit Bilişsel Uyarılma Bebek Tarafından Başlatılan Oyunlar
Anne-Bebek İkilisi	Etkileşimsel uyum veya senkronizasyon	Eşzamanlı Hareketler Sıralı Hareketler Örüntü Şeklinde Hareketler
	Vücut Pozisyonu / Hareketleri (Yönelme-Çekilme)	Nefes alıp vermede düzensizlik, heyecanlı hareketler Öne doğru eğilme Geriye yaslanma

Üçüncü aşamada; araştırmacı ve bu kontrol listesini hazırlayan diğer araştırmacı birbirlerinden bağımsız bir şekilde 10 videoyu kontrol listesinde yer alan maddeler gözlendiyse 1, gözlenmediyse 0 olacak şekilde puanlayarak izlemişlerdir. Puanlayıcılar arası uyuşum için Cohen Kappa katsayısı kullanılmıştır. Cohen Kappa istatistik sonuçları Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo.13

Puanlayıcılar Arası Uyuşum Güvenirliği için Cohen Kappa İstatistik Sonuçları

Uzman Sayısı=2		Ölçümler	N	Kappa	Uyuşma Gücü
Bebek Duyarlılığı	Dili Kullanma	Yüz hareketleri	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Sözlü iletişim	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		İşaretle iletişim / El işareti	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Ağlama	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Ebeveyne Duyarlılık	Annenin eylemlerinin taklidi	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Anneye yüz / vücut yönelimi	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Temas (uzanma, dokunma)	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Bakış	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Referans alma	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Oyun	Oyun/Oyuncakla İlgilenme	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Taklit	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Bilişsel Uyarılma	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Bebek Tarafından Başlatılan Oyunlar	10	.41	Ekseriyetle Uyuşma
Diyadik	Etkileşimsel Uyum	Eşzamanlı Hareketler	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Sıralı Hareketler	10	.78	Önemli Derecede Uyuşma
		Örüntü Şeklinde Hareketler	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Vücut Pozisyonu	Nefes alıp vermede düzensizlik, heyecanlı hareketler	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Öne doğru eğilme	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
		Geriye yaslanma	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma

< 0= Hiç Uyuşma Olmaması; 0.0 — 0.20= Önemsiz Uyuşma Olması; 0.21 — 0.40= Orta Derecede Uyuşma Olması; 0.41 — 0.60= Ekseriyetle Uyuşma Olması; 0.61 — 0.80= Önemli Derecede Uyuşma Olması; 0.81-1.00= Neredeyse Mükemmel Uyuşma Olması

Dördüncü aşamada; Tablo 13'e göre puanlayıcılar arası uyuşum güvenirliğinin neredeyse mükemmel uyuşma gücünde olduğu görülmüş ve kontrol listesinin bu tez kapsamında toplanan verileri değerlendirmede kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu tez çalışması kapsamında videolarda sadece çocukların davranışları gözlemlenmiş bu nedenle aracın bebek duyarlılığı ve diyadik alt boyutları kullanılmıştır. ABEK ön test ve son test aşamalarında uygulanmıştır.

Nitel Veri Toplama Araçları

Nitel boyutta; "Yarı yapılandırılmış görüşme formları: Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu ve Müdahale Programını Değerlendirme Formu", "Araştırmacı Günlüğü" ve "Gelişim Gözlem Kayıtları" kullanılmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları

Araştırmada iki farklı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İlki, müdahale programının hazırlanma aşamasından önce anne-bebek etkileşiminde annelerin ihtiyaçlarını, yeterliliklerini ve nelere gereksinim duyduklarını ortaya koyma amacıyla hazırlanmıştır. İkinci form ise müdahale grubundaki koruyucu ve evlat edinen ailelerin müdahale programı hakkındaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi amacı ile hazırlanmıştır.

*Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu**;*** Görüşme soruları koruyucu ve evlat edinen annelerin eğitim gereksinimleriyle ilgili fikirlerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Görüşme formunda yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Bu teknikle araştırmacı görüşmenin akışına göre farklı alt sorularla katılımcının cevaplarını ayrıntılı bir şekilde söylemesini sağlayabilmektedir (Merriam, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşme formu için sorular hazırlandıktan sonra, soruların sorulacağı bir sıra belirlenmiştir. Patton (2014) görüşmeye herhangi bir tartışma yaratmayacak ve katılımcının deneyimleriyle ilişki kurabileceği sorularla başlamayı önermektedir. Bu nedenle görüşme formunda ilk soru katılımcıları rahatlatma ve motive etme amacıyla "buz kırıcı" soru olarak hazırlanmıştır (Chlup & Collins, 2010; Kilanowski, 2012). Nitel araştırmalarda geçerlilik araştırmacının araştırdığı konuyu olabildiğince tarafsız ve yönlendirmeden kaçınarak ortaya koyması ile sağlanmaktadır. Bu araştırmada nitel çalışmalarda geçerlilik yöntemlerinden biri olan uzman görüşüne başvurulmuştur. Hazırlanan sorular erken müdahale programlarıyla ilgili çalışmaları olan iki farklı öğretim elemanı tarafından niteliksel incelenmiştir. Uzman görüşü ardından sorulara son hali verilmiştir.

Görüşme formunda yer alan sorular annelerin; bağlanma konusunda neler bildiklerini, bebekleriyle ilişkilerinin yaşam boyu etkileri hakkındaki düşüncelerini, bebeklik dönemiyle ilgili neleri merak ettiklerini, ebeveynlikle ilgili yeterli hissettikleri konuları ve zorlu durumların neler olduğunu, çocuklarıyla birlikte yapmaktan hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları aktiviteleri, çocuklarını nasıl tanımladıklarını, hem çocuklarının hem de kendilerinin ne gibi gereksinimleri olduğunu, oyun ve oyuncaklar konusunda fikirlerini, ebeveynlik serüveninde

sosyal destek alıp almadıklarını, bulundukları şehirde çocuklarıyla ne gibi sosyal etkinliklerde bulunduklarını ve koruyucu/evlat edinen anne olmakla ilgili duygu ve düşüncelerinin neler olduğunu içermektedir.

Müdahale Programını Değerlendirme Formu; Görüşme soruları koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahale programı hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarma amacıyla hazırlanmıştır. Görüşme formunu hazırlama ve forma son halinin verilmesindeki tüm aşamalar Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formuyla aynı şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular annelerin; müdahale programı süreciyle ilgili genel görüşlerini, bağlanma konusundaki fikirlerini, müdahale programının çocuklarıyla etkileşimlerine ne gibi etkilerinin olduğunu, müdahale programına aile hayatından kimlerin dahil olduğunu, müdahale programının aile yaşantılarına ne tür etkilerinin olduğunu, ev ortamında çocuklarıyla ne gibi aktiviteler yaptıklarını, müdahale programının çocukları ve kendileri açısından olumlu ve olumsuz sonuçlarının neler olduğunu, müdahale programına katılımlarını kolaylaştıran koşulların olup olmadığı varsa neler olduğunu, müdahale programına katılımlarını zorlaştıran koşulların olup olmadığı varsa neler olduğunu ve son olarak müdahale programının iyileştirilmesi için görüş ve önerilerinin neler olduğunu içermektedir.

Araştırmacı Günlüğü

Araştırmacı günlüğü, çalışmanın tüm süreçlerinde araştırmacının katılımcıları gözlemleyerek onların söylemlerini ve hareketlerini ayrıntılı bir şekilde kayıt altına alması şeklinde gerçekleşmiştir. Araştırmacı günlüğü olarak adlandırılan veri toplama aracı, nitel araştırmalarda önemli veri toplama kaynağı olarak görülen ve Glesne'nin (2015) katılımcı gözlem (s.85) olarak tanımladığı kapsamda yer almaktadır. Glesne'ye (2015) göre katılımcı gözlemde araştırmacı "güvenilir kişi" bakışını kazanmaktadır ve katılımcı gözlemin veri toplama sürecinin tüm aşamalarında devam etmesi ideal olandır. Araştırmacı bu çalışmada katılımcıların gözünde onlarla sürekli etkileşimde bulunan biri olarak yer almıştır. Müdahale programının oturumlarının dışında ihtiyaç duyulan zamanlarda katılımcıların kendilerine vakit ayırmalarını önemseyen bir program felsefesine de sahip olunduğu için kahve içme ve sohbet etme oturumları da gerçekleştirilmiş bu nedenle araştırmacı katılımcılar tarafından grubun bir üyesi gibi görülmüştür. Bu tanıma uygun olarak araştırmacının çalışma sürecinde gözlemci olarak katılımcı (Glesne, 2015) olduğu söylenebilir.

Araştırmacı günlüklerinde; araştırmacının müdahale öncesi ve sonrası anne görüşmelerinin gözlemlerine ve araştırma sürecinde katılımcıların müdahale programına yaklaşımları, etkileşim şekilleri, paylaşımda bulunup bulunmadıkları ve çocuklarıyla olan iletişimleri gibi gözlemlere yer verilmiştir. Gözlem kayıtları araştırmacı tarafından bilgisayar ortamında kaydedilmiştir.

Gelişim Gözlemi

Yaşamın en kritik yıllarını kapsayan 0-24 ay arası dönemde anne-bebek etkileşimini güçlendirmeye yönelik erken müdahale programlarında gelişim takibi önemli bir yere sahiptir. Programın etkililiğini çocukların gelişimsel ilerlemeleri açısından da ortaya koyabilmek için katılımcı çocukların gelişimlerinin değerlendirilmesi planlanmıştır. Araştırma sürecinin başında gelişim değerlendirmesi için Gazi Erken Çocukluk Değerlendirme Aracı'nın (GEÇDA) (Temel, Ersoy, Avcı & Turla, 2016) kullanılmasına karar verilmiştir. Ancak yaşanan Covid-19 pandemi süreci nedeniyle çalışmaya dahil olan bebeklerin gelişim değerlendirmeleri yüz yüze gerçekleşememiştir. Her bebeğin gelişiminin ayrı ve özel olduğu düşüncesi ve daha derin bir bakış açısı sunma adına bu çalışma kapsamında bebeklerin gelişimlerinin nitel bir yöntem olan gözlemle tanımlanmasına karar verilmiştir. Nitel araştırmalarda gözlemler de görüşmeler gibi ana veri kaynaklarıdır (Glesne, 2015; Merriam, 2013). Bu durum için çözüm olarak bu şartlar altında çocukları doğal ortamlarında gözlemleyebilmek için en uygun yolun video kayıtları olacağına karar verilmiştir. Bu video kayıtlarını sistemli ve tutarlı bir şekilde toplayabilmek için annelerin tümüne aynı zaman dilimlerinin, aktivitelerin ve önerilerin sunulması sağlanmıştır. Bu kapsamda araştırmacı, tez danışmanı ve bağımsız bir araştırmacı tarafından bir rehber hazırlanmıştır. Bu rehber gelişim basamakları ve kritik gelişimsel dönemler göz önünde bulundurularak 4-6 ay, 7-8 ay, 9-12 ay ve 13-18 ay (Şekil 12) olmak üzere her gelişim düzeyi için ayrı ayrı hazırlanmıştır. İçeriğinde yer alan aktiviteler; bilişsel, dil, hareket ve sosyal-duygusal gelişim alanlarında yer alan becerileri gözlemlemeyi sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

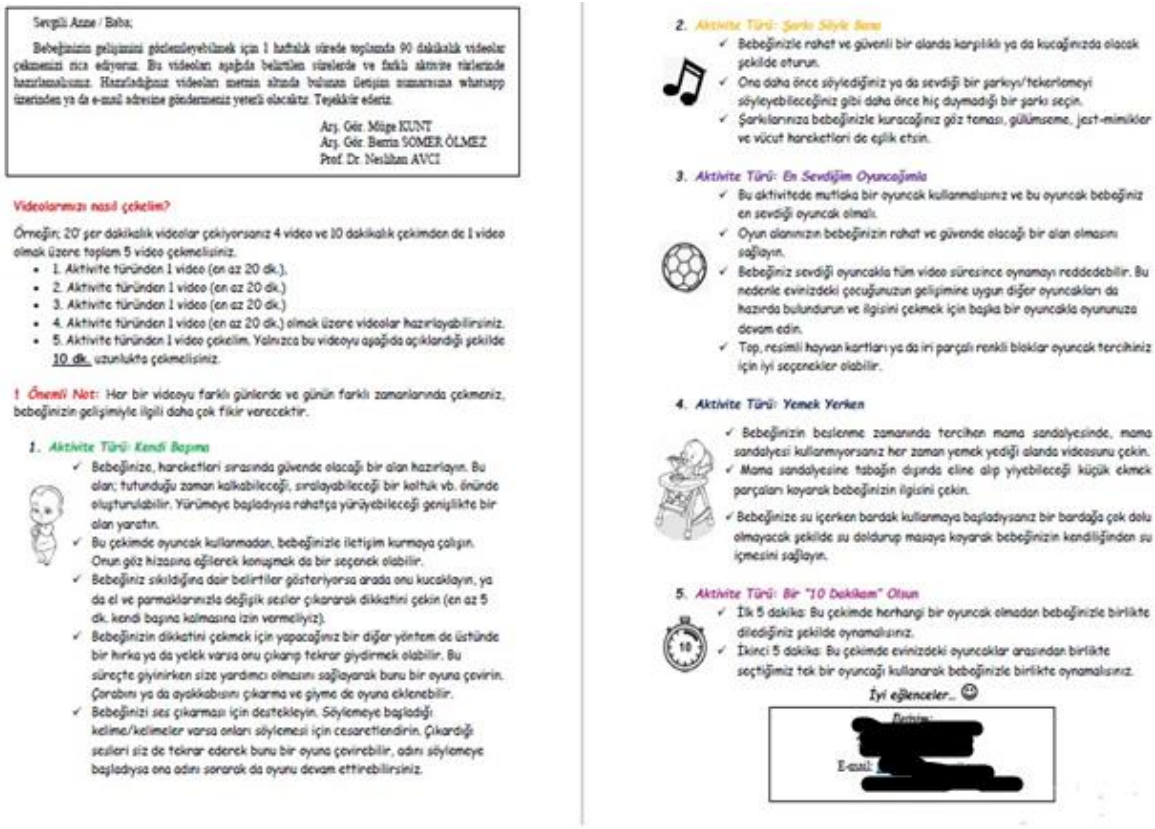

Sevgili Anne / Baba;

Bebeğinizin gelişimini gözlemleyebilmek için 1 haftalık sürede toplamda 90 dakikalık videolar çekmenizi rica ediyoruz. Bu videoları aşağıda belirtilen sürelerde ve farklı aktivite türlerinde hazırlamalısınız. Hazırladığınız videoları metnin altında bulunan iletişim numaralarına whatsapp üzerinden ya da e-mail adresine göndermeniz yeterli olacaktır. Teşekkür ederiz.

Arş. Gör. Müge KUNT
Arş. Gör. Berna SÖMER ÖLMEZ
Prof. Dr. Neslihan AVCI

Videolarınızı nasıl çekelim?

Örneğin; 20'şer dakikalık videolar çekiyorsanız 4 video ve 10 dakikalık çekimden de 1 video olmak üzere toplam 5 video çekmelisiniz.

- 1. Aktivite türünden 1 video (en az 20 dk.),
- 2. Aktivite türünden 1 video (en az 20 dk.)
- 3. Aktivite türünden 1 video (en az 20 dk.)
- 4. Aktivite türünden 1 video (en az 20 dk.) olmak üzere videolar hazırlayabilirsiniz.
- 5. Aktivite türünden 1 video çekelim. Yalnızca bu videoyu aşağıda açıklandığı şekilde 10 dk. uzunlukta çekmelisiniz.

! Önemli Not: Her bir videoyu farklı günlerde ve günün farklı zamanlarında çekmeniz, bebeğinizin gelişimiyle ilgili daha çok fikir verecektir.

1. Aktivite Türü: Kendi Başına

- ✓ Bebeğinize, hareketleri sırasında güvende olacağı bir alan hazırlayın. Bu alan; tutunduğu zaman kalkabileceği, sıralayabileceği bir koltuk vb. önünde oluşturulabilir. Yürümeye başladıysa rahatça yürüyebileceği genişlikte bir alan yaratın.
- ✓ Bu çekimde oyuncak kullanmadan, bebeğinizle iletişim kurmaya çalışın. Onun göz hizasına eğilerek konuşmak da bir seçenek olabilir.
- ✓ Bebeğiniz sıkıldığına dair belirtiler gösteriyorsa arada onu kucaklayın, ya da el ve parmaklarınızla değişik sesler çıkararak dikkatini çekin (en az 5 dk. kendi başına kalmasına izin vermeliyiz).
- ✓ Bebeğinizin dikkatini çekmek için yapacağınız bir diğer yöntem de üstünde bir hırka ya da yelek varsa onu çıkarıp tekrar giydirmek olabilir. Bu süreçte giyinirken size yardımcı olmasını sağlayarak bunu bir oyuna çevirin. Çorabını ya da ayakkabısını çıkarma ve giyme de oyuna eklenebilir.
- ✓ Bebeğinizi ses çıkarması için destekleyin. Söylemeye başladığı kelime/kelimeler varsa onları söylemesi için cesaretlendirin. Çıkardığı sesleri siz de tekrar ederek bunu bir oyuna çevirebilir, adını söylemeye başladıysa ona adını sorarak da oyunu devam ettirebilirsiniz.

2. Aktivite Türü: Şarkı Söyle Bana

- ✓ Bebeğinizle rahat ve güvenli bir alanda karşılıklı ya da kucağınızda olacak şekilde oturun.
- ✓ Ona daha önce söylediğiniz ya da sevdiği bir şarkıyı/tekerlemeyi söyleyebileceğiniz gibi daha önce hiç duymadığı bir şarkı seçin.
- ✓ Şarkılarınıza bebeğinizle kuracağınız göz teması, gülümseme, jest-mimikler ve vücut hareketleri de eşlik etsin.

3. Aktivite Türü: En Sevdiğim Oyuncağımla

- ✓ Bu aktivitede mutlaka bir oyuncak kullanmalısınız ve bu oyuncak bebeğiniz en sevdiği oyuncak olmalı.
- ✓ Oyun alanınızın bebeğinizin rahat ve güvende olacağı bir alan olmasını sağlayın.
- ✓ Bebeğiniz sevdiği oyuncakla tüm video süresince oynamayı reddedebilir. Bu nedenle evinizdeki çocuğunuzun gelişimine uygun diğer oyuncakları da hazırda bulundurun ve ilgisini çekmek için başka bir oyuncakla oyununuza devam edin.
- ✓ Top, resimli hayvan kartları ya da iri parçalı renkli bloklar oyuncak tercihiniz için iyi seçenekler olabilir.

4. Aktivite Türü: Yemek Yerken

- ✓ Bebeğinizin beslenme zamanında tercihen mama sandalyesinde, mama sandalyesi kullanmıyorsanız her zaman yemek yediği alanda videosunu çekin.
- ✓ Mama sandalyesine tabağın dışında eline alıp yiyebileceği küçük ekmek parçaları koyarak bebeğinizin ilgisini çekin.
- ✓ Bebeğinize su içerken bardak kullanmaya başladıysanız bir bardağa çok dolu olmayacak şekilde su doldurup masaya koyarak bebeğinizin kendiliğinden su içmesini sağlayın.

5. Aktivite Türü: Bir "10 Dakikam" Olsun

- ✓ İlk 5 dakika: Bu çekimde herhangi bir oyuncak olmadan bebeğinizle birlikte dilediğiniz şekilde oynamalısınız.
- ✓ İkinci 5 dakika: Bu çekimde evinizdeki oyuncaklar arasından birlikte seçtiğimiz tek bir oyuncağı kullanarak bebeğinizle birlikte oynamalısınız.

İyi eğlenceler.. ☺

[redacted]

Şekil 12. 13-18 Ay Gelişim Gözlem Rehberi

Müdahale Programı'nın Hazırlanması

Müdahale programının hazırlanması için alanyazında yer alan program geliştirme modelleri incelenmiştir (Demirel, 2011; Ertürk, 1972; Oliva, 2009; Ornstein & Hunkins, 1988; Taba, 1962; Tyler, 1949; Varış, 1994). İncelenen modellerden, koruyucu ve evlat edinen ailelere yönelik hazırlanacak programdan maksimum faydayı sağlayacak şekilde sentez bir model oluşturulmuştur. Bu modele göre öncelikle programın kuramsal alt yapısını oluşturmak için alan yazın taraması yapılmıştır. Ardından ihtiyacı belirlemek üzere koruyucu ve evlat edinen ailelerle ihtiyaç analizi çalışması yapılmıştır. Ayrıca programın planlanması, modüllerin ve içeriklerinin belirlenmesi, içeriğe yönelik ölçme değerlendirme süreçleri ve pilot uygulama aşamaları Güvenli Bebekler Güvenli Yarınlar Projesindeki (Avcı, Kunt, Somer-Ölmez, Pekince & Kaynak, 2018) deneyimlerden transfer edilmiştir. Hali hazırda böyle bir çalışmanın var olmasının bu çalışmada gerçekleştirilecek olan koruyucu ve evlat edinen ailelerin bebekleri ile etkileşimlerini destekleyen bir müdahale programını güçlendireceği düşünülmüştür. Güvenli Bebekler Güvenli Yarınlar Projesinde uygulanmış olan program, öz belirleme kuramı ve nörodizisel model alt yapıları güçlenecek şekilde yeniden gözden geçirilmiş ve düzenlenmiştir.

Programın ana uygulamasına geçmeden önce ana uygulamanın gerçekleştirileceği müdahale grubuna yönelik bir ihtiyaç analizi çalışması daha yapılmıştır (Tablo 14).

Tablo 14

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Çocukluk Anlayışı İlk Görüşme	Çocuğu Tanıma	Birlikte Severek Yapılanlar	Tüm Bakımıyla İlgilenmek (8), Öpmek (6), Oyun Oynamak (6), Sarılmak (5), Gezmek (2), Kitap Okumak (1)
		Birlikte Hoşlanmayarak Yapılanlar	Hiçbir Şey Yok (8), Uzun Süre Oyun Oynama (1), Alt Değiştirme (1)
		Çocuğun Duygularını Farketme (Hoşnutsuz Olduğu Zamanlar)	Ağlama (10), Kendini Yere Atma (6), Bir Yere Vurmak (6), Bağırma (3)
		Çocuğun Duygularını Farketme (Keyif Aldığı Zamanlar)	Ses Çıkarma (10), Gülme (7), Heyecanlı El Çırpma (4)
	Gereksinimler	Çocuk	Bedensel İhtiyaçları (10), Psikolojik İhtiyaçları (4), Evlat Edinme/Koruyucu Aile Bakımı Durumuyla Baş Etme Duygusu (2), Güven Duygusu (1)
		Anne	Hiç (10), Evlat Edinmenin/Koruyucu Aileliğin sosyal Çevrede Kabulü (2), Yalnız Kalma İhtiyacı (1)
Yılmazlık İlk Görüşme	Sosyal Kaynaklar	Sosyal Destek	Eş (10), Anne (2), Kız Kardeş (2), Komşu (1)
		Sosyal Etkinlikler	Park (10), Arkadaş ve Akraba Ziyaretleri (8), Avm (8), Konser (1)
	Kendilik Algısı	Zorluklar/Üstesinden Gelme	Evlat Edinme/Koruyucu Aile Bakımı Durumunun Söylenmesi (8), İnatlaşma (7), Zorluk yaşamadık (5), Beslenme (4), Alt Değiştirme (1), Oyun İhtiyacını Karşılama (1), Uyku Düzeni (1)
		Yeterli Hissedilen alanlar	Bakımını Sağlama (10), Sevgi (10), Zaman Geçirme (4)
Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışları Ön Görüşme	Oyun	Oyun Ortamı	Oturma Odası/Salonda (9), Yatak Üstünde (4), Mutfakta (2), Oyuncakların Olduğu Odada (1)
		Tercih Edilen Oyunlar	Çocuğun Tercih Ettiği Oyunlar (8), Bir Oyuncak Aracılığıyla Başlatılan Oyunlar (6), Ninni Söyleme (2), Müzik Dinleme (1), Kitap Okuma (1)
	Oyuncak	Oyuncak Alırken Dikkat Edilen Durumlar	Çocuğa Zarar Vermeyecek Olması (10), Yaşına Uygun Olması (5), Gelişim Özelliklerine Uygunluğu (4), Yerli Üretim Olması (1), Resimli olmaması (1)
		Oyuncakların Özellikleri	Ev Eşyaları (7), Bebekler (6), Takmalı-Çıkarmalı Oyuncaklar (4), Ses Çıkaran

			Oyuncaklar (4), Vurmalı Oyuncaklar (4), Arabalar (4), Top (4)
Etkileşim İlk Görüşme	Etkileşim/Bağlanma	Tanımı	Sevgi (10), Emzirme (3), İlk Bakış (3), Sarılmak (3), Evlat Edinmede Beklenen Sürecin Uzun Olmasıyla Kurulan Bağ (2), Güvenli Bağlanma (2), Konuşma (1)
		İleri Dönem Etkileri	Olumlu, Kendine Yeten Çocuk (1), İyi Arkadaşlık İlişkileri (1)
Eğitime Yönelik Fikirler İlk Görüşme	Eğitime Katkılar	Bebeklik Dönemiyle İlgili Merak Edilenler	Gelişimsel Özellikler (7), İnatçı Davranışlarla Nasıl Baş Edileceği (6), Psikolojik Gereksinimler (4), Ebeveyn Tutumları (2), Beslenme (1), Uyku (1)
		Eğitim İçeriğine Öneriler	Evlat Edinilen/Koruyucu Aile Bakımı Alan Çocuğa Durumun Açıklanması (10), Biyolojik Aileleriyle Görüşme Durumuyla Nasıl Baş Edileceği (3), Çocuğun Sosyal Çevre Tarafından Kabulünün Nasıl Sağlanacağı (2), Güvenli Bağlanma (1)

İhtiyaç analizi çalışması sonuçlarına göre program gözden geçirilmiş ve program içeriğine eklemeler yapılmıştır. Programın revizyonu tamamlandıktan sonra ana uygulamaya geçilmiş, uygulamanın ardından değerlendirme süreci tamamlanarak, elde edilen veriler doğrultusunda programa son şekli verilmiştir.

Sonuç olarak; "Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Bebeklerine Yönelik Etkileşime Dayalı Bir Erken Müdahale Programı" bağlanma kuramı, öz belirleme kuramı, yılmazlık, nörodizisel model ve katılım hakkı çerçevesinde hazırlanmıştır. Temelini bu kuramsal boyutların oluşturduğu program için Tablo 15'te sunulan 11 modül belirlenmiştir. Her modül haftada bir uygulanacak şekilde toplam 11 haftalık bir uygulama planı oluşturulmuştur. Ayrıca kavramsal çerçeve bölümünde açıklanan programın kuramsal alt yapısında yararlanılan kuram ve yaklaşımlar ile programda yer alan özellikleri Şekil 13'te sunulmuştur.

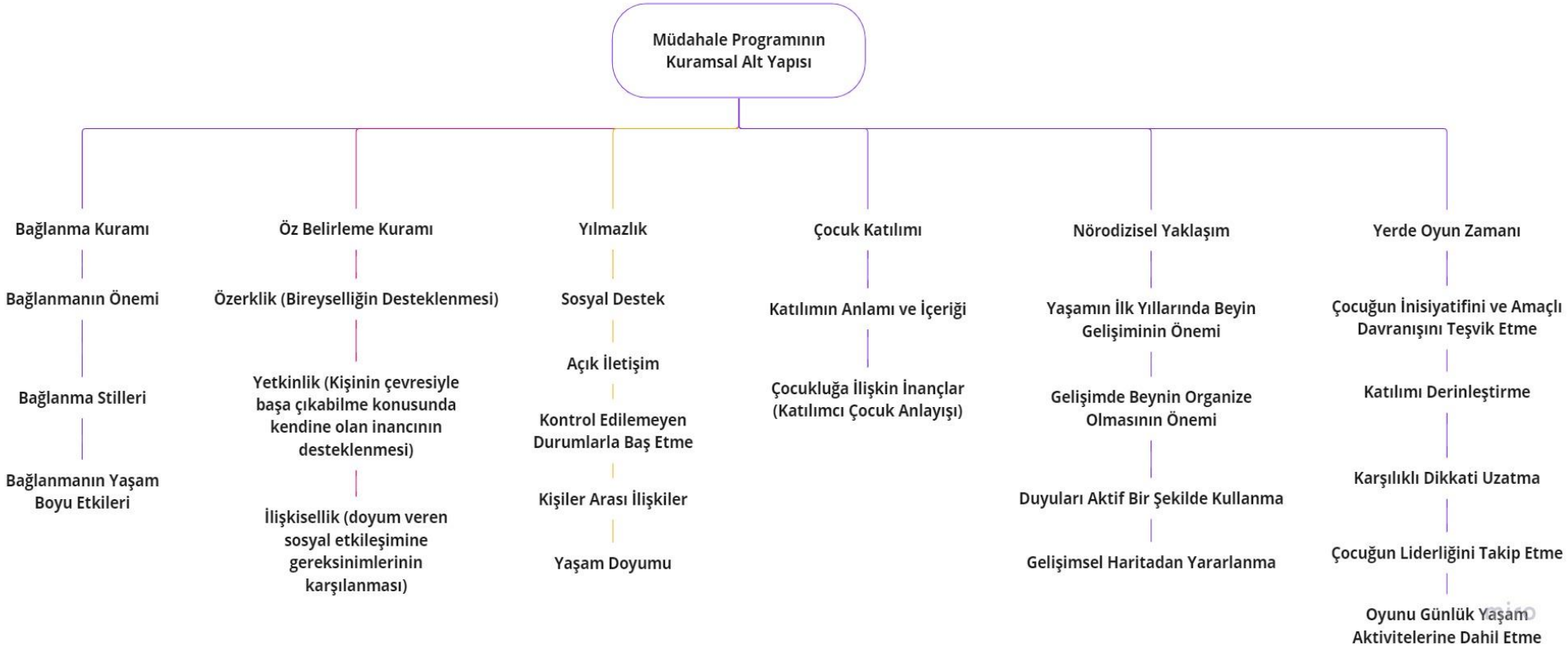

Şekil 13. Müdahale programının kuramsal alt yapısı

Tablo 15

Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Bebeklerine Yönelik Etkileşime Dayalı Bir Erken Müdahale Programı

Modül	Konu	İçerik	Kuramsal Alt Yapı	Hafta
1. Modül: Her Çocuk Özeldir! : Çocuk Katılımı ve Bebek İmajı	Çocuk Olmak: Çocukluğa Bakış Açımız	• Çocukluğa ilişkin inançlar ve bakış açısı • Çocukların temel gereksinimleri • Katılımın anlam ve içeriği	• Bağlanma Kuramı • Öz Belirleme Kuramı • Nörodizisel Model • Katılım Hakkı	18-22 Mayıs 2020
2. Modül: Çocuklarda Ruh ve Beden Sağlığı	Çocuklarda Ruh ve Beden Sağlığı	• Bebeklerde Yabancılama Dönemi • Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde İnatlaşmanın nedenleri • Çocuklarda bireyselliğin desteklenmesi • Ebeveynlerin "Biz Neyi Yanlış yaptık" kaygısı • Tuvalet eğitimine geçiş • Bebeklik Dönemi Aşıları • Çocuk Hastalıkları • Bebeklik Dönemi alerjileri	• Öz Belirleme Kuramı • Yılmazlık	25-29 Mayıs 2020
3. Modül: İlk Yılların Temelleri	Bağlanma Nörodizisel Model	• Bağlanmanın önemi • Bağlanma stilleri • Nasıl bağlanırız ve güvenli bağlanma nedir? • Güvenli bağlanma kurulduğunu nasıl anlarız? • Bağlanmanın yaşam boyu etkileri nelerdir? • Yaşamın ilk yıllarında beyin gelişimi nasıl gerçekleşir? • Duyuları aktif bir şekilde kullanma	• Bağlanma Kuramı • Öz Belirleme Kuramı • Nörodizisel Model	1-5 Haziran 2020
4. Modül: Bebek ve Küçük Çocuklarda Gelişim	Hareket Gelişimi Sosyal-Duygusal Gelişim	Hareket Gelişimi: • Denge becerileri (baş / boyun kontrolü), • Hareket becerileri (emekleme, yürüme, yakalama) • Destekleyici bir çevre sunma Sosyal – duygusal gelişim: • Aile, • Yakın çevre ve akran ilişkileri, • Temel yaşam becerileri	• Bağlanma Kuramı • Öz Belirleme Kuramı	8-12 Haziran 2020

	Bilişsel Gelişim Dil Gelişimi	Bilişsel Gelişim: • Duyuların gelişimi ve destekleyici bir çevre sunma, • Algılama ve algı gelişimi, • Dikkat, • Bellek Dil Gelişimi: • Konuşma öncesi ve temel dil yeteneklerinin kazanıldığı dönemler ve özellikleri.		15-19 Haziran 2020
	Benlik Gelişimi		• Öz Belirleme Kuramı	22-26 Haziran 2020
5. Modül: Dünyayı Tanıma ve Anlama Aracı Olarak Oyun	Oyun ve Oyuncak	• Oyun ve oyuncağın önemi • Oyunun gelişimi desteklemedeki rolü • Nerede, nasıl oynayalım? "Bebeğim ne ister?" • Ebeveynin gözünden oyun • Çocuğun gözünden oyun • Oyuncaklarla oyun üretme pratiği • Oyun kurma konusunda duyarlı olma; "Bebeğimin başlattığı oyunlar" • Oyunun sosyal bağlamı	• Katılım Hakkı • Yerde Oyun Zamanı	29 Haziran - 3 Temmuz 2020
6. Modül: Annelere Destek	Zaman Yönetimi İyilik Hali	İyilik Hali; • Fiziksel • Sosyal • Duygusal • Bilişsel • Manevi	• Yılmazlık	6-10 Temmuz 2020
7. Modül: Sosyal Çevre	Sosyal çevrede bebeğin kabulü	• 5N 1K: Kim, neyi, ne kadar, ne zaman bilmeli? Nerede ve nasıl söylenmeli? • Küçük çocuklar her yere gidebilir.	• Yılmazlık	13-17 Temmuz 2020
8. Modül: Güven temelinde ilişkiler – Temel Gereksinimler	Bebeklerin temel Gereksinimleri	Fizyolojik • Bebeğin vücut özellikleri boy, kilo vb.. • Beslenme	• Bağlanma Kuramı • Öz Belirleme Kuramı	13-17 Temmuz 2020

		• Refleksler • Duyular • Banyo • Uyku • Giyim • Alt değiştirme Psikolojik • Sevgi • Şefkat • Kabul • Güvenlik Dünyayı tanıma ve anlama • Keşfetme • Oyun • Resim ve el ürünleri • Müzik • Nesneleri kullanma		
9. Modül: Güven temelinde ilişkiler - Yetişkin bebek etkileşimini güçlendirme	Etkileşimi güçlendirici yöntem ve ilkeler Yetişkin bebek etkileşiminin etkileyen etmenler	• Temel mesajlar İhtiyaç duyduğunda yardıma hazır olma • Kendini çocuğun yerine koyabilme • Çocuğa ayak uydurma • Çocuk ve kendisiyle ilgili yansıtıcı olma • Annenin yeni rolüne uyumu • Annenin ailesiyle ve sosyal çevresiyle olan ilişkileri • Ailenin sosyoekonomik ve kültürel durumu, • Çocuk bakımı konusunda annenin bilgili olması	• Bağlanma Kuramı • Yılmazlık	20-24 Temmuz 2020
10. Güven temelinde ilişkiler - Özerkliği destekleyici uygulamalar	Çocuğu Tanıma Ortaklık Mentörlük Geri bildirim	• Çocuğu oyun sırasında gözlemleme, kurduğu arkadaşlıklara, ilgi ve yeteneklerine dikkat etme, • Tanıma Amaçlı İletişim • Çocukla konuşma ve çocuğu dinleme • Çocukla çeşitli konular (ilgileri, tercih ettikleri aktiviteler) hakkında sohbet etme • Çocuğa seçenekler sunma • Sorumluluk verme • Daha eğlenceli / eğitsel etkinlikler sunma	• Öz Belirleme Kuramı • Katılım Hakkı	27-31 Temmuz 2020

		• Çocuğun yeni şeyler keşfetmesi ve başlatıcı olmasına olanak tanıma • Çocuğun yetenekleri dahilindeki eylemlere rehber olma ve destek sağlama • Duygu düzenleme stratejileri • İstekler, kurallar ve gerekçeleri • Olumlu davranışlar konusunda geri bildirim sağlama • Yanlış davranışlar konusunda geri bildirim sağlama
11. Bebek Masajı	5 Oturum 15-29 Temmuz 2020 (Haftada 2 oturum)	

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri; araştırma öncesi, ön testler, araştırma süreci, son testler ve izleme testleri olmak üzere 5 boyutta toplanmıştır (Şekil 14). Her boyutta nitel ve nicel verilerin toplanma aşamaları ilgili başlıklar altında açıklanmıştır. Ayrıca müdahale gruplarına göre uygulama aşamaları Tablo 16'te yer almaktadır.

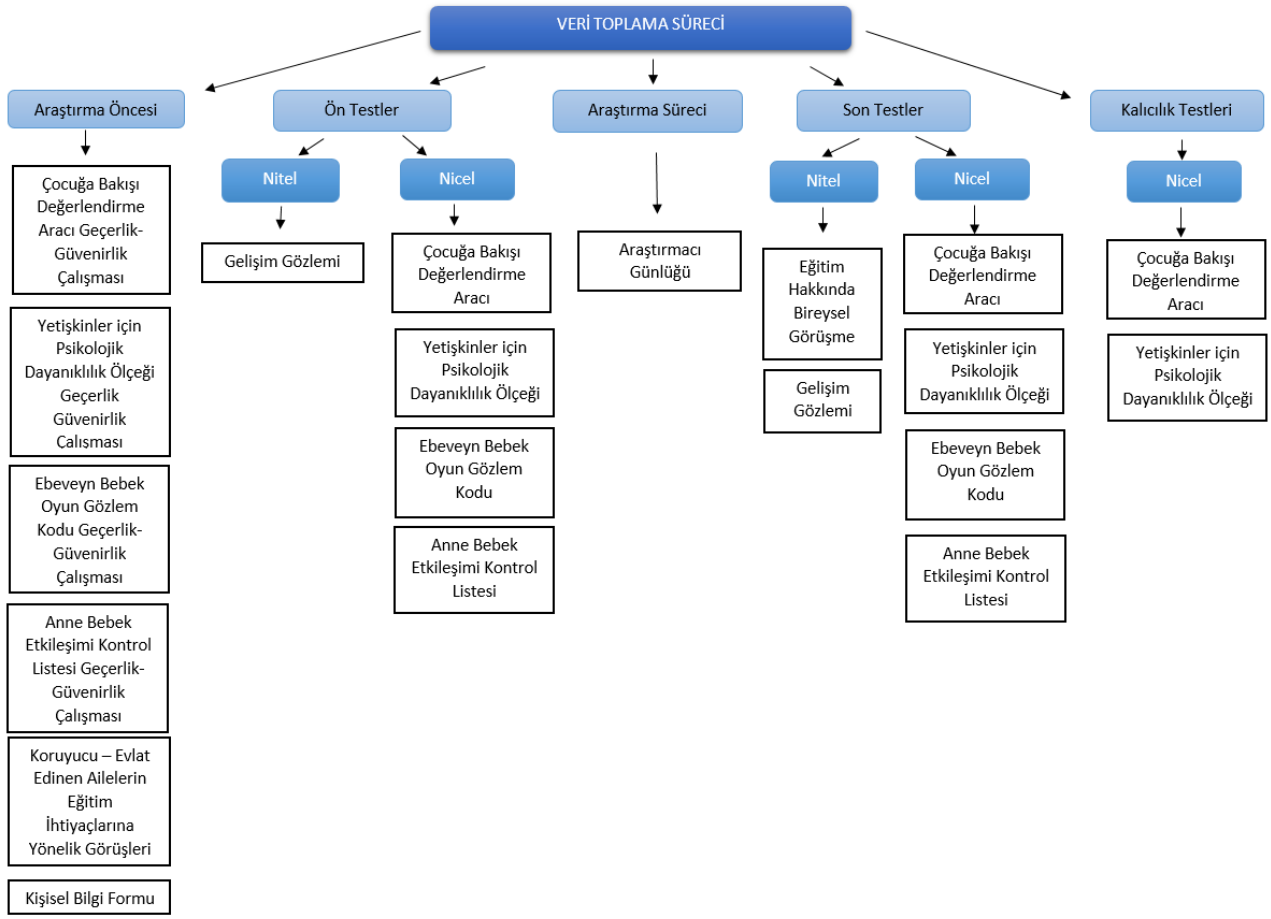

Şekil 14. Veri Toplama Diyagramı

Tablo 16

Müdahale Gruplarına Göre Uygulama Aşamaları

Gruplar	Ön Test	Müdahale	Son Test	İzleme
Koruyucu Aile Müdahale Grubu	• ÇOBA • YPDÖ • EBOGk • ABEK • Gelişim Gözlemi	Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Bebeklerine Yönelik Etkileşime Dayalı Bir Erken Müdahale Programı	• ÇOBA • YPDÖ • EBOGk • ABEK • Gelişim Gözlemi • Bireysel Görüşmeler	• ÇOBA • YPDÖ
Evlat Edinen Aile Müdahale Grubu	• ÇOBA • YPDÖ • EBOGk • ABEK • Gelişim Gözlemi	Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Bebeklerine Yönelik Etkileşime Dayalı Bir Erken Müdahale Programı	• ÇOBA • YPDÖ • EBOGk • ABEK • Gelişim Gözlemi • Bireysel Görüşmeler	• ÇOBA • YPDÖ
Biyolojik Aile Grubu	-	-	• ÇOBA • YPDÖ • EBOGk • ABEK • Gelişim Gözlemi	-

Araştırma Öncesi Veri Toplama Süreci

Araştırma öncesi, müdahale programının etkililiğini ortaya koyabilmek için kullanılması planlanan veri toplama araçlarının hazırlıklarıyla ve katılımcıların ihtiyaçlarının belirlenmesiyle ilgili yapılan çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada müdahale programının kuramsal alt yapısını oluşturan özelliklere sahip nicel ve nitel veri toplama araçlarını (veri toplama araçları bölümünde detaylı olarak açıklanan) belirleme, geliştirme ve uyarlama çalışmaları sürdürülmüştür. Bu süreçte etik kurul izni ve ASHB'dan izin alınmıştır. Yasal süreçler tamamlandıktan sonra 0-24 ay arasında çocuğu olan koruyucu ve evlat edinen ailelere ulaşılmaya çalışılmış, ilgili bakanlığın gizlilik politikaları doğrultusunda ailelere öncelikle ASHB'na bağlı Ankara Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü çalışanları ulaşmıştır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan kişilere araştırmacının iletişim bilgisi verilmiş, katılımcıların bir kısmı araştırmacıya bu şekilde ulaşmıştır. Daha fazla aileye ulaşabilmek için koruyucu ve evlat edinen ailelerle ilgili bir derneğe ulaşılmış eğitimle ilgili bilgi verilmiş ve katılımcıların bir bölümüne dernek aracılığıyla ulaşılmıştır.

Ailelerle tanışmak ve daha fazla ailenin katılımını sağlamak için 14.03.2020 tarihine bir açılış toplantısı planlanmış, İl Müdürlüğü'ne toplantının tüm ailelere duyurulması için bilgi verilmiş ve bu toplantı sonrasında katılımcı sayısının arttırılması planmıştır. Ancak 11.03.2020 tarihinde Covid-19 Pandemi sürecinin başlamasıyla açılış toplantısı iptal edilmiştir. Bu tarihten sonra uygulama çevirimiçi ortamda gerçekleşecek şekilde uyarlanmış, çalışmaya sadece iletişim bilgiliri olan ve çalışmaya gönüllü aileler dahil edilebilmiştir. Katılımcıların belirlenmesi ve uygulama planının sonlanmasıyla katılımcıların eğitim ihtiyaçlarını belirleyebilmek için her biriyle ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmiş, ayrıca katılımcı yapısını ortaya koyabilmek için çevirimiçi form olarak hazırlanan kişisel bilgi formu katılımcılara iletilmiş ve doldurmaları talep edilmiştir.

Ön test Veri Toplama Süreci

Covid-19 pandemi süreci nedeniyle ön test uygulamaları çevrimiçi yollarla gerçekleştirilmiştir. Uygulama günlerini planlama ve diğer konularda iletişim için koruyucu ve evlat edinen annelerle ayrı ayrı olmak üzere bir anlık mesajlaşma uygulamasında 26.04.2020 tarihinde gruplar oluşturulmuştur. Daha sonra katılımcılarla hem grubun bir biriyle tanışması hem de değerlendirme araçlarının nasıl uygulanacağının anlatılması için 28.04.2020 tarihinde bir oturum planlanmıştır. Bu oturum koruyucu anne eğitim grubu için ayrı evlat edinen anne grubu için ayrı olacak şekilde gerçekleşmiştir. Tanışma oturumlarında öncelikle program ve uygulama süreci hakkında bilgi verilmiş, uygulamaya başlamadan önce programın etkililiğini ortaya koyabilmek için ebeveynlik becerileriyle ilgili görüşlerinin alınacağı söylenmiştir. Ayrıca hem bebeklerinin gelişimlerini hem de bebekleriyle etkileşimlerini gözlemlemek amacıyla video olarak talep edilecek veri toplama araçlarının tanıtımı yapılmıştır.

Nitel boyuttaki görüşmeler ihtiyaç belirleme çalışması olarak araştırma öncesi veri toplama sürecinde gerçekleşmiştir. Nicel boyutta Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ve Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı çevrimiçi form olarak hazırlanarak linkler anlık mesajlaşma uygulamasında kurulan gruptan paylaşılmış ve annelerin doldurulması sağlanmıştır. EBOGk, ABEK ve gelişim gözlemi için annelerden videoları e-posta ya da anlık mesaj aracılığıyla göndermeleri talep edilmiştir. Yetişikinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğin'ni doldurması süresi yaklaşık 15 dakika, Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı'nın doldurulması ise yaklaşık 5 dakika sürmüştür. EBOGk için 10 dakikalık bir video, ABEK için 20 dakikalık bir video, gelişim gözlemleri için ise 20'şer dakikalık 3 ayrı video talep edilmiştir. Veri toplama süreci 30.04.2020 tarihiyle 10.05.2020 tarihi arasında gerçekleşmiştir.

Son Testlerin Uygulanması

Müdahale programının tamamlanmasından yaklaşık bir ay sonra son test uygulamalarına başlanmıştır. Hem Covid-19 küresel pandemisi hem de ön test uygulamalarının çevrimiçi yollarla gerçekleştirilmiş olması nedeniyle son test uygulamaları da ön test uygulamalarında kullanılan yöntemlerle toplanmıştır. Müdahale programının katılımcıları olan koruyucu ve evlat edinen ailelerin son test verileriyle karşılaştırmak ve müdahale programının etkilerini farklı boyutlarda değerlendirmek amacıyla 9-24 ay arasında çocuğu olan 5 biyolojik aileye ulaşılmıştır. Bu ailelerin de Kişisel Bilgi Formu, Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ve Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracını doldurmaları, EBOGk ve diğer videoları da çekerek göndermeleri sağlanmıştır. Veri toplama süreci 26.08.2020 tarihiyle 15.09.2020 tarihi arasında gerçekleşmiştir.

İzleme Testlerinin Uygulanması

Son testlerin tamamlanmasından yaklaşık 2 ay sonra programın kalıcılığını değerlendirebilmek için izleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Ailelerden izleme testlerinde Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ve Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı verileri ön test ve son test aşamasıyla aynı prosedürde toplanmıştır. Veri toplama süreci 25.11.2020 ile 05.12.2020 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

Katılım ve Teşekkür Belgelerinin Verilmesi

Araştırmaya dahil olan katılımcılar için katılım belgeleri ve oturumlara davet edilen uzmanlar için teşekkür belgeleri Gazi Üniversitesi tarafından her katılımcı ve uzman adına basılmış ve danışman ile araştırmacı tarafından imzalanarak ilgili kişilere iletilmiştir. Ayrıca masaj eğitimleri için masaja katılan çocuk adına hazırlanmış, eğitimi gerçekleştiren Uluslararası Bebek Masajı Derneği Masaj Eğitmeni Berrin SOMER ÖLMEZ tarafından imzalanarak ilgili kişilere iletilmiştir (Şekil 15).



KATILIM BELGESİ

Sayın [redacted]
Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı Doktora Tez Çalışması kapsamında düzenlenen 10 haftalık "Çocukla İlk Yıllar: Koruyucu ve Evlat Edinen Aileler İçin Etkileşime Dayalı Destek Programı"na bebeğiniz [redacted] ile birlikte katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Neslihan AVCI
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

Arş. Gör. Müge KUNT
Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı

KATILIM BELGESİ

[redacted]
22-29 Temmuz 2020 tarihleri arasında düzenlenen "Bebek Masajı Eğitimi"ne ebeveynleri ile birlikte katılarak yaşamının ilk yılına güzel bir anı bırakmıştır.

Arş. Gör. Berrin SOMER ÖLMEZ
Uluslararası Bebek Masajı Derneği
Masaj Eğitmeni

Şekil 15. Katılım Belgeleri

Müdahale Programı'nın Uygulama Aşamaları

Müdahale programının uygulaması çevrimiçi görüşmeler ve video destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Uygulama günlerini planlama ve diğer konularda iletişim için koruyucu ve evlat edinen aileler için ayrı ayrı olmak üzere bir anlık mesajlaşma uygulamasında gruplar oluşturulmuştur. Video destekleri için fotoğraf ve video paylaşım sosyal medya platformunda yalnızca katılımcıların görebileceği gizli bir hesap açılmıştır. Bu hesaptan her modülle ilgili

çevrimiçi görüşmelerin öncesinde araştırmacının konuyu anlattığı videolar paylaşılmıştır. Çevrimiçi görüşmeler, videolar izlendikten sonra gerçekleşmiştir. Davetli konuşmacılarla gerçekleştirilen oturumların kayıtları görüşme sonrası bu sosyal medya hesabında paylaşılmıştır. Bu yöntem alan yazında ters yüz öğretim olarak yer almaktadır. Ters yüz öğrenme grup öğrenmesinden ziyade bireysel öğrenmeyi merkeze alan bir pedagojik yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Ters yüz öğrenme, öğretmenin hazırladığı videolarla sunularak, öğretmen-öğrenci arasında yüz yüze geçirilecek zamanın daha anlamlı ve zengin öğrenme ortamı oluşturmasını sağlamaktadır. Bu videolarla, öğretmenle geçirilecek yüz yüze öğrenme zamanında daha anlamlı ve zengin öğrenme fırsatları oluşturur (Doğan, 2015; Hayirsever & Orhan, 2018; Ünsal, 2018). Bu çalışmada da ters yüz öğrenme yönteminden esinlenerek öğretmen-öğrenci arasında gerçekleşen daha anlamlı ve verimli zaman araştırmacı ve anneler arasında kurulmaya çalışılmıştır.

Uygulama aşamalarında ilk olarak; müdahale gruplarındaki ön-testleri tamamlanan koruyucu ve evlat edinen ailelerle tanışma amacıyla çevrimiçi bir görüşme düzenlenmiştir. Tüm annelerin kendilerini tanıtması sağlanmıştır. Araştırmacı kendisini tanıtmış, uygulama hakkında bilgiler vermiştir. Ardından her bir modül, araştırmacı tarafından yaklaşık 25-40 dakikalık videolar halinde hazırlanmış, sosyal medya hesabına yüklenmiştir. Annelerle her bir modülün videosunu izlemelerinin ardından çevrimiçi toplantılar için uygun oldukları gün ve saatler planlanarak haftalık görüşme rutinleri oluşturulmuştur. Her hafta Salı Günleri saat: 14.00'da Evlat Edinen Annelerle, Perşembe günleri saat: 14.00'da Koruyucu Annelerle çevrimiçi toplantıları gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 1-1.5 saat arası sürmüştür. Görüşmeler buzkırıcı bir etkinliğin ardından o hafta annelere gönderilen konunun özetlemesi şeklinde yapılmıştır. Görüşme sonlarında da konuyla ilgili soru cevap bölümü gerçekleştirilmiştir. Ayrıca her bir aileye çocukların gelişimlerini destekleme amacıyla belirlenen oyuncaklardan oluşan uygulama çantaları hazırlanmış ve katılımcıların evlerine araştırmacı tarafından bırakılmıştır. Bunlara ek olarak müdahale programının içerisinde uzman destekleri alınmış ve aşağıda belirtilen modüllerde ilgili konuda uzmanlar oturumlara davet edilmiştir.

Uzman Desteği Alınan Oturumlar

Modül 1: Çocuk Olmak: Çocukluğa Bakış Açımız – Prof. Dr. Neslihan AVCI

Modül 2: Çocuklarda Ruh ve Beden Sağlığı – Prof. Dr. Figen ŞAHİN DAĞLI

Modül 7: Sosyal Çevre – Misafir Evlat Edinen Anne – Misafir Koruyucu Anne

Modül 8: Güven Temelinde İlişkiler: Temel Gereksinimler – Uzm. Dr. Özlem SARITAŞ NAKİP (Beslenme)

Modül 8: Güven Temelinde İlişkiler: Temel Gereksinimler – Pedodontist Cansu ÖZŞİN ÖZLER (Diş Sağlığı)

Ailelere Arş. Gör. Berrin SOMER ÖLMEZ tarafından 5 oturumdan oluşan, her bir oturumda bebeğin farklı vücut noktalarına odaklanılan "Bebek Masajı Eğitimi" verilmiştir. Bu amaçla her bir aileye masaj yağı ve masaj hareketlerinin görsellerinin olduğu bir kitapçık elden ulaştırılmıştır. Masaj seansları için yine belirlenen günlerde canlı toplantılar düzenlenmiştir. Bu seanslara babaların da katılımı sağlanmıştır.

Bebek Masajı Eğitiminin Uygulaması

Bu araştırma kapsamında uygulanan erken müdahale programı ebeveyn-bebek etkileşimini güçlendirici bir yaklaşımı temel almaktadır. Bu nedenle bakım veren bebek arasındaki temel güven duygusu için önemli olan dokunma duyusunun gelişmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Bebeklik döneminde etkileşimin ve duyuların desteklenmesinde yararlarınılan en etkili yöntemlerden biri bebek masajı uygulamalarıdır. Bebek masajı, bağlanma sürecinin tüm bileşenlerini doğal olarak içerdiği için amaç ebeveynlere, bebekleriyle etkileşimlerini destekleyici bir araç olan masajı uygulamalı olarak öğretmektir. Katılımcıların bu deneyimden faydalanması ve bebek masajı eğitimi almaları sağlanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda çocuklarda öz belirleme ve katılımı temel alan yaklaşımıyla Uluslararası Bebek Masajı Derneği'nden (International Association of Infant Massage-IAIM) Sertifikalı Bebek Masajı Uzmanından olan Arş. Gör. Berrin SOMER ÖLMEZ'den destek alınmıştır. Ailelere bebek mesajı eğitimini uzman kişi vermiştir.

Bebek masajı eğitimi covid-19 pandemi süreci nedeniyle çevrimiçi ortamda gerçekleşmiştir. Uzmanın aktardığı bilgiye göre Uluslararası Bebek Masajı Derneği, yalnızca Covid-19 pandemi sürecine özel olarak masaj eğitiminin çevrimiçi ortamda gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Bu uygulamalarda grupların en fazla 5 kişilik olması ve oturumların en az 60 dakika olması gibi özel kurallar belirlenmiştir. Katılımcılara özel kurallarla ilgili bilgilendirmenin yapılabilmesi için ayrı bir oturum planlanmış ve birlikte öncelikle bebeklerinin günlük rutinlerinde uykuda olmadıkları, beslenme ve öz bakım ihtiyaçlarını tamamladıkları bir zaman aralığı belirlenmiştir. Katılımcılar 5'er kişilik iki grup olarak ayrılmıştır. Babaların da eğitimlere katılabilmesi için uygun oldukları günler hakkında görüşülmüş ve Salı günü bir grup, Perşembe günü bir grup ile

5 oturumluk masaj eğitimi yapılmıştır. Her bir oturum 60 dakika sürmüştür. Görüşmeler, çevrimiçi görüşme uygulaması üzerinden yapılmış, her oturumun öncesinde ailelere mesaj yoluyla hatırlatma ve bağlantı linki paylaşımı yapılmıştır. Masaj için gerçekleşen uygulamalarda kayıt alınmamış, ebeveynlerin de görüntü, ses veya video kaydı almaması gerektiği açıklanmıştır. Katılımcılara, oturumların herhangi bir aşamasında bebeklerinin gereksinimlerini karşılayabilecekleri, ihtiyaç duyduklarında kendi seslerini kapatabilecekleri belirtilmiştir. Oturuma katılamayan ailelere, kişi sayısı kaç olursa olsun mutlaka telafi uygulaması yapılmıştır. Beş oturumdan oluşan bebek masajı eğitiminin dört oturumunda her bir vücut bölgesine ait masaj hareketleri çalışılmakta (bacaklar ve ayaklar, karın ve göğüs, kollar ve eller, yüz ve sırt) son oturumda ise vücudun tüm bölgelerine öğrenilen hareketlerle masaj yapılmaktadır. Ebeveynler ekranları karşısında gerekli malzemeleri ve bebeklerini hazırlamış olarak yer almakta, araştırmacı ise eğitimin standartlarına uygun olarak kullandığı model bebek ile gerekli yönlendirmeleri yapmaktadır.

Uygulama Çantası

Müdahale programının kapsamında katılımcılara çocuklarıyla etkileşimlerini güçlendirmeye yönelik materyal desteğinde bulunulmuştur. Uygulama çantasında yer alan materyaller (Şekil 16.) araştırmacıya ÖYP kapsamında sunulan eğitim ödeneğinden yararlanılarak temin edilmiştir. Materyaller ve bu materyallerin özellikleri Tablo 17 yer almaktadır.

Tablo 17

Uygulama Çantasında Yer Alan Materyaller

Materyaller	Özellikleri
El Kuklası	Anne ve Babaların bebekleriyle etkileşimlerini artırmayı sağlayacak hayvan figürlerinden oluşan ele geçirilebilecek büyüklükte kumaş kuklalar
Parmak Kuklası	Anne ve Babaların bebekleriyle etkileşimlerini artırmayı sağlayacak hayvan figürlerinden oluşan parmağa geçirilebilecek büyüklükte kumaş kuklalar
Takçak Oyuncak	18 – 24 ay arasındaki çocukların gelişimlerini destekleyici ahşap çakmalı oyuncak
Bultak Oyuncak	18 – 24 ay arasındaki çocukların gelişimlerini destekleyici ahşap şekil yerleştirme oyuncağı
Bez Çanta	Ailelere verilecek, müdahale programını destekleyici materyallerin içine konulabileceği büyüklükte bez çanta
"Seni Öyle Çok İstedim ki" Çocuk Kitabı	İçeriği bir evlat edinme hikayesi olan çocuk kitabı
Hareketli Çocuk Kitabı	İşitme ve görmenin dışında dokunma duyusuna da hitap eden çocuk kitabı



Şekil 16. Uygulama Çantası

Müdahale programının Uygulamasında Kullanılan Sosyal Medya Araçları

Covid-19 pandemi süreci nedeniyle yüz yüze görüşmelerin gerçekleşememesi, araştırmacıları katılımcılarla iletişimi sağlamak için sosyal medya araçlarından yararlanmaya yönlendirmiştir. Bu kapsamda; katılımcılara bilgi aktarımında bulunma, oturumlar için tarih ve saat belirleme gibi konularda haberleşme amacıyla; akıllı telefonlar için geliştirilen bir anlık mesajlaşma uygulaması kullanılmıştır. Oturumlarla ilgili görsellerin ve kayıtların paylaşımı (Şekil 17) için ücretsiz fotoğraf ve video paylaşımı sağlayan bir uygulama tercih edilmiştir. Çevrimiçi görüşmeler için ise görüntülü telefon ve çevrimiçi sohbet hizmetleri sağlayan bir uygulama

kullanmaya karar verilmiştir. Bu uygulamaların hangi aşamalarda nasıl kullanıldığı Tablo 18'de yer almaktadır.

Tablo 18

Müdahale programının Uygulamasında kullanılan Sosyal Medya Araçları

Modüller	Kullanılan Sosyal Medya Araçları	Kullanılma Şekli	Süre
1. Modül: Her Çocuk Özeldir!: Çocuk Katılımı ve Bebek İmajı	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına oturumun gerçekleşeceği tarih ve saat bildirimi yapılmıştır.	1.5 Saat
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	Belirlenen tarih ve saatte Prof. Dr. Neslihan Avcı'nın sunumu ve soru-cevap bölümü gerçekleştirilmiştir.	
	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	Gerçekleştirilen oturum katılımcıların istedikleri zaman izleyebilmeleri için gruba özel kurulan hesaba yüklenmiştir.	
2. Modül: Çocuklarda Ruh ve Beden Sağlığı	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına oturumun gerçekleşeceği tarih ve saat bildirimi yapılmıştır.	1.5 Saat
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	Belirlenen tarih ve saatte Prof. Dr. Figen Şahin Dağlı'nın sunumu ve soru-cevap bölümü gerçekleştirilmiştir.	
	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	Gerçekleştirilen oturum katılımcıların istedikleri zaman izleyebilmeleri için gruba özel kurulan hesaba yüklenmiştir.	
3. Modül: İlk Yılların Temelleri	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	İlgili modül konusunda araştırmacının hazırladığı sunum kaydı sosyal medya hesabına yüklenmiştir.	1.5 Saat
	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına sunumun yüklendiği bildirilmiş, oturum tarih ve saati belirlenmiştir.	
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	İlgili modül konusunda etkileşimli oturum gerçekleştirilmiştir.	
4. Modül: Bebek ve Küçük Çocuklarda Gelişim	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	İlgili modül konusunda araştırmacının hazırladığı sunum kaydı sosyal medya hesabına yüklenmiştir.	1.5 Saat
	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına sunumun yüklendiği bildirilmiş, oturum tarih ve saati belirlenmiştir.	

	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	İlgili modül konusunda etkileşimli oturum gerçekleştirilmiştir.	
5. Modül: Dünyayı Tanıma ve Anlama Aracı Olarak Oyun	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	İlgili modül konusunda araştırmacının hazırladığı sunum kaydı sosyal medya hesabına yüklenmiştir.	1.5 Saat
	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına sunumun yüklendiği bildirilmiş, oturum tarih ve saati belirlenmiştir.	
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	İlgili modül konusunda etkileşimli oturum gerçekleştirilmiştir.	
6. Modül: Annelere Destek	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	İlgili modül konusunda araştırmacının hazırladığı sunum kaydı sosyal medya hesabına yüklenmiştir.	1.5 Saat
	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına sunumun yüklendiği bildirilmiş, oturum tarih ve saati belirlenmiştir.	
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	İlgili modül konusunda etkileşimli oturum gerçekleştirilmiştir.	
7. Modül: Sosyal Çevre	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	İlgili modül konusunda araştırmacının hazırladığı sunum kaydı sosyal medya hesabına yüklenmiştir.	1.5 Saat
	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına sunumun yüklendiği bildirilmiş, oturum tarih ve saati belirlenmiştir.	
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	İlgili modül konusunda etkileşimli oturum gerçekleştirilmiştir.	
8. Modül: Güven temelinde ilişkiler – Temel Gereksinimler	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	İlgili modül konusunda araştırmacının hazırladığı sunum kaydı sosyal medya hesabına yüklenmiştir.	1.5 Saat
	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına sunumun yüklendiği bildirilmiş, oturum tarih ve saati belirlenmiştir.	
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	İlgili modül konusunda etkileşimli oturum gerçekleştirilmiştir.	
9. Modül: Güven temelinde ilişkiler - Yetişkin bebek	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	İlgili modül konusunda araştırmacının hazırladığı sunum kaydı sosyal medya hesabına yüklenmiştir.	1.5 Saat

etkileşimini güçlendirme	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına sunumun yüklendiği bildirilmiş, oturum tarih ve saati belirlenmiştir.	
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	İlgili modül konusunda etkileşimli oturum gerçekleştirilmiştir.	
10. Güven temelinde ilişkiler - Özerkliği destekleyici uygulamalar	Fotoğraf ve video paylaşma Uygulaması	İlgili modül konusunda araştırmacının hazırladığı sunum kaydı sosyal medya hesabına yüklenmiştir.	1.5 Saat
	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarına sunumun yüklendiği bildirilmiş, oturum tarih ve saati belirlenmiştir.	
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	İlgili modül konusunda etkileşimli oturum gerçekleştirilmiştir.	
11. Bebek Masajı	Anlık Mesajlaşma Uygulaması	Müdahale gruplarıyla masaj oturumlarının gerçekleşeceği tarih ve saat belirlenmiştir.	1 Saat
	Çevrimiçi Görüşme Uygulaması	Masaj oturumları gerçekleştirilmiştir.	

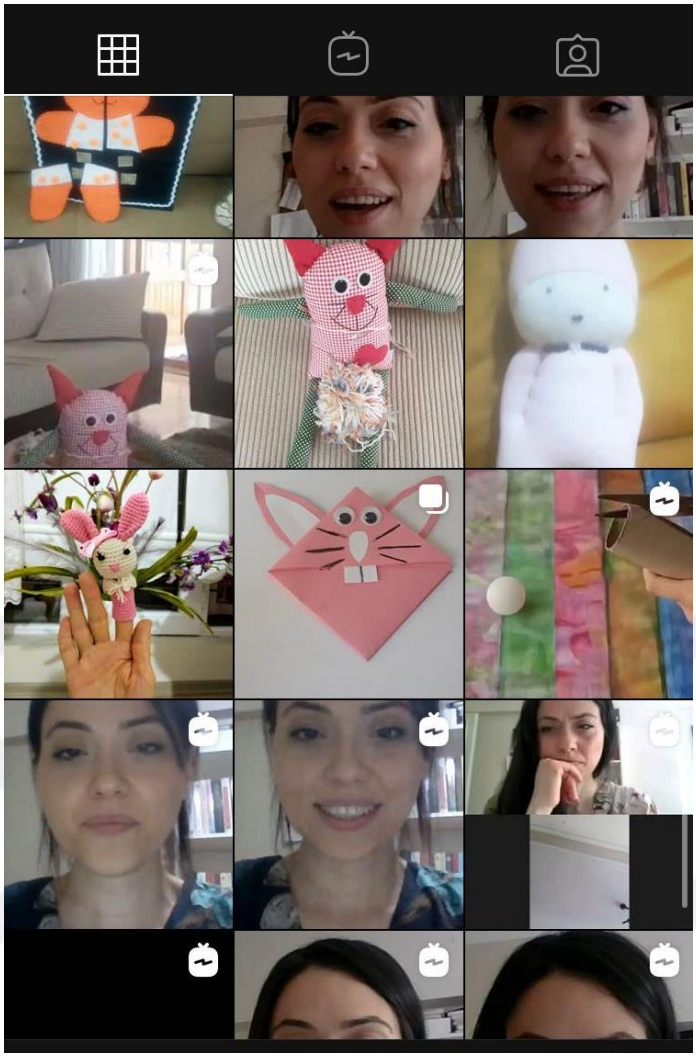

Şekil 17. Örnek fotoğraf ve video paylaşımı

Araştırma Dikkat Edilen Etik İlkeler

Bu araştırmanın tüm aşamaları etik ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada gerekli yasal izinler alınmış, bilgilendirmeler yapılmış, uygulamada ve tezin yazım aşamasında hem katılımcıları hem de araştırmayı koruyacak hususlara dikkat edilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce ilk olarak Gazi Üniversitesi'nden etik komisyon izni (EK 1) alınmış ardından katılımcılara ulaşabilmek adına Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan gerekli yasal izin alınmıştır (EK 2). Yasal izin süreçlerinin tamamlanmasıyla katılımcılara erişmek üzere Ankara Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ve ilgili dernekle ön görüşmeler yapılmış, çalışma içeriği hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Koruyucu ve evlat edinen ailelere ulaşılmasının ardından her aileye ayrı ayrı araştırma hakkında detaylı bilgiler sunulmuş ve katılımda

gönüllülük ilkesi benimsenmiştir. Katılıma istekli olan ailelerden aydınlatılmış onam formu (EK 3) alınmıştır.

Günümüzde elektronik ortamlarda toplanan verilerin ve kullanılan programların yazılımlarının kolayca erişilebilir durumlarda oldukları görülmektedir. Bu sebeple, dünyadaki birçok devlet veri koruması için çerçeveler sunmaktadır. Bunun önemli bir örneği Genel Veri Koruma yönetmeliğidir (General Data Protection Regulation) (Tamburri, 2019). Türkiye'de de bu kapsamda Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) yer almaktadır. Bu araştırmada da KVKK'da belirtilen dikkat edilmesi gereken hususların (KVKK, 2016) hepsi göz önünde bulundurulmuştur. Öncelikle katılımcılardan aydınlatılmış onamın dışında bir de çevrimiçi ortamlarda yapılan toplantılarda her hangi bir kayıt almayacakları, fotoğraf gibi katılımcıları tanımlayacak paylaşımlarda bulunmayacaklarını beyan ettikleri birer taahhütname de (Ek 3) alınmıştır. Araştırmacılar da sürecin katılımcılar ve araştırmacılar dışında kimseyle paylaşılmayacağını beyan etmişlerdir. Etik açıdan masaj seanslarının kayıtları alınmamış, diğer oturumların kayıtları yalnızca ailelerin yeniden izleyebilmesi için kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtların araştırmacılar ve çalışmaya katılan aileler dışında kimseyle paylaşılmayacağı da beyan edilmiştir. Araştırmanın yazım aşamasında çalışmaya katılan koruyucu ve evlat edinen anne ve bebeklerinin isimleri değiştirilmiş rumuzlar verilerek belirtilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu bölümde beş boyutta toplanmış olan araştırma verilerinin (Şekil 14) analizleri araştırma öncesi verilerin analizi, nicel verilerin analizi ve nitel verilerin analizi olmak üzere üç başlık altında sunulmuştur. İlgili analizler ve açıklamaları araştırmanın alt amaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Araştırmanın birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci alt amaçlarını yansıtan verilerin analizi için nicel (istatistiksel) analizlere başvurulmuştur. Birinci, ikinci ve üçüncü alt amaçlar koruyucu, evlat edinen ve biyolojik annelerin çocukluk anlayışları, yılmazlık becerileri ve ebeveyn bebek oyun davranışlarıyla ilgili olup veriler annelerden toplanmıştır. Dördüncü ve beşinci alt amaçlar ise çocukların etkileşimleriyle ilgilidir ve veriler çocuklardan toplanmıştır. Araştırmanın altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu alt amaçlarını yansıtan verilerin analizi için nitel analizlere başvurulmuştur. Altıncı alt amaç gelişim gözlemine, sekizinci alt amaç araştırmacı günlüğüne ilişkindir. Yedinci ve dokuzuncu alt amaçlar uygulama öncesi ve sonrasında koruyucu ve evlat edinen annelerin çocukluk anlayışı,

yılmazlık becerileri, ebeveyn bebek oyun davranışı ve etkileşim özelliklerini yansıtan görüşlerini irdelemektedir.

Araştırma Öncesi Verilerin Analizi

Araştırma öncesi çalışmanın alt amaçları doğrultusunda kullanılabilecek veri toplama araçları nicel boyutta ÇOBA, YPDÖ, EBOGk ve ABEK; nitel boyutta ise yarı yapılandırılmış görüşme formları, gelişim gözlemleri ve araştırmacı günlüğü olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu araçlardan ÇOBA, YPDÖ, EBOGk ve ABEK'in müdahale gruplarına uygulanabilirliğini kanıtlamak için geçerlik ve güvenirlik analizleri (Şekil 18) müdahale öncesinde tamamlanmış, araçların çalışmaya ve katılımcılara uygun olduğu istatistiksel olarak ortaya konulmuştur.

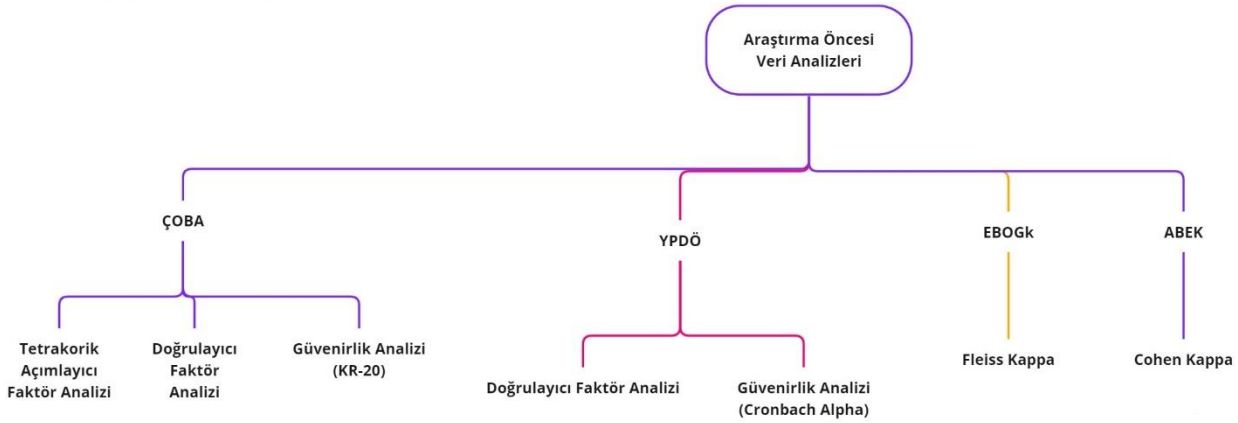

Şekil 18. Araştırma öncesi veri analizleri

Nicel Verilerin Analizi

Nicel boyutta bu araştırmada ÇOBA, YPDÖ, EBOGk ve ABEK araçları kullanılmıştır. ÇOBA ve YPDÖ, verilerinde; koruyucu aile müdahale grubu ve evlat edinen aile müdahale grupların ön test-sontest ve son test-izleme sonuçları arasındaki farklılıklar ile gruplar arasındaki koruyucu ve evlat edinen annelerin ön testleri, koruyucu, evlat edinen ve biyolojik annelerin son testleri arasındaki farklılıklar incelenmiştir (Şekil 19).

EBOGk (anneler) (Şekil 19) ve ABEK (çocuklar) (Şekil 20) verilerinde ise; tüm grupların ön test-sontest sonuçları arasındaki farklılıklar ile gruplar arasındaki koruyucu ve evlat edinen annelerin/çocukların ön testleri, koruyucu, evlat edinen ve biyolojik annelerin/çocukların son testleri arasındaki farklılıklar ortaya konulmuştur. Araştırmada grup içi ve gruplar arası karşılaştırmalarda örneklem büyüklüğü dikkate alınarak non-parametrik istatistik

tekniklerinden yararlanılmıştır (Dwivedi, Mallawaarachchi ve Alvarado, 2017). Buna göre ön-test, son-test ve izleme testleri karşılaştırılırken ilgili istatistik paket programında;

- İlişkili örneklemlerde Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi,
- Ortalamaların karşılaştırılmasında yani bağımsız örneklemler için Mann-Whitney U Testi
- İkiden fazla ölçümün karşılaştırılmasında ise Kruskal-Wallis H Testi kullanılmıştır.

Buna ek olarak, koruyucu anne müdahale grubu ve çocukları ile evlat edinen anne müdahale grubu ve çocuklarının ön test, son test ve izleme testlerinde bireysel durumlarını ortaya çıkarabilmek için her bir katılımcının ÇOBA, YPDÖ, EBOGk ve ABEK veri toplama araçlarından aldıkları puanlar grafiksel olarak sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Ayrıca programın etkililiğinin incelendiği ön-test ve son-test puanları karşılaştırmalarında, etki büyüklükleri hesaplanmış, programın ne kadar etkili olduğuna dair sayısal değerler sunulmuştur. Etki büyüklüklerinin belirlenmesinde, Rosenthal (1994) tarafından parametrik olmayan testlerin etki büyüklüklerinin hesaplanması amacıyla önerilen formül (r=z/karekök N) kullanılmıştır. Ivarsson, Andersen, Johnson ve Lindwall'in (2013) önerileri dikkate alınarak 0-.20 arası küçük etki, .21 ve .50 arası orta düzeyde etki, .51 ve üzeri büyük etki olarak değerlendirilmiştir.

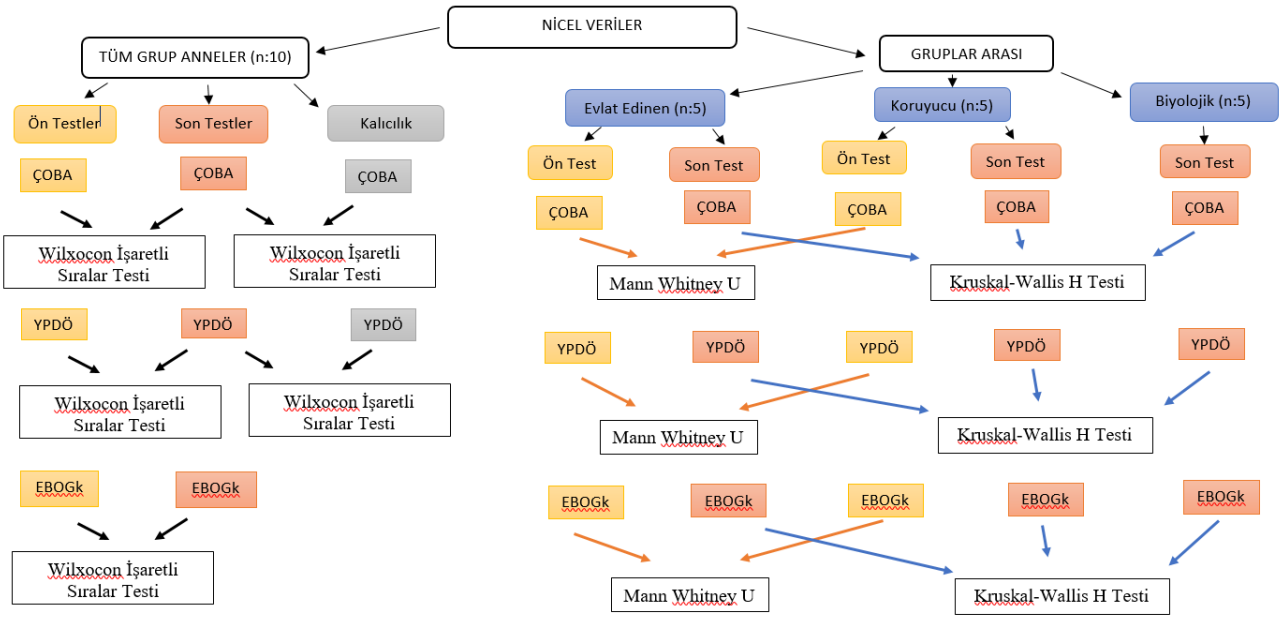

Şekil 19. Annelerin nicel verilerinin analizi

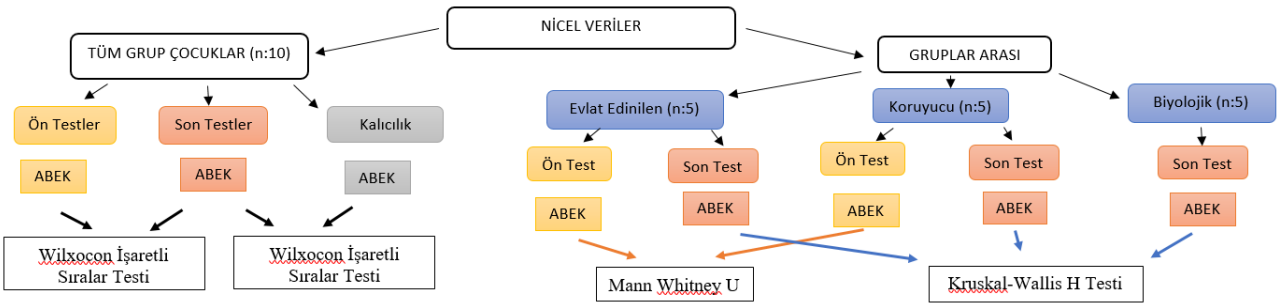

Şekil 20. Çocukların nicel verilerinin analizi

Nitel Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşmelerin ve gelişim gözlemlerinin çözümlenmesinde, içerik analizi yöntemi (Neuman, 2010, s. 466), araştırmacı günlüğünüde ise betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Veri analizlerinin hedefi ham veriden ortaya bir anlam çıkarmaktır. Nitel verilerin analizinde de araştırmacının bu hedef doğrultusunda gözlemlediklerini, okuduklarını ve kayıtlarını yorumlaması, azaltması ve sağlamlaştırması beklenmektedir. Veriden anlam çıkarmak için araştırmacı tümevarımsal ve tümdengelimsel akıl yürütme süreçlerini birlikte kullanmaktadır (Corbin & Strauss, 2008; Maxwell, 2013; Merriam, 2013). Bu süreç sonunda elde edilen anlamlar ve bakış açıları çalışma bulgularının özünü oluşturur. Anlam çıkarmanın ve özü bulmanın çok kati bir yöntemi yoktur. Burada önemli olan veriden elde edilen anlamı analitik bir süreçten geçirerek onu net bir şekilde aktarmaktır (Leech & Onwuegbuzie, 2007; Patton, 2014). Bu çalışma kapsamında da verilerden bir anlam çıkarmak için içerik analizi ve betimsel analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Betimsel analizde veriler belirlenen temalara göre özetlenerek ve yorumlanmaktadır. Ayrıca gözlenen kişilerin görüşlerini dikkat çekici bir şekilde sunmak için doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir. İçerik analizinde ise veriler kategoriler, alt kategoriler ve kodlar şeklinde kümelenmektedir (Creswell, 2014; Merriam, 2013).

Kategoriler ortak fikirlerden oluşan birçok kodu içeren geniş bilgi üniteleridir (Corbin & Strauss, 2008; Merriam, 2009). Kategoriler ham verinin kendisi değil, verilerin soyutlaştırılmış halidir ve bireysel birçok örneği içine alan kavramsal bileşenlerdir. Kategorileri oluşturmak bu bağlamda veriyi kavramsallaştırarak bir üst boyuta taşıma işlemidir (Corbin & Strauss, 1990; Merriam, 2009). Kategori oluşturma tümevarımsal başlayıp, tümdengelimsel bir biçimde ilerlemektedir. Kategori oluşturmada ilk önce küçük parçalar teker teker incelenir, kodlar oluşturulur. Sonra kodlar incelenir ve geçici kategoriler belirlenir. Eldeki her bir verinin bu

kategorilere uyup uymadığına bakılır. Bu süreçte önemli olan kategorinin doygunluğa ulaşıp ulaşmadığıdır (tümevarımsal süreç). Artık herhangi yeni bir bilginin, bakış açısının ya da kavramın üretilmemesi doygunluğa ulaşıldığının göstergesi olabilir. Sonrasında oluşturulan kategorilerin kodlara uyup uymadığı kontrol edilir (tümdengelimsel süreç). Bu yapılan kategori oluşturma, analizin tümevarımsaldan tümdengelime doğru gidişidir (Charmaz & Belgrave, 2015; Corbin & Strauss, 2008; Glaser & Holton, 2004; Merriam, 2013). Bu çalışmada da olası kategoriler, alt kategoriler ve kodlar belirlenirken tümevarımsal süreçle başlayıp tümdengelimsel süreçle sona gelinmiştir.

Nitel araştırmalarda etik ilkeler dahilinde güvenilir veriler üretme kaygısı bulunur. Bu amaçla güvenirlik için bir takım önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden biri, birden fazla araştırmacının veri analiz sürecinde yer almasıdır. Araştırmacılar verileri birbirinden bağımsız olarak analiz ettikten sonra elde ettikleri bulguları karşılaştırırlar. Bu karşılaştırmaya araştırmacı/kodlayıcı üçgenlemesi denilmektedir ve güvenirliğin sağlanmasında temel prensiptir (Merriam, 2015, s. 203-207). Bu amaçla veriler bağımsız bir araştırmacı tarafından da değerlendirilmiştir. Görüş ayrılığı olan noktalarda danışmanın görüşlerine başvurulmuştur. Uzlaşma toplantısının sonucunda çıkan sonuçlar Güvenirlik = [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)]/100 formülü (Miles ve Huberman, 2015, s. 64) kullanılarak hesaplanmıştır. Yapılan güvenirlik çalışmasının sonucunda araştırmanın genel güvenirliği Eğitim İhtiyaçlarını belirleme formu için % 94 Müdahale Programını Değerlendirme formu için % 97 olarak belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme sorularını içeren iki veri toplama aracı bulunmaktadır. Bunlar Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formu ve Müdahale Programını Değerlendirme formludur. Ayrıca nitel veri toplama aracı olarak araştırmacı günlüğü ve gelişim gözlemleri bulunmaktadır. Her bir veri toplama aracının analiz detayları aşağıda yer almaktadır.

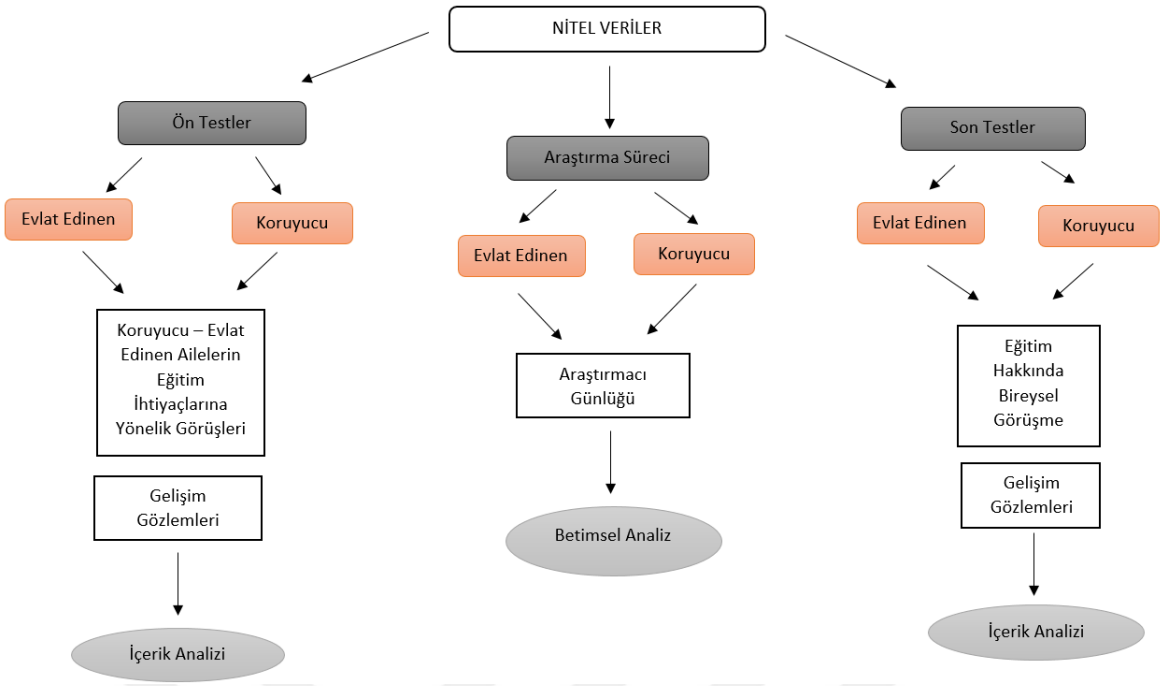

Şekil 21. Nitel verilerin analizi

Eğitim İhtiyaçlarını belirleme Formu'nun Analizi; müdahale öncesi katılımcıların gereksinimlerini belirleme amacını içeren bu formun içerisinde yer alan soruların niteliği ve uygulaması daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Görüşmelerin ardından verilerin analizinde içerik analizi yöntemi tercih edilmiş, katgoriler, alt kategoriler ve kodlar tümevarımsal ve tümdengelimsel süreçler birlikte kullanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca kategoriler, alt kategoriler ve kodları temsil eden temalar bulunmaktadır. Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formu'nun kategorileri ve alt kategorileri "Çocukluk Anlayışı İlk Görüşme", "Yılmazlık İlk Görüşme", "Ebeveyn Bebek Oyun Davranışı İlk Görüşme", "Etkileşim İlk Görüşme" ve "Eğitime Yönelik Fikirler İlk Görüşme" olmak üzere beş tema altında Şekil 22'de yer almaktadır.

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Analizi; müdahale programının uygulanmasının ardından katılımcıların gereksinimlerini belirleme amacını içeren bu formun içerisinde yer alan soruların niteliği ve uygulaması daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Görüşmelerin ardından verilerin analizinde içerik analizi yöntemi tercih edilmiş, katgoriler, alt kategoriler ve kodlar tümevarımsal ve tümdengelimsel süreçler birlikte kullanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca kategoriler, alt kategoriler ve kodları temsil eden temalar bulunmaktadır. Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formu'nun kategorileri ve alt kategorileri "Çocukluk Anlayışı Son Görüşme", "Yılmazlık Son Görüşme", "Ebeveyn Bebek Oyun

Davranışı Son Görüşme", "Etkileşim Son Görüşme" ve "Eğitime Yönelik Fikirler Son Görüşme" olmak üzere beş tema altında Şekil 23'te yer almaktadır.

Araştırmacı Günlüğü'nün Analizi; araştırmacı günlüğünden elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak çocukluk anlayışı, yılmazlık, ebeveyn bebek oyun davranışı, etkileşim ve müdahaleye yönelik görüşler temaları altında özetlenerek yorumlanmıştır.



Şekil 22. Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formu temalar, kategoriler ve alt kategoriler

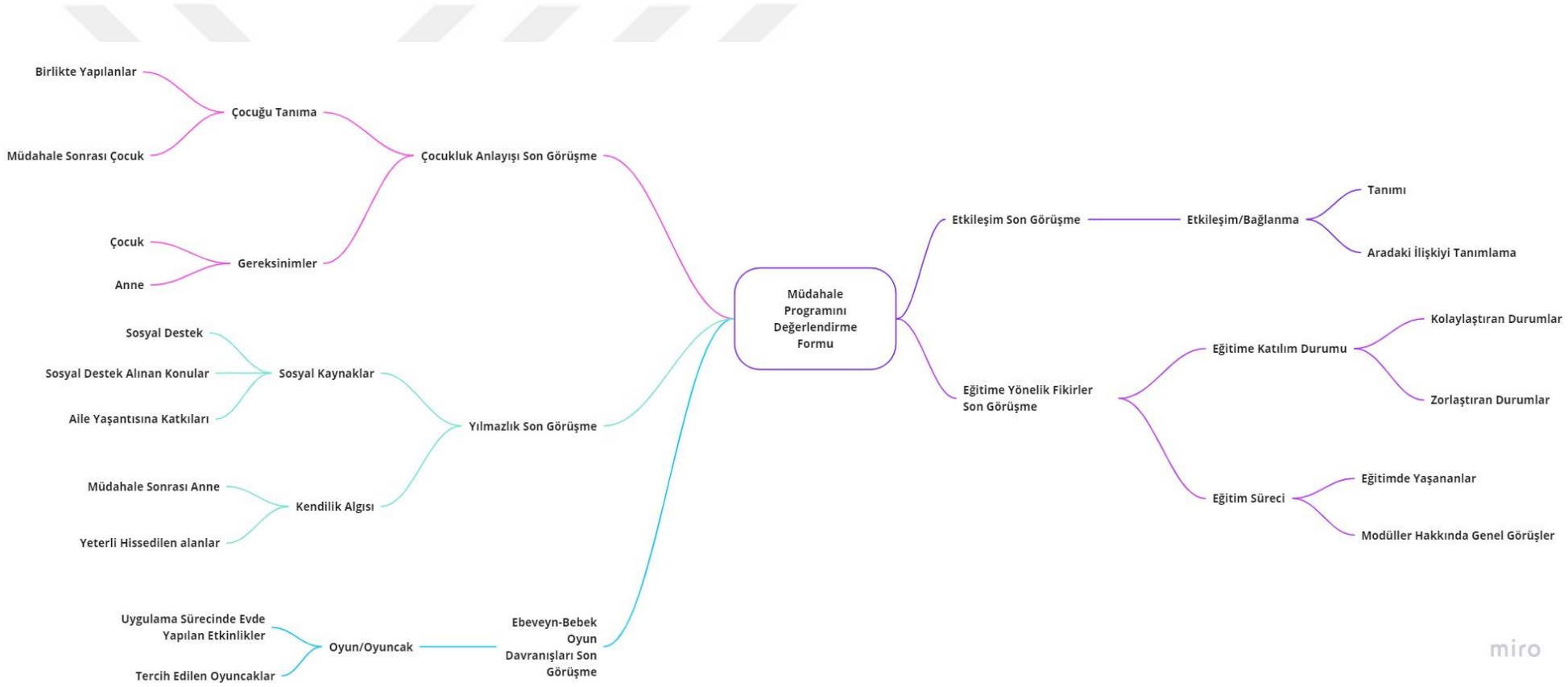

Şekil 23. Müdahale programını değerlendirme formu temalar, kategoriler ve alt kategoriler

Gelişim Gözlemlerinin Analizi: Gelişim gözlemleri için ailelerden talep edilen videolar incelenmiştir. Videolardan elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi tercih edilmiş, katgoriler, alt kategoriler ve kodlar tümevarımsal ve tümdengelimsel süreçler birlikte kullanılarak oluşturulmuştur. Kodlar oluşturulurken hem videolardaki çocukların davranışları hem de literatürde yer alan gelişim alanlarına yönelik becerilerle ilgili maddeler çıkarılmıştır. Bu maddeler kodları oluşturmuş, kategoriler ise gelişim alanlarından bilişsel, dil, Motor ve sosyal-duygusal olmak üzere dörde ayrılmıştır. Alt kategoriler yaş aralıklarına göre ayrılmıştır. Tablo 19'da kategoriler, alt kategoriler ve kodlar yer almaktadır. Ayrıcı bulgular bölümünde bu veriler her bir çocuk için ayrı ayrı gözlendi ya da gözlenmedi şeklinde yorumlanmıştır.

Tablo 19

Gelişim Gözlemleri Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar
Bilişsel Gelişim (BG)	6-8 Ay	Gözden kaybolan nesnenin var olduğunu bilir.
		Oyuncağı yere düştüğünde arkasından bakar.
	9-11 Ay	Aile üyelerini tanır.
		Nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar dener
		Oyunları / hareketleri taklit eder.
		Nesneyi ilk saklandığı yerde arar.
		Bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duyar (dönme, düşme, yuvarlanma, vurma vb. dener).
	12-17 Ay	Ev dışındaki nesneleri gösterebilir.
		Resimli kitaplar ya da kartlarda dikkat çekici şekillere eliyle vurarak ya da parmağıyla gösterir.
		Nesne nerde diye sorulduğunda yerini gösterir.
		Kısa süre parmak oyunu dinler.
		Taklit eder.
		Kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarır.
	18-24 Ay	Örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulur.
		Arka arkaya yapılan iki hareketi taklit eder.
		İstediği nesneyi almak için araç kullanır.
Dil Gelişimi (DG)	6-8 Ay	Dudaktan fırlayan «Bu, vu, pu» gibi sürtme sesleri çıkarır.
		İsmi söylendiğinde başını çevirir.
		Gözleriyle konuşan kişiyi arar.
	9-11 Ay	"Ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit eder
		Bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirir
		İsteklerini işaret ya da sesle belirtir
	12-17 Ay	Jargon kullanır.
		Tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik eder.
		Sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki verir.
		Hayvan seslerini taklit eder.
		Bildiği nesneler istendiğinde alıp getirir.
		Çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt eder.
		Parmak işaretiyle "bu ne" diye sorar.
	18-24 Ay	İki aşamalı yönergeleri yerine getirir.
		Sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sorar.
		İhtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaya başlar.
		İki sözcüklü basit cümleler kurar.
		20 ya da daha fazla sözcük kullanır.
Motor Gelişim (MG)	6-8 Ay	Yüzüstü pozisyondan sırtüstüne döner.
		Kavradığı nesneyi bir elinden diğerine geçirir.
		Koltuk altlarından tutularak kaldırılırken kendisini yukarı iter.
		Kısa süreliğine desteksiz oturur.
		Yüzüstü pozisyonda ileri doğru sürünerek hareket eder (emekleme denemesi yapar).
		Sırtüstü pozisyondayken tutulduğunda kendisini çekerek kaldırır.
		Küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutar.
		Kişilere kolları ile uzanır.
	9-11 Ay	Desteksiz oturur.

		Destekle / tutunarak ayağa kalkar.
		Destekle / tutunarak ayakta durur.
		Emekler.
		Yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçer.
		Bir elindeki nesneyi diğer elindeki nesneye yaklaştırır.
		Eşyalardan tutunarak sıralar.
		Nesneleri kaplara koyar.
		Baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutar.
	12-17 Ay	Desteksiz ayakta durur.
		Desteksiz yürür.
		Elinde bir nesneyle yürür.
		Kendi etrafında döner.
		Dans hareketleri yapar.
		Sandalyeye çıkar ve oturur.
		Yerdeki oyuncağı almak için çömelir.
		Oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurur.
		Ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarır.
		Oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açar ve kapatır.
		Kağıda karalamalar yapar.
		İki eliyle biberonu tutup su içer.
		Müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapar.
	18-24 Ay	Acemi bir şekilde koşar.
		Destekli merdivenden inip çıkar.
		Ayakta topa vurur.
		Topu havadan karşısındakine atar.
		Dört altı adet küpü üst üste koyar.
		Kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirir.
		Geri geri yürür.
		Sandalye ya da kanepeye çıkar oturur.
Sosyal Duygusal Gelişim (SDG)	6-8 Ay	Yabancı yüzlere tepki verir (yabancı kaygısı) (korku, ağlama, kendini çekme vb.)
		Bakım veren odadan ayrıldığında tepki verir (ayrılık protestosu) (huzursuz olma, ağlama vb.).
	9-11 Ay	Tanıdığı birini gördüğünde ses çıkarır, gülümser.
		Oyuncağı elinden alındığında sinirlenme, ağlama gibi tepkiler verir.
		İstediği nesneleri işaret ederek gösterir.
		Karşılıklı oyun oynar (top yuvarlama, örtünün altına saklanma, ses taklidi vb.)
	12-17 Ay	İstediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek gösterir.
		İstemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade eder.
		Sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli eder.
		Kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak ister.
		Saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanır.
		Aynada kendi görüntüsüyle oynamaktan hoşlanır.
		İsmi söylenen aile üyesini parmak işaretiyle gösterir.
		"Benim" ve "senin" ifadelerine tepki verir.
		Kendi kendine dökerek yemek yer.
		Annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gider.
		Annesi sarıldığında mutlu olur.
		Kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olur.
		Anlatılan/okunan kısa öyküyü dinler.
	18-24 Ay	Ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanır.
		Aynada kendini tanır.
		Kardeşi ya da akranı gibi diğer çocuklara 5-10 dakika paralel oyun oynar.
		Basit hayali oyunlar oynar.
		Dökmeden bardaktan su içer.
		Yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilir.

BÖLÜM V

BULGULAR VE TARTIŞMA



Şekil 24. Bulgular ve tartışma

Bu bölümde, araştırmanın nicel ve nitel bulguları ve tartışması birleştirici desene (Creswell, 2017) uygun olarak birbirlerini destekleyecek şekilde aynı başlık altında sunulmuştur. Araştırmanın nicel boyutunda katılımcıların; çocukluk anlayışı ve yılmazlık becerileri'nde *(Alt amaç 1, 3)*; ön test, son test ve izleme puanları; ebeveyn-bebek oyun davranışı *(Alt amaç 2, 3)* ve etkileşimleri'nde *(Alt amaç 4, 5)* ise ön test ve son test puanları (grup-içi ve gruplar arası) arasında anlamlı fark olup olmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda ilk olarak katılımcıların çocukluk anlayışı özelliğini içeren; müdahale öncesinde, sürecinde ve sonunda çocuklarıyla ilgili görüşleri ortaya konulmuştur *(Alt amaç 7a, 8, 9a)*. Bir sonraki bölümde katılımcıların yılmazlık becerisiyle ilgili düşüncelerinin; müdahale öncesinde, sürecinde ve sonrasında nasıl olduğu yansıtılmıştır *(Alt amaç 7b, 7c, 8, 9b, 9c)*. Ardından ebeveyn-bebek oyun davranışıyla ilgili fikirler müdahale öncesi, süreci ve sonrası olmak üzere resmedilmiş

(Alt amaç 7d, 8, 9d), etkileşim bölümünde ise görüşler; müdahale öncesi, süreci ve sonrası olmak üzere yer almaktadır *(Alt amaç 7e, 8, 9e)*. Ayrıca katılımcı çocukların gelişim gözlemleri ve annelerin çocuklarının gelişimleriyle ilgili düşünceleri de bu başlık altında yer almaktadır *(Alt amaç 6, 8)*. Son olarak, katılımcıların müdahale programı hakkında görüş ve önerilerinin neler olduğu sunulmuştur *(Alt amaç 9f)*.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocukluk Anlayışlarına İlişkin Bulgular

Çocukluk anlayışına ilişkin bulgular nicel ve nitel olmak üzere iki boyutta toplanmıştır. Nicel boyutta yer alan bulgular ÇOBA kullanılarak, nitel boyuttakiler ise Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu, araştırmacı günlüğünde yer alan notlar ve Müdahale Programını Değerlendirme Formu'ndan elde edilmiştir.

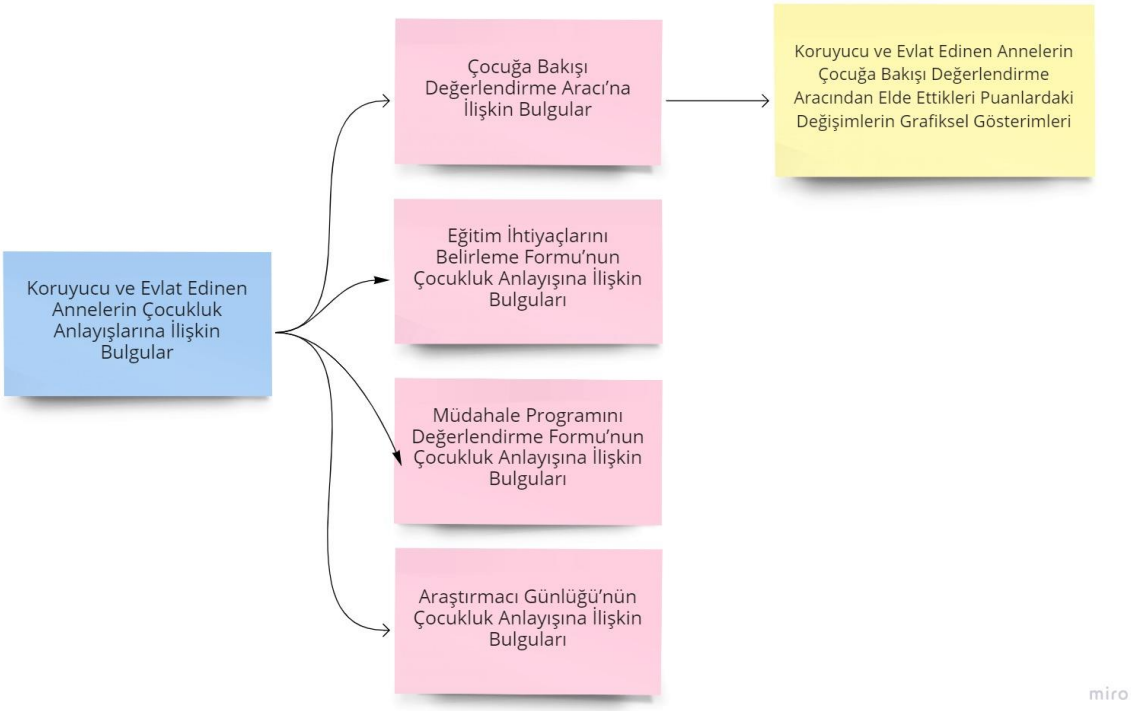

Şekil 25. Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocukluk Anlayışlarına İlişkin Bulgular

Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı'na İlişkin Bulgular

Tablo 20'de koruyucu anne müdahale grubu ve evlat edinen anne müdahale grubuna ön test aşamasında uygulanan ÇOBA'nın gruplar arası ön test puan farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 20

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı Alt Testlerine Ait Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Tüm Grup	Aile	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Çocuğa Olumsuz Bakış Açısı	Evlat Edinen	5	4,80	5,07	6,00	30,00	10,00	,595
	Koruyucu	5	3,80	4,71	5,00	25,00		
Yetersiz Çocuk	Evlat Edinen	5	7,80	4,87	6,00	30,00	10,00	,597
	Koruyucu	5	6,40	3,78	5,00	25,00		
Yüceltilmiş Çocuk	Evlat Edinen	5	10,60	1,67	6,40	32,00	8,00	,338
	Koruyucu	5	8,40	3,78	4,60	23,00		
Çocuğun Doğasına İnanç	Evlat Edinen	5	7,00	1,58	6,20	31,00	9,00	,458
	Koruyucu	5	5,60	3,13	4,80	24,00		

*p<,05

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre; Çocuğa olumsuz bakış açısı (u=10,00, p>,05), yetersiz çocuk (u=10,00, p>,05), yüceltilmiş çocuk (u=8,00, p>,05) ve çocuğun doğasına inanç (u=9,00, p>,05) boyutlarında gruplar arası ön test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Anlamlı bir sonuç teşkil etmemekle birlikte evlat edinen ve koruyucu anne müdahale gruplarının sıra ortalaması ve sıra toplamları incelendiğinde, evlat edinen anne müdahale grubunun puanlarının koruyucu anne müdahale grubunun puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahale sonrasında çocukluk anlayışlarıyla ilgili durumlarının istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyabilmek için ÇOBA'dan elde edilen ön test ve son test puanları, Wilxocon İşaretli Sıralar testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 21'de yer almaktadır.

Tablo 21

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Tüm Grup	Test	N	x̄	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
Çocuğa Olumsuz Bakış	Öntest	10	4,30	4,64	4,33	13,00	-0,70	,482	-0,15
	Sontest	10	5,60	5,25	4,60	23,00			
Yetersiz Çocuk	Öntest	10	7,10	4,18	2,50	5,00	-0,67	,500	-0,15
	Sontest	10	7,80	3,99	3,33	10,00			
Yüceltilmiş Çocuk	Öntest	10	9,50	2,99	2,50	7,50	-0,65	,518	-0,14
	Sontest	10	10,50	1,51	4,50	13,50			
Çocuğun Doğasına İnanç	Öntest	10	6,30	2,45	,00	,00	-2,23	,026*	-0,50
	Sontest	10	7,60	2,50	3,50	21,00			

*p<,05

Tablo 21'de incelendiğinde, tüm müdahale grubunun ön test ve son test fark puanlarında çocuğa olumsuz bakış (z=-0,70; p>,05), yetersiz çocuk (z=-0,67; p>,05) ve yüceltilmiş çocuk(z=-0,65; p>,05) boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Çocuğun doğasına inanç boyutunda (z=-2,23; p<,05) ise katılımcıların ön test ve son test fark puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Bu boyutta sıra ortalaması ve sıra toplamları incelendiğinde farklılığın son test lehine olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum müdahalenin katılımcıların çocuğun doğasına inanç boyutunda ilerleme sağladığını göstermektedir. Ayrıca çocuğun doğasına inanç boyutunun ön test ve son test arasında elde edilen farklılığa ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde, farklılığın pratikteki etkisinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir (r=0.50).

Koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahale sonrası ve izleme aşamalarında çocukluk anlayışlarıyla ilgili durumlarının istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek için ÇOBA'dan elde edilen son test ve kalıcılık puanları, Wilxocon İşaretli Sıralar testi kullanılarak Tablo 22'de gösterilmiştir.

Tablo 22

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Bakış Değerlendirme Aracı Sontest Puanları ile İzleme Testi Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Tüm Grup	Test	N	x̄	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
Çocuğa Olumsuz Bakış	Sontest	10	5,60	5,25	4,50	9,00	-0,32	,750	-0,07
	Kalıcılık	10	5,60	5,19	3,00	12,00			
Yetersiz Çocuk	Sontest	10	7,80	3,99	2,75	5,50	-1,06	,288	-0,24
	Kalıcılık	10	8,30	3,92	3,88	15,50			
Yüceltilmiş Çocuk	Sontest	10	10,50	1,51	4,00	4,00	-0,37	,715	-0,08
	Kalıcılık	10	10,40	2,72	2,00	6,00			
Çocuğun Doğasına İnanç	Sontest	10	7,60	2,50	3,50	3,50	-1,09	,276	-0,24
	Kalıcılık	10	8,30	2,00	2,88	11,50			

*p<,05

Tablo 22'de incelendiğinde, tüm müdahale grubunun son test ve kalıcılık fark puanlarında çocuğa olumsuz bakış (z=-0,70; p>,05), yetersiz çocuk (z=-0,67; p>,05), yüceltilmiş çocuk(z=-0,65; p>,05) ve Çocuğun doğasına inanç (z=-2,23; p<,05) boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Farkın anlamlı olmaması beklenen bir durumdur ve davranışın devamlılığını göstermektedir. Ayrıca anlamlı bir sonuç olmasa da sıra toplamları incelendiğinde, kalıcılık puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna ek olarak yetersiz çocuk boyutunun ön test ve son test arasında elde edilen farklılığa ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde, farklılığın pratikteki etkisinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir (r=0.24).

Son test uygulama aşamasında evlat edinen, koruyucu ve biyolojik anne olmak üzere üç grup yer almaktadır. Tablo 23'te üç grubun son test puanları arasında farklılaşma olup olmadığını ortaya çıkarabilmek için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 23

Anne Türüne Göre Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı Alt Testlerine Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Tüm Grup	Anne Türü	N	x̄	S	Sıra Ortalaması	H	p
Çocuğa Olumsuz Bakış	Evlat Edinen Anne	5	7,80	6,02	10,80	4,07	,131
	Koruyucu Anne	5	3,40	3,71	8,00		
	Biyolojik Anne	5	1,80	3,03	5,20		
Yetersiz Çocuk	Evlat Edinen Anne	5	9,00	5,15	10,90	3,49	,175
	Koruyucu Anne	5	6,60	2,41	7,30		
	Biyolojik Anne	5	5,40	1,14	5,80		
Yüceltilmiş Çocuk	Evlat Edinen Anne	5	10,60	1,95	8,60	0,23	,890
	Koruyucu Anne	5	10,40	1,14	7,30		
	Biyolojik Anne	5	9,80	3,35	8,10		
Çocuğun Doğasına İnanç	Evlat Edinen Anne	5	8,40	2,07	9,80	1,26	,533
	Koruyucu Anne	5	6,80	2,86	7,00		
	Biyolojik Anne	5	7,00	2,65	7,20		

*p<,05

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, çocuğa olumsuz bakış açısı (H=4,07 p>,05), yetersiz çocuk (H=3,49, p>,05), yüceltilmiş çocuk (H=0,23, p>,05) ve çocuğun doğasına inanç (H=1,26, p>,05) boyutlarında gruplar arası son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Anlamlı bir sonuç teşkil etmemekle birlikte evlat edinen, koruyucu ve biyolojik anne gruplarının sıra ortalamasına göre; evlat edinen annelerin puanlarının koruyucu ve biyolojik annelerin puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracından Elde Ettikleri Puanlardaki Değişimlerin Grafiksel Gösterimleri

Bu bölümde koruyucu ve evlat edinen annelerin; ön test, son test ve izleme aşamalarında Çocuğa Bakışı Değerlendirme Aracı'ndan aldıkları puanların değişimleri grafiklerle gösterilmektedir. Grafikler çocuğa olumsuz bakış, yetersiz çocuk, yüceltilmiş çocuk ve

çocuğun doğasına inanç olmak üzere dört alt boyutta ayrı ayrı sunulmaktadır. Her bir grafikte katılımcıların durumu bireysel olarak yer almaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuğa olumsuz bakış alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

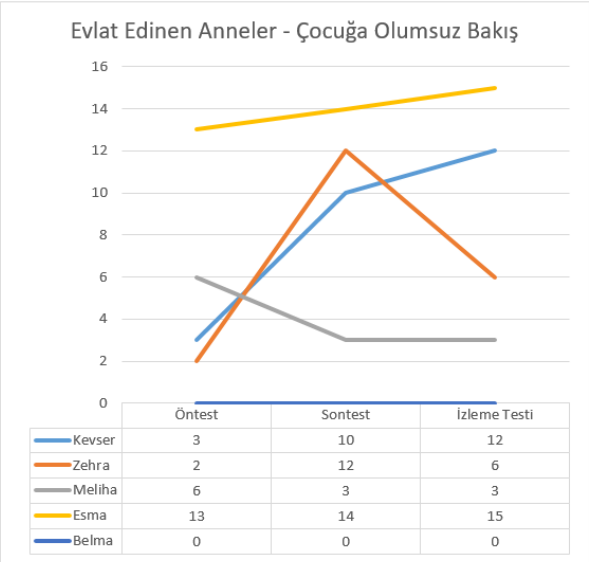

	Öntest	Sontest	İzleme Testi
Kevser	3	10	12
Zehra	2	12	6
Meliha	6	3	3
Esma	13	14	15
Belma	0	0	0

Şekil 26. Evlat Edinen Annelerin Çocuğa Olumsuz Bakış Boyutundaki Puan Değişimleri

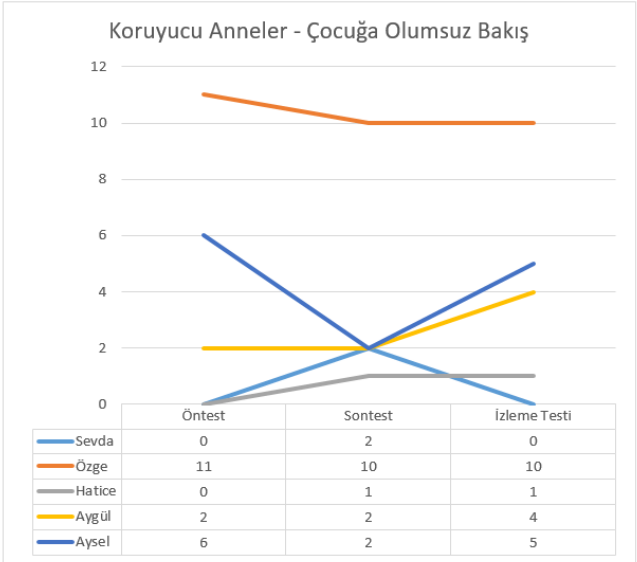

	Öntest	Sontest	İzleme Testi
Sevda	0	2	0
Özge	11	10	10
Hatice	0	1	1
Aygül	2	2	4
Aysel	6	2	5

Şekil 27. Koruyucu Annelerin Çocuğa Olumsuz Bakış Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 26 incelendiğinde, Kevser'in son test puanının, ön test puanına, izleme testi puanının da son test puanına göre arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın son test puanının, ön test puanına göre arttığı, izleme testi puanının ise son test puanına göre düştüğü görülmektedir. Meliha'nın son test ve izleme testlerinde çocuğa olumsuz bakış puanının ön test puanına göre azaldığı, son test ve izleme test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Esma'nın son test ve izleme testlerinde puanının arttığı belirlenmektedir. Belma'nın ise ön test, son test ve izleme testinde puan almadığı görülmektedir.

Şekil 27 incelendiğinde, Sevda'nın son test puanında ön test puanına göre artış olduğu, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı anlaşılmaktadır. Özge'nin son test puanının ön test puanına göre azaldığı, son test ve izleme testi puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Hatice'nin son test puanının ön test puanına göre arttığı, son test ve izleme testi

puanlarının ise benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Aygül'ün ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, izleme testi puanının son test puanına göre arttığı belirlenmektedir. Aysel'in son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme testi puanının ise son test puanına göre görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin yetersiz çocuk alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

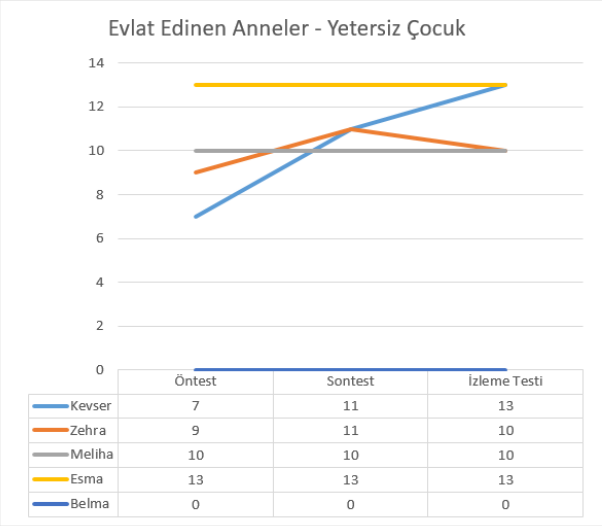

	Öntest	Sontest	İzleme Testi
Kevser	7	11	13
Zehra	9	11	10
Meliha	10	10	10
Esma	13	13	13
Belma	0	0	0

Şekil 28. Evlat Edinen Annelerin Yetersiz Çocuk Boyutundaki Puan Değişimleri

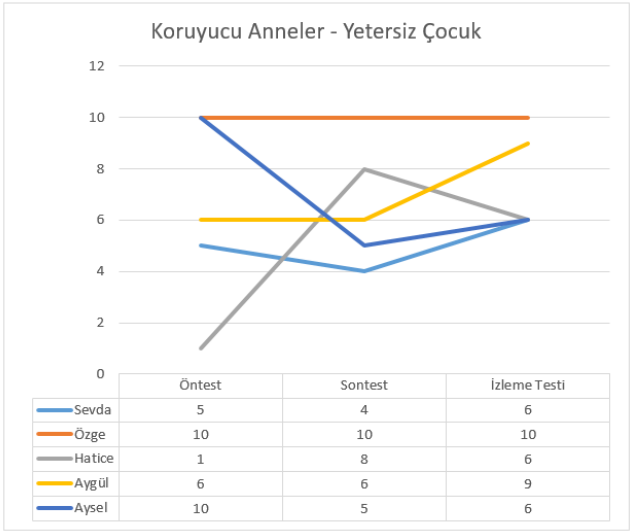

	Öntest	Sontest	İzleme Testi
Sevda	5	4	6
Özge	10	10	10
Hatice	1	8	6
Aygül	6	6	9
Aysel	10	5	6

Şekil 29. Koruyucu Annelerin Yetersiz Çocuk Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 28 incelendiğinde, Kevser'in ön test, son test ve izleme testlerinde yetersiz çocuk puanlarının arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın ön test ve son testlerinde puanının arttığı, izleme testinde ise son test puanına göre azalma olduğu görülmektedir. Meliha'nın ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Esma'nın de ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Belma'nın ise ön test, son test ve izleme testinde hiç puan almadığı görülmektedir.

Şekil 29 incelendiğinde, Sevda'nın son test puanında ön test puanına göre azalma olduğu, izleme test puanında ise son test puanına göre artma olduğu anlaşılmaktadır. Özge'nin ön, son ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Hatice'nin son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre düştüğü tespit edilmektedir. Aygül'ün ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, izleme testi

puanının son test puanına göre arttığı belirlenmektedir. Aysel'in ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son teste göre arttığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin yüceltilmiş çocuk alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

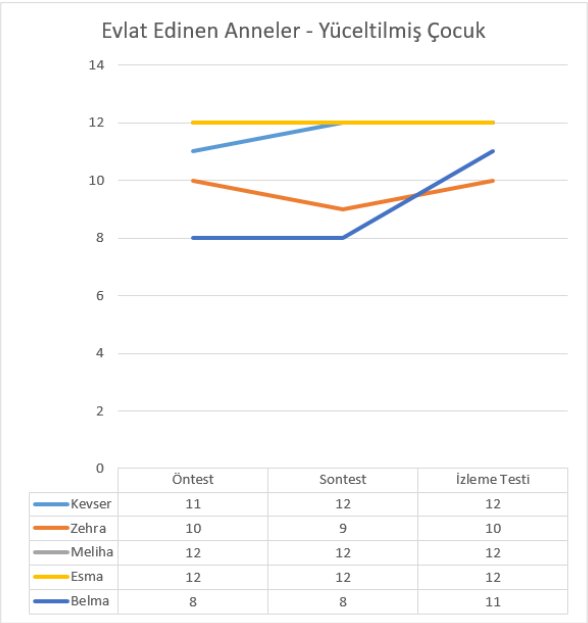

Şekil 30. Evlat Edinen Annelerin Yüceltilmiş Çocuk Boyutundaki Puan Değişimleri

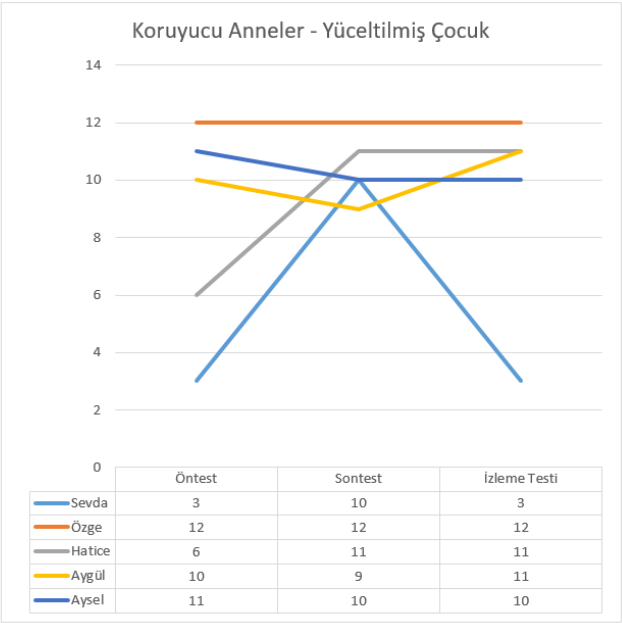

Şekil 31. Koruyucu Annelerin Yüceltilmiş Çocuk Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 30 incelendiğinde, Kevser'in son test puanında ön test puanına göre artış olduğu, son test ile izleme testi puanlarının ise benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Zehra'nın son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme testinde ise son test puanına göre artış olduğu görülmektedir. Meliha'nın ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Esma'nın de ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Belma'nın ise ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, izleme testinin son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Şekil 31 incelendiğinde Yüceltilmiş Çocuk alt boyutunda; Sevda'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı anlaşılmaktadır. Özge'nin ön, son ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Hatice'nin son test puanının ön test puanına göre arttığı, son test ve izleme testi puanlarının ise benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Aygül'ün son test puanının ön test puanına göre azaldığı,

izleme testi puanının son test puanına göre arttığı belirlenmektedir. Aysel'in ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı, son test ve izleme testi puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuğun doğasına inanç alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

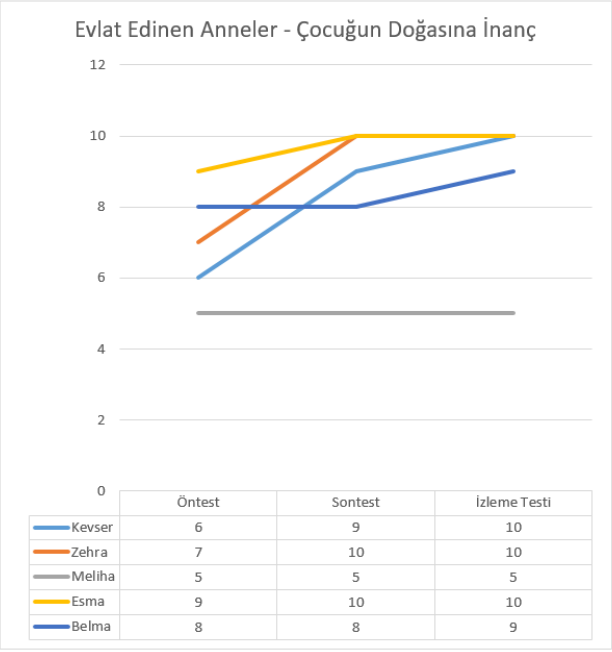

Şekil 32. *Evlat Edinen Annelerin Çocuğun Doğasına İnanç Boyutundaki Puan Değişimleri*

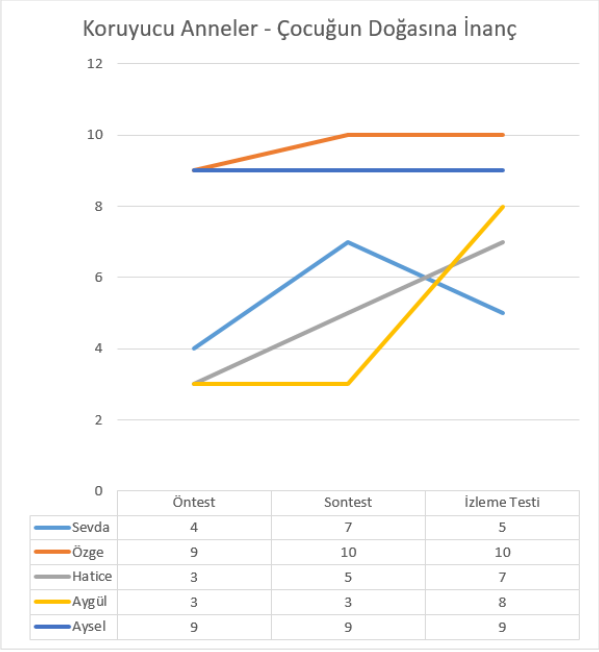

Şekil 33. *Koruyucu Annelerin Çocuğun Doğasına İnanç Boyutundaki Puan Değişimleri*

Şekil 32 incelendiğinde, Kevser'in son test puanında ön test puanına göre artış olduğu, son test ile izleme testi puanlarının ise benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Zehra'nin son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme testinde ise son test puanına göre artış olduğu görülmektedir. Meliha'nın ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Esma'nın de ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Belma'nın ise ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, izleme testinin son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Şekil 33 incelendiğinde Çocuğun Doğasına İnanç alt boyutunda; Sevda'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı anlaşılmaktadır. Özge'nin son test puanının ön test puanına göre arttığı, son ve izleme test

puanlarının ise benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Hatice'nin son test puanının ön test puanına göre, izleme testi puanının da son test puanına göre arttığı tespit edilmektedir. Aygül'ün ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu, izleme testi puanının son test puanına göre arttığı belirlenmektedir. Aysel'in ise ön test, son test ve izleme testi puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu'nun Çocukluk Anlayışına İlişkin Bulguları

Koruyucu ve evlat edinen annelerle, programın son halinin verilmesi ve annelerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenebilmesi için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde "Çocukluk Anlayışı İlk Görüşme" teması altında "Çocuğu Tanıma" ve "Gereksinimler" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Çocuğu Tanıma kategorisi altında; birlikte severek yapılanlar, birlikte hoşlanmayarak yapılanlar, çocuğun duygularını fark etme (hoşnutsuz olduğu zamanlar) ve çocuğun duygularını fark etme (keyif aldığı zamanlar) olmak üzere dört alt kategori yer almaktadır. Gereksinimler kategorisi altında ise; çocuk ve anne olmak üzere iki alt kategori bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların çocuklarıyla ilgili görüşleri Tablo 24'te kategori ve alt kategorilerin altında kodlar olarak sunulmuştur.

Tablo 24

Çocukluk Anlayışı İlk Görüşme

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Çocukluk Anlayışı İlk Görüşme	Çocuğu Tanıma	Birlikte Severek Yapılanlar	Tüm Bakımıyla İlgilenmek (8), Öpmek (6), Oyun Oynamak (6), Sarılmak (5), Gezmek (2), Kitap Okumak (1)
		Birlikte Hoşlanmayarak Yapılanlar	Hiçbir Şey Yok (8), Uzun Süre Oyun Oynama (1), Alt Değiştirme (1)
		Çocuğun Duygularını Farketme (Hoşnutsuz Olduğu Zamanlar)	Ağlama (10), Kendini Yere Atma (6), Bir Yere Vurmak (6), Bağırma (3)
		Çocuğun Duygularını Farketme (Keyif Aldığı Zamanlar)	Ses Çıkarma (10), Gülme (7), Heyecanlı El Çırpma (4)
	Gereksinimler	Çocuk	Bedensel İhtiyaçları (10), Psikolojik İhtiyaçları (4), Evlat Edinme/Koruyucu Aile Bakımı Durumuyla Baş Etme Duygusu (2), Güven Duygusu (1)
		Anne	Hiç (10), Evlat Edinmenin/Koruyucu Aileliğin Sosyal Çevrede Kabulü (2), Yalnız Kalma İhtiyacı (1)

Katılımcılar çocuğu tanıma kategorisinin birlikte sevilerek yapılanlar alt kategorisinde görüşlerini; çocuklarının tüm bakımlarıyla ilgilenme, öpme, oyun oynama, sarılma, gezme ve kitap okuma olarak dile getirmişlerdir. Bu görüşlerine örnek olarak; Sevda *"Her şeyi seviyorum onunla… özellikle oyun oynamayı, fış fış kayıkçı yapar el çırpar birlikte çok eğleniriz o zaman çok hoşuma gidiyor"* ifadesinde bulunmuştur. Belma ise *"En çok yapmayı sevdiğim şey oynamak, çünkü çok farklı bir çocuk… Ondan sonra öğlen yürüyüşe çıkmayı çok seviyorum. Cidden çok sosyal bir çocuk çok enteresan bir havası var, yolda beni durdurup bir sevebilir miyim diyenleri biliyorum. O yürüyüşlere beraber gitmeyi çok seviyorum. Beraber dışarda yapabildiğimiz her aktiviteyi seviyorum, ben onu jazz konserine bile götürdüm... Kitap okumayı beraber çok seviyorum..."* şeklinde görüşünü belirtmiştir. Aygül *"Uyku saatinden önce o da anlıyor artık ikimiz yatağa gidiyoruz. İyice bir öpüşüyoruz boğuşuyoruz iyice mıncıklıyorum ben onu. O da ondan çok hoşlanıyor sarılıyor devamlı mıcır mıcırız. Mesela o anımızı çok seviyorum."* açıklamasını yapmıştır. Birlikte hoşlanmayarak yaptıkları konularda ise katılımcılar hiçbir şey olmadığını söylemişlerdir. Örneğin; Özge "*Hiçbir şey yok. Çünkü Allah'a şükür, ben böyle söyleyince nazar değer söyleme falan diyorlar ama hiç böyle hırçın bir çocuk değil.*" ifadesinde bulunmuştur. Ancak evlat edinen annelerden Kevser "*Bazen bizi zorla oynatmaya çalışıyor ondan hoşlanmıyorum. Yoruluyoruz.*" sözleriyle uzun süre oyun oynamaktan, evlat edinen başka bir anne olan Meliha ise "*Hiçbir şey yok bir tek bezini alırken çok zorlanıyorum. Aldırmıyor bezini. Babasıyla zor zoruna alıyoruz. Eline oyuncak bir şey veriyoruz.*" açıklamasıyla alt değiştirmekten hoşlanmadığını belirtmiştir. Çocuklarının duygularını fark etme konusunda ağlama, kendini yere atma, bir yere vurma ve bağırma davranışlarını gördüklerinde çocuklarının hoşnutsuz olduklarını anladıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin; Belma "*Sevmediklerini de çok çabuk belli ediyor çünkü. Mesela çok komiktir Ufuk kendinden büyük bebeklerle iyi anlaşıyor. Yani iki yaş ve üstü diyeyim. 6 ay büyük kuzeni var o çok seviyor Ufuk'u. Onu oyuncak bebeği gibi de zannediyor. Ona işte öpeyim, seveyim sarılayım istiyor ama Ufuk onu kabullenemiyor, çığlık atıyor, kaçıyor, bağırıyor, benden uzak duru çok net belli ediyor.*" sözleriyle çocuğunun hoşnutsuz olduğu durumlarda neler yaptığını anlatmıştır. Meliha "*Kızdığı zaman çok sinirli, zaten kağıdında yazıyordu siniri inadı var diye ben oğlan çocuğunun verdiği şey diyorum ama… sinirlendiği zaman bağırıyor. Eyvah diyorum eşime bu bizi döver diyorum. Hiç durmuyor.*" ifadesinde bulunmuştur. Çocuklarının duygularını fark etmede keyif aldıkları konularda ise ses çıkarma, gülme ve heyecanlı el çırpma hareketlerini söylemişlerdir. Örneğin; Zehra "*Gülüyor kahkahalar atıyor bir daha istiyor bir daha yapmak istiyor hareketleriyle anlıyorum.*" ifadesinde bulunmuştur. Aysel "*Memnun olduğunu en çok gülerek belli eder. Gülerek keyfinin yerinde olduğunu*

anlıyorum." şeklinde açıklamada bulunmuştur. Aygül ise "*Nasıl anlıyorum mesela şey yapar ellerini, sevindiğinde çok mutlu olduğunda ellerini şöyle yapar (iki eli havada tel sarar gibi yapıyor) iç çeker heyecanlı heyecanlı iki dişini göstererek güler*." olarak dile getirmiştir.

Katılımcılar, gereksinimler kategorisinin Çocuk alt kategorisinde çocukların ihtiyaçlarıyla ilgili bedensel ihtiyaçları, psikolojik ihtiyaçları, evlat edinme/koruyucu aile bakımı durumuyla baş etme duygusu ve güven duygusu konularından bahsetmişlerdir. Örneğin; Aysel "*Çok değişik hani durumunu bildiğim için de demiyorum aslında ama çok duygusal o yüzden psikolojisine yönelik şeylere ihtiyacı var. Ben ilk gördüğümde zaten hissetmiştim onun o bakışlarındaki manayı o benim aklımda çok kaldı sanki durumunu biliyor bence biliyor o kadar güzel bakıyor ki derin bakıyor ki*" ifadesinde bulunmuştur. Özge "*Bedensel ihtiyaçlar temel, bu bizim için de geçerli. Ondan zaten her zaman giderilmesi gerekiyor ve hayatımızın bir parçası bu. Ama psikolojik olarak sevildiğini her zaman hissetmesini istiyorum mesela.*" diyerek hem bedensel ihtiyaçlarına hem de psikolojik gereksinimlerine vurgu yapmıştır. Belma da "*…5-6 yaşında söyleyeceğim ben en sağlıklı olanın o olduğunu düşünüyorum. Benim maceram aslında ondan sonra başlayacak gibi geliyor ama şimdi bu aradaki süreçte benim ona onu sevdiğimi onu gerçekten seven bir ailesi olduğunu, her ne koşulla olursa olsun hep yanında olacağımı hissettirmek, yani bu hislere ihtiyacı var bence*." sözleriyle psikolojik gereksinimlere dikkat çekmiştir. Emsal ise "*Evlat edinildiğini söylediğimizde ne bileyim ilerde okula başlayınca bu durumla güçlü bir şekilde baş edebilsin isterim. Bu çocukların en çok bu duyguyla baş etmeye ihtiyaçları var bence*" açıklamasını yapmıştır. Gereksinimler kategorisinin alt kategorisi olan Anne bölümünde katılımcıların tümü hiçbir şeye ihtiyaçlarının olmadığını söylemiştir. Örneğin; Meliha "*Bilmiyorum yani biz öyle çok bir şeylere özlem duyan bir aile değiliz çocuğumdan başka bir şeye ihtiyacım yok. Eşim evde olsun çocuğum yanında olsun yeter.*" şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Buna ek olarak Belma "*Ebeveyn olarak da değil, kişisel olarak da değil, insanların evlat edinen ebeveyne karşı bakış açısı açısından çok tuhaf sorular duyabiliyorsunuz. Tolere edebiliyorsunuz çoğunu alışıyorsunuz ama ilk safhalarda tolere edemediğiniz şeyler de olacak. Çevredeki kişilerin daha duyarlı olmasına ihtiyacımız var*" ifadesiyle çocuklarının sosyal çevrede kabulünün, Aygül ise "*Yani ne bileyim bazen çok nadir oluyor bazen çok bunaldığım oluyor. Sadece İpek için demiyorum kendi çocuklarım için de aslında onlar daha çok yoruyor beni büyünce dertler de büyüyor çünkü İpek uyuyunca herkes uyuyunca biraz böyle sessiz, yalnız kalmak istiyorum.*" sözleriyle yalnız kalma ihtiyacının olduğunu belirtmiştir.

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Çocukluk Anlayışına İlişkin Bulguları

Koruyucu ve evlat edinen annelerle, müdahalenin ardından hem programla ilgili görüşleri hem de desteklendikleri konularda yeni fikirlerinin neler olduğu konusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde "Çocukluk Anlayışı Son Görüşme" teması altında "Çocuğu Tanıma" ve "Gereksinimler" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Çocuğu Tanıma kategorisi altında; birlikte yapılanlar ve müdahale sonrası çocuk olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Gereksinimler kategorisi altında ise; çocuk ve anne olmak üzere iki alt kategori bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların müdahale sonrasında çocuklarıyla ilgili düşünceleri Tablo 25'te yer alan kategori ve alt kategorilerin altında kodlar olarak sunulmuştur.

Tablo 25

Çocukluk Anlayışı Son Görüşme

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Çocukluk Anlayışı Son Görüşme	Çocuğu Tanıma	Birlikte Yapılanlar	Daha Kolay İletişim (7), Daha Fazla Etkileşim (4), Daha Uzun Süre Oyun (3)
		Müdahale Sonrası Çocuk	Beslenme (4), Sakinleşme (3), Eğitim Materyalleriyle Oynama (3), Huy Olarak Değişim (1), Tablet-Tv İzlemeyi Bırakma (1), , Daha Hızlı Gelişim Gösterdiği Düşüncesi (1), İsteklerini Anlatırken Daha Açıklayıcı (1)
	Gereksinimler	Çocuk	Sevgi (10), Oyuncak (4), Sabır (2), Oyun (2), Bir Çocuğun İhtiyaç Duyabileceği Her Şey (1), Oda (1), Kendini Güvende Hissedeceği Bir Ev (1), Temizlik (1), Yatak (1), Tatlı Dil (1), Güler Yüz (1), Hoşgörü (1), Birlikte Uyuma (1), Kardeş (1)
		Anne	Hiç (9), Endişelerden Kurtulma (2), Kendine Ait Bir Zaman (2), İyi Olma (1)

Katılımcılar çocuğu tanıma kategorisinin birlikte yapılanlar alt kategorisinde görüşlerini; daha uzun süre oynama, daha kolay iletişim ve daha fazla etkileşim olarak dile getirmişlerdir. Bu görüşlerine örnek olarak; Belma "*Mesela merak ettiği şeyleri göstererek sorarken şimdi bu ne şu ne daha kendisini ifade ederek soruyor. Konuşmasında daha az kelime kullanıyordu şimdi daha fazla kelime kullanıyor, çünkü daha fazla etkileşime giriyor benimle daha fazla soru soruyor, oyun oynarken daha uzun sürelerde oyun oynuyoruz.*" ifadesinde bulunmuştur. Aysel "*Kızımla birlikte mesela yemek yerken, uykuya geçirirken daha çok etkileşimdeyiz konuşuruz bakışıyoruz...*" sözleriyle görüşlerini belirtmiştir. Sevda "*Sözel iletişim de özellikle birbirimizle daha kolay iletişime girmeye başladığımızı fark ettim*" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Katılımcılar müdahale sonrasında çocuklarının huy olarak değiştiğini, sakinleştiğini, tablet-tv izlemeyi bıraktıklarını, eğitim materyalleriyle oynamaya başladıklarını, daha hızlı gelişim gösterdiği düşüncesine sahip olduklarını, Beslenme konusunda olumlu ilerlemeler olduğunu, çocukların isteklerini anlatırken daha açıklayıcı olduklarını söylemişlerdir. Bu görüşlerine örnek olarak; Esma "*Kızım artık her şeyin farkında olarak yapıyor çabuk öğreniyor çabuk anlıyor. Güzel besleniyor ve ona yarayacak gıdaları alıyor.*" açıklamasıyla, Hatice "*Olumlu yönü dediğim gibi çocuğumla her yönlü farklı şeyler yaptık oyundan beslenmesine kadar. Ben zaten beslenmesinde normalde kahvaltı ara öğün sıralıyordum öğrendiklerimizle pekişti. Eğitim sonunda farklı bir şekilde yapmaya başladık bu yanlışmış bu doğruymuş anlamında*" ifadesiyle düşüncelerini belirtmiştir. Kevser "*Huy olarak değişti. Sakinleşti, ona anlattığımda beni hoş karşılıyor öyle faydaları oldu. Elimizden geldiğince tablet tv vermemeye çalışıyoruz. El kuklalarını da çok seviyor sizin getirdiğiniz*" sözleriyle, Aygül ise "*İnsan eğitim aldıkça insan oluyor. Eğitim almasa gelişimi bu kadar hızlı olmazdı.*" diyerek çocuklarının değişimlerini anlatmışlardır.

Gereksinimler konusunda ise çocuklarının; sevgi, bir çocuğun ihtiyaç duyabileceği her şey, oyuncak, oda, kendini güvende hissedeceği bir ev, temizlik, yatak, tatlı dil, güler yüz, hoşgörü, sabır, oyun, birlikte uyuma ve kardeş gibi maddi ve manevi ihtiyaçlarını dile getirmişlerdir. Bu düşüncelerine örnek olarak; Esma " *Çocuğumun en çok sabır, sevgi, hoş görü, güler yüz, tatlı dil bunlara ihtiyacı var. Maddi olarak da temizlik, yatacak yatağa ihtiyacı var. Oyuncaklara da var ama aslında oyuncaklara bizim ihtiyacımız varmış. Ayına göre kıyafet, uyku zamanı gelince uyuyabilmesi, bir yerde fazla kalınca evine gelmek istiyor güvende hissettirecek bir eve ihtiyacı var.*" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Hatice "*Başta sevgiye çok ihtiyacı var. Sevgi olmazsa hiçbir şekilde olmaz. Bir çocuğun neye ihtiyacı varsa çocuğumun da ona ihtiyacı var. Oyuncağından odasına giysisine her şeye ihtiyacı var. Bir çocuk ne istiyorsa o da onları istiyor.*" demiş, Meliha "*Maddi bir ihtiyaç yok manevi de en çok bizim sevgimize ihtiyacı var. En çok bizimle oynuyor çünkü kendimizden vazgeçiyoruz ona yapıyoruz. Yalnızlık var bir de evde çok sıkılıyor binada bir çocuk inince çok seviniyor kalabalığı seviyor bizimle oynamayı seviyor benimle uyumayı seviyor*" olarak düşüncelerini dile getirmiştir. Özge "*Çok bir şeye ihtiyacı yok sevgi desem onu fazla fazla veriyoruz. Kardeş olabilir hayatı paylaşabileceği devam ettirebileceği birbirlerine sahip çıkabileceği*" sözleriyle, Kevser ise "*En çok sevgiye ihtiyacı var çünkü ilgiyi kesince küsüyor kapının oraya gidip oturuyor. Dikkat çekmeyi seven bir çocuk bakıma ihtiyacı var küçük olduğu için ama en çok sevgi*" ifadesiyle çocuklarının gereksinimlerini belirtmiştir. Anne olarak gereksinimlerinde ise hiçbir şey, kendilerine ait bir

zaman, iyi olma, endişelerden kurtulmaya ve maddi ihtiyaçlarımızı azaltmaya ihtiyaç duyduklarını anlatmışlardır. Örnek olarak; Esma "*Tabi mantıklı gereksiz hiçbir şey almıyoruz. Eğitimden önce olsaydı ben de anne olunca şunu alacağım diye ihtiyaçlarımı sıralardım. Ama şimdi gereksiz hiçbir şey almıyoruz. Kızımın ihtiyaçlarını da ay ay alıyoruz ve israf etmemiş oluyoruz. Kızım için yatırım yapıyoruz. Benim çocuğum için hangisi daha iyi olur onu alıyoruz. Büyüdüğünde İngilizce eğitimi alsın, piyano dersi alsın… Odasında şu bu olsun değil de bizimle oynuyor zaten onu odasını oyuncaklarla kapatmak istemiyoruz. Bizde işte şu da olsun bu da olsun, akrabalar şunu da görsün vardır. Ben öyle yapmadım aynı oyuncaktan farklı renkler almaktansa başka insanlara da yardımda bulunduk. Mesela kızıma gelirken bir şey almayın bir kumbara yapalım o parayla başka çocuklara ihtiyacı olanlara alalım diyoruz.*" açıklamasıyla ihtiyaçlara yönelik fikirlerini belirtmiştir. Aysel "*Hiçbir şeye ihtiyaç yok da hani siz de anlatmıştınız ya daha sakin olabilmek için kendimize bir çay ya da kahve yapıp yarım saat bile olsa yalnız kalma, ona çok ihtiyaç oluyor.*" ifadesinde bulunmuştur. Sevda ise "*Koruyucu aile olduğunuz zaman biyolojik aileyle görüşme ve her an çocuğunuzun sizden ayrılma durumu olabiliyor çok endişeleniyorum bu endişelerimden kurtulmak ya da ne bileyim endişelenmemek en büyük istediğim*" sözleriyle duygularını dile getirmiştir.

Araştırmacı Günlüğü'nün Çocukluk Anlayışına İlişkin Bulguları

Araştırmacı günlüğü müdahale sürecinde katılımcıların duygu, düşünce ve davranışlarının gözlemlenmesiyle oluşturulmuştur. Katılımcılar uygulama sürecinde duygu ve düşüncelerini hem sözel hem de yazarak ifade etmişlerdir. Çocukluk anlayışıyla ilgili gerçekleşen oturumda, Davetli konuşmacı Prof. Dr. Neslihan Avcı tarafından annelere çocuk denildiğinde aklınıza ne geliyor sorusu yöneltilmiştir. Gelen yanıtlara örnek olarak; Belma "*Benim için evlat edinen bir anneyim ben benim için ikinci hayatım ben öyle tanımlıyorum. Mutluluk, neşe, hoş görü sabır bunları hissettiriyor bana*" şeklinde tanımlama yapmıştır. Aysel "*Yani benim için her şey şuan için hayatımda evlendikten sonra ilk çocuk sahibi olduktan sonra dünyadaki her şeyden ve her büyük makamdan daha büyük bir makama ermek benim için çocuk benim için her şey. Geleceğe yönelik de yatırım.*" ifadesinde bulunmuştur. Meliha "*Çocuk benim için de hayatımın anlamı 27 yıl sonra ben hayata yeniden başladım. Evimizin neşesi*" tanımını yaparken, Zehra "*Benim için çocuk oyun arkadaşı ve sevgi çok seviyoruz.*" şeklinde açıklama yapmıştır. Aygül "*Benim iki oğlum daha var. Kızım bize ikinci hayat gibi geldi. O çok farklı bir çocuk. Ya çocuk sevgi demek ama size bir şey söyleyeyim mi kaygı aslında biraz da… Sevgisi çok farklı, onun ilgisi çok güzel bir şey ama aslında bir nebze de kaygı. Hep aklınız onda. Ne olacak? Başarabilecek*

mi? Hayatı nasıl yönlenecek? Aslında büyük bir kaygı ama her şeye rağmen çok güzel ve biz üçüncü olduğu için daha iyi anladık çocuk bakımını sevgisini hayatımıza neşe kattı" sözleriyle düşüncelerini aktarmıştır. Sevda "*Benim için çocuk merhamet ve masumluğu ifade ediyor. Ayna olabileceğimiz bir hedef yani gaye hayatımıza başka bir anlam kattı*" tanımlamasını yapmıştır. Özge ise "*Çocukların bir melek olduğuyla ilgili bir kitap okudum sineklerin tanrısı diye bir kitap. Hiçbir çocuğun doğuştan melek olmadığını ve sonradan bir takım şeylerin bizlerin tarafından öğretildiğini değil içgüdüsel olarak şiddetin ve bir takım vahşi duyguları içlerinde barındırdıklarını anlatan güzel bir kitaptı*" açıklamasıyla çocuk kavramını okuduğu bir kitaptan alıntı yaparak betimlemiştir. Ayrıca katılımcılardan Belma ve Zehra oturumların ardından duygu ve düşüncelerini videoların paylaşıldığı sosyal paylaşım platformuna yorum olarak yazmışlardır. Yorumlarından çocukluk anlayışıyla ilgililere örnek olarak; Zehra *"Çocukları masum, bakıma muhtaç, mağdur olarak görürsek davranışlarımız da o yönde etkileniyor"*, *"Çocuklara aşırı kollayıcı korumacı davranmak çocuğun yetkinlik becerilerini olumsuz yönde etkiliyor"*, *"Çocuk katılımı: Yaşam alanında kendisini ilgilendiren konularda fikrinin alınması izin alınması çocuğun gelişimini ve kendisinde bir birey olarak görüldüğü kendini her alanda ifade edebileceği bir çocuk olarak büyümesine yardımcı olur."*, *"Çocuklarda itirazlar başladığında kendilerinin de bir birey olduklarını bize ifade etme yöntemi olduğunun ve normal bir gelişim sürecinde olduklarının da kanıtı aynı zamanda."*, *"Çocukların bireyselliklerini desteklemek adına sağlıklı seçenekler sunuyor olmakta fayda var."*, *"Her çocuğun büyüme hızı kendine özel başka çocuklarla kıyaslama yapmayıp sağlıklı besin değeri yüksek gıdalarla besleyip abur cubura alıştırıp sağlığını bozmamak gerekir."* ve *"Duygularını özgürce ifade edebilen bireyler olmalarını sağlayacak bir dünya diliyorum bütün çocuklar bunu hak ediyor."* şeklinde tanımlamalarda bulunmuştur.

Belma ise *"Çocuk kendi hayatının kahramanıdır. Ona yolculuğunda eşlik ederken bilgilendirici ve saygılı olmak katılımcı bir birey olmasında etkili olacaktır."*, *"Çocukların davranışlarını kendi standartlarımıza göre değerlendiremeyiz. Onun da bir birey olduğunu, kendine has bir tabiatı olduğunu kabul etmemiz gerekir."*, *"Çocukları kendi kalıplarımızla etiketlemek ya da yargılamak yerine onların yaşam şartlarını incelemek ve iyileştirmek daha doğru olacaktır. Kurban çocuk yoktur, çocuğun içine dahil olduğu olumsuz şartlar vardır. Her çocuğun şartları düzeltilebilir ve hayata hazırlanabilir."*, *"Fiziki büyümesini kendi şartları içinde değerlendirmeliyim, başka çocuklarla karşılaştırıp kendimi suçlamam gerekmiyor."* ve *"Aslında isyan ya da itiraz etmiyorlar, büyüyorlar. Benliklerinin farkına varıyorlar."* açıklamalarını yapmıştır.

Yetişkinlerin çocukluk anlayışlarının ortaya çıkarılmasının değerli olduğu düşünülmektedir. Bu durum çocuk ve çocuklukla ilgili alan yazında ve yapılan araştırmalarda (Gu, 2021; Prout, 2011; Swauger, Castro & Harger, 2017; Quennerstedt & Quennerstedt, 2014) vurgulanmaktadır. Bu tez çalışmasında koruyucu ve evlat edinen annelerin çocukluk anlayışları müdahale sonrasında, öncesine göre çocuğun doğasına inanç boyutunda anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır. Çocuğun doğasına inanç, çocukların kendi yaşamlarıyla ilgili konularda yetkin olmalarını içeren ve öz belirleme kuramına dayanan katılımcı çocuk anlayışını içermektedir. Bu imajda çocukluk, çocuğun aktif katılımıyla çevresini anlamlandırdığı bir süreç olarak algılanmakta, yetişkinler ise çocuklara rehberlik etmektedir (Sorin, 2005). Çocukların katılımı, kendilerini ifade etmelerine izin verildiğinde ve desteklendiklerinde bir anlam kazanmaktadır (Lansdown, 2005). Bu doğrultuda ideal olan ve beklenen ebeveynlerin çocukluk anlayışının çocuğun doğasına inanç yönünde olmasıdır. Katılımcıların müdahale sonrasında anlayışlarının çocuğun doğasına inanç yönünde artması sevindirici bulunmuştur. Çünkü bu anlayış son zamanlarda ön plana çıkmış ve uygulamalarda yer alması istenen bir yaklaşımdır (Corsaro, 1997; Sorin, 2005). Katılımcıların bireysel olarak değişimlerini gösteren grafiklerde de bir anne dışında hepsinin son test aşamasında çocuğun doğasına inanç boyutunda puanlarının arttığı anlaşılmaktadır. Puanı artmayan anne de aynı düzeyde kalmıştır. Ayrıca annelerin sözel olarak ifadeleri de bu sonucu destekler niteliktedir. Belma'nın *"Çocukları masum, bakıma muhtaç, mağdur olarak görürsek davranışlarımız da o yönde etkileniyor" ve "Çocuk kendi hayatının kahramanıdır. Ona yolculuğunda eşlik ederken bilgilendirici ve saygılı olmak katılımcı bir birey olmasında etkili olacaktır."* tanımı, Zehra'nın *"Çocuklara aşırı kollayıcı korumacı davranmak çocuğun yetkinlik becerilerini olumsuz yönde etkiliyor"* sözleri tıpkı katılımcı çocuk anlayışında vurgulandığı gibidir. Araştırmacı günlüğü verilerinde katılımcıların konuyla ilgili düşüncelerini not etmek, uygulama öncesi ve sonrasında elde edilen bulguların desteklenmesi açısından ve katılımcıların süreçte ilerlemelerini ortaya çıkarma açısından önemli katkı sunmuştur. Diğer taraftan katılımcı çocuk bakış açısını alan yazında yer alan bilgiler ışığından sunmak yukarıda vurgulanan ideal ve beklenenin neden bu olduğunu açıklayacaktır. Öncelikle bütün çocukların günlük hayatlarını olabildiğince güvenli ve kaygısız bir şekilde yaşama hakkı olduğu unutulmamalıdır. Ancak kanunlar ve yükümlülükler katılım için sadece temel ilkeler oluşturur. İlkelerin pratikte uygulanması ve yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında önemli olan ise evlat edinilen ve koruyucu bakım hizmetinden yararlanan çocuğun kendi yaşamına bir bütün olarak katılma hakkının sağlanmasına ışık tutmaktır. Katılım, koruyucu ve evlat edinen aileleri ve çocuklarını hayatlarının her aşamasında etkileyen birçok boyutu olan bir süreci kapsamaktadır. Alan

yazında da katılımın nihai amacı, evlat edinilen ve koruyucu aile bakım hizmetinden yararlanan çocukların kendileri için önemli olan konularda aktif olma yeteneklerini geliştirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Bouma, López, Knorth & Grietens, 2018; Kriz & Skivenes, 2015; Pölkki, Vornanen, Pursiainen & Riikonen, 2012). Çocukları henüz bebeklik döneminde olan koruyucu ve evlat edinen annelerin çocukluk anlayışlarının katılımcı çocuk perspektifinde olması, etkileşimlerini olumlu yönde geliştireceğinin ve çocuklarının kendi hayatlarında yetkin bireyler olarak yer alacaklarının ümidini doğurmaktadır.

Katılımcı çocuk anlayışında, çeşitli nedenlerle biyolojik ailesinden ayrılan çocukların durumundaki değişimi, bu süreçlerin şimdiki ve gelecekteki yaşamında ne anlama geldiğini de bilmesi gerektiği söylenmektedir (Pölkki vd, 2012; Shier, 2001). Bu tez çalışması kapsamında elde edilen bulguların ilerleyen aşamalarında çocuklara her durumun şeffaf ve ilgili niteliklerini kapsayacak şekilde nasıl paylaşılacağı daha detaylı tartışılmıştır. Fakat bu aşamada temellerinin katılımcı çocuk anlayışında yattığını önemle belirtmek ve açıklamak gerekmektedir. Çocukların katılımını sağlarken onları güvende tutan ve aynı zamanda çocuk olmalarına fırsat veren yetişkinlere ihtiyaçları vardır. Bu onların kim olduklarını ve nereden geldiklerini anlamayı gerektiren bir kimlik kazanmalarına yardımcı olma noktasında çok kritiktir. Çocukların çocuk korumaya anlamlı katılımını sağlamak için yetişkinlerin fırsatlar yaratması önemlidir. Ayrıca, katılım ancak çocuklar yeterince bilgilendirildiğinde, dinlenildiğinde ve tüm çocuk koruma süreci boyunca karar vermede onların görüşleri dikkate alındığında anlamlı hale gelmektedir. Anlamlı katılım, çocukların dinlenmesi ve ciddiye alınması deneyimi olarak tanımlanır (Bouma vd, 2018; Venninen & Leinonen 2013). Çocukların katılım haklarını açıklayan 12. Maddeye (ÇHS, 2009) ilişkin Genel Yorum 'katılım' açıklamasının temelini şu üç yönüyle sunar: katılım için bir ön koşul olarak çocuklar yeterince bilgilendirilmelidir; çocuklara görüşlerini ifade etme seçeneği sunulmalı ve teşvik edilmelidir ve kararlar alınırken çocukların görüşleri dikkate alınmalıdır. Çocuk koruma sistemlerinin tüm aşamalarında da katılımın bu üç yönünün yer alması gerekmektedir. Peki, koruma ve katılımı dengelemenin doğru yolu nedir (Pölkki, vd, 2012)? Çocuk koruma süreçlerine dahil olmak yetişkinler ve özellikle çocuklar için çok stresli olabilmektedir (Buckley, Carr & Whelan, 2011; Pölkki vd, 2012). Koruma (kötü) ve katılım (iyi) arasındaki ikilik (Dillon, Greenop & Mills, 2015) bu stresli durumun kaynağı olarak görülebilir. Leeson (2007), sorunun, çocukların karar verme sürecine dahil olma yeteneklerinden ziyade yetişkinlerin çocukları dahil etme istekliliğine bağlı olduğunu söylemektedir. Kısacası koruma ve katılımın dengesinde kilit kişiler çocuk koruma sisteminin parçası olan yetişkinlerdir. Bu çalışma nezdinde yorumlanacak olursa koruyucu ve

evlat edinen annelerin, çocuklarının kendi hayatlarında yetkin bireyler oldukları bilincine varmalarının ve tüm süreçlere çocuklarını dahil etmelerinin koruma ve katılımın dengesini kurabileceği düşünülmektedir.

Dikkat çeken başka bir bulgu ise çocuğa olumsuz bakış alt boyutunda görülmektedir. Anlamlı bir fark olmamakla birlikte katılımcıların hem sıra ortalamalarında hem de bireysel değişimlerini gösteren grafiklerde puanlarının arttığı anlaşılmaktadır. Çocuğa olumsuz bakış, çocuklarla ilgili kötü olarak düşünülen ve çocukta bulunması durumda yetişkinlerin olumsuz duygulara kapıldığı durumları içermektedir. Yine anlamlı olmamakla birlikte yetersiz çocuk boyutunda da annelerin puanlarının müdahale sonrasında arttığı ya da aynı düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır. Yetersiz çocuk anlayışı da; çocuğu gelişmemiş ve yetişkin desteğine muhtaç olarak tanımlamaktadır. Van Bijleveld, Dedding ve Bunders-Aelen, (2015) çalışmalarında katılım karşıtı ifadelerde bulunan yetişkinlerde, temel olarak çocukları savunmasız ve yetişkin korumasına muhtaç bir anlayış olduğuna ve katılımın gerçekte ne anlama geldiğinin anlaşılmadığına vurgu yapmaktadır. Buna ek olarak, katılımı güçlendirmeye yönelik müdahalelerle çocukların hayatlarının sosyal aktörleri oldukları konusunda yetişkinlerin bilinçlendirilmesi gerektiğini önermektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin korunma ve muhtaç bakışını yansıtan yetersiz çocuk bakışlı bebeklik döneminin insan hayatında başkalarının desteğine gereksinim duyulan en hassas yılları kapsamasından kaynaklı olabileceği düşünülebilir. Fakat her bireyin gelişimi için doğuştan gelen bir eğilimi olduğu ve bu eğilimin sosyal çevrenin desteğiyle ortaya çıktığı öz belirleme kuramının (Deci & Ryan, 2000) önemle vurguladığı bir noktadır. Burada belirtilen desteğin çocukların özerklik ve yetkinlik gibi psikolojik gereksinimleri (Deci & Ryan, 2000) göz önünde tutularak algılanması çok önemlidir. Özetle; çocukların, gereksinimlerine uygun olanaklar içinde mutlu ve katılımcı olarak büyüme ve gelişmesi, yetişkinlerin çocuğa bakış açıları ve çocuk katılımı anlayışlarının yukarıda da vurgulandığı gibi "katılımcı çocuk" perspektifi doğrultusunda geliştirmesiyle mümkün olabileceği düşünülmektedir (Sorin, 2005; Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009). Buna ek olarak, koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuklarını bakıma gereksinimi olan yetersiz çocuk bakışıyla yansıtmalarının bir diğer sebebi, herhangi bir nedenle biyolojik ailesinden ayrılmak durumda kalan çocukların bir aile bakımına ihtiyaçlarının olduğunu düşünmelerinden de kaynaklanabilir. Avcı (2019)' nın çalışmasında bir koruyucu ailenin bu durumu destekler nitelikte *"... o çocuk bana "anne" dedi ... Tamam biyolojik olarak annesi değilim ama bu çocuk bana muhtaç yani. Beş yaşındaydı ve bana "anne" diyordu ... Bu çocuk beni seviyor, ihtiyaçlarını bana söylüyor ..."* şeklinde bir

ifadesinin olduğu da görülmektedir. Tezel, Demirel ve Şahin-Kaya'nın (2018) araştırmasında da koruyucu ailelik "*Bir çocuğun hayatını kurtarmaktır, ona sahip çıkmak, sevmek ve topluma kazandırmaktır*" sözleriyle açıklanmıştır. Ayrıca Avcı ve Kunt (2017) tarafından koruma altındaki çocukların yaşadığı kurumlarda çalışan kişilerle yapılan çalışmada katılımcılara iki soru yöneltilmiş bir çocuk denildiğinde akıllarına gelen sıfatları seçmeleri istenmiş bir de koruma altındaki çocuk denildiğinde akıllarına gelen sıfatları seçmeleri istenmiştir. Sonucunda çocuk denildiğinde seçilen sıfatlar katılımcı ve yüceltilmiş çocuk anlayışını yansıtırken, koruma altındaki çocuk denildiğinde seçtikleri sıfatların yetersiz çocuk anlayışını yansıttığı ortaya konulmuştur.

Gereksinimler kategorisinde bulgular çocuk ve anne olmak üzere iki alt kategoride yorumlanmıştır. Ulusal ve uluslararası çocuk haklarının temelinde, çocukların iyi bir yaşam sürebilmeleri için gerekli olan ve haklardan daha evrensel olan gereksinimlerinin karşılanması yer almaktadır. Çocukların temel gereksinimleri klasik ihtiyaç kuramlarından farklı tutulmalıdır. Çünkü hayatın en önemli yıllarında gereksinimlerinin öncelik sırası değişebilmektedir. Çocukların fizyolojik (uyku, beslenme, tuvalet vb.), psikolojik (sevgi, güven vb.) ve dünyayı tanıma ve anlama (keşfetme, oyun vb.) ihtiyaçları öncelikli gereksinimleri arasında yer almaktadır ve her alanda optimal gelişimleri açısından büyük önem taşımaktadır. Sevgi ve şefkat gereksinimleri yeteri kadar karşılanamayan çocukların gelişimsel sorunlar yaşayabileceği görülmektedir. Nörobilim çalışmaları, çocukların kendilerini güvende ve mutlu hissettiklerinde gelişmeye ve öğrenmeye açık olduğunu vurgulamaktadır (Cozolino, 2014; Masterson, 2013; Van der Kolk, 2020). Katılımcıların da 21. y.y.' da çocuk gereksinimlerinin en başına sevgi ve güven gibi psikolojik gereksinimleri vurgulamaları çocukların psikolojik gereksinimlerinin karşılanmasının önemiyle ilgili farkındalıklarını düşündürdüğü için (Woodhead, 2004) sevindirici bir bulgu olarak ele alınabilir. Koruyucu ve evlat edinen anneler çocuklarının "Sevgi"den sonra beslenme, giyim gibi bedensel ihtiyaçlarının, güven ve oyuncak gibi gereksinimlerinin olduğunu düşünmektedir. Temel gereksinimlerden beslenme ihtiyacının karşılanması fiziksel doyumu sağlamaktadır. Daha çok davranışları kapsayan ve miktarıyla ilgili bir tanımlama ortaya konulamayan sevgi, ilgi ve ait olma gibi psikolojik gereksinimlerin karşılanması da çocuğun yüksek yararı için çok önemlidir (Sunal, 2009). Tüm çocukların en temel gereksinimi iyi bir beslenme, sağlıklı bir bakım ve sevgi dolu bir aile ortamıdır. Çocukların yaşamlarını sürdürebilmeleri için bu üç temel gereksinimin bir arada yer almasının önemli olduğu düşünülmektedir (Oktay, 1991).

Gelişimin hızlı ve kritik olduğu bebeklik döneminde gerekisinimlerin zamanında karşılanmasının önemi sıklıkla vurgulanmıştır. Ancak Chinitz vd (2017) ilk yılların önemi hakkında bilinen her şeye rağmen, çocuk korumaya yönelik mevcut yaklaşımların, bebeklerin özel ihtiyaçlarını dikkate almakta çoğu zaman başarısız olduğunu vurgulamaktadır. Child Trends (2013) çocuk koruma politikaları ve uygulamaları araştırmasında, az sayıda devletin bebekler ve küçük çocuklar (gereksinimlerini dikkate alan) için hizmetlerini daha büyük çocuklar için olanlardan ayıran politikalara sahip olduğunu belirtmektedir. Bu noktada katılımcılara uygulanan erken müdahale programının alt yapısını oluşturan kuramlardan biri olan öz belirleme ön plana çıkmaktadır. Psikolojik gereksinimlerin desteklenmesini vurgulayan öz belirleme kuramının müdahale programında olması Chinitz vd (2017)'nin belirttiği çocuk koruma sistemindeki eksikliğe bir katkı sunulduğunu düşündürmektedir.

Ayrıca katılımcılardan Belma'nın "*...oyun seçimine izin verdiğimde daha da mutlu oluyor oyun süreleri daha artıyor*." ifadesi Distefano vd, (2018)'nin özerklik desteğinde ebeveynlik davranışlarından "Çocukların liderliğini takip etmek ve onlara seçenekler sunmak" maddesinin yansıması şeklindedir. Bu durum da müdahale programının anneler üzerinde bir etkisinin olduğu umudunu doğurmaktadır.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Yılmazlıklarına İlişkin Bulgular

Yılmazlık becerisine ilişkin bulgular nicel ve nitel olmak üzere iki boyutta toplanmıştır. Nicel boyutta yer alan bulgular Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği kullanılarak, nitel boyuttakiler ise Eğitim İhtiyaçlarını Belirme Formu, Müdahale Programını Değerlendirme Formu ve araştırmacı günlüğünde yer alan notlarla elde edilmiştir.

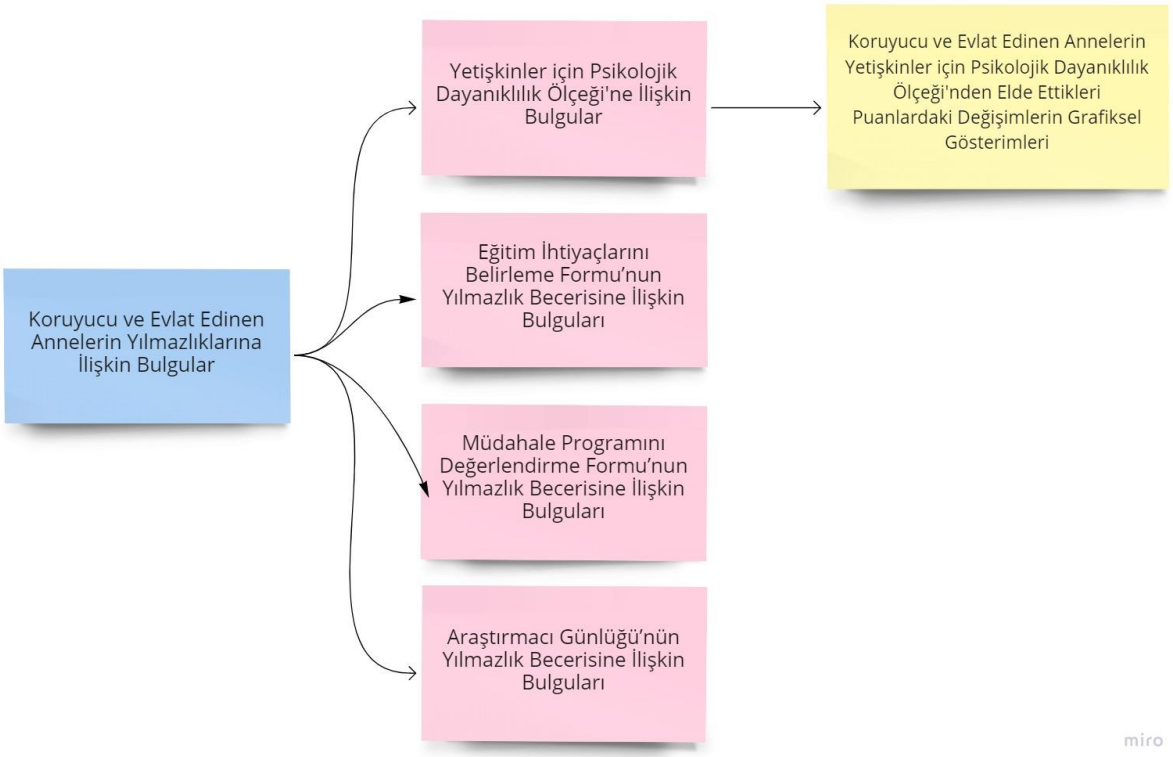

Şekil 34. Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Yılmazlıklarına İlişkin Bulgular

Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'ne Ait Bulgular

Tablo 26 da, koruyucu anne müdahale grubu ve evlat edinen anne müdahale grubuna ön test aşamasında uygulanan YPDÖ'nün gruplar arası ön test puan farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 26

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Alt Faktörleri ve Geneline Ait Öntest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Tüm Grup	Test	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kendilik Algısı	Evlat Edinen	5	16,40	2,07	5,90	29,50	10,50	,690
	Koruyucu Aile	5	15,60	3,05	5,10	25,50		
Yapısal Stil	Evlat Edinen	5	11,40	0,89	3,60	18,00	3,00	,056
	Koruyucu Aile	5	13,20	1,64	7,40	37,00		
Sosyal Yeterlilik	Evlat Edinen	5	19,20	2,95	6,60	33,00	7,00	,310
	Koruyucu Aile	5	17,40	2,19	4,40	22,00		
Aile Uyumu	Evlat Edinen	5	19,20	2,17	5,30	26,50	11,50	,841
	Koruyucu Aile	5	19,00	3,46	5,70	28,50		
Sosyal Kaynaklar	Evlat Edinen	5	20,60	3,97	6,40	32,00	8,00	,421
	Koruyucu Aile	5	19,40	1,14	4,60	23,00		
Ölçeğinin Geneli	Evlat Edinen	5	86,80	4,32	5,30	26,50	11,50	,841
	Koruyucu Aile	5	84,60	7,40	5,70	28,50		

*p<,05

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre; kendilik algısı (U=10,50, p>,05), yapısal stil (U=3,00, p>,05), sosyal yeterlilik (U=7,00, p>,05), aile uyumu (U=11,50, p>,05), sosyal kaynaklar (U=8,00, p>,05) ve ölçeğin genelinde (U=11,50, p>,05) gruplar arası ön test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahale sonrasında yılmazlık becerileriyle ilgili durumlarının istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyabilmek için YPDÖ'den elde edilen ön test ve son test puanları, Wilxocon İşaretli Sıralar testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 27'de yer almaktadır.

Tablo 27

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Alt Faktörleri ve Geneline Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Tüm Grup	Test	N	x̄	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
Kendilik Algısı	Öntest	10	16,00	2,49	,00	,00	-2,21	,027*	-0,49
	Sontest	10	17,40	2,80	3,50	21,00			
Yapısal Stil	Öntest	10	12,30	1,57	2,00	2,00	-1,51	,131	-0,34
	Sontest	10	12,90	1,66	3,25	13,00			
Sosyal Yeterlilik	Öntest	10	18,30	2,63	4,50	22,50	-0,63	,526	-0,14
	Sontest	10	17,90	1,91	4,50	13,50			
Aile Uyumu	Öntest	10	19,10	2,73	3,75	7,50	-0,63	,527	-0,14
	Sontest	10	19,50	2,37	3,38	13,50			
Sosyal Kaynaklar	Öntest	10	20,00	2,83	5,31	42,50	-2,40	,016*	-0,54
	Sontest	10	18,20	1,75	2,50	2,50			
Ölçeğinin Geneli	Öntest	10	85,70	5,83	,00	,00	-2,81	,005*	-0,63
	Sontest	10	153,60	11,64	5,50	55,00			

*p<,05

Tablo 27'de incelendiğinde, tüm müdahale grubunun ön test ve son test fark puanlarında yapısal stil (z=-1,51; p>,05), sosyal yeterlilik (z=-0,63; p>,05) ve aile uyumu (z=-0,63; p>,05) boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Kendilik algısında (z=-2,21, p<,05), sosyal kaynaklarda (z=-2,40; p<,05) ve ölçeğin genelinde (z=-2,81, p<,05) ise katılımcıların ön test ve son test fark puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Kendilik algısı ve ölçeğin genelinde sıra ortalaması ve sıra toplamları incelendiğinde farklılığın son test lehine olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sosyal kaynaklarda sıra ortalaması ve sıra toplamları incelendiğinde ise farklılığın ön test lehine olduğu görülmektedir. Sosyal kaynaklar boyutunda beklenenin tam tersi ön test yönünde anlamlı farkın çıkması covid-19 pandemi sürecinin sosyal kaynakları kullanma konusunda aileleri sınırlandırdığını göstermektedir.

Ayrıca kendilik algısı boyutunun (r=.49) ön test ve son test arasında elde edilen farklılığa ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde, farklılığın pratikteki etkisinin orta düzeyde, sosyal kaynaklar boyutunun (r=0.54) ve ölçeğin genelinin (r=0.63) ön test ve son test arasındaki farklılığa ilişkin etki büyüklüğünün ise yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Buna ek olarak yapısal stil

boyutunun (r=0,34) ön test ve son test arasındaki farklılığa ilişkin etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahale sonrası ve izleme aşamalarında yılmazlık becerileriyle ilgili durumlarının istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek için YPDÖ'den elde edilen son test ve kalıcılık puanları, Wilxocon İşaretli Sıralar testi kullanılarak Tablo 28'de gösterilmiştir.

Tablo 28

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Alt Faktörleri ve Geneline Ait Sontest Puanları ile İzleme Testi Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Tüm Grup	Test	N	x̄	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
Kendilik Algısı	Sontest	10	17,40	2,80	4,67	14,00	-0,57	,572	-0,13
	Kalıcılık	10	17,80	1,75	4,40	22,00			
Yapısal Stil	Sontest	10	12,90	1,66	3,00	6,00	-0,45	,655	-0,10
	Kalıcılık	10	13,00	1,70	3,00	9,00			
Sosyal Yeterlilik	Sontest	10	17,90	1,91	2,25	4,50	-0,82	,414	-0,18
	Kalıcılık	10	18,30	1,57	3,50	10,50			
Aile Uyumu	Sontest	10	19,50	2,37	3,50	3,50	-1,08	,278	-0,24
	Kalıcılık	10	20,20	3,19	2,88	11,50			
Sosyal Kaynaklar	Sontest	10	18,20	1,75	4,00	8,00	-1,13	,257	-0,25
	Kalıcılık	10	18,50	2,17	4,00	20,00			
Ölçeğinin Geneli	Sontest	10	153,60	11,64	4,50	13,50	-1,43	,152	-0,31
	Kalıcılık	10	157,10	8,93	5,93	41,50			

Tablo 28'de incelendiğinde, tüm müdahale grubunun son test ve kalıcılık fark puanlarında kendilik algısı (z=-0,57; p>,05), yapısal stil (z=-0,45; p>,05), sosyal yeterlilik (z=-0,82; p>,05), aile uyumu (z=-1,08; p>,05), sosyal kaynaklar (z=-1,13; p>,05) ve ölçeğin genelinde (z=-1,43; p>,05) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Farkın anlamlı olmaması beklenen bir durumdur ve davranışın devamlılığını göstermektedir. Ayrıca anlamlı bir sonuç olmasa da sıra toplamları incelendiğinde, kalıcılık puanlarının son test puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna ek olarak aile uyumu (r=0,24), sosyal kaynaklar (r=0,25) ve ölçeğin genelinde (r=.31) ön test ve son test arasında elde edilen farklılığa ilişkin etki büyüklükleri incelendiğinde, farklılıkların pratikteki etkisinin orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Son test uygulama aşamasında evlat edinen, koruyucu ve biyolojik anne olmak üzere üç grup yer almaktadır. Tablo 29'da üç grubun son test puanları arasında farklılaşma olup olmadığını ortaya çıkarabilmek için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 29

Anne Türüne Göre Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin Alt Testlerine Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Tüm Grup	Anne Türü	N	x̄	S	Sıra Ortalaması	H	p
Kendilik Algısı	Evlat Edinen Anne	5	18,60	1,14	9,70	1,36	,508
	Koruyucu Anne	5	16,20	3,56	6,50		
	Biyolojik Anne	5	18,00	2,00	7,80		
Yapısal Stil	Evlat Edinen Anne	5	12,20	0,45	6,60	0,87	,646
	Koruyucu Anne	5	13,60	2,19	8,70		
	Biyolojik Anne	5	13,20	2,28	8,70		
Sosyal Yeterlilik	Evlat Edinen Anne	5	18,40	1,14	9,00	0,54	,764
	Koruyucu Anne	5	17,40	2,51	8,00		
	Biyolojik Anne	5	17,60	1,82	7,00		
Aile Uyum	Evlat Edinen Anne	5	20,60	1,52	11,10	4,07	,131
	Koruyucu Anne	5	18,40	2,70	7,30		
	Biyolojik Anne	5	17,40	2,61	5,60		
Sosyal Kaynaklar	Evlat Edinen Anne	5	18,20	2,28	8,70	0,88	,643
	Koruyucu Anne	5	18,20	1,30	8,80		
	Biyolojik Anne	5	17,40	2,30	6,50		
Ölçeğin Geneli	Evlat Edinen Anne	5	157,80	2,28	10,00	1,53	,465
	Koruyucu Anne	5	149,40	15,98	7,20		
	Biyolojik Anne	5	149,80	10,43	6,80		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, kendilik algısı (H=1,36; p>,05), yapısal stil (H=0,87; p>,05), sosyal yeterlilik (H=0,54; p>,05), aile uyumu (H=4,07; p>,05), sosyal kaynaklar (H=0,88; p>,05) ve ölçeğin genelinde (H=1,53; p>,05) gruplar arası son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Anlamlı bir sonuç teşkil etmemekle birlikte evlat edinen, koruyucu ve biyolojik anne gruplarının sıra ortalamasına göre; evlat edinen annelerin puanlarının koruyucu ve biyolojik annelerin puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinden Elde Ettikleri Puanlardaki Değişimlerin Grafiksel Gösterimleri

Bu bölümde koruyucu ve evlat edinen annelerin; ön test, son test ve izleme aşamalarında Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinden aldıkları puanların değişimleri grafiklerle gösterilmektedir. Grafikler kendilik algısı, yapısal stil, sosyal yeterlilik, aile uyumu ve sosyal kaynaklar olmak üzere beş alt boyutta ayrı ayrı sunulmaktadır. Her bir grafikte katılımcıların durumu bireysel olarak yer almaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin kendilik algısı alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.



	Öntest	Sontest	İzleme Testi
Kevser	14	19	18
Zehra	15	17	19
Meliha	16	19	20
Esma	18	18	19
Belma	19	20	20

Şekil 35. Evlat Edinen Annelerin Kendilik Algısı Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

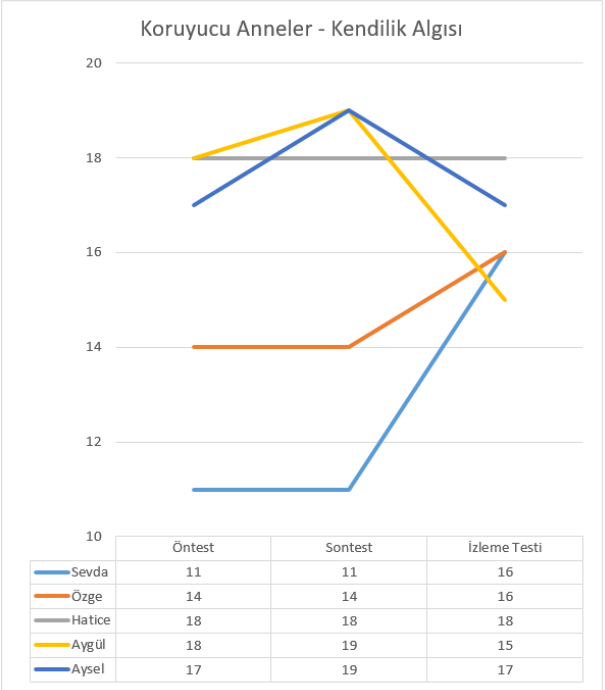

	Öntest	Sontest	İzleme Testi
Sevda	11	11	16
Özge	14	14	16
Hatice	18	18	18
Aygül	18	19	15
Aysel	17	19	17

Şekil 36. Koruyucu Annelerin Kendilik Algısı Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 35 incelendiğinde Kendilik Algısı alt boyutunda; Kevser'in son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının son test puanına göre azaldığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın son test puanının ön test puanına göre, izleme test puanının son test puanına göre arttığı görülmektedir. Meliha'nın son test puanının ön test puanına göre, izleme test puanının son test puanına göre arttığı tespit edilmektedir. Esma'nın ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu, izleme testi puanının son test puanına göre arttığı belirlenmektedir. Belma'nın

ise son test puanının ön test puanına göre arttığı, son test ve izleme testi puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Şekil 36 incelendiğinde Kendilik Algısı alt boyutunda; Sevda'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, izleme test puanın son test puanına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı görülmektedir. Hatice'nin ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Aygül'ün son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı belirlenmektedir. Aysel'in son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin yapısal stil alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

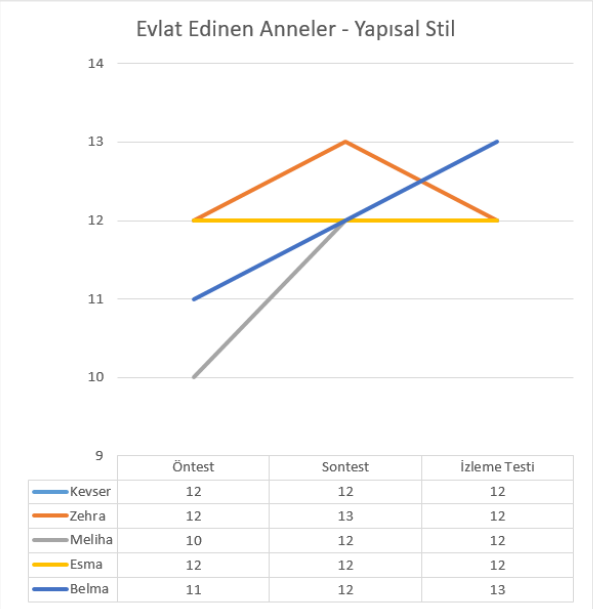

Şekil 37. Evlat Edinen Annelerin Yapısal Stil Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

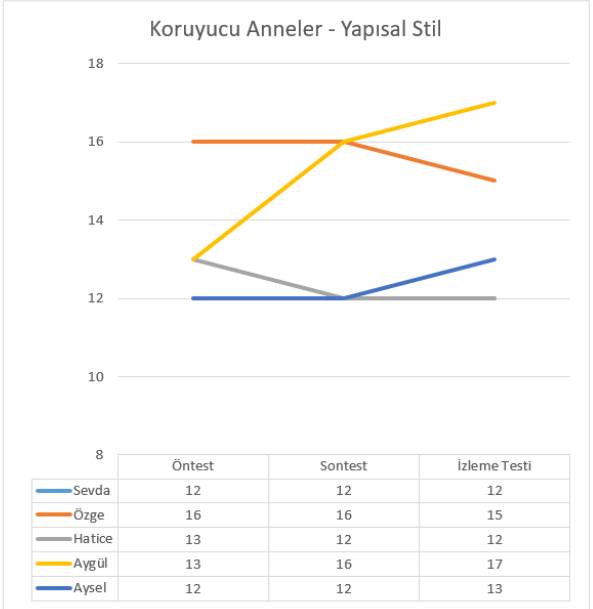

Şekil 38. Koruyucu Annelerin Yapısal Stil Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 37 incelendiğinde Yapısal Stil alt boyutunda; Kevser'in ön, son ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Zehra'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı görülmektedir. Meliha'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı, son test ve izleme test puanının ise benzer düzeyde olduğu

tespit edilmektedir. Esma'nın ön, son ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Belma'nın ise son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Şekil 38 incelendiğinde Yapısal Stil alt boyutunda; Sevda'nın ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Özge'nin ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı görülmektedir. Hatice'nin son test puanının ön test puanına göre azaldığı, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Aygül'ün son test puanının ön test puanına, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı belirlenmektedir. Aysel'in ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin sosyal yeterlilik alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

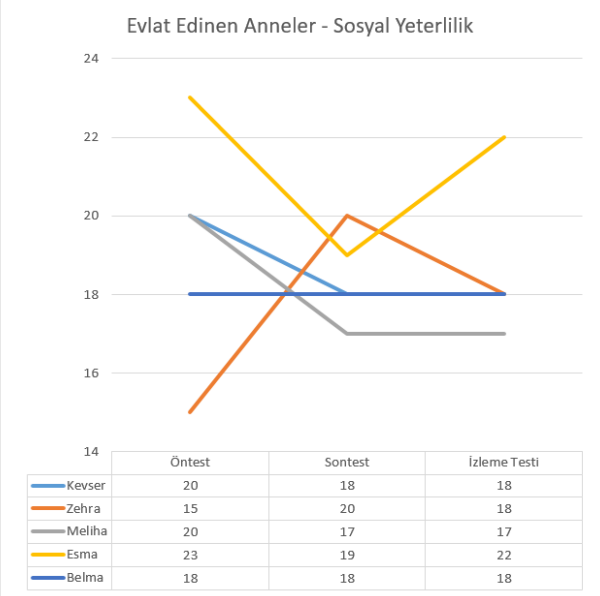

Şekil 39. Evlat Edinen Annelerin Sosyal Yeterlilik Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

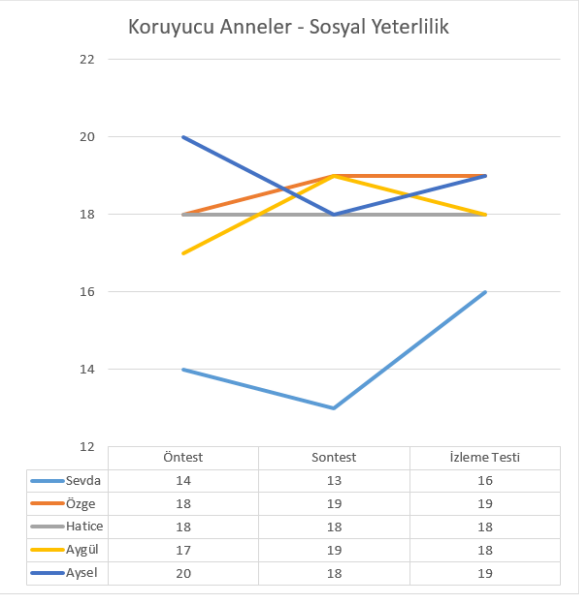

Şekil 40. Koruyucu Annelerin Sosyal Yeterlilik Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 39 incelendiğinde Sosyal Yeterlilik alt boyutunda; Kevser'in son test puanının ön test puanına göre azaldığı, son ve izleme test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu

anlaşılmaktadır. Zehra'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı görülmektedir. Meliha'nın son test puanının ön test puanına göre azaldığı, son ve izleme test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Esma'nın son test puanın ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı belirlenmektedir. Belma'nın ise ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Şekil 40 incelendiğinde Sosyal Yeterlilik alt boyutunda; Sevda'nın son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin son test puanının ön test puanına göre arttığı, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Hatice'nin ön test, son test ve izleme testi puanlarının benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Aygül'ün son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı belirlenmektedir. Aysel'in son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin aile uyumu alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

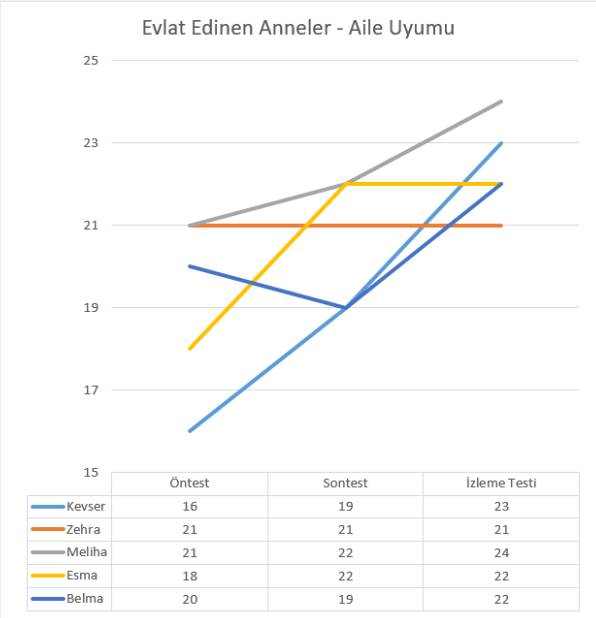

Şekil 41. Evlat Edinen Annelerin Aile Uyumu Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

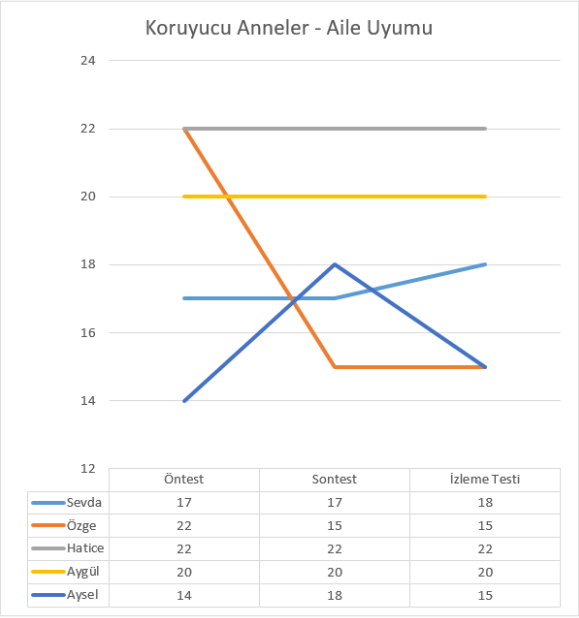

Şekil 42. Koruyucu Annelerin Aile Uyumu Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 41 incelendiğinde Aile Uyumu alt boyutunda; Kevser'in son test puanının ön test puanına, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın ön test, son test

ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Meliha'nın son test puanının ön test puanına, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı tespit edilmektedir. Esma'nın son test puanın ön test puanına göre arttığı, son test ve izleme test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Belma'nın son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Şekil 42 incelendiğinde Aile Uyumu alt boyutunda; Sevda'nın ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu, izleme testi puanının son test puanına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin son test puanının ön test puanına göre azaldığı, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Hatice'nin ön test, son test ve izleme testi puanlarının benzer düzeyde olduğu tespit edilmektedir. Aygül'ün ön test, son test ve izleme testi puanlarının benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Aysel'in son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin sosyal kaynaklar alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

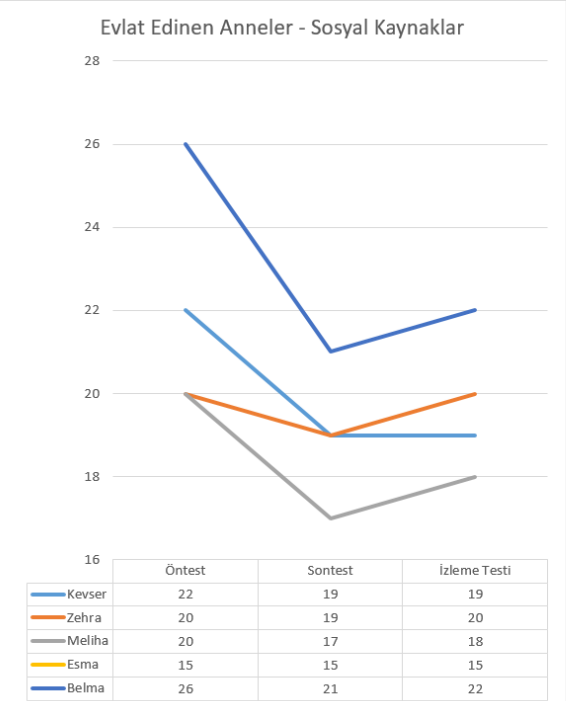

Şekil 43. Evlat Edinen Annelerin Sosyal Kaynaklar Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

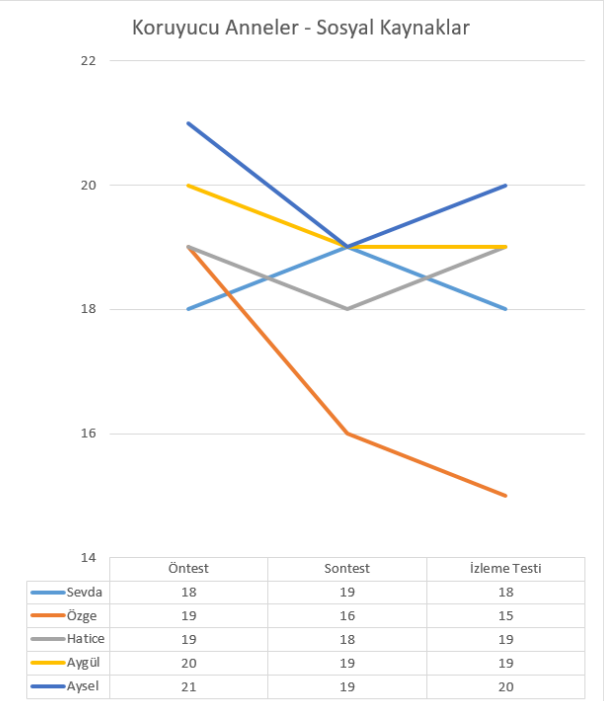

Şekil 44. Koruyucu Annelerin Sosyal Kaynaklar Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 43 incelendiğinde Sosyal Kaynaklar alt boyutunda; Kevser'in son test puanının ön test puanına göre azaldığı, son test ve izleme test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu

anlaşılmaktadır. Zehra'nın son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı görülmektedir. Meliha'nın son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı tespit edilmektedir. Esma'nın ön test, son test ve izleme test puanlarının benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Belma'nın son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Şekil 44 incelendiğinde Sosyal Kaynaklar alt boyutunda; Sevda'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının son test puanına göre azaldığı anlaşılmaktadır. Özge'nin son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre azaldığı görülmektedir. Hatice'nin son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının son test puanına göre arttığı tespit edilmektedir. Aygül'ün son test puanının ön test puanına göre azaldığı, son test ve izleme testi puanlarının ise benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Aysel'in son test puanının ön test puanına göre azaldığı, izleme test puanının ise son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği Genel puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

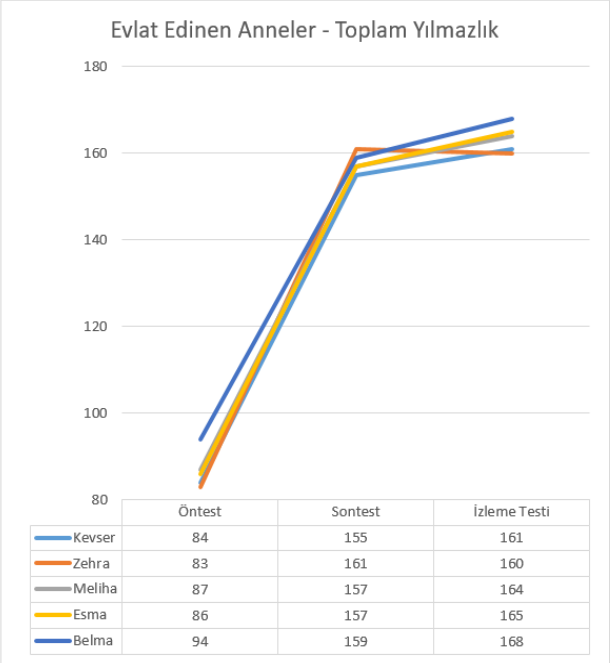

Şekil 45. Evlat Edinen Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği Genel Puan Değişimleri



Şekil 46. Koruyucu Annelerin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği Genel Puan Değişimleri

Şekil 45 incelendiğinde ölçeğin genelinde; Kevser'in son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme test puanının ise son test puanına göre azaldığı görülmektedir. Meliha'nın son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre arttığı tespit edilmektedir. Esma'nın son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre arttığı belirlenmektedir. Belma'nın son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre arttığı görülmektedir.

Şekil 46 incelendiğinde ölçeğin genelinde; Sevda'nın son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre arttığı görülmektedir. Hatice'nin son test puanının ön test puanına, izleme testinin ise son test puanına göre arttığı tespit edilmektedir. Aygül'ün son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme testinin ise son test puanına göre azaldığı belirlenmektedir. Aysel'in son test puanının ön test puanına göre arttığı, izleme testinin ise son test puanına göre azaldığı görülmektedir.

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu'nun Yılmazlık Becerisine İlişkin Bulguları

Koruyucu ve evlat edinen annelerle, programın son halinin verilmesi ve annelerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenebilmesi için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde "Yılmazlık İlk Görüşme" teması altında "Sosyal Kaynaklar" ve "Kendilik Algısı" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Sosyal Kaynaklar kategorisi altında; sosyal destek ve sosyal etkinlikler olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Kendilik Algısı kategorisi altında ise; zorluklar/üstesinden gelme ve yeterli hissedilen alanlar olmak üzere iki alt kategori bulunmaktadır. Ayrıca koruyucu ve evlat edinen annelerin sosyal kaynakları ve kendilik algılarıyla ilgili görüleri Tablo 30'da kodlar olarak sunulmuştur.

Tablo 30

Yılmazlık İlk Görüşme

Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar
Yılmazlık İlk Görüşme	Sosyal Kaynaklar	Sosyal Destek	Eş (10), Anne (2), Kız Kardeş (2), Komşu (1)
		Sosyal Etkinlikler	Park (10), Arkadaş ve Akraba Ziyaretleri (8), Avm (8), Konser (1)
	Kendilik Algısı	Zorluklar/Üstesinden Gelme	Evlat Edinme/Koruyucu Aile Bakımı Durumunun Söylenmesi (8), İnatlaşma (7), Zorluk yaşamadık (5), Beslenme (4), Alt Değiştirme (1), Oyun İhtiyacını Karşılama (1), Uyku Düzeni (1)
		Yeterli Hissedilen alanlar	Bakımını Sağlama (10), Sevgi (10), Zaman Geçirme (4)

Koruyucu ve evlat edinen anneler sosyal kaynaklar kategorisinde sosyal desteklerini; eşlerinden, annelerinden, kız kardeşlerinden ve komşularından aldıklarını dile getirmişlerdir. Bu görüşlerine örnek olarak; Aygül "*İlknur var teyzesi (komşusu) zaten onunla birlikte gittik biz almaya sağ olsun bir şeye sıkışınca güvenebileceğim biri. O mesela her şeyini biliyor. Yani altını almayı onun neden hoşlandığını hoşlanmadığını. Neleri sevdiğini onu zaten biliyor*." ifadesinde bulunmuştur. Belma "*Baştan beri ben ilgileniyorum. Geldi üçüncü gün ben annemi yolladım. Ben biraz çok daha kendi kendine yetebilen ve ona da kendim yetmeyi isteyen biriyim açıkçası. Eşim geldiğinde sağ olsun akşamları beni stop ettiriyor, yani akşam yemeğini yedirmek olsun, akşam altını değiştirmek olsun, bir de Ufuk'u eşim uyumaya götürür mesela.*" şeklinde düşüncelerini açıklamıştır. Meliha "*Hep yalnızım eşim yardımcı oluyor evde olduğu zaman sadece*." sözleriyle, Özge ise "*İlk zamanlar emzirmeye çalışırken annem geldi sonrasında hiç ihtiyaç duymadım.*" olarak görüşünü dile getirmiştir. Çocuklarıyla birlikte yaptıkları sosyal etkinliklerde ise parka, arkadaş ve akraba ziyaretlerine, alış veriş merkezlerine ve konsere gittiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin; Aygül "*Hava güzel olduğunda biraz erken gidiyoruz okula biz (biyolojik çocuklarının okuluna giderken). Biraz orada güneşte durduruyorum yani d vitamini kullanmaya bu sene ihtiyacım bile kalmadı çok güzel yandı daha beyazdı devamlı güneş de durduk bu sene biraz daha erken gidiyoruz işte okula. Daha parktan anlamıyor, çok haz etmiyor. Oradaki çocuklarda bakıyorlar seviyorlar biraz daha erken gidiyorum yani oralarda oyalanıyoruz hava alıyor onun haricinde ne yapıyoruz kırk yılda bir gidersek avm' ye öyle bir dolaştırıyorum.*" açıklamasını yapmıştır. Belma "*Konsere götürdüm onda çok mutlu oldu zaten. Ufuk'un yaşıtı olan arkadaşlarım var onlarla buluşuyorum*" ifadesinde bulunmuştur. Aysel "*Parka gitmeyi seviyoruz birlikte. Kendi çocuklarım da parka gitmeyi çok severdi evimize de yakın güzel bir yer var hava güzel olduğunda özellikle oraya*

gideriz" ifadesinde bulunmuştur. Kendilik algısı kategorisinin alt kategorisi olan zorluklar/üstesinden gelme alt kategorisinde evlat edinme/koruyucu aile bakımı durumunun söylenmesi, inatlaşma, beslenme, alt değiştirme, oyun ihtiyacını karşılama ve uyku düzeni konularından bahsetmişlerdir. Örneğin; Zehra "*Hiçbir konuda zorlanmadım. Zorlanırım diyordum ama zorlanmadım. Onun sevgisi hiçbir zorluğu göstermiyor*" şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. Belma "*Açıkçası zorlanmadım. Çünkü şöyle; evlat edinmek yeni doğmuş bir bebekle aynı şey değil bir kere. Çünkü 2.5 sene zaten kendinizi buna hazırlıyorsunuz.*" açıklamasını yapmıştır. Sevda "*Bir alt alırken zorlanmışımdır o da iki kız büyüttüğüm için.*" ifadesinde bulunmuş ayrıca "*Şuan anneyi bilmiyor ama ilerde bir anneyi görecek bir beni görecek biz götüreceğiz oraya biz alt katta bekliyoruz o zaman nasıl bir sıkıntı yaşayacağız? 3 yaşına 4 yaşına geldiği zaman bilinçlenecek ki şuan bile bilinçli benim çocuğum. Bir onu görecek sonra bana gelecek. Evet, o zaman pedagoglar bize yardımcı olacak ama biz bilemeyiz bu çocuğa nasıl söylenecek hani koruyucu aile olmak önemli ama bu nasıl aşılıyor? Bu benim için çok önemli aldığımdan beri bunu merak ediyorum. Çocukların o zaman psikolojisi kötü olmuyor mu çocuklar bunu nasıl atlatıyor? En önemli şey bu. Çocuk annem beni bıraktı duygusunun altından nasıl kalkacak?*" şeklinde görüşlerini paylaşmaya devam etmiştir. Kevser "*En çok beslenme konusunda kızım çok gazlı bir çocuktu. Beslenme konusunda bu sürece hazır değilmişim*" olarak düşüncelerini dile getirmiştir. Yeterli hissedilen alanlar alt kategorisinde ise katılıcımlar çocuklarının bakımını sağlama, sevgi ve zaman geçirme konularına değinmişlerdir. Görüşlerine örnek olarak; Meliha "*Sevgi konusunda yeterliyim diye düşünüyorum. Her anımızda beraberiz.*" demiş, Aygül ise "*Mutlaka hatalarım vardı ama yemekleri konusunda onların temizlikleri bakımları yani onlar da yeterli olduğumu düşünüyorum*" ifadesinde bulunmuştur. Belma "*Sevmem konusunda gerçekten yeterlik hissediyorum. Ya da işte onla zaman geçirme, ona göz kulak olma. Onlarla ilgili kesinlikle yeterli hissediyorum.*" şeklinde bir açıklama yapmış, Kevser "*Yemek konusunda kendimi yeterli hissedemiyorum geri kalan şeylerde yeterliyiz*" olarak görüşlerini belirtmiştir.

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Yılmazlık Becerisine İlişkin Bulguları

Koruyucu ve evlat edinen annelerle, müdahale programının uygulanmasının ardından hem programla ilgili görüşleri hem de desteklendikleri konularda yeni fikirlerinin neler olduğuyla ilgili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde "Yılmazlık Son Görüşme" teması altında "Sosyal Kaynaklar" ve "Kendilik Algısı" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur.

Sosyal Kaynaklar kategorisi altında; sosyal destek, sosyal destek alınan konular ve aile yaşantısına katkıları olmak üzere üç alt kategori yer almaktadır. Kendilik algısı kategorisi altında ise; Müdahale sonrası anne ve yeterli hissedilen alanlar olmak üzere iki alt kategori bulunmaktadır. Ayrıca koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahale sonrasında sosyal kaynakları ve kendilik algılarıyla ilgili düşünceleri Tablo 31'de yer alan kategori ve alt kategorilerin altında kodlar olarak sunulmuştur.

Tablo 31

Yılmazlık Son Görüşme Tema, Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Son Görüşme
Yılmazlık Son Görüşme	Sosyal Kaynaklar	Sosyal Destek	Eş (9), Korucu annelerin biyolojik çocukları (3), Kız Kardeş (2) Kimse (1)
		Sosyal Destek Alınan Konular	Video Çekimi (7), Masaj (7), Eğitim Videolarını İzleme (5), Oyun Materyallerini Kullanma (3)
		Aile Yaşantısına Katkıları	Çocukla Kaliteli Zaman Geçirme (5), Başka Çocukların Yararlanması (2), Saygı Duyulma (2), Anne-Baba-Çocuk Üçlüsü Şeklinde Oynama (2), Aile Yaşantımızda Bir Değişiklik Olmadı (1)
	Kendilik Algısı	Müdahale Sonrası Anne	Her Yönüyle Olumlu (10), Bilinmeyen Şeylerin Öğrenilmesi (4), Daha Sakin Olma (4), Endişelerin Geçmesi (3), İyi Bir Değişim (2), Bilinçli Bir Anne Olma Hissi (1)
		Yeterli Hissedilen alanlar	Sevgi (10), Daha Uzun Zaman Geçirme (4), Daha Sakin Zaman Geçirme (4)

Katılımcılardan beş koruyucu anne ve dört evlat edinen anne sosyal kaynaklar kategorisinin sosyal destek alt kategorisinde kendilerine eşlerinin destek sağladığını söylemiştir. Biyolojik çocuğu da olan üç koruyucu anne çocuklarının destek olduğunu belirtmiş, iki katılımcı eşleri dışında bir de kız kardeşinden destek aldığını bir evlat edinen anne ise kimsenin destek olmadığını ifade etmiştir. Bu görüşlerine örnek olarak; Zehra "*Pandemi yüzünden kimseyle görüşemedik, eşim vardı yanımda*" açıklamasını yapmıştır. Aysel "*Evde kalabalıktık biz benim üç çocuğumun daha olması her anlamda beni rahatlatıyor. Eşim de dahil oluyor eve gelince ama onun çalışması gerekti bu süreçte, ama günümüzün çoğunda kardeşler beraber boğuşurlar, koştururlar bazen kavga ederler yine de hep destekler bana*" şeklinde görüşünü dile getirmiştir. Esma "*Kız kardeşimle yakın oturuyoruz bir birimize gidip gelebiliyoruz yardımcı olduk birbirimize*" sözleriyle aldığı desteği belirtmiştir. Meliha ise "*Kimse olmadı eşim hep çalışıyordu bir gün katılacaktı o gün de çocuğum izin vermedi katılamadık*" ifadesinde bulunmuştur. Sosyal destek aldıkları konularda ise video çekimlerinde, eğitim videolarını

izlemede, oyun materyallerini kullanmada ve masaj eğitimi sırasında destek gördüklerini dile getirmişlerdir. Örnek olarak; Hatice "*Eşim dahil oldu videoları beraber çektik kız kardeşim videoları gönderdi onun dışında başka kimse dahil olmadı*" demiş, Kevser ise "*Ben eşime de hep anlattım masaj davranışlarını, yanlış davranışları olduğunda onun psikolojisinin algısının nasıl olacağını. Ona göre davranıyor. Masaj da özellikle yardım etmeye çalıştı.*" açıklamasında bulunmuştur. Özge "*Masaj da mesela onun dışında akşam dinlediklerimi beraber dinleyip konuştuk eşimle, yan komşum da hep onunla paylaştım*" şeklinde görüşünü dile getirmiştir. Belma "*Masajlarda eşimin bire bir katkısı oldu. Birkaç videonun çekiminde benim çıldırdığım anlarda ya da Ufuk kucağımdaysa onlarda katkısı oldu. Yaptığımız oyun materyalini o da kullandı. Hatta yaptığımız oyuncakla Ufuk eve gelen kuzeniyle de oynadı. Eve gelen başka kişilerle de oynadı. Ben bazen kendi hesabımdan eğitimin videolarını eşime de izlettim bak böyle yapmalıyız böyle yaklaşmalıyız diye. O açıdan da katkısı oldu. O katılımcı ve öğrenmeye açık. Diğer ailelerin hikâyelerini onunla paylaştım hepimizin aynı amaç için farklı yollardan nasıl gittiğimizi anlattım. Hepimizin hikâyelerinin ne kadar benzer ama ne kadar farklı olduğunu anlattım. Eşim çok katılımcıydı diyebilirim açıkçası. Ben söylemedim bu eğitimde var diye ben söylemeden bu eğitim nasıl içeriğini anlatsana dedi. En fazla katılım sağlayan eşimdi çünkü pandemi olduğu için annemize babamıza da gidemiyorduk.*" ifadesinde bulunmuştur. Aile yaşantılarına etkisini konusunda anneler çocukla kaliteli zaman geçirme, başka çocukların yararlanması, saygı duyulma, anne-baba-çocuk üçlüsü şeklinde oynama ve aile yaşantımızda bir değişiklik olmadı şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Bu görüşlerine örnek olarak; Esma "*Benim çevremdeki çocuklar ben eğitim aldıkça saygı duyuyorlar evet Esma Annem bir şey biliyor dinleyelim diyorlar bu da beni mutlu ediyor. Kızımla iletişimimize bakıyorlar. Çok şanslı o diyorlar çevremdeki arkadaşlarıma anlatıyorum onlar da faydalanıyorlar. Annem benim anneliğime bakıyor annemden de artı puanlar almak çok mutlu ediyor çünkü 7 çocuk bakmış hep takdir edilir onun da beni takdir etmesi çok mutlu ediyor. Aile içindeki bütün çocukları etkiliyor.*" şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Hatice "*Aile yaşantımızda bir değişiklik olmadı*" demiş, Kevser ise "*Hareketlerimizde oldu. Eşimin yanlış tavırlarında. Mesela çocuğun yanında sesli konuşmamayı, kavga etmemeyi, yanında yanlış konuşmamayı, çocukla nasıl ilgilenmemiz gerektiğini öğrendi. Sağ olsun çabalıyor da. Kızım dün banyo krizi geçirdi illa babasıyla olacak birbirleriyle bağları da güçlendi*" açıklamasıyla düşüncelerini dile getirmiştir. Özge "*O anlamda zaten dingin ve düzgün bir aileyiz. Ama eğitimden sonra fikir alışverişi yapmaya başladık. Aile içerisinde yapmamız gerekenlere yön verdi. Aile büyükleriyle ilgili örneğin babaannesi bir şeye dokunmasın diye parmak sallamıştı ben de yanlış olduğunu söyledim, Ben eğitim almasam sen nerden biliyorsun diyecekti ama eğitim aldığım için söylediklerime saygı*

duyup dinlediler" ifadesinde bulunmuştur. Belma "*Bizim eşimle şöyle bir iş bölümümüz var. Şuan ben çalışmadığım için sabahtan akşama kadar Ufuk'la ben ilgileniyorum akşam eşim gelince de o daha çok vakit geçiriyor. Tabi ben de aynı ortamdayım ama mesela altı değişecekse o an bana söylemez ya da yemek yiyecekse ya da meyve verilecekse bana söylemez. Direk ikisi iletişime geçer ve beraber yaparlar. Bu eğitimlerden sonra üçümüz bunları paylaşmaya başladık üçümüz oyun oynadık sadece birimizle Ufuk değil üçümüz aynı anda yaptık özellikle masaj eğitiminde çok eğlendik*." olarak görüşlerini belirtmiştir.

Kendilik algısı kategorisinin müdahale sonrası anne alt kategorisinde katılımcılar müdahale sonrasında uygulamanın kendileri için her yönüyle olumlu olduğunu, daha sakin olduklarını, endişelerinin geçtiğini, iyi bir değişim olduğunu, bilinçli bir anne olma hissine sahip olduklarını ve bilinmeyen şeyleri öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu görüşlerine örnek olarak; Aysel "*Benim açımdan olumlu yönü bilinçli anne olmayı eğitim sayesinde öğrendim. Canı gönülden eğitim sayesinde nasıl yetiştireceğimi öğrendim ve eşime çevreme anlatıyorum mutlu ediyor. Eğitim almaya devam etmek istiyorum. İnsanı bilerek yetiştirmek istiyorum. Büyüdüğünde bilinçli bir insan olacak. Olumsuz yok hatta yalnız günlerimizde sizinle olmak başka bir ben oldum eğitim sayesinde.*" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Kevser "*Bilmediğim şeyleri öğrendim. Olumsuz yönünü düşünemiyorum. Eksik yerlerimizi tamamladı. İnsan her şeyi yaşayarak öğrenir ya şimdi her şey de aklıma geliyor burada şunu yapacaktım diye*" ifadesinde bulunmuştur. Zehra "*Dediğim gibi hırçınlaştığında, sinir krizleri geçirdiğinde, sakince karşıma alıp gözlerine bakıp konuşuyorum. Ona anlatıyorum özellikle pandemi de dışarı çıkmayı çok istiyordu sakin sakin açıklamaya başladım*" olarak görüşlerini dile getirmiştir. Yeterli hissedilen alanlar alt kategorisinde ise kendilerini programdan sonra sevgi, çocuklarıyla daha uzun ve daha sakin zaman geçirme konularında yeterli hissettiklerini söylemişlerdir. Bu düşüncelerine örnek olarak; Belma "*Ben daha endişeli bakıyordum bazı şeylere, davranışlarını gözlemlerken daha tedirgindim ama şuan şey diyorum. Yoo bunlar yaşanabilir şeyler ve bunlar benim baş edebileceğim şeyler diye düşünmemi sağladı. Çünkü hep yanında olacağım onun yolculuğunda.*" ifadesinde bulunmuştur. Meliha "*Elimden en iyi sevmek geliyor. O konuda yeterli olduğuma eminim*" şeklinde düşüncesini belirtmiştir.

Araştırmacı Günlüğü'nün Yılmazlık Becerisine İlişkin Bulguları

Bu bölümün araştırmacı günlüğü bulguları, Çocuklarda Ruh ve Beden Sağlığı, Sosyal Çevre ve Annelere Destek modüllerindeki gözlemlerden elde edilmiştir. Çocuk Ruh ve Beden Sağlığı modülünde davetli konuşmacı Prof. Dr. Figen Şahin Dağlı'nın oturumunda katılımcılar evlat

edinme/koruyucu aile durumunun nasıl paylaşılacağıyla ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmışlardır. Bunlara örnek olarak; Belma: "*Ben albüm yapıyorum sağ olsun biz yuvadan çıkarken diyetisyenimiz fotoğrafımızı çekmişti. Bir yaşı için yaptım şimdi iki yaşı için yapıyorum. 5-6 yaşında anlatılması gerektiğini biliyorum ama bazı çocuklar 3.5 yaşından itibaren de sorabiliyor. Ben doğal olduğunu ve saklanmaması gerektiğini düşünüyorum. Mutlaka söyleyeceğim ve süreci de kişisel olarak büyütmemek gerektiğini düşünüyorum. Bir çocuğa kardeşi olacağı nasıl söyleniyorsa bu da öyle söylenebilir. Aslında biz travma yaşıyoruz. Onlar travma yaşayacak diye biz o sırada yaşıyoruz. Hala bizi sevecek mi hala bize anne baba diyecek mi diye ama ben büyütülmeden doğal bir süreç olarak söylenmesi gerektiğini düşünüyorum*." açıklamasıyla düşüncelerini dile getirmiştir. Sevda: "*Ben koruyucu anneyim bizde biyolojik aileyle görüşme durumu oluyor. Benim endişem orda ayda bir anneyi görüyor şimdi çok farkında değil ama farkına vardığı süreçlerde bu durumla nasıl baş edeceğiz bu konuda yardım istiyoruz biz. Her gördüğünde terkedilme hissini yaşayacak dengeyi nasıl sağlayacak*." İfadesinde bulunmuştur. Özge ise "*Biz koruyucu aileyiz ama bizim durumumuz biraz daha farklı.. evlat edinilsin diye not düşülmüş bir çocuk arayanı soranı yok şimdi zamanı gelince bize soracak mı onda nasıl karşılık vereceğiz? Neredeler dediğinde çünkü biz de bilmiyoruz nerde ve nasıl olduklarını*." şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Sosyal çevre modülünde davetli olarak gelen koruyucu anne ve evlat edinen anne ile gerçekleşen oturumlarda katılımcılar duygu ve düşüncelerini paylaşmışlardır. Bunlara örnek olarak;

Zehra: "*Evlat edinen anneye çocukların biyolojik aileleriyle ilgili durumlarının ne olduğunu soruyor. Biyolojik aileleriyle görüşme durumları var mıydı varsa bu durumu nasıl yönettiniz*?"

Kevser: "*Nasıl söylediğinizi merak ettim ya da çocukları biliyorlar mıydı evlat edinildiklerini*?"

Belma: "*Çocuklarınız kaç yaşında ve nasıl sormaya başladılar? Hamile birini mi gördüler nasıl oldu? Kaç yaşlarında sormaya başlıyorlar?*"

Aysel "*Soru değil bir şey eklemek istiyorum gerçekten ona (çocuklarının biyolojik annelerine) gerekirse bir oda bile açarız çünkü o da bir anne. Merhamet her insana gerek*ir."

Belma: "*Çocuklarınızı bu durumu arkadaşlarıyla nasıl paylaştılar? Rahatlıkla söyleyebildiler mi? Bir de büyük çocuğunuzu evlendirmişsiniz. Peki, karşı tarafın ailesinden nasıl bir tepki gördünüz? Bunları öğrenmek bizimde gelecekte neler yaşayacağımızı ön görme açısından iyi olur*."

Aysel: "*Benim çocuğumla ilgili çevreden gelen o senin değil mi a onu sen doğurmadın mı gibi sorular beni çok rahatsız ediyor. Koruyucu aile olduğumu söylemek istemiyorum. Ama bir yerde biz devletin reklam yüzüyüz. İnsanlara koruyucu aileliği anlatmak benim görevim olduğu için anlatıyorum ama anlattığıma pişman oluyorum. Birçok çocuğun anne babaya ihtiyacı olduğunu bilsinler diye anlatıyorum ama bu bana bir zulüm insanların bana verdiği tepkiler. Neden benim değil ben ona gecemi gündüzümü verdim. Daha çok emek harcadım eksik kalan aylarını tamamlamak için iki kat annelik yaptım. İnsanların cahilce bakışları yüzünden ben doğurdum diyesim geliyor*."

Belma: "*Maalesef çok hasta bakışlı insanlar var. Hiç mi korkmuyorsun dediler bana. Ya ailesinde genetik bir hastalık varsa ya hırsızsa. Kendi çocuğunun bunu yapmayacağını garanti edemezsin ki başka insanları yargılayayım. İnsanların bu korkuları yüzünden bir sürü çocuk aile yanında büyüyeceğine kurumda büyüyor*."

Önce ben! Ben de Değerliyim modülünde Koruyucu ve evlat edinen annelere "Her bireyin zaman zaman, kendini iyi hissetmediği, fiziksel olarak hasta olduğu veya duygusal olarak kendini kötü hissettiği dönemler olmuştur. Bu dönemlerde kendinizde ne gibi değişiklikler gözlemliyorsunuz? Bu durum sizi nasıl etkiliyor?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların yanıtlarına örnek olarak;

"Korkularım var. Ki yaşadım da annesi çıktı ortaya alacağım dedi evet ben de istiyorum tabi ki annesiyle büyüsün çok isterim çok çok isterim ama bana güven vermedi. Veremiyor. Biz o kapıyı da bıraktık ona hatta ben bir ara iyilikle kötülük arasında gittim geldim yani biran çok kıskandım eşim beni telkin etti sen ne yapıyorsun dedi o onun annesi sonuçta"

Ayrıca katılımcılardan Belma ve Zehra oturumların ardından duygu ve düşüncelerini videoların paylaşıldığı sosyal paylaşım platformuna yorum olarak yazmışlardır. Yorumlarına örnek olarak; Belma *"Engellenmişlikle baş etmek de bir beceri, bu eğitimin benim için bir özeti",* "*Evlât edinmek/koruyucu aile olmak sadece bir çocuğa dokunmak değildir. Onların hayatına eşlik ederek aslında kendi duygusal gelişimimize büyük katkı sağlıyoruz. Neşeli bir çocuk, beynimizdeki reseptörleri olumlu etkileyip mucizeler yaratabiliyor*." ve *"Terk edilmiş çocuk yoktur. Biyolojik ebeveynin şartlar dolayısıyla devlete emanet ettiği çocuk vardır. Çocuğumuza onun bizi seçtiğini doğru bir dille anlatırsak karnımızda ya da kalbimizde büyümesinin bir farkı olmadığını anlayacaktır."* açıklamasıyla düşüncelerini dile getirmiştir.

Zehra ise *"Psikolog eşliğinde zamanı geldiğinde çocuğun anlayacağı bir şekilde biyolojik durumunu anlatmak gerektiğini düşünüyorum."* ifadesinde bulunmuştur.

İnsanlar hayatlarının çeşitli dönemlerinde zorlu durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu koşullar sağlık sıkıntıları, bir yakının kaybedilmesi, boşanma, doğal afetler ve terör olayları gibi zorlu hayat tecrübelerini kapsayabilmektedir. Önemli olan kişilerin bu durumlarla baş etme şekillerinde gösterdikleri tepkilerdir. Çoğu insan olumsuz koşullarda başta zorluk yaşasa bile zaman içinde uyum sağlayabilmektedir. Yılmazlık bu uyumun sağlanmasında en temel beceridir (Garmezy, 1991; Luthar, 1991; Masten, 2001; Werner 1995). Koruyucu ve evlat edinen kişilerle yapılan çalışmalarda bu kişilerin içinde bulundukları bu durum nedeniyle stres yaratan durumlara maruz kaldıkları belirtilmektedir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında katılımcılara yılmazlık konusunda destek sunmak amaçlanmıştır. Çünkü bu konuda yapılan araştırmalar özellikle bu ailelerin her anlamda desteğe ihtiyaç duyduklarını ve sağlanan desteklerin ailelerin dayanıklılıklarını arttığını ortaya koymuştur (Fuentes-Peláez, Balsells, Fernández, Vaquero & Amorós, 2016; Lietz & Strength, 2011). Bu çalışmada da katılımcıların Kendilik algısı ve sosyal kaynaklar alt boyutlarıyla psikolojik dayanıklılık ölçeğinin genelinde müdahale sonrasında öncesine göre puanlarının anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir.

Kendilik algısı boyutu beklenmedik bir olaya çözüm bulma, kişisel problemleri çözme, yetenekleri olduğuna inanma, kararlarına güvenme, zor zamanlarda başarıya gidecek bir yol bulma ve kontrol edemediği olaylarla başa çıkma konularını içermektedir. Katılımcıların bu konularda hem istatistiksel olarak hem de görüşme ve gözlemler sonucunda olumlu anlamda ilerlediğini görmek bu çalışmanın değerli sonuçlarından biridir. Kendilik algısı boyutunda yer alan becerilerin güçlenebilmesi zorlu durumlarla karşı karşıya kalındığında gösterilen uyum yetenekleriyle gerçekleşmektedir. Bu konuda müdahale programının etkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan yaşanan covid 19 pandemi sürecinin ailelerin yaşamlarına zorluklar eklediği aşikardır. Ancak katılımcıların müdahale desteğiyle var olan sıkıntılarla baş edebilme becerilerinin güçlendiği düşünülmektedir. Gayatri & Irawaty'nin (2021) Covid 19 pandemi sürecinde aile yılmazlığıyla ilgili yaptıkları araştırmalarında pandeminin kaygı, stres ve depresyon gibi birçok soruna neden olduğunu ancak aile refahı için sağlanan desteklerin, iyi ve sağlıklı iletişimlerin güven, uyum ve mutluluk duygusunu olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca katılımcılardan Belma'nın *"Engellenmişlikle baş etmek de bir beceri, bu eğitimin benim için bir özeti"* açıklaması düşüncemizi destekler niteliktedir. Ayrıca Covid-19 pandemi süreci dışında koruyucu ve evlat edinen ailelere yönelik uygulanan erken müdahale programlarının, bu ailelerin stres, kaygı gibi durumlarını önemli derecede azalttığı ortaya konulmaktadır. Örneğin; Opiola (2016) evlat edinen ebeveynlerle gerçekleştirdiği çalışmasında ebeveyn stresinde iyileşmeler olduğunu göstermiştir. Maaskant, vd. (2016) araştırmalarında

müdahale programlarının ebeveyn stresinin anında azalmasını sağladığını belirtmişlerdir. Taussig ve Culhane'nin (2010) müdahalelerinde de travma, anksiyete ve depresyonla ilişkili semptomlar olmak üzere, ruh sağlığı semptomlarını azaltmada önemli bir etki gösterdiği belirlenmiştir.

Diğer taraftan ilginç ancak beklenen bir sonuç olarak sosyal kaynaklar alt boyutundaki anlamlı farkın, puanlardaki düşüş yönünde olmasıdır. Sosyal kaynaklar alt boyutu kişisel konuları tartışma, yakınların cesaretlendirmesi, arkadaşlık ilişkileri, aileden birinin kendisinden destek istemesi, kendisinin birinden destek alması ve yakınlardan onay alma konularını kapsamaktadır. Bu durum covid 19 pandemi süreci düşünüldüğünde arkadaşlık ilişkileri ve destek alma konularında düşüşün olmasının doğal olduğunu göstermektedir ki katılımcılar görüşlerinde de Zehra'nın "*Pandemi yüzünden kimseyle görüşemedik, eşim vardı yanımda*" ifadesinde belirttiği gibi sosyal olarak eşleri dışında kimseyle görüşememişlerdir. Sosyal kaynaklarda en büyük etken covid-19 pandemi süreci olarak görülmektedir. Bu durumun kanıtı olarak izleme testinde puanların yeniden artması da gösterilebilir. Covid-19 pandemi sürecinin başlangıcında katılımcılar sosyal destek aldıkları kişilere anne ve komşu gibi hane dışından bireyleri dahil ederken uygulama sonrasında sadece eşlerinden destek alabildiklerini belirtmişlerdir. Sosyal etkinlikler bölümünde ise tam kapanmanın yaşandığı süreçlere denk gelindiği için çalışma öncesinde belirtilen, park, arkadaş ve akraba ziyaretleri, avm ve konser gibi seçenekler söz konusu bile olamamıştır. Sosyal mesafe halk sağlığı açısından pandemi sürecinde uygulanması zorunlu bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ruh sağlığı üzerindeki etkileri zaman içerisinde görülmeye başlanmıştır. Yapılan araştırmalar bu süreçte azalan sosyal kaynakları ortaya koymakta, özellikle mental sağlığı olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Marroquín, Vine & Morgan, 2020). Diğer taraftan bebeklik döneminde çocuğu olan koruyucu ve evlat edinen annelerin alacakları sosyal destek alan yazında yer alan araştırmaların belirttiği gibi ebeveynlik becerilerini güçlendirme anlamında çok önemli görülmektedir (Belsky & Juffee, 2006; Bornstein, 2015, Slade, 2007). Müdahale'nin Değerlendirilmesine Yönelik Görüşler bölümünde daha detaylı tartışılacak bir konu da bu çalışmanın pandemi sürecinde annelere önemli bir sosyal kaynak olduğudur.

Özellikle görüşmelerde belirtilen başka bir konu daha var ki o da Esma'nın "*Benim çevremdeki çocuklar ben eğitim aldıkça saygı duyuyorlar evet Esma Annem bir şey biliyor dinleyelim diyorlar bu da beni mutlu ediyor. Kızımla iletişimimize bakıyorlar. Çok şanslı o diyorlar çevremdeki arkadaşlarıma anlatıyorum onlar da faydalanıyorlar. Annem benim anneliğime bakıyor annemden de artı puanlar almak çok mutlu ediyor çünkü 7 çocuk bakmış hep takdir*

edilir onun da beni takdir etmesi çok mutlu ediyor. Aile içindeki bütün çocukları etkiliyor." açıklamasında yer almaktadır. Buradaki ifade sosyal kaynaklar boyutunun aileden birinin ondan destek alması ve yakınların cesaretlendirmesi konularını kapsamaktadır. Esma'nın bu açıklaması aslında sosyal kaynaklar boyutunda puan artışının olması gerektiğini düşündürmektedir. Niteliksel olarak bakıldığında değişime ilişkin ifadeler bulunmakla birlikte ölçekte sosyal desteğin farklı boyutlarının yer alması ve pandemi sürecinde bunların sınırlı olması istatistiksel sonucun azalma yönünde anlamlı çıkmasını doğurmaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin baş etmeye çalıştıkları ve sıklıkla vurguladıkları en kritik nokta ise evlat edinme/koruyucu aile bakımı durumunun nasıl söyleneceği olmuştur. Bu konuyla ilgili müdahale programında araştırmacı dışında uzman desteği sunulmuş ayrıca süreçleri paylaşmak üzere katılımcılardan daha deneyimli koruyucu ve evlat edinen anneler konuk olarak programa dahil olmuşlardır. Bu noktada katılımcıların ısrarla sordukları sorular bu durumu nasıl söyledikleri, çocukların ne zaman ve nasıl sormaya başladıkları, çocuklar okula başladıktan sonra arkadaşlarıyla ilişkilerinin nasıl olduğu ve evlendikleri zaman karşı tarafın ailesiyle nasıl bir ilişkilerinin olduğu şeklinde sıralanmıştır. Bu konu çok hassas olmakla birlikte alan yazında özellikle koruyucu ve evlat edinen ailelerde açık iletişim konusuna dikkat çekilmektedir (Barbosa-Ducharne & Soares'in, 2016; Brodzinsky, 2006; Grotevant, Rueter, Von Korff & Gonzalez, 2011; Jones & Hackett, 2007). Koruyucu ya da evlat edinmede iletişim, basit bilgi alışverişinden daha fazlası olan bir aile etkileşim sürecini kapsamaktadır. Barbosa-Ducharne ve Soares'in, (2016) araştırması evlat edinmede açık iletişimin ebeveynlerin evlat edinmeye karar vermesiyle başladığını, ebeveyn-çocuk etkileşiminde geliştiğini ve profesyonel müdahale altında değişime açık olduğunu göstermiştir. Bu noktada özellikle koruyucu ve evlat edinen ailelere yönelik müdahale programlarında açık iletişimle ilgili destek sağlanmasının ne kadar gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Evlat edinme konusunda önemli çalışmaları bulunan Brodzinsky (2006) gerçek aile üyeleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olan ve onlarla iletişim halinde olan ailelerde yaşayan ve aile içinde evlat edinme konusunda daha açık ve duyarlı iletişim yaşayan çocukların, daha fazla özsaygı ve daha az davranış sorunu sergilediklerini belirtmektedir. Cooley, Thompson ve Wojciak'in (2017) çalışmasında koruyucu ebeveynler, zorlu deneyimlerini örnekleyen ve vurgulayan birçok paylaşımda bulunmuşlardır. Bu zorlu durumların temelinde ailelerin açık iletişim için en çok gereksinim duyduğu konu çocukları hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç duydukları olmuştur.

Dikkat çeken başka bir bulgu annelerin kendilerini en çok sevgi konusunda yeterli gördükleridir. Avcı, Somer-Ölmez, Kunt ve Pekince (2021) tarafından koruyucu ve evlat

edinen ailelerle gerçekleştirilen çalışmada da aynı durum ortaya çıkmış aileler ebeveynlik konusunda kendilerini en çok "sevgi" açısından yeterli gördüklerini vurgulamışlardır. Koruyucu, evlat edinen ve biyolojik annelerle yapılan başka bir çalışmada da Avcı'nın (2019); anneler çocuklarıyla ilişkilerinde sevgiyi vurgulamışlar, çocuklarıyla aralarındaki bağın doğumla başlamasına gerek olmadığını, içgüdüsel bir duygu olduğunu söylemişlerdir. Cooley, Thompson ve Wojciak'in (2017) çalışmasında da en dikkat çekici sonuç koruyucu ailelerin karmaşıklıkların üstesinden gelirken sevgi göstererek sebat etmeleri ve dayanıklılık göstermeleri olarak vurgulanmıştır.

Daha öncede bahsedildiği gibi koruyucu ve evlat edinen ailelerin nispeten daha düşük olan yılmazlık puanları zorlu pandemi koşullarına rağmen müdahaleyle biyolojik ailelerle paralel duruma gelmiştir. Bu da aslında biraz daha farklı koşullarda pandemi gibi olağan üstü koşulların olmadığı durumlarda çok daha fazla ilerleme olabileceğini düşündürmektedir.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular

Ebeveyn-bebek oyun davranışlarına ilişkin bulgular nicel ve nitel olmak üzere iki boyutta toplanmıştır. Nicel boyutta yer alan bulgular Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu kullanılarak, nitel boyuttakiler ise Eğitim İhtiyaçlarını Belirme Formu, Müdahale Programını Değerlendirme Formu ve araştırmacı günlüğünde yer alan notlarla elde edilmiştir.

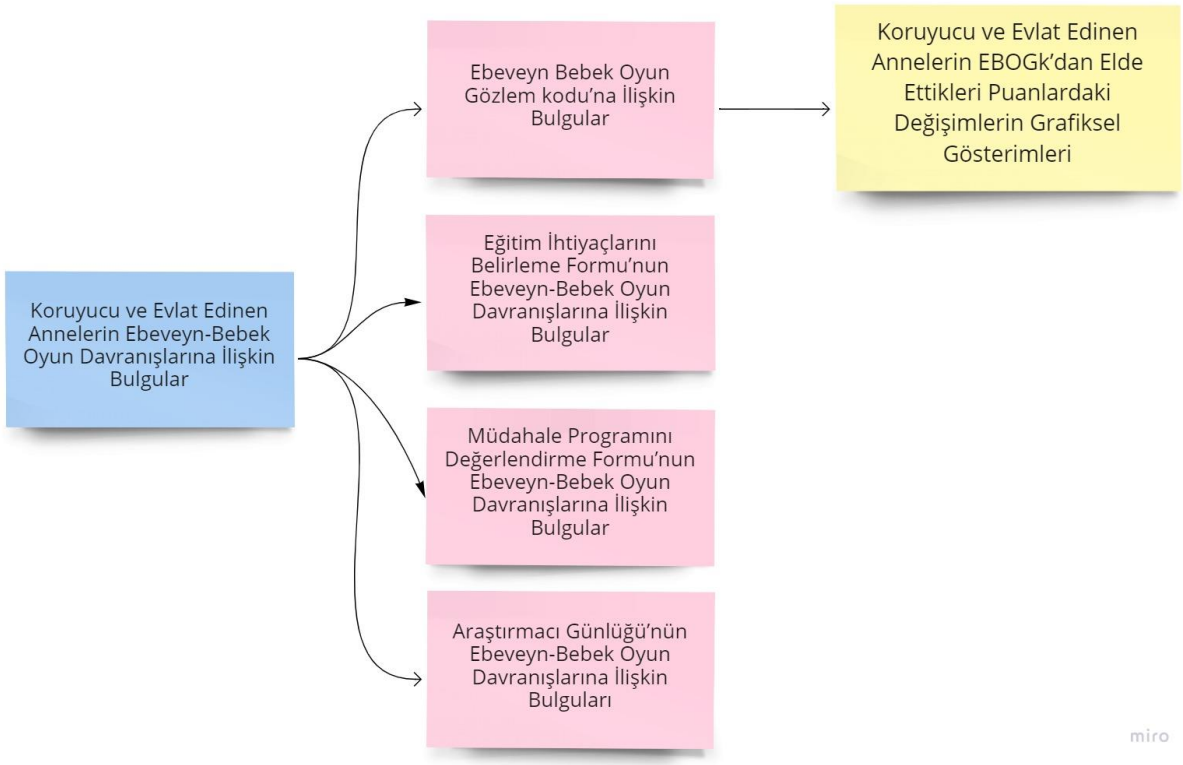

Şekil 47. Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular

Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu'na İlişkin Bulgular

Tablo 32'de koruyucu anne müdahale grubu ve evlat edinen anne müdahale grubuna ön test aşamasında uygulanan EBOGk'nun gruplar arası ön test puan farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 32

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Uygulama	Aile	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dokunma	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	1,20	1,30	4,70	23,50	8,5	,393
		Koruyucu Aile	5	2,00	1,58	6,30	31,50		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	0,60	0,55	5,70	28,50	11,5	,817
		Koruyucu Aile	5	1,20	2,17	5,30	26,50		
Hareket	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	4,40	1,95	4,20	21,00	6,0	,168
		Koruyucu Aile	5	7,40	4,72	6,80	34,00		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	6,40	3,91	6,10	30,50	9,5	,528
		Koruyucu Aile	5	4,80	3,27	4,90	24,50		
Oyun	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	7,20	2,49	6,60	33,00	7,0	,230
		Koruyucu Aile	5	5,60	1,34	4,40	22,00		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	6,40	2,79	5,20	26,00	11,0	,748
		Koruyucu Aile	5	7,20	1,48	5,80	29,00		
Konuşma	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	17,00	3,00	5,50	27,50	12,5	1,00
		Koruyucu Aile	5	17,20	2,28	5,50	27,50		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	17,00	3,81	4,50	22,50	7,5	,289
		Koruyucu Aile	5	19,60	3,13	6,50	32,50		
Farkındalık	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	0,80	1,30	5,20	26,00	11,0	,735
		Koruyucu Aile	5	0,80	0,84	5,80	29,00		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	1,20	1,64	4,20	21,00	6,0	,163
		Koruyucu Aile	5	2,00	0,71	6,80	34,00		
Karşılık Verme	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	1,80	3,49	5,10	25,50	10,5	,655
		Koruyucu Aile	5	2,20	2,95	5,90	29,50		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	2,40	2,70	5,30	26,50	11,5	,829
		Koruyucu Aile	5	5,40	8,26	5,70	28,50		

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre; dokunma oyuncaksız (U=8,5, p>,05), dokunma oyuncaklı (U=11,5, p>,05), hareket oyuncaksız (U=6,0, p>,05), hareket oyuncaklı (U=9,5, p>,05), oyun oyuncaksız (U=7,0, p>,05), oyun oyuncaklı (U=11,0, p>,05), konuşma oyuncaksız (U=12,5, p>,05), konuşma oyuncaklı (U=7,5, p>,05), farkındalık oyuncaksız (U=11,0, p>,05), farkındalık oyuncaklı (U=6,0, p>,05), karşılık verme oyuncaksız (U=10,5, p>,05), karşılık verme oyuncaklı (U=11,5, p>,05) gruplar arası ön test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahale sonrasında ebeveyn bebek oyun davranışlarıyla ilgili durumlarının istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyabilmek için ebogK'dan elde edilen ön test ve son test puanları, Wilxocon İşaretli Sıralar testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 33'te yer almaktadır.

Tablo 33

Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Öntest Puanları İle Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Uygulama	Test	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
Dokunma	Oyuncaksız	Öntest	10	1,60	1,43	,00	,00	-2,32	,026*	-0,52
		Sontest	10	3,40	2,32	3,50	21,00			
	Oyuncaklı	Öntest	10	0,90	1,52	,00	,00	-2,40	,016*	-0,54
		Sontest	10	2,70	1,77	4,00	28,00			
Hareket	Oyuncaksız	Öntest	10	5,90	3,75	6,33	19,00	-0,42	,675	-0,09
		Sontest	10	6,00	4,00	4,33	26,00			
	Oyuncaklı	Öntest	10	5,60	3,50	4,00	12,00	-1,25	,210	-0,28
		Sontest	10	6,90	2,13	5,50	33,00			
Oyun	Oyuncaksız	Öntest	10	6,40	2,07	3,00	3,00	-1,88	,061	-0,42
		Sontest	10	7,80	3,01	4,17	25,00			
	Oyuncaklı	Öntest	10	6,80	2,15	3,50	10,50	-1,44	,151	-0,32
		Sontest	10	7,90	2,42	5,75	34,50			
Konuşma	Oyuncaksız	Öntest	10	17,10	2,51	3,50	3,50	-2,46	,014*	-0,55
		Sontest	10	20,20	2,90	5,72	51,50			
	Oyuncaklı	Öntest	10	18,30	3,56	3,67	11,00	-0,51	,611	-0,11
		Sontest	10	19,00	3,62	4,25	17,00			
Farkındalık	Oyuncaksız	Öntest	10	0,80	1,03	5,50	5,50	-1,47	,140	-0,33
		Sontest	10	1,50	1,65	3,75	22,50			
	Oyuncaklı	Öntest	10	1,60	1,26	,00	,00	-2,22	,026*	-0,49
		Sontest	10	2,80	1,75	3,50	21,00			
Karşılık Verme	Oyuncaksız	Öntest	10	2,00	3,06	4,17	12,50	-0,43	,671	-0,09
		Sontest	10	1,80	2,86	2,83	8,50			
	Oyuncaklı	Öntest	10	3,90	6,01	3,00	9,00	-0,32	,750	-0,07
		Sontest	10	4,30	5,85	4,00	12,00			

*p<,05

Tablo 33'te incelendiğinde, tüm müdahale grubunun ön test ve son test fark puanlarında hareket oyuncaksız (z=-0,42; p>,05), hareket oyuncaklı (z=-1,25, p>,05), oyun oyuncaksız (z=-1,88, p>,05), oyun oyuncaklı (z=-1,44, p>,05), konuşma oyuncaklı (z=-0,51, p>,05), farkındalık oyuncaksız (z=-1,47, p>,05), karşılık verme oyuncaksız (z=-0,43, p>,05), karşılık verme oyuncaklı (z=-0,32, p>,05) boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Dokunma oyuncaksız (z=-2,32, p<,05), dokunma oyuncaklı (z=-2,40, p<,05), konuşma oyuncaksız (z=-2,46, p<,05) ve farkındalık oyuncaklı (z=-2,22, p<,05) boyutlarında ise katılımcıların ön test ve son test fark puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Bu boyutların sıra ortalaması ve sıra toplamları incelendiğinde farklılığın son test lehine olduğu anlaşılmaktadır. Durumun son test lehine olması annelerin özellikle dokunma, konuşma ve farkındalık konularında müdahale programından olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir.

Ayrıca dokunma boyutunun oyuncaklı (r=.52) ve oyuncaksız (r=.54) bölümlerinin, konuşma boyutunun ise oyuncaksız (r=55) bölümünün ön test ve son test arasında elde edilen farklılığa ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde, farklılığın pratikteki etkisinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Hareket boyutunun oyuncaklı bölümü (r=0,28), Oyun boyutunun oyuncaklı (r=0,32) ve oyuncaksız (r=042) bölümleri, Farkındalık boyutunun oyuncaklı (0,49) ve oyuncaksız (0,33) bölümlerinin ise etki büyüklüklerinin orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Son test uygulama aşamasında evlat edinen, koruyucu ve biyolojik anne olmak üzere üç grup yer almaktadır. Tablo 34'te üç grubun son test puanları arasında farklılaşma olup olmadığını ortaya çıkarabilmek için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 34

Koruyucu, Evlat Edinen ve Biyolojik Ailelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışları Alt Faktörlerine Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

	Uygulama	Aile	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	H	p	Kruskal-Wallis H Testi
Dokunma	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	3,40	2,51	9,30	2,60	,273	
		Koruyucu Aile	5	3,40	2,41	9,30			
		Biyolojik Aile	5	1,60	1,14	5,40			
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	1,80	1,10	7,90	6,56	,038*	2>3
		Koruyucu Aile	5	3,60	1,95	11,60			
		Biyolojik Aile	5	0,80	0,84	4,50			
Hareket	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	6,40	3,65	7,20	2,06	,358	

		Koruyucu Aile	5	5,60	4,72	6,50		
		Biyolojik Aile	5	11,00	6,08	10,30		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	7,40	2,41	8,90		
		Koruyucu Aile	5	6,40	1,95	6,80	0,60	,741
		Biyolojik Aile	5	7,40	3,21	8,30		
Oyun	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	8,80	4,09	9,50		
		Koruyucu Aile	5	6,80	1,10	7,80	1,04	,595
		Biyolojik Aile	5	5,60	2,88	6,70		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	7,80	3,42	8,50		
		Koruyucu Aile	5	8,00	1,22	8,70	0,55	,758
		Biyolojik Aile	5	6,20	4,60	6,80		
Konuşma	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	20,00	3,81	7,50		
		Koruyucu Aile	5	20,40	2,07	8,50	0,13	,938
		Biyolojik Aile	5	20,80	4,02	8,00		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	18,80	4,49	7,30		
		Koruyucu Aile	5	19,20	3,03	8,50	0,20	,905
		Biyolojik Aile	5	19,40	4,16	8,20		
Farkındalık	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	1,80	2,05	8,00		
		Koruyucu Aile	5	1,20	1,30	7,10	0,44	,804
		Biyolojik Aile	5	2,20	2,28	8,90		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	2,80	2,17	7,30		
		Koruyucu Aile	5	2,80	1,48	7,70	0,41	,814
		Biyolojik Aile	5	4,60	4,16	9,00		
Karşılık Verme	Oyuncaksız	Evlat Edinen	5	1,60	2,51	7,20		
		Koruyucu Aile	5	2,00	3,46	6,90	1,49	,475
		Biyolojik Aile	5	2,40	1,34	9,90		
	Oyuncaklı	Evlat Edinen	5	3,80	5,17	7,80		
		Koruyucu Aile	5	4,80	7,05	7,80	0,06	,970
		Biyolojik Aile	5	3,80	3,56	8,40		

*p<,05 Kategoriler: Evlat Edinen=1; Koruyucu Aile=2; Biyolojik Aile=3

Yukarıdaki tablo incelendiğinde dokunma oyuncaksız (H=2,60, p>,05), hareket oyuncaksız (H=2,06, p>,05), hareket oyuncaklı (H=0,60, p>,05), oyun oyuncaksız (H=1,04, p>,05), oyun oyuncaklı (H=0,55, p>,05), konuşma oyuncaksız (H=0,13, p>,05), konuşma oyuncaklı (H=0,20, p>,05), farkındalık oyuncaksız (H=0,44, p>,05), farkındalık oyuncaklı (H=0,41, p>,05), karşılık verme oyuncaksız (H=1,49, p>,05), karşılık verme oyuncaklı (H=0,06, p>,05) gruplar arası son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Dokunma

oyuncaklı (H=6,56, p<,05) boyutunda ise koruyucu anne müdahale grubunun biyolojik annelere göre son test fark puanında anlamlı farklılık olduğu anlaşılmaktadır.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin EBOGk'dan Elde Ettikleri Puanlardaki Değişimlerin Grafiksel Gösterimleri

Bu bölümde koruyucu ve evlat edinen annelerin; ön test, son test ve izleme aşamalarında Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodundan aldıkları puanların değişimleri grafiklerle gösterilmektedir. Grafikler dokunma, hareket, oyun, konuşma, farkındalık ve karşılık verme olmak üzere altı alt boyutta ayrı ayrı sunulmaktadır. Her bir grafikte katılımcıların durumu bireysel olarak yer almaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin dokunma alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

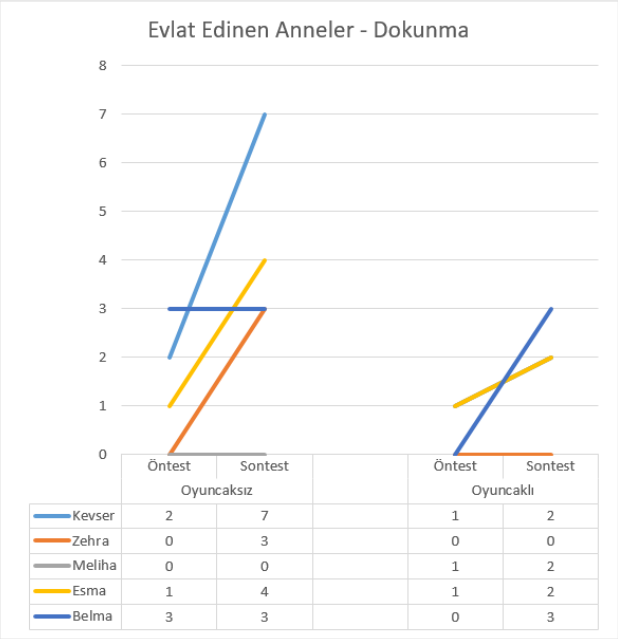

Şekil 48. Evlat Edinen Annelerin Dokunma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

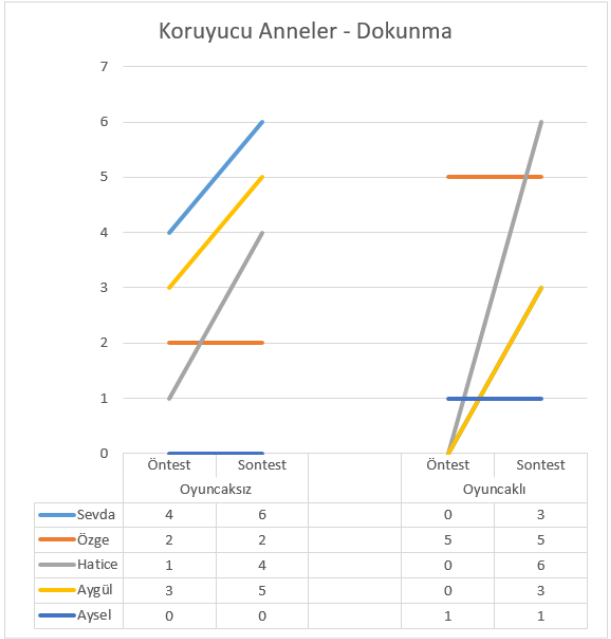

Şekil 49. Koruyucu Annelerin Dokunma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 48 incelendiğinde Dokunma alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Kevser'in, Zehra'nın ve Esma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Meliha'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Belma'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu belirlenmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Kevser'in, Zehra'nın, Esma'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı

anlaşılmaktadır. Meliha'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Şekil 49 incelendiğinde Dokunma alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Sevda'nın, Özge'nin ve Aygül'ün son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Hatice'nin ön test ve son test puanlarının, Aysel'in ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Sevda'nın, Hatice'nin, Aygül'ün ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin ise ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin hareket alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

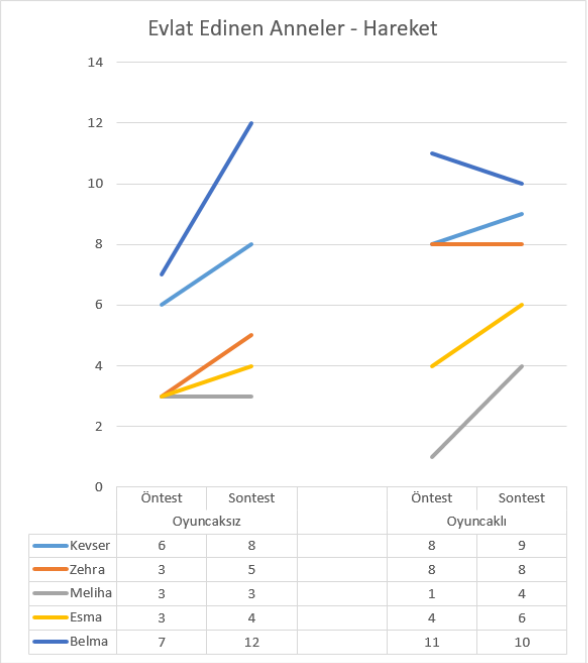

	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest
	Oyuncaksız		Oyuncaklı	
Kevser	6	8	8	9
Zehra	3	5	8	8
Meliha	3	3	1	4
Esma	3	4	4	6
Belma	7	12	11	10

Şekil 50. Evlat Edinen Annelerin Hareket Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

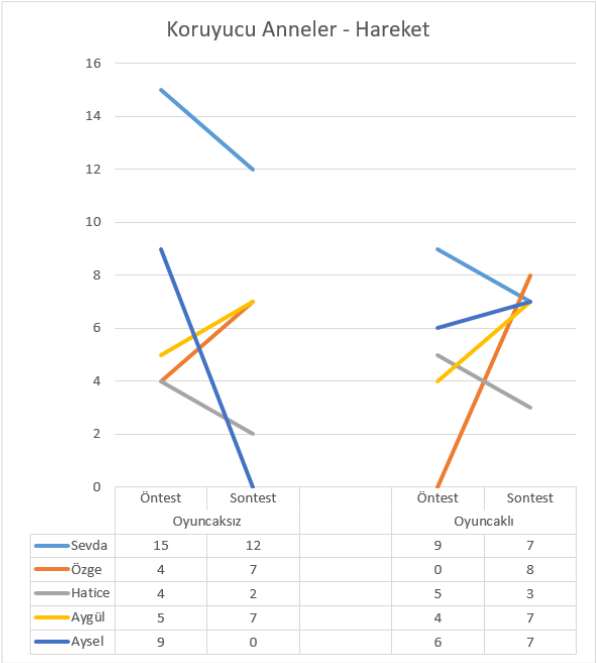

	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest
	Oyuncaksız		Oyuncaklı	
Sevda	15	12	9	7
Özge	4	7	0	8
Hatice	4	2	5	3
Aygül	5	7	4	7
Aysel	9	0	6	7

Şekil 51. Koruyucu Annelerin Hareket Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 50 incelendiğinde Hareket alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Kevser'in, Zehra'nın, Esma'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Meliha'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Kevser'in, Meliha'nın, Esma'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test

puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Şekil 51 incelendiğinde Hareket alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Sevda'nın, Özge'nin, Aygül'ün ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Hatice'nin ön test ve son test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Sevda'nın, Hatice'nin, Aygül'ün ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin ön test ve son test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin oyun alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

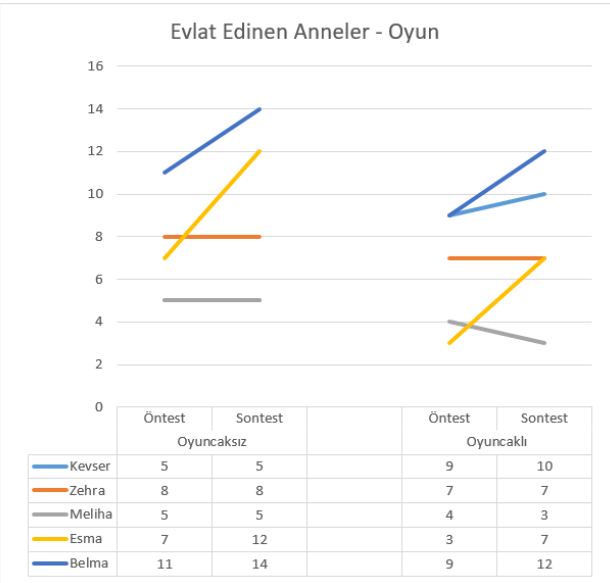

	Öntest	Sontest		Öntest	Sontest
	Oyuncaksız			Oyuncaklı	
Kevser	5	5		9	10
Zehra	8	8		7	7
Meliha	5	5		4	3
Esma	7	12		3	7
Belma	11	14		9	12

Şekil 52. Evlat Edinen Annelerin Oyun Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

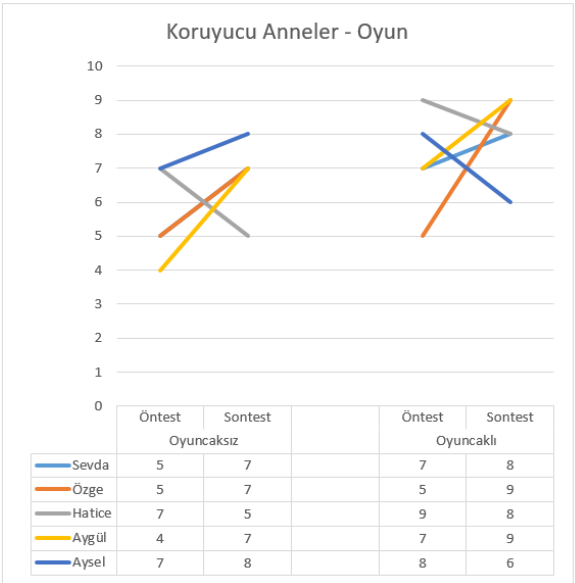

	Öntest	Sontest		Öntest	Sontest
	Oyuncaksız			Oyuncaklı	
Sevda	5	7		7	8
Özge	5	7		5	9
Hatice	7	5		9	8
Aygül	4	7		7	9
Aysel	7	8		8	6

Şekil 53. Koruyucu Annelerin Oyun Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 52 incelendiğinde Oyun alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Esma'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Kevser'in ön test ve son test, Zehra'nın ön test ve son test ve Meliha'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Kevser'in, Esma'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, Meliha'nın ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı görülmektedir.

Şekil 53 incelendiğinde Oyun alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Aygül'ün ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Sevda'nın ön test ve son test puanlarının, Özge'nin ön test ve son test puanlarının ve Hatice'nin ön test ve son test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Sevda'nın, Aygül'ün ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin ön test ve son test puanlarının ise benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Hatice'nin son test puanının ön test puanına göre azaldığı belirlenmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin konuşma alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

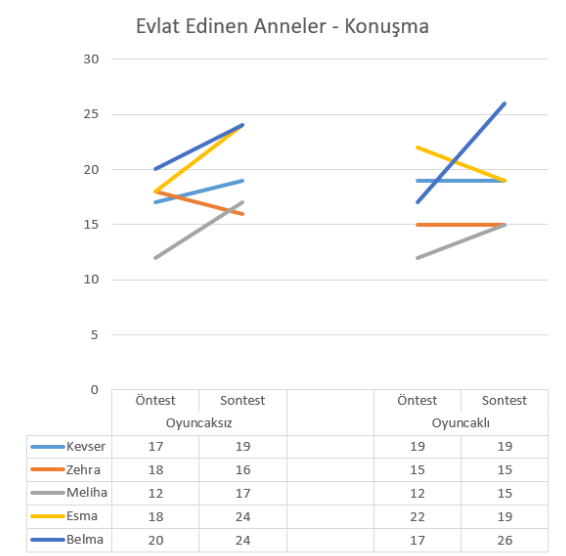

	Öntest	Sontest		Öntest	Sontest
	Oyuncaksız			Oyuncaklı	
Kevser	17	19		19	19
Zehra	18	16		15	15
Meliha	12	17		12	15
Esma	18	24		22	19
Belma	20	24		17	26

Şekil 54. Evlat Edinen Annelerin Konuşma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

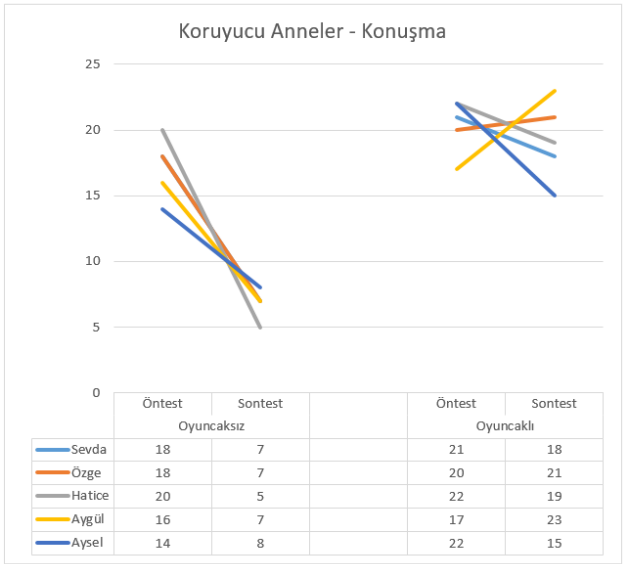

	Öntest	Sontest		Öntest	Sontest
	Oyuncaksız			Oyuncaklı	
Sevda	18	7		21	18
Özge	18	7		20	21
Hatice	20	5		22	19
Aygül	16	7		17	23
Aysel	14	8		22	15

Şekil 55. Koruyucu Annelerin Konuşma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 54 incelendiğinde Konuşma alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Kevser'in, Meliha'nın, Esma'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Meliha'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Kevser'in ve Zehra'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, Esma'nın ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı görülmektedir.

Şekil 55 incelendiğinde Konuşma alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Sevda'nın, Hatice'nin, Aygül'ün ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı görülmektedir. Oyuncaklı

bölümünde; Hatice'nin ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Sevda'nın ön test ve son test puanlarının, Özge'nin ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Aygül'ün ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı belirlenmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin farkındalık alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.



	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest
	Oyuncaksız		Oyuncaklı	
Kevser	1	2	1	4
Zehra	0	2	1	1
Meliha	0	0	0	1
Esma	0	0	0	2
Belma	3	5	4	6

Şekil 56. Evlat Edinen Annelerin Farkındalık Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

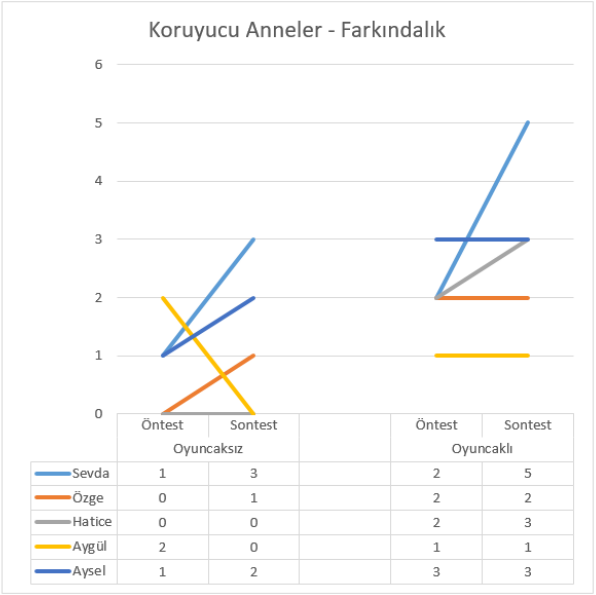

	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest
	Oyuncaksız		Oyuncaklı	
Sevda	1	3	2	5
Özge	0	1	2	2
Hatice	0	0	2	3
Aygül	2	0	1	1
Aysel	1	2	3	3

Şekil 57. Koruyucu Annelerin Farkındalık Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 56 incelendiğinde Farkındalık alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Kevser'in, Zehra'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Meliha'nın ve Esma'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Kevser'in, Meliha'nın, Esma'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Şekil 57 incelendiğinde Farkındalık alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Sevda'nın, Özge'nin ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Hatice'nin ön test ve son test puanlarının, Aygül'ün ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Sevda'nın, Hatice'nin, Aygül'ün ve

Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Özge'nin ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin karşılık verme alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

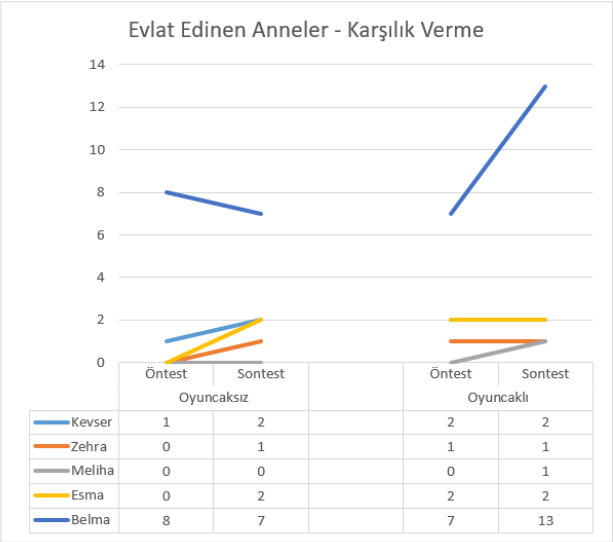

Şekil 58. Evlat Edinen Annelerin Karşılık Verme Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

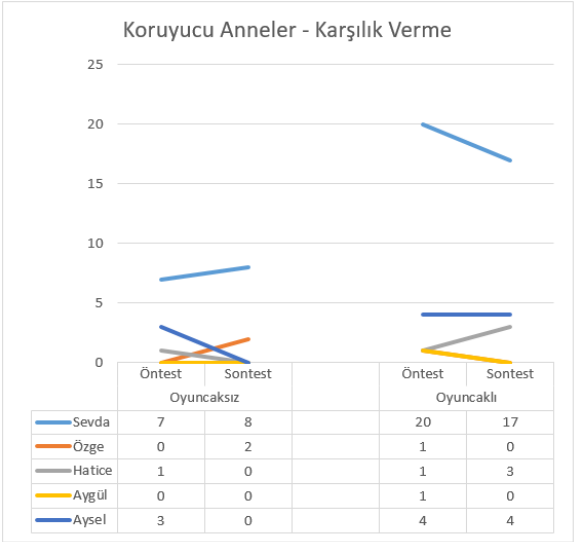

Şekil 59. Koruyucu Annelerin Karşılık Verme Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 58 incelendiğinde Karşılık Verme alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Kevser'in, Zehra'nın ve Esma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Meliha'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu, Belma'nın ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı görülmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Kevser'in, Meliha'nın ve Belma'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Zehra'nın ön test ve son test puanları ile Esma'nın ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Şekil 59 incelendiğinde Karşılık Verme alt boyutunun oyuncaksız bölümünde; Sevda'nın, Özge'nin ve Aygül'ün son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı anlaşılmaktadır. Hatice'nin ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Aysel'in ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı belirlenmektedir. Oyuncaklı bölümünde; Sevda'nın, Hatice'nin ve Aysel'in son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı

anlaşılmaktadır. Özge'nin ön test ve son test puanlarının, Aygül'ün ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu görülmektedir.

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu'nun Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular

Koruyucu ve evlat edinen annelerle, müdahale programının son halinin verilmesi ve müdahale gruplarının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uyarlanabilmesi için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde "Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışı İlk Görüşme" teması altında "Oyun" ve "Oyuncak" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Oyun kategorisi altında; oyun ortamı ve tercih edilen oyunlar olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Oyuncak kategorisi altında ise; oyuncak alırken dikkat edilen durumlar ve oyuncakların özellikleri olmak üzere iki alt kategori bulunmaktadır. Ayrıca koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuklarının oyun ve oyuncaklarıyla ilgili düşünceleri Tablo 35'te kodlar halinde sunulmuştur.

Tablo 35

Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışı İlk Görüşme Tema, Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışları Ön Görüşme	Oyun	Oyun Ortamı	Oturma Odası/Salonda (9), Yatak Üstünde (4), Mutfakta (2), Oyuncakların Olduğu Odada (1)
		Tercih Edilen Oyunlar	Çocuğun Tercih Ettiği Oyunlar (8), Bir Oyuncak Aracılığıyla Başlatılan Oyunlar (6), Ninni Söyleme (2), Müzik Dinleme (1), Kitap Okuma (1)
	Oyuncak	Oyuncak Alırken Dikkat Edilen Durumlar	Çocuğa Zarar Vermeyecek Olması (10), Yaşına Uygun Olması (5), Gelişim Özelliklerine Uygunluğu (4), Yerli Üretim Olması (1), Resimli olmaması (1)
		Oyuncakların Özellikleri	Ev Eşyaları (7), Bebekler (6), Takmalı-Çıkarmalı Oyuncaklar (4), Ses Çıkaran Oyuncaklar (4), Vurmalı Oyuncaklar (4), Arabalar (4), Top (4)

Katılımcılar oyun kategorisinin oyun ortamı alt kategorisinde oturma odası/salonda, yatak üstünde, mutfakta ve oyuncakların olduğu odada çocuklarıyla oynadıklarını dile getirmişlerdir. Bu görüşlerine örnek olarak; Aysel "*Oturma odasında daha çok bazen odalarında bazen yatak odasında ama daha çok oturma odasında.*" demiş, Sevda "*Genelde ben mutfaktayım aslında. Burayı çok tercih etmiyorum. Televizyon ünitesinin falan köşeleri zarar verebilir, gözden kaçabilir. Mutfakta beraberiz oynuyoruz yerde.*" açıklamasını yapmıştır. Belma "*Burayı*

(Salon) kullanıyoruz genelde. Çünkü şey odasında kütüphanesi var şimdi, park yatağı da ortada olduğu için bize yeterli bir alan kalmıyor. Genel olarak burayı kullanıyoruz biz. Oyuncakları falan o yüzden burada duruyor." ifadesinde bulunmuştur. Tercih edilen oyunlar alt kategorisinde ise çocuklarının tercih ettiği oyunları, bir oyuncak aracılığıyla başlatılan oyunları, ninni söylemeyi, müzik dinlemeyi ve kitap okumayı belirtmişlerdir. Bu fikirlerine örnek olarak; Belma "*Ben onun tercih etmesini istiyorum. Biz genelde bu alanı kullanıyoruz onun içinde oyuncakları hepsi orda. O faaliyet masası geldiğinden beri ondan çok hoşlanıyor çünkü onla kendi kendine basarak ya da çevirerek döndürerek ses çıkarmak onun çok hoşuna gidiyor. Balonu bebekliğinden beri çok seviyor, balonla ev içinde oynamak bir de araba yarıştırmak, onu da şöyle ikimizde birer araba alıyoruz, o önden haldır haldır gidecek, o arkasından emekleyecek, ona da bayılıyor*." açıklamasını yapmıştır. Meliha "*Belirli bir oyun oynamıyoruz kendi kendine gelişen oyunlar bazen müzik açıyoruz bazen elini bir yere çarpıyor geliyor bana elini öptürüyor*" sözleriyle düşüncelerini belirtmiştir. Zehra "*Valla aslında çok beceremiyor. Bir şeyleri böyle yanında atıp tutarsam ondan çok hoşlanıyor. Ani hareketlerden kesinlikle hoşlanmıyor. Korkuları var hala bir kere banyo yaptırırken hala çok korkuyor. Alıştıramadık. Sadece otelde çok mutluydu havuza giremez sanıyordum meğer çocuk otel istiyormuş*." şeklinde düşüncelerini söylemiştir.

Oyuncak kategorisinin oyuncak alırken dikkat edilen durumlar alt kategorisinde katılımcılar dikkat ettikleri noktaları; çocuğa zarar vermeyecek olması, yaşına uygun olması, gelişim özelliklerine uygunluğu ve yerli üretim olması şeklinde açıklamışlardır. Bu düşüncelerine örnek olarak; Esma "*Yani sivri olmasın ufak tefek parçaları olup boğazına kaçmasın. Bir de çok sert olmasın acıtır çünkü çok nariniz.*" demiş, Belma ise "*Ben genelde hangi ayda neyi seçebildiğine dikkat ederek aldım. Çünkü başta görme şeyi daha yeni geliştiği için renkli şeyler olmasına dikkat ettim. Bir de benim takıntım var Türk malı olduğu oyuncakları almaya dikkat ettim, çünkü içinde ona zarar verecek bir şey de olmasını istemiyorum, çok fazla Çin malı oyuncak var ve neyin güvenli olup olmadığını bilemiyorsunuz sonuçta çok küçük sağlığına zarar verecek bir şey olmasını da istemiyorsunuz. Genelde onlara dikkat ettim*." açıklamasında bulunmuştur. Meliha "*Ayı gibi şeyleri almak istemiyorum. Ben kıyafetleri bile resimli kıyafet almıyorum. Yatağında resimli almıyorum. Belirli olmayınca olur da öyle şeylerin çocuklara ağır geldiğini söylüyorlar yattığı odada olmasın diyorlar*." sözleriyle görüşünü bildirmiştir. Oyuncak özellikleri alt kategorisinde ise çocuklarının oyuncaklarının ev eşyaları, bebekler, takmalı-çıkarmalı oyuncaklar, ses çıkaran oyuncaklar, vurmalı oyuncaklar, arabalar ve top olduğunu söylemişlerdir. Aygül "*Şuanda şunlardan aldık (ses çıkaran oyuncaklar biri küçük gitar*

şeklinde düğmesine basınca pop şarkılar çalıyor, diğeri de tek sayfalık küçük kitap görünümünde) Daha sonra bunlarla oynamayı seviyor (süs eşyaları) bebeğimiz var bir tane çok fazla pas vermiyor. Hav havları seviyoruz böyle ses çıkaran bunları seviyor." ifadesinde bulunmuştur. Belma "*Bunlar büyükler, o vurmalı ses çıkarmalı. Bunu seviyor mesela, sıkıldıkça böyle gitsin, bunları çevirsin, bunlara bassın. Topları vardı topları aşağı attı. Kanepelerin altındadır muhtemelen. Mutfak eşyalarının parçaları var burada. Şöyle boy boy topları var. Bunları ayırıp üst üste dizip topla da vuruyoruz*." şeklinde bir açıklama yapmış, Hatice "*Topla oynamayı çok seviyor, topları var. Pelüş oyuncak bir iki tane var, çok sevmiyor, yumuşak bir şeyle oynama şeyi yok, yapbozumuz var bir tane*" olarak düşüncelerini dile getirmiştir. Meliha "*Daha çok arabası var, topları var, çıngırakları var, yürüteç gibi o var yeni bir ilk arabam varmış ondan aldık. Arabalarla oynamayı çok seviyor. Bir bebeği var çok da oyuncak almıyorum. Çocuk heves ettikçe alsın istiyorum.*" sözleriyle görüşünü belirtmiştir.

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular

Koruyucu ve evlat edinen annelerle, müdahale programının uygulanmasının ardından hem programla ilgili görüşleri hem de desteklendikleri konularda yeni fikirlerinin neler olduğuyla ilgili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde "Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışı Son Görüşme" teması altında "Oyun/Oyuncak" olmak üzere bir kategori oluşturulmuştur. Bu kategori altında; müdahale programının uygulama sürecinde evde yapılan etkinlikler ve tercih edilen oyuncaklar olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Ayrıca koruyucu ve evlat edinen annelerin program sürecinde ve sonrasında çocuklarının oyun ve oyuncaklarıyla ilgili düşünceleri Tablo 36'da kodlar halinde sunulmuştur.

Tablo 36

Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışı Son Görüşme Tema, Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışları Son Görüşme	Oyun/Oyuncak	Eğitim Sürecinde Evde Yapılan Etkinlikler	Video İzleme (7), Ev İçi Fiziksel Aktiviteler (4), Balkon Aktiviteleri (3), Saklambaç (3), Kitap Okuma (2), Dans Etme (2), Müzik Dinleme (1),
		Tercih Edilen Oyuncaklar	Eğitimde Yapılan Oyuncaklar (10), Ev Eşyaları (8), Bebek (6), Top (5), Yapboz (3), Lego (3), Hayvan Figürlü Kuklalar (1), Parmak Kuklaları (1), Mutfak Eşyaları (1), Ahşap Vur-Çak Oyuncak, Balon (1)

Katılımcılar oyun/oyuncak kategorisinin altında yer alan eğitim sürecinde evde yapılan etkinliklerle ilgili saklambaç, video izleme, kitap okuma, müzik dinleme, dans etme, balkon aktiviteleri ve ev içi fiziksel aktiviteler yanıtlarını vermişlerdir. Bu yanıtlarına örnek olarak; Belma "*Evlat edindikten sonra gün aşırı dışarı çıkarma programımız vardı. Pandemiden dolayı bunu yapamadığımız için farklı uğraşlar bulmaya çalıştım. Sadece oyuncakları değil evi de keşfetmeye çalışan bir yapımız var o yüzden mutfakta dökmek istediği malzemeleri ortaya çıkardım güvenliği de sağlayarak. Onlarla oynadı neyin ne olduğunu sordu. Şuna bu nedir şu nedir soruları var. Bize pandeminin hediye ettiği bir Niloyamız var. Video izlemeyen bir oğlumuz vardı şimdi günde sabah 20 akşam 20 dakika Niloya saatlerimiz var. İki seansımız var sadece onu izliyor. Kitap okumayı fazlalaştırdık. Getirdiğiniz hareketli kitapları çok seviyor. Müzik açtık dans ettik. Bisikletiyle evde sürüyor. Takla atmaya merak saldı. Fiziksel hareketlerini cesaretlendiriyorum.*" sözleriyle neler yaptıklarını anlatmıştır. Hatice "*Oynamadığımız oyun kalmadı saklambaçtan tutun hepsini oynadık oyuncaklarla her şeyi yaptık*" ifadesinde bulunmuştur. Aygül "*Genel olarak serbest bıraktık. Çok kurallı oyunlar değil, mutfakta kek yaptık spontan oldu. mutfak mesela ne yapıyorsak oyuna çevirdi."* şeklinde bir görüş bildirmiştir. Tercih ettikleri oyuncaklarda ise yapboz, lego, balon, hayvan figürlü kuklalar, parmak kuklaları, top, mutfak eşyaları, ev eşyaları, ahşap vur-çak oyuncak ve eğitimde yapılan oyuncakları söylemişlerdir. Bu görüşlerine örnek olarak; Aysel "*Yapbozlarla oynadık basit yapbozlar almıştı eşim yeni yeni onları takıyor çıkarıyor. Legolarla oynadık onları takmayı çıkarmayı öğrendi. Toplarla oynuyoruz. Balonları seviyor. Daha çok mutfak eşyalarıyla oynuyor. Bize yemek yapıyor. Anne pişirdim deyip hepimize veriyor aklınıza gelebilecek birçok şeyle oynadık*" şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. Kevser "*En çok bebek oyunları oynadık hayvan figürleri*" demiş, Meliha "*Yani oyuncalarıyla evde neyle oynanıyorsa, en çok topla oynadık. Topla oynamayı seviyor. Mutfak işi seviyor, ben mutfak işi yaparken onlara yardım etti evde yapılacak şeyler çok oyuncakla oynamayı sevmiyor akşama kadar benimle babası gelince babasıyla*" açıklamasını yapmıştır. Özge "*Kartları çok seviyor. O sizin getirdiğiniz oyuncakları çok seviyor sırayla kademeli olarak onlarla oynuyor. Tamirat oyuncaklarını çok seviyor o beni çağırmadıkça çok müdahale etmek istemedim. İstiyorum ki kendi kendine kursun oynasan. Anne sen gel dediğinde oynuyorum. Şimdi survivor gibi kulvar oyunlarını daha çok seviyor. Aktivite masası aldım ama masada yapacağı şeylerin dışında her şeyi yapıyor hiç karışmıyorum ben de masada dakikalarca resim yapmıyor ama etrafında zıplıyor iki ayağıyla çok güzel zıplıyor kaba motorla ilgili oyunları seviyor. Başka odada oynamak istiyor oyuncaklarını taşıyor. Oralarda oynamak daha hoşuna gidiyor. Lego aldım*

arada onlarla oynuyor çadır kurdum onun içine girip oynuyor. Büyük Legolar var onlarla oynuyor." sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir.

Araştırmacı Günlüğü'nün Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulguları

Bu bölümün araştırmacı günlüğü bulguları, Dünyayı Tanıma ve Anlama Aracı Olarak Oyun modülünde gerçekleşen gözlemler sonucunda elde edilmiştir. Bu oturumda anneler evde çocukları için oyuncaklar tasarlamıştır. Bu oyuncaklara örnek olarak;







Şekil 60. Annelerin yaptığı oyuncaklar

Ebeveyn davranışları bebeklerle etkileşim konusunda kritik bir yere sahiptir. Anne-bebek arasındaki etkileşim bu davranışlarla şekillenmektedir. Özellikle anne bebek ikilisi düşünüldüğünde bu bağın biyolojik süreçlerde doğumdan önce başladığı ancak doğumdan sonraki aylarda geliştiği görülmektedir (Bowlby, 2012; Stalker & Hazelton, 2008). İlk karşılaşmadan itibaren annenin bebeğine karşı gösterdiği tepkiler ilk ebeveynlik davranışı sayılmaktadır. Ebeveynin gösterdiği bu davranışlar; bebeğini okşama, onun ellerine ve ayaklarına dokunma, onunla konuşma, okşama, göz temasında bulunma, tepkilerine karşılık verme ve bebeği inceleme gibi davranışlardır (Edwards, 2000; Klaus & Kennell, 1997; Wong 2001). İngiltere'de hükümet tarafından hazırlatılan erken müdahale üzerine bir raporda, ebeveynlerin ne yaptıklarının kim olduklarından daha önemli olduğu belirtilmiştir (Allen, 2011). Bu nedenle koruyucu ve evlat edinen annelerin dokunma, hareket, oyun, konuşma, farkındalık ve karşılık verme olmak üzere altı ebeveyn davranışını değerlendiren bir gözlem aracı kullanılmıştır. Annelerin davranışları oyuncaklı ve oyuncaksız bölümlerden oluşan bebekleriyle etkileşimli geçirdikleri bir oyun sürecinde gözlemlenmiştir. Ebeveyn-çocuk etkileşimlerini değerlendiren gözlemsel yöntemler, ebeveyn ve çocuk arasındaki davranışları analiz etmek için "altın standart" olarak kabul edilmektedir (Cummings, Davies, & Campbell,

2000). Bu bölümde elde edilen buguların sonucunda koruyucu ve evlat edinen annelerin dokunma, konuşma ve farkındalık boyutlarında müdahale sonrasında puanlarının artışı yönünde anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır. Buradaki ebeveyn davranışlarından *dokunma* ebeveynin bebeğine şefkatli ve sıcak bir şekilde fiziksel temasını ya da dokunuşunu içermektedir. Heller (1997) dokunuşu, bebeği ebeveyne bağlayan sessiz bir dil gibi, bebeğin yaşam çizgisi olarak tanımlamaktadır ve her dokunuşun deneyiminin daha güçlü bir bağı beslediğini söylemektedir. Reite (2000), dokunmayı çocuğun bağlanma gelişiminin temel ve gerekli bir bileşeni olarak tanımlamaktadır. Annelerin etkileşimlerini desteklemeyi amaçlayan müdahale programında özellikle anne bebek arasındaki bağı doğrudan etkileyen dokunma davranışında artışın olması sevindirici olmuştur. Ayrıca dokunma davranışının gelişmesi hem bebek açısında hem anne açısından olumlu bir neticedir. Keren, Feldman, Eidelmean, Sirota ve Lester'in (2003) anneleriyle birlikte 10 dakika boyunca videoya alınan prematüre bebeklerle yaptıkları çalışmada, annenin dokunuşu ile annede depresyon durumu arasında negatif bir ilişki olduğu gösterilmiştir.

Müdahale programının önemli etkilerinden biri bebek masajı eğitimi olarak görülmektedir. Bu noktada dokunma davranışındaki artışın bebek masajı eğitiminden etkilendiği fikri güçlü bir dayanaktır. Çünkü alan yazında besleyici dokunuşlar olarak yer alan durum bebek masajı ile ailelere önerilmektedir (Bond, 2002; Glover, Onozawa & Hodgkinson, 2002). Bebek masajı eğitimi, bebeğin gözlemlenmesini vurgulamaktadır ve bu nedenle annelerin bebeğini anlamasını ve anneliğe olan güvenini artırmasını sağlamaktadır (Lappin, 2005). Nitekim müdahale programıyla ilgili görüşlerin yer aldığı başlığın altında belirtilen annelerin cümlelerinde bebek masajı eğitiminden çok memnun kaldıkları ve annelik konusunda kendilerini yeterli hissettikleri konuların arttığı da anlaşılmaktadır. Burada hem nitel veriler hem de nicel veriler birbirlerini destekler şekilde yine karşımıza çıkmaktadır. Besleyici dokunuşları destekleyen bebek masajı eğitimiyle desteklenen müdahale programının son testinde ebeveyn davranışlarından "dokunma"da artış olması son derece sevindirici bulunmuş, programın etkililiğinin bir kanıtı olarak görülmüştür. Yapılan araştırmalarda da (Gribble, 2016; Gultom, Sinaga & Sianipar, 2019; Hartanti, Salimo & Widyaningsih, 2019; Moussa, Fawaz, Ibrahim, Fathelbab Elsayed & Mostafa Ahmed, 2021; Pados & McGlothen-Bell, 2019; Vicente & Pereira, 2021) çalışmamıza benzer şekilde bebek masajıyla hem biyolojik ailelerin hem de koruyucu ve evlat edinen ailelerin ebeveynlik davranışlarını ve besleyici dokunuşlarını güçlendirmek amaçlanmış ve olumlu sonuçları raporlanmıştır.

Diğer taraftan evlat edinen ve koruyucu anne müdahale gruplarını dokunma davranışı boyutnda karşılaştırmak gerekirse, özellikle oyuncaklı bölümde koruyucu annelerin hem ön test hem de son test aşamasında evlat edinen annelerden daha yüksek puanlar aldığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç evlat edinen annelerle koruyucu annelerin farklı dinamiklere sahip olduğu gerçeğiyle yorumlanabilir. Koruyucu aile bakımında evlat edinmeden farklı durumlar söz konusu olmaktadır. Çocukların biyolojik aileleri yaşamlarında her zaman kilit pozisyondadır. Koruyucu aile bakımında olan çocukların çoğunun biyolojik ailesiyle bir araya gelme durumu bulunmaktadır (Lockwood, Friedman & Christian, 2015; Stott & Gustavsson, 2010). Çocukların yüksek yararı için istenen durum kalıcı ailelerin olmasıdır ancak kalıcılığın sağlanamama gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda bu durumun koruyucu annelerin ebeveynlik davranışını etkilemesi beklenen bir neticedir. Kritik olan ebeveynlik davranışlarının nasıl etkilendiğidir. Koruyucu ailelerin bir başka dinamiği ise koruyucu ailelerin koruyucu aile bakımlarından yararlanan çocuklarının dışında biyolojik çocuklarının da olmasıdır. Örneğin bu çalışmada beş koruyucu anneden üçünün biyolojik çocuğu vardır. Bu durum biyolojik çocuğu olan annelerin deneyimlerinden anne-bebek etkileşimine daha yatkın olabilecekleri bu nedenle dokunma davranışını oyuncak gibi bir araç olsa dahi devam ettirebileceklerini düşündürmektedir. Bulgularda yer alan grafiklerde biyolojik çocuğu da olan koruyucu annelerin puanının son testte yükselmesi bu düşünceyi desteklemektedir. Evlat edinmede ise doğal ebeveynlik süreçleri için annelerin belki de daha çok süreye ihtiyaçları bulunduğu söylenebilir.

Evlat edinmede koruyucu aile bakımından farklı bir durum bulunmaktadır. Özellikle çift olarak evlat edinen kişilerin çocuk bekleme sürecini uzun yıllar yaşadıkları, bu hazırlık sürecinin de ebeveynlik davranışlarını etkilediği vurgulanmaktadır (Rampage vd, 2017; Baker, Biringen, Meyer-Parsons & Schneider, 2015). Buna ek olarak araştırmaya katılan evlat edinen annelerin aynı zamanda mahkeme süreçlerinin başladığı bu durumun kaygılarını yaşadıkları da araştırmacı tarafından gözlenmiştir. Tüm bu dinamikler göz önünde tutulduğunda koruyucu annelerin dokunma davranışının evlat edinen annelerinkine göre daha fazla olmasının, evlat edinen annelerin mahkeme süreçleri gibi ebeveynlik davranışlarını etkileyebileceği düşünülen kaygı durumlarının yansıması olabileceği düşünülmektedir. Anne bebek etkileşimlerinde dokunmanın niteliğinin annenin psikolojik sağlığı ve kişilik özelliklerinden etkilendiği alan yazında belirtilmektedir (Beebe vd, 2007; Beebe vd, 2008). Ayrıca Feldman (2011) annede görülen depresyon ve kaygı gibi belirtilerin anne dokunma davranışını olumsuz olarak etkilediğini söylemektedir. Bu bilgi bizim yorumumuzu destekler niteliktedir.

Konuşma davranışının anneyle bebeğin gözlemlendiği oyuncaksız bölümde anlamlı olarak artış göstermesi beklenen bir netice olmuştur. Bu durumun iki nedeni olduğu düşünülmektedir. Birincisi bu sonucun, müdahale programında yer alan gelişim modülünde dil gelişiminin desteklenmesinde ailelere sunulan bebekleriyle sürekli konuşmaları, ona, kendilerinin ve aile üyelerinin dışındakilerle de iletişim kurma olanağı tanınmaları, bebeklerinin çıkardığı sesleri taklit ederek ses oyunları oynamaları, kitap okumaları, isteklerini, duygu ve düşüncelerini konuşarak anlatması için teşvik etmeleri gibi önerilerin yansıması olduğu görüşüdür. İkincisi oyuncaksız bölümde çocuklarıyla etkileşimlerine aracılık edecek bir oyun aracının olmamasının anneleri konuşmaya daha çok teşvik ettiğidir ki bu durum da beklenen bir ebeveyn davranışıdır. Konuşmanın anne bebek etkileşimi, bebeğin dil gelişimine etkisi ve oyun sırasındaki önemi uzun yıllardır yapılan araştırmalarla da ortaya konulmuştur. Lewis & Gregory (1987) annelerin ve babaların üç etkinlik (kitap okuma, oyuncaklı oyun ve serbest oyun) sırasında 10 ve 15 aylık çocuklarıyla yaptıkları konuşmaların analizinde, konuşmanın hem yapısının hem de işlevinin en çok oyunun doğasından etkilendiğini ortaya çıkarmışlardır. Başka bir çalışmada dokuz aylık bebekleriyle daha fazla konuşan ebeveynlerin çocuklarının 12 ve 18 aylıkken değerlendirildiğinde daha iyi dil becerisi sergiledikleri görülmüştür (Rollins, 2003). Zengin ve duyarlı bakıcı konuşmasının dil gelişimini desteklediği vurgulanmakatdır (Swanson, 2020). Hareket etme ve ortamlarını keşfetmeye teşvik edilen bebeklerin dil edinimi oranlarında artış gözlenmiş, bunun da iletişim becerilerini teşvik etme potansiyeli olduğu belirlenmiştir (Iverson, 2010).

Farkındalık bebeklerin zihinsel durumlarını, zihinsel süreçlerini, duygusal bağlanma seviyelerini, bebeklerin insanların inançlarını manipüle etme girişimlerini ve annenin bebeğin kendi kendine duygularını geliştirmesine ve ortaya çıkan duygularını anlamasını sağlayacak sözel ifadelerini içeren bir boyuttur. Bu durum çocuk ve ebeveyn arasındaki zihinsel uyumu yansıtmaktadır. Bu çalışmada da özellikle oyuncaklı bölümde çıkan anlamlı fark dikkat çekici bulunmuştur. Meins (2013) anneleri tarafından bu konuda desteklenen çocukların özellikle sosyal ve duygusal gelişim konusunda önemli ilerlemeler kaydettiklerini vurgulamaktadır. Zeegers, de Vente, Nikolić, Majdandžić, Bögels & Colonnesi'nin, (2018) çalışmasında dört aylık bebeklerinin duygularını yansıtmalarını sağlayacak şekilde zihinsel yorumlamalar yapan annelerin, çocuklarının 12 aylık olduğunda duygu düzenleme gelişimlerinin benzersiz şekilde etkilendiği belirlenmiştir. Altı aylık bebeklerinin oyun sırasında içsel zihinsel durumları hakkında daha fazla zihinsel yorumlar yapan annelerin, Ainsworth Yabancı Durum Prosedürüne göre 12 aylıkken daha güvenle bağlı bebeklere sahip olduğu çocukların sosyal ve

duygusal gelişimini teşvik ettiği ortaya konulmuştur (Meins, Fernyhough, Fradley & Tuckey, 2001).

Koruyucu ve evlat edinen annelerin görüşlerinden oluşan bulgularda müdahale sonrasında yapılan etkinlikler bölümü Covid 19 Pandemi sürecinden doğrudan etkilenmiştir. Oyun, çocukların fiziksel ve sosyal gelişiminin önemli bir parçasıdır. Fiziksel aktivite çocukların sağlıklı gelişimi için gereklidir. Ancak COVID-19 fiziksel mesafe kısıtlamaları, çocukların fiziksel olarak aktif olma fırsatlarını önemli ölçüde değiştirmiştir (Goldschmidt, 2020; Nathan, George, Ng, Wenden, Bai, Phiri & Christian, 2021). COVID-19 salgını sırasında, aileler çocuklarının, kendilerinin ve toplum sağlığı için dışarda gerçekleşen oyun aktivitelerini sınırlandırmışlardır. Ancak bu süreçte Amerikan Pediatri Akademisi (2020), çocukların hareket etmeye ve doğayı keşfetmeye zamanları olması için sosyal mesafeyi koruyarak dışarıda oynamalarını önermiştir. Müdahale programının değerli katkılarından biri de annelerle birlikte yapılan oyuncaklar ve uygulama kapsamında araştırmacıların katılımcılara sundukları oyuncaklar olmuştur. Yapılan görüşmelerde Özge'nin "*Kartları çok seviyor. O sizin getirdiğiniz oyuncakları çok seviyor sırayla kademeli olarak onlarla oynuyor."* ifadesinde belirttiği gibi bu süreçte çocukların gelişim özelliklerine uygun olarak ailelere verilen oyuncakların yarar sağladığı anlaşılmaktadır.

Belma'nın dışarı çıkamasalar bile mutfak eşyalarıyla oynama, çizgi film izleme, çocuk kitapları okuma ve müzikle dans etme gibi evde zaman geçirme aktivitelerini vurguladığı gibi fiziksel aktivitelerde bulunduğu açıklaması da ev ortamında çeşitli alternatifler üretmeye çalışmışlardır. Burada Belma pandemi süreciyle çocuğun video izlemeye başladığını söylemiştir. Ancak teknoloji (denetimli olduğunda), çocukların bir yetişkinle birlikte etkileşim içinde olduğu bir ortamda, çocukların sosyal, fiziksel, duygusal, entelektüel ve ruhsal sağlığını geliştirmek ve sürdürmek için pandemide hayat kurtarıcı görülmektedir. Goldschmidt'in (2020) pandemi sürecinde gerçekleştirdiği çalışmasında ebeveynleri çocuklarının denetimli telefon görüşmeleri, görüntülü sohbetler ve video izleme gibi etkinliklere teşvik ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca aynı çalışmada vakit buldukça, ebeveynlerin oyun, sanat ve el sanatları oynayarak ve müzik dinleyerek çocuklarla sosyalleştikleri anlatılmıştır. Bu sonuç yukarıda Belma'nın anlattığı çocuğuyla yaptığı aktivitelerle paralellik göstermektedir. Buna ek olarak pandemi sürecinin çocuklar açısında aileleriyle daha fazla zaman geçirme anlamında olumlu yansımalarının olduğu da Goldshmidt (2020) tarafından belirtilmektedir.

Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Çocuklarının Etkileşimlerine İlişkin Bulgular

Koruyucu ve evlat edinen anneler ve çocuklarının etkileşimlerine ilişkin bulgular nicel ve nitel olmak üzere iki boyutta toplanmıştır. Nicel boyutta yer alan bulgular Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi kullanılarak, nitel boyuttakiler ise Eğitim İhtiyaçlarını Belirme Formu, Müdahale Programını Değerlendirme Formu ve araştırmacı günlüğünde yer alan notlarla elde edilmiştir.

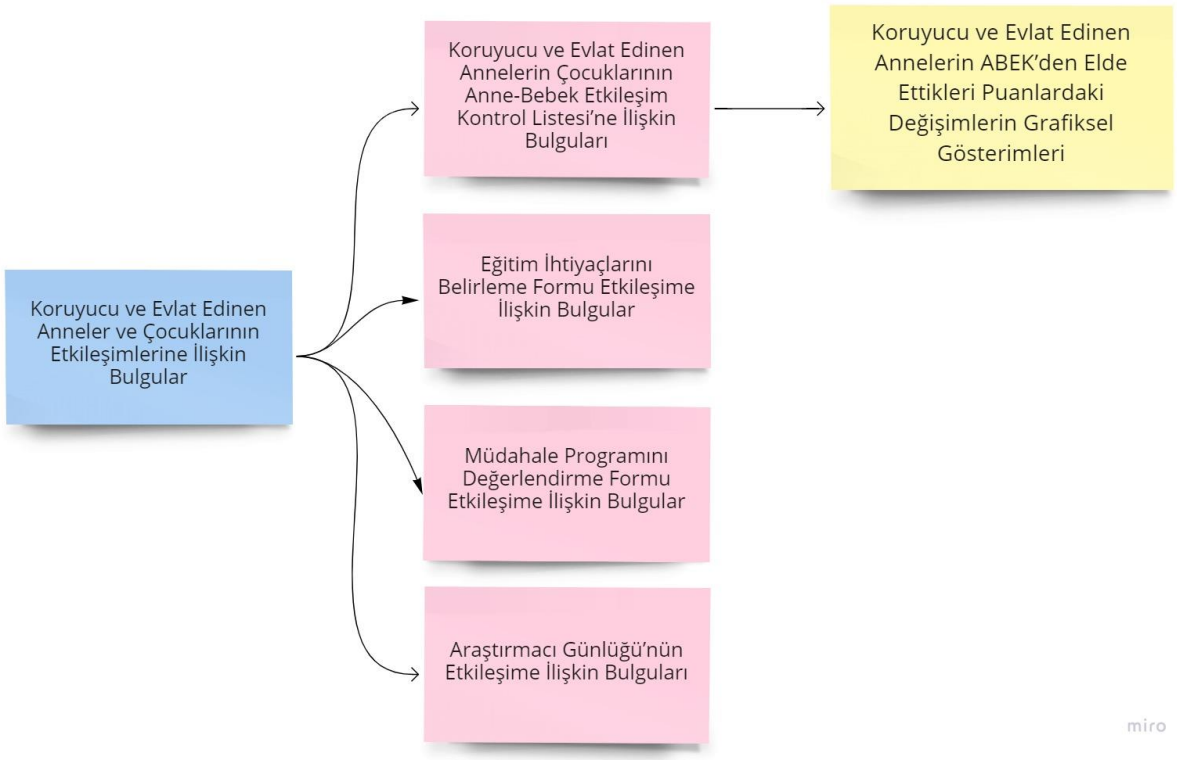

Şekil 61. Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Çocuklarının Etkileşimlerine İlişkin Bulgular

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuklarının Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne İlişkin Bulguları

Tablo 37'de, koruyucu anne müdahale grubu ve evlat edinen anne müdahale grubuna ön test aşamasında uygulanan ABEK'in gruplar arası ön test puan farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 37

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuklarının Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi Alt Faktörlerine Ait Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Tüm Grup	Aile	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dili Kullanma	Evlat Edinen	5	3,20	,84	7,00	35,00	5,00	,100
	Koruyucu Aile	5	2,20	,84	4,00	20,00		
Ebeveyne Duyarlılık	Evlat Edinen	5	2,00	1,00	4,70	23,50	8,50	,381
	Koruyucu Aile	5	2,60	,89	6,30	31,50		
Oyun	Evlat Edinen	5	1,80	1,10	5,00	25,00	10,00	,572
	Koruyucu Aile	5	2,20	,84	6,00	30,00		
Etkileşimsel Uyum	Evlat Edinen	5	,20	,45	5,50	27,50	12,50	1,00
	Koruyucu Aile	5	,20	,45	5,50	27,50		
Vücut Pozisyonu	Evlat Edinen	5	,80	,45	6,00	30,00	10,00	,513
	Koruyucu Aile	5	,60	,55	5,00	25,00		

*p<,05

Yukarıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre; dili kullanma (U=5,00 p>,05), ebeveyne duyarlılık (U=8,50, p>,05), oyun (U=10,00, p>,05), etkileşimsel uyum (U=12,50, p>,05) ve vücut pozisyonu (U=10,00, p>,05) boyutlarında gruplar arası ön test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuklarının müdahale sonrasında etkileşim özelliklerinin istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyabilmek için ABEK'ten elde edilen ön test ve son test puanları, Wilxocon İşaretli Sıralar testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 38'de yer almaktadır.

Tablo 38

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocuklarının Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi Alt Faktörlerine Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilxocon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Tüm Grup	Test	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
Dili Kullanma	Öntest	10	2,70	0,95	2,50	2,50	-1,00	,317	-0,22
	Sontest	10	2,90	0,57	2,50	7,50			
Ebeveyne Duyarlılık	Öntest	10	2,30	0,95	3,00	3,00	-1,67	,096	-0,37
	Sontest	10	2,80	1,03	3,60	18,00			
Oyun	Öntest	10	2,00	0,94	3,00	3,00	-1,67	,096	-0,37
	Sontest	10	2,50	0,71	3,60	18,00			
Etkileşimsel Uyum	Öntest	10	0,20	0,42	,00	,00	-2,07	,038*	-0,46
	Sontest	10	0,90	0,74	3,00	15,00			
Vücut Pozisyonu	Öntest	10	0,70	0,48	,00	,00	-2,65	,008*	-0,59
	Sontest	10	1,40	0,70	4,00	28,00			

*p<,05

Tablo 38'de incelendiğinde, tüm müdahale grubunun ön test ve son test fark puanlarında dili kullanma (z=-1,00; p>,05), ebeveyne duyarlılık (z=-1,67; p>,05) ve oyun (z=-1,67; p>,05) boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Etkileşimsel uyum (z=-2,07, p<,05) ve vücut pozisyonu (z=-2,65, p<,05) boyutlarında ise katılımcıların ön test ve son test fark puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Etkileşimsel uyum ve vücut pozisyonunda sıra ortalaması ve sıra toplamları incelendiğinde farklılığın son test lehine olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum etkileşim temelli olan müdahale programının etkileşimsel uyum ve vücut pozisyonu boyutlarının çocuklar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Ayrıca vücut pozisyonu boyutunun (r=.59) ön test ve son test arasında elde edilen farklılığa ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde, farklılığın pratikteki etkisinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Buna ek olarak dili kullanma (r=0,22), ebeveyne duyarlılık (r=0,37), oyun (r=0,37) ve etkileşimsel uyum (r=0,46) boyutlarının etki büyüklüklerinin orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Son test uygulama aşamasında evlat edinen, koruyucu ve biyolojik annelerin çocukları olmak üzere üç grup yer almaktadır. Tablo 39'da üç grubun son test puanları arasında farklılaşma olup

olmadığını ortaya çıkarabilmek için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 39

Koruyucu, Evlat Edinen ve Biyolojik Ailelerin Çocuklarının Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi Alt Faktörlerine Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Tüm Grup	Aile Türü	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	H	p
Dili Kullanma	Evlat Edinen Aile	5	3,00	0,71	8,50	0,28	,870
	Koruyucu Aile	5	2,80	0,45	7,30		
	Biyolojik Aile	5	2,80	1,10	8,20		
Ebeveyne Duyarlılık	Evlat Edinen Aile	5	2,80	0,84	7,20	0,53	,766
	Koruyucu Aile	5	2,80	1,30	7,70		
	Biyolojik Aile	5	3,20	0,84	9,10		
Oyun	Evlat Edinen Aile	5	2,60	0,89	8,70	0,56	,756
	Koruyucu Aile	5	2,40	0,55	6,90		
	Biyolojik Aile	5	2,60	1,14	8,40		
Etkileşimsel Uyum	Evlat Edinen Aile	5	0,60	0,55	6,30	1,40	,497
	Koruyucu Aile	5	1,20	0,84	9,40		
	Biyolojik Aile	5	1,00	1,00	8,30		
Vücut Pozisyonu	Evlat Edinen Aile	5	1,60	0,55	9,40	0,91	,635
	Koruyucu Aile	5	1,20	0,84	7,20		
	Biyolojik Aile	5	1,40	0,89	7,40		

*p<,05

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, dili kullanma (H=0,28; p>,05), ebeveyne duyarlılık (H=0,53; p>,05), oyun (H=0,56; p>,05), etkileşimsel uyum (H=1,40; p>,05) ve vücut pozisyonu sosyal (H=0,91; p>,05) boyutlarında gruplar arası son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin ABEK'den Elde Ettikleri Puanlardaki Değişimlerin Grafiksel Gösterimleri

Bu bölümde koruyucu ve evlat edinen annelerin; ön test, son test ve izleme aşamalarında Anne Bebek Etkileşim Kontrol Listesinden aldıkları puanların değişimleri grafiklerle

gösterilmektedir. Grafikler dili kullanma, ebeveyn duyarlılığı, oyun, etkileşimsel uyum ve vücut pozisyonu olmak üzere beş boyutta ayrı ayrı sunulmaktadır. Her bir grafikte katılımcıların durumu bireysel olarak yer almaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin dili kullanma alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

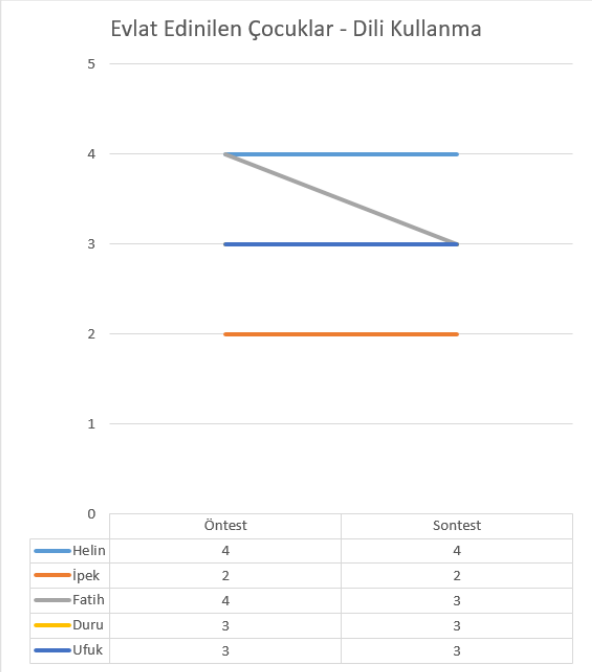

Şekil 62. Evlat Edinen Annelerin Dili Kullanma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

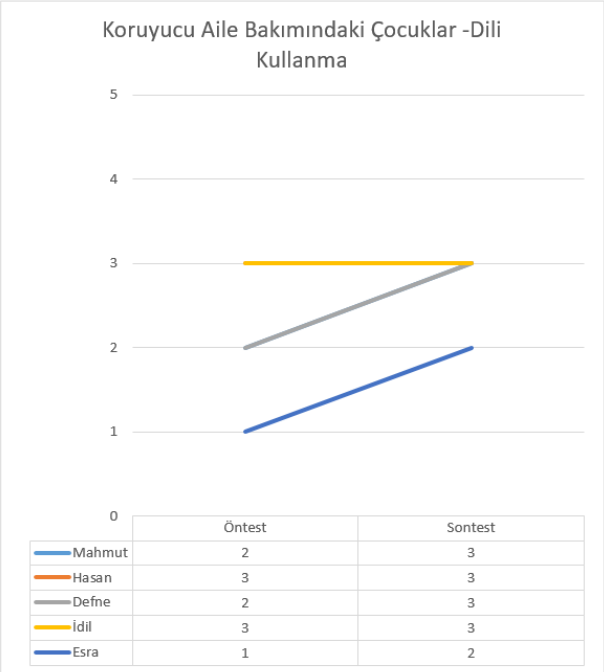

Şekil 63. Koruyucu Annelerin Dili Kullanma Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 62 incelendiğinde Dili Kullanma alt boyutunda; Helin'in ön test ve son test puanının, İpek'in ön test ve son test puanının, Duru'nun ön test ve son test puanının ve Ufuk'un ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Fatih'in ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı görülmektedir.

Şekil 63 incelendiğinde Dili Kullanma alt boyutunda; Mahmut'un, Defne'nin ve Esra'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı görülmektedir. Hasan'nın ve İdil'in ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin ebeveyn duyarlılığı alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

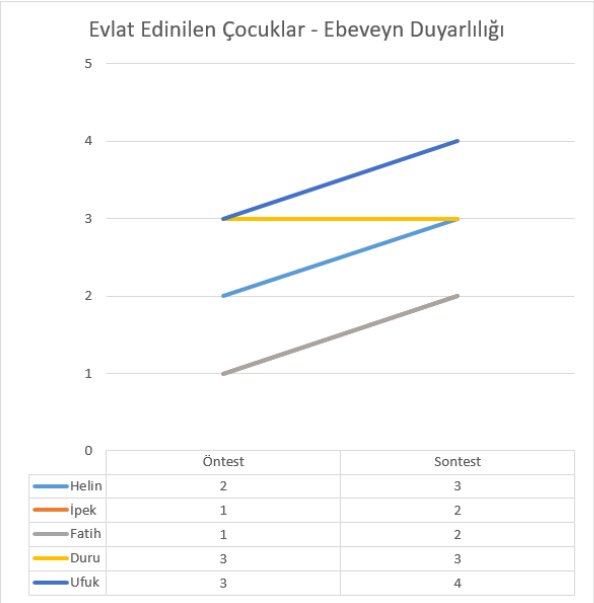

Şekil 64. Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn Duyarlılığı Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

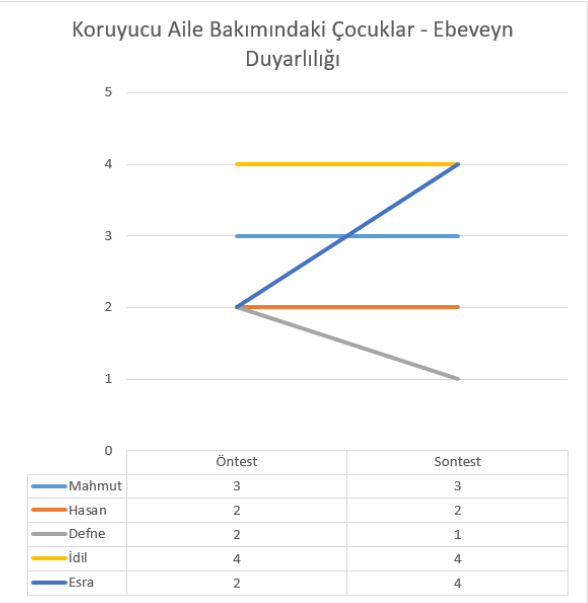

Şekil 65. Koruyucu Annelerin Ebeveyn Duyarlılığı Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 64 incelendiğinde Ebeveyn Duyarlılığı alt boyutunda; Helin'in, İpek'in, Fatih'in ve Ufuk'un son test puanının ön test puanına göre arttığı görülmektedir. Duru'nun ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 65 incelendiğinde ebeveyn duyarlılığı alt boyutunda; Defne'nin son test puanının ön test puanına göre azaldığı, Esra'nın ise son test puanının ön test puanına göre arttığı görülmektedir. Mahmut'un ön test ve son test, Hasan'ın ön test ve son test puanının ve İdil'in ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin oyun alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.



Şekil 66. Evlat Edinen Annelerin Oyun Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

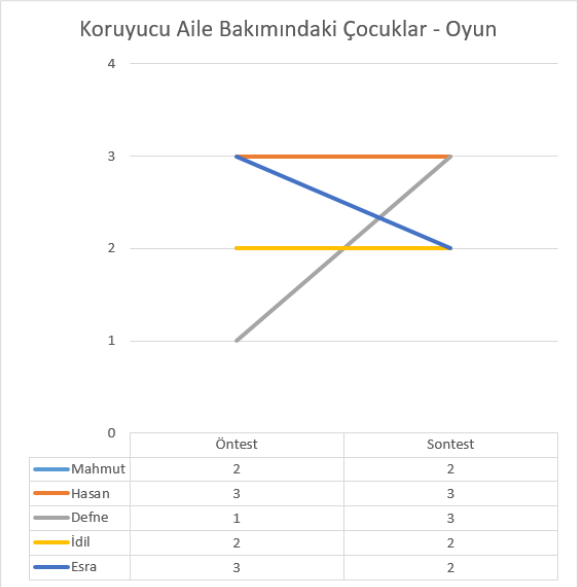

Şekil 67. Koruyucu Annelerin Oyun Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 66 incelendiğinde Oyun alt boyutunda; Helin'in, İpek'in, Fatih'in ve Duru'nun son test puanının ön test puanına göre arttığı görülmektedir. Ufuk'un ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 67 incelendiğinde Oyun alt boyutunda; Defne'nin son test puanının ön test puanına göre arttığı, Esra'nın ise son test puanının ön test puanına göre azaldığı görülmektedir. Mahmut'un ön test ve son test, Hasan'ın ön test ve son test puanının ve İdil'in ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin etkileşimsel uyum alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

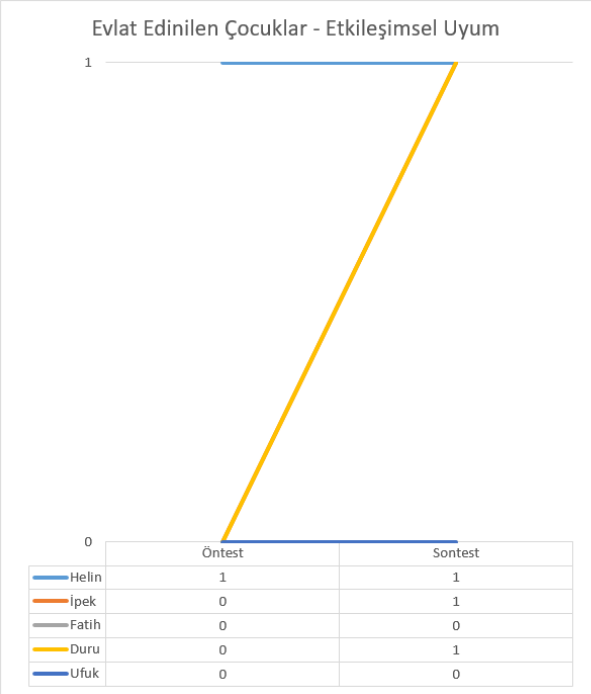

Şekil 68. Evlat Edinen Annelerin Etkileşimsel Uyum Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

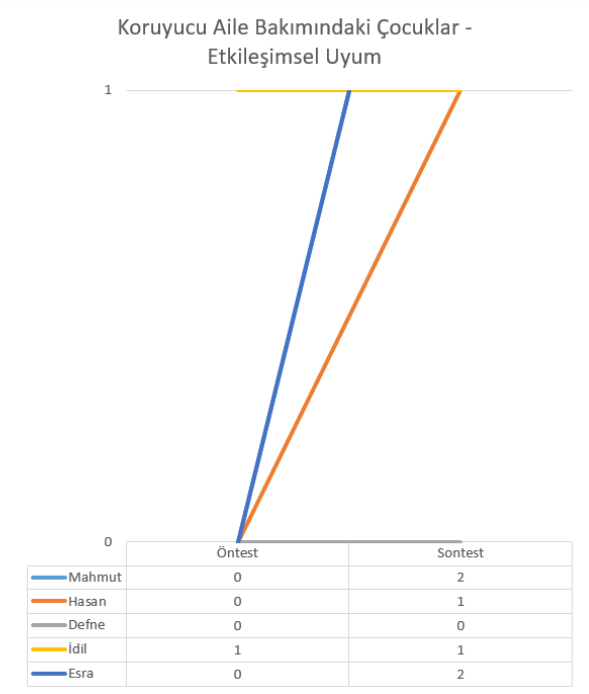

Şekil 69. Koruyucu Annelerin Etkileşimsel Uyum Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 68 incelendiğinde Etkileşimsel Uyum alt boyutunda; İpek'in ve Duru'nun son test puanının ön test puanına göre arttığı görülmektedir. Helin'in Ön test ve son test puanları ile Fatih'in ve Ufuk'un ön test ve son test puanlarının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 69 incelendiğinde Etkileşimsel Uyum alt boyutunda; Mahmut'un, Hasan'ın ve Esra'nın son test puanının ön test puanına göre arttığı görülmektedir. Defne'nin ön test ve son test puanının ve İdil'in ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin vücut pozisyonu alt boyutundaki puan değişimlerinin grafikleri aşağıda yer almaktadır.

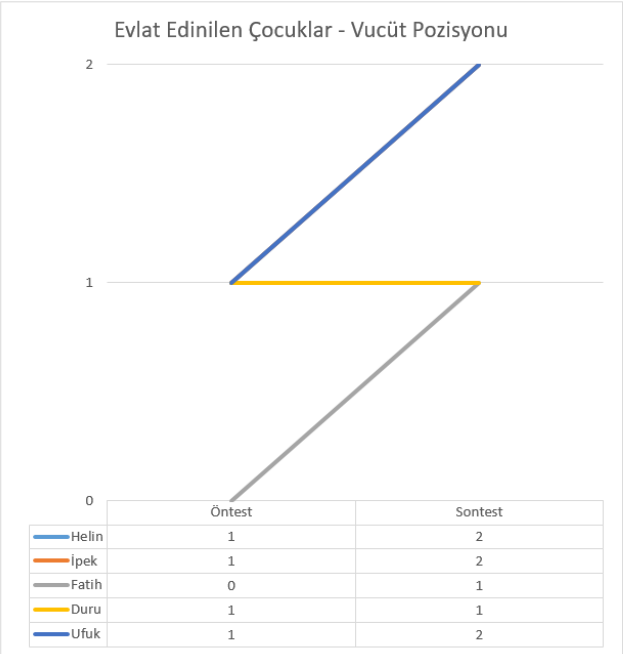

Şekil 70. Evlat Edinen Annelerin Vücut Pozisyonu Alt Boyutundaki Puan Değişimleri,

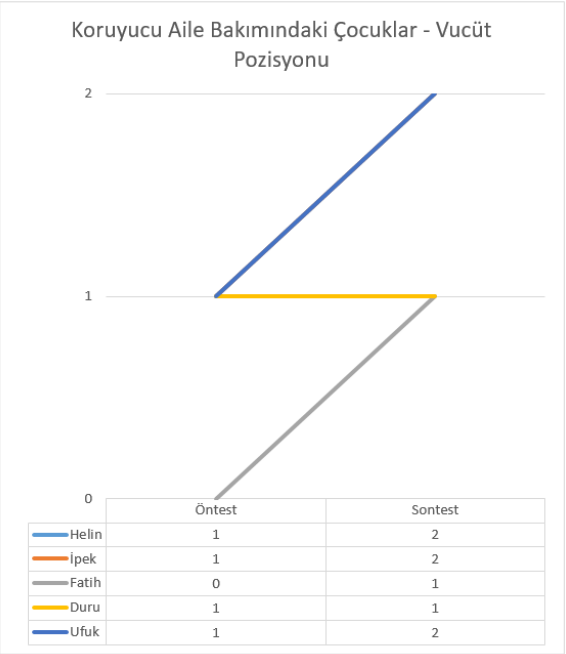

Şekil 71. Koruyucu Annelerin Vücut Pozisyonu Alt Boyutundaki Puan Değişimleri

Şekil 70 incelendiğinde Vücut Pozisyonu alt boyutunda; Helin'in, İpek'in, Fatih'in ve Ufuk'un son test puanının ön test puanına göre arttığı görülmektedir. Duru'nun ön test ve son test puanının benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 71 incelendiğinde Vücut Pozisyonu alt boyutunda; Mahmut'un, Hasan'ın, Defne'nin ve Esra'nın son test puanlarının ön test puanlarına göre arttığı görülmektedir. İdil'in ön test ve son test puanının ise benzer düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu Etkileşime İlişkin Bulgular

Koruyucu ve evlat edinen annelerle, müdahale programının son halinin verilmesi ve müdahale gruplarının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uyarlanabilmesi için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde "Etkileşim İlk Görüşme" teması altında "Etkileşim/Bağlanma" olmak üzere bir kategori oluşturulmuştur. Etkileşim/bağlanma kategorisi altında; tanımı ve ileri dönem etkileri olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Koruyucu ve evlat edinen annelerin etkileşim/bağlanmanın tanımıyla ve ileri dönem etkileriyle ilgili görüşleri Tablo 40'ta kodlar halinde sunulmuştur.

Tablo 40

Etkileşim Kategori, Alt Kategori ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Etkileşim İlk Görüşme	Etkileşim/Bağlanma	Tanımı	Sevgi (10), Emzirme (3), İlk Bakış (3), Sarılmak (3), Evlat Edinmede Beklenen Sürecin Uzun Olmasıyla Kurulan Bağ (2), Güvenli Bağlanma (2), Konuşma (1)
		İleri Dönem Etkileri	Olumlu, Kendine Yeten Çocuk (1), İyi Arkadaşlık İlişkileri (1)

Tablo 40'ta katılımcıların etkileşim/bağlanmanın tanımını; sevgi, emzirme, ilk bakış, sarılmak, evlat edinmede beklenen sürecin uzun olmasıyla kurulan bağ, güvenli bağlanma ve konuşma şeklinde yaptığı görülmektedir. Bu düşüncelerine örnek olarak; Sevda "*O konu hakkında bir şey bilmiyorum ama mesela ben emziremedim. Çok uğraştım ama hatta bir gün, gün boyu aldım onu hani emmese bile hani hiç ağzını açmıyor ama göğsümde uğraştım. Bazen mesela ben burada uzanırım, o oynar sonra yanıma gelir. Ben hemen alırım koynuma yanımda yatar. Kanepede ben yine göğsümü çıkarırım. Hani koku annelik bağı şey olsun diye bir onu yapıyorum. Onun haricinden zaten sevgiyle, öpme, koklama, okşama her şeyiyle fazlasıyla alıyor da öyle ayrıyeten emmese bile göğsüme alıyorum anne kokusu hani öyle yapıyorum bilmiyorum.*" ifadesinde bulunmuştur. Kevser "*Güvenli bağlanmayı hatırlıyorum*." demiş, Belma "*Güvenli bağlanmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Ama ben onu baştan yapabildiğime inanıyorum. Şöyle ki; tabi farklı bir alan, evlat edindiğimde yuvada diyetisyenimiz emzirebiliyorsunuz çocuğu dedi. Bununla ilgili bir eğitim almak istemisiniz dedi. Gazi üniversitesinde Canan Hocanın çok tatlı bir hemşiresi var Nihal Hemşire. Ondan biz emzirme desteği aldık. Ben süt verebildim 6 aya kadar. Ondan sonra bir strese girdim onun davasıyla ilgili bir konu vardı. Ondan sonra veremedim ama 6 ay verebildim*." açıklamasıyla düşüncesini belirtmiştir. Meliha "*Günlük gelişen şeyler. Sevgi olunca bağlanma kendi, kendine oluyor zaten eğitimle falan olacak bir şey değil gördüğümüz an bağlanmıştık zaten. Planlı bir şey olmuyor*" sözleriyle yanıt vermiştir. Aygül "*Aslında ben inanın öyle bir eğitime de gitmedim. Böyle bağlanma etkileşim nedir bir şey de araştırmadım bununla ilgili bir eğitim almadım işin açıkçası. Gerek de duymadım belki iki çocuk var ya. Onların yoğunluğuyla belki*

biz bağlandık ya yani bilmiyorum. Sevgi yeterli oluyor bağlanma için" şeklinde görüşünü dile getirmiştir.

Koruyucu ve evlat edinen annelerin hepsi etkileşim/bağlanmanın ileri dönem etkilerinin olumlu olacağını ifade etmişler, bir anne çocuğunun ilerde kendine yeten bir çocuk olacağını ve bir anne de iyi arkadaşlık ilişkileri kuracağını söylemiştir. Bu fikirlerine örnek olarak; Zehra "*Ya bir kere ben iyi olacağını temenni ediyorum. Hissediyorum bunu iyi olacak evet o beni anlayacak ben onu anlayacağım her şeyiyle anlayacak.*" açıklamasını yapmıştır. Belma "*Şöyle bir kere sağlıklı bir ilişki kurmak zorundayım. Aşırı bağımlı bir çocuk olursa bir kere daha ilerde sosyalleşirken arkadaş edinmede zorluklar yaşayabilir. Onun için daha böyle kendi kendine yetebilen bir çocuk olması gerekiyor*." sözleriyle düşüncelerini belirtmiştir. Esma "*İlerde daha güzel olur diye umuyoruz şimdi çok güzel*." demiş, Sevda "*Yani bilmiyorum inşallah güzel olur Allah'ım mahcup etmesin. Şuan gerçekten çok güzel hani bazıları şey diyorlar, kendi çocuğumdan başkasını sevemem benim için onun kendi çocuğumdan bir gram farkını gerçekten görmüyorum*" şeklinde yanıt vermiştir. Aysel "*İlerde de etkilerinin güzel olacağını düşünüyorum*." İfadesiyle görüşlerini belirtmiştir.

Müdahale Programını Değerlendirme Formu Etkileşime İlişkin Bulgular

Koruyucu ve evlat edinen annelerle, müdahale programının uygulanmasının ardından hem programla ilgili görüşleri hem de desteklendikleri konularda yeni fikirlerinin neler olduğuyla ilgili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde "Etkileşim Son Görüşme" teması altında "Etkileşim/Bağlanma" olmak üzere bir kategori oluşturulmuştur. Bu kategori altında; tanımı ve ileri dönem etkileri/aradaki ilişkiyi tanımlama olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Ayrıca koruyucu ve evlat edinen annelerin etkileşim/bağlanmanın tanımıyla ve ileri dönem etkileriyle ilgili program sonrasındaki görüşleri Tablo 41'de kodlar halinde sunulmuştur.

Tablo 41

Etkileşim Son Görüşme Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Son Görüşme
Etkileşim Son Görüşme	Etkileşim/ Bağlanma	Tanımı	Sevgiyi Gösterme (5), Sarılma (5), Güvenli Bağlanma (4), Karşılıklı Bir İletişim (4), Dokunma (3), Sakinleştirme (3), Dinleme (2), Bebeği Hissetme (1), Sürdürülebilir İlişki (1), Sıkı Bir Bağ (1)
		Aradaki İlişkiyi Tanımlama	Daha Güçlü Bağ (3), Gözlerine Bakarak Konuşma (3), Özgüvenli Bir Bebek (1), Özgüvenli Bir Anne (1), Birlikte Oynanan Sürenin Uzaması (1), Oyun Seçimine İzin Verme (1), Oyun Oynama Kalitesi (1), Oyun Etkileşiminin Artması (1), İletişim Kurarken Farklı Araçlar Kullanma (1), Müzikle İletişim (1), Davranışlarda Farklılık (1), Hayata Farklı Yönden Bakmaya Başlama (1)

Katılımcılar, etkileşim/bağlanmanın tanımı olarak sevgiyi gösterme, sarılma, sakinleştirme, dinleme, güvenli bağlanma, bebeği hissetme, sürdürülebilir ilişki, karşılıklı bir iletişim, dokunma ve sıkı bir bağ yanıtlarında bulunmuşlardır. Bu görüşlerine örnek olarak; Esma "*Bütün eğitimin sonunda güvenli bağlanma çıkıyor ortaya. Çünkü bebeklerimizi yedirdiğimizde, içirdiğimizde, baktığımızda bunları düzenli yaptığımızda bebek de kendini güvende hissettiği için karşıdakinin anne olduğunu hissedebiliyor bunu eğitim yaptı. Başta eğitim nasıl olacak bilmiyordum ben önceden yeğenlerime bakmıştım ama öyle değilmiş eğitimde onu gördüm dışardan bizi görenler duygusal olarak çok bağlı olduğumuzu söylüyorlar. Misafir geldiğinde oyun oynuyor arada gelip anne diyor burada mısın manasın da*" ifadesinde bulunmuştur. Aysel "*Biz zaten kızımla çok sıkı kurduk ilk baştan bu yana bağımızı. Şimdi normalde gündüz uyandığında anneannesini görse bile hemen beni istiyor bizim bağımız baya sıkı oldu. Bağlanmayla ilgili o zaman gerçekten faydalı oldu öğrendiğimiz şeylerde oldu yapmaya çalıştıklarımız da oldu*" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Kevser "*Güvenli bağlanma çok güzel bir konuydu daha güçlendik ağladığında ona sarılıp ya da korktuğunda sakinleştiriyorum. Onu hep sevdiğimi söylediğim için daha çok bağlandık o da durup gelip bizi öpüyor çok güzel konu bağlanma*" sözleriyle düşüncelerini belirtmiştir. Meliha "*Güzel bir şey zaten biz bir sıkıntı yaşamadık. Sizi ve hocaları dinledikçe bir sorunumuz olmadığını hissettim. Siz anlattığınızda dinledim baktım eksik yok ne dinlediysek hepsi biz de var*" olarak görüşünü söylemiştir. Özge "*Oğlumla aramızdaki bağa bakıyorum eksik mi değil*

mi güvenli bağlanmamız diye. O zaman eğitimde de söylemiştim bunu ondaki kaygı bazen evet ayrılmak istemiyor ama ben yoksam salona geçip oynuyor ben olduğumda daha rahat oynuyor benim olduğumu anlayınca rahatlıyor." ifadesinde bulunmuştur. Aradaki ilişkiyi tanımlamaya yönelik fikirlerini ise gözlerine bakarak konuşma, özgüvenli bir bebek, özgüvenli bir anne, birlikte oynanan sürenin uzaması, oyun seçimine izin verme, oyun oynama kalitesi, oyun etkileşiminin artması, iletişim kurarken farklı araçlar kullanma, müzikle iletişim, daha güçlü bağ, davranışlarda farklılık ve hayata farklı yönden bakmaya başlama şeklinde dile getirmişlerdir. Bunlara örnek olarak; Esma "*Çok artıları oldu hiç eksisi yok. Artısı çok fazla gelişim dönemine göre nasıl bir kıyafet alacağımda karşımdaki satıcının bile davranışı farklı oluyor. Daha özenliyim kumaşının mesela organik olmasını istiyorum dediğimde bu çocuğumun daha özel olduğunu hissettiriyor. Yatarken beşiğinden kalkıp birbirimize bakıyoruz. Yemek konusunda bana güveniyor. Yoğurtsa yoğurt. Ben de kızımın ne yiyip ne yemediğine güveniyorum. Onu kısıtlamadan, ona destek olarak, zarar göremeden hayatı öğrenmesini kendine çevreye zarar vermeden destek olmaya çalışıyorum. Geri dönüşünü de alıyorum ve bu durum eğitim sayesinde çünkü kızımla çok konuşuyoruz mesela yemekte al sana yemek demiyoruz ne olduğunu anlatıyoruz. Sizi hep konuşuyoruz özgüvenli bir anne olduğumu ve özgüvenli bir bebek yetiştirdiğimi düşünüyorum*" sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir. Belma "*Etkileşim açısından oyun etkileşiminde inanılmaz derecede faydalı oldu benim için. İkincisi onunla iletişim kurarken farklı araçlar kullanıyorum mesela şimdi müzikle de iletişim kuruyorum*." ifadesinde bulunmuştur. Hatice "*Kızımla birlikte kurduğumuz bağ daha da güçlendi bilgilerle. Davranışlarımız olsun hareketlerimiz olsun daha da farklılaştı. Öğrendiklerimizle farklı yönden baktık farklı bir pencereden bakıyorduk öğrendikçe hayatımız ona göre yönlendi*" şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Araştırmacı Günlüğü'nün Etkileşime İlişkin Bulguları

Bu bölümün araştırmacı günlüğü bulguları, ilk yılların temelleri ve güven temelinde ilişkiler - yetişkin bebek etkileşimini güçlendirme modüllerindeki gözlemlerden elde edilmiştir. Annelerden bağlanma ve etkileşimle ilgili tanımlamalar yapmaları istenmiştir. Gelen yanıtlara örnek; Belma *"Kendisiyle barışık ve kendini seven bireyler çocuklarıyla sağlıklı bir iletişim kurabilirler."* ve *"Sevgi olmadan güvenli bağlanmanın sağlanması mümkün değil. Göz göze gelme, sarılma, dokunma, kısacası kuracağımız her duygusal temas güvenli bağlanmanın en önemli unsurudur."* açıklamasını yapmıştır. Aysel *"Güvenilir, sevgi dolu bir aile ortamında oluşturulacak güvenli bağlanma çocuğumuzun eğer varsa travmalarını atlatmada yardımcısı*

olacaktır." sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir. Esma *"Bebeğimize tutarlı, duyarlı ve sevgi dolu bir yaklaşım sergilediğimizde güvenli bağlanma yolunda önemli adımlar atmış oluruz."* ifadesinde bulunmuştur. Zehra *"Çocuğumuzun sosyal ve psikolojik açıdan sağlıklı bir birey olmasında güvenli bağlanma önemli bir role sahiptir. Çocuğumuza göstereceğimiz sabır ve sevgi onunla bağımızın kurulmasında anahtar olacaktır."* sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir. Hatice *"Bağlanma, Çocuğun ve bebeğin yaş özelliklerine göre ihtiyaçlarını bilmek ve verdiği sinyalleri hissedebilmek demektir."* tanımlamasını yapmış, Kevser *"Güvenli bağlanmada olmazsa olmaz sabır ve sevgi."* Sevda *"Bağlanma, sadece fiziksel ihtiyaçları gidermek demek değildir. Fiziksel ihtiyaçtan daha çok hislere ve duygulara odaklanmak demektir."* şeklinde düşüncesini dile getirmiştir.

Bu çalışma kapsamında koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuklarıyla etkileşimlerini güçlendirmek için hem ebeveyn davranışlarına hem de anne bebek ikilisine yönelik bilgiler sunulmuştur. Bir önceki bölümde annelerin ebeveynlik davranışlarına yönelik bulgular yer almaktadır. Bu bölümde ise anne bebeğin etkileşimlerine yönelik bulgular bebeklerin davranışları gözlemlenerek elde edilmiştir. Bu davranışlar dili kullanma, ebeveyne duyarlılık, oyun, etkileşimsel uyum ve vücut pozisyonu olmak üzere beş boyutta değerlendirilmiştir. *Dili kullanma* bebeğin yüz hareketlerini, el işaretlerini, ağlamasını ve sözlü iletişim girişimlerini, *ebeveyne duyarlılık* annenin eylemlerinin taklidini, anneye yüz/vücut yönelimini, teması, bakış süresini, *Oyun o*yun/oyuncakla ilgilenmeyi, bilişsel uyarılmayı, bebek tarafından başlatılan oyunları içermektedir. *Etkileşimsel Uyum* eşzamanlı hareketleri, sıralı hareketleri ve örüntü şeklinde hareketleri, *Vücut Pozisyonu* nefes alıp vermede düzensizliği, heyecanlı hareketleri, öne doğru eğilme ya da geriye yaslanmayı kapsamaktadır. Bu boyutlardan ilk üçü bebeğin davranışlarını, son ikisi ise anne bebek ikilisinin davranışlarını yansıtmaktadır. Hem koruyucu hem de evlat edinen annelerin çocuklarının uygulama sonrasında etkileşimsel uyum ve vücut pozisyonu boyutlarında olumlu anlamlı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ayrıca müdahale sonrasında yapılan görüşmelerde anneler, bebekleriyle etkileşimlerinin geliştiğini dile getirmişlerdir.

Anne bebek etkileşimine yönelik alan yazının neredeyse 50 yıllık bir geçmişi olduğu (ClarkeStewart, 1973, s. 2-4), Bowlby'nin bağlanma teorisinin de 1970'lerin başlarında ortaya çıktığı bilinmektedir (Bowlby, 1969). O yıllardan bu zamana kadar birçok araştırmacının annelerin bebekleriyle/çocuklarıyla etkileşimlerini ve bağlanma konusunu merak ettiği, bu ilişkinin nasıl destekleneceğini araştırdıkları ve çeşitli müdahaleler geliştirdikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra koruyucu ve evlat edinen anneler ve bebeklerinin etkileşimleri

ve bağlanma ilişkileriyle ilgili de çalışmalar olduğu görülmektedir (Avcı, vd. 2018; Bick & Dozier, vd. 2009; Dozier, 2013; Fisher & Kim, 2007; Juffer, vd. 2005; Kitiş & Söylemez, 2021). Bu araştırmaların sonuçlarında güvenli bağlanmanın desteklendiği, anne duyarlılığında gelişme olduğu ve ebeveyn becerilerinin güçlendiği ortaya çıkmıştır. Bu araştırma kapsamında da koruyucu ve evlat edinen annelerin ve bebeklerinin müdahale sonrasındaki etkileşimlerinin, alan yazında yer alan ilgili araştırmalarla paralellik gösterdiği düşünülmektedir. Anne bebek ikilisiyle ilgili boyutlarda (Etkileşimsel uyum ve vücut pozisyonu) görülen ilerleme, etkileşim ve bağlanma konusunda annelerin belirttiği görüşler, araştırmacı günlüğünde yer alan müdahale sırasında annelerin yaptığı tanımlamalar ve daha önceki bölümde ebeveyn davranışlarıyla ilgili etkileşimi olumlu yönde destekleyen dokunma, konuşma ve farkındalık gibi boyutlarda elde edilen anlamlı sonuçlar bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Erken müdahale programlarının etkilerinin sadece anne duyarlılığını arttırmaya yönelik olmadığı aynı zamanda koruyucu ya da evlat edinen ebeveynler ve bebekleri arasında etkileşime dayalı güven temelinde ilişkilerin kurulmasını desteklediği görülmektedir. Koruyucu aile bakımında olan ya da evlat edinilen çocukların hassas bakıma ihtiyaçlarının olduğu, bu çocuklar arasında güvensiz bağlanma stillerinin ve davranış sorunlarının yaygın olduğu göz önüne alındığında alan yazında yer alan ve bu çalışmada da ortaya çıkan sonuçlar heyecan vericidir (Dozier vd, 2006; Dozier vd, 2001; Bakermans-Kranenberg vd,, 2008; Bakermans-Kranenburg vd, 2003).

Diğer taraftan bebeklerin ilk üç boyutta müdahale sonrasında anlamlı bir farkının olmamasını koruyucu aileler ve bağlanma ilişkileriyle ilgili alan yazına önemli katkılar sunan Dozier'ın (2003) görüşüyle desteklenebilir. Dozier (2003) koruyucu ya da evlat edinilen bebeklerin genellikle yeni ebeveynlerine karşı daha mesafeli durduklarını gözlemlemiştir. Başka bir çalışmasında bu durumun çocukların önceki olumsuz deneyimleriyle ilgili olduğunu bu nedenle yeni ebeveynleriyle güvene dayalı ilişkiler kurarken zorlandıklarını belirtmiştir (Dozier, Stovall, Albus, & Bates, 2001). Bu görüşü destekleyen başka görüşler de mevcuttur. Koruyucu aile bakımında olan ya da evlat edinilen çocukların ebeveynlerine çeşitli zorluklar sunabildiği belirtilmektedir. Üzgün olduklarında daha mesafeli oldukları, bu durumun ebeveynlerin çocuklarıyla iletişim kurma çabalarını olumsuz etkilediği ve stres yaşamalarına neden olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak etkisiz ebeveynlik davranışları ve daha az bakım davranışı ortaya çıkmaktadır (Dozier & Rutter, 2008; Goemans, van Geel & Vedder, 2018; Stovall and Dozier, 1998; Schofield & Beek, 2005; Whenan, Oxlad & Lushington, 2009). Ancak, yeni ebeveynlerin bebekleriyle bağlanma ilişkilerini güven temelinde düzenlemelerinin mümkün olduğu da vurgulanmaktadır (Dozier vd, 2001). Hatta bu durum çok daha eski çalışmalarda bile

ortaya çıkmıştır. Ainswort'un "Yabancı Durum" paradigması kullanılarak evlat edinen ve evlat edinmeyen anne-bebek çiftlerinde bağlanma ilişkileri incelenmiş, sonuç olarak iki grup arasında anne-bebek bağlanmasında hiçbir farklılık görülmemiştir (Singer, Brodzinsky, Ramsay, Steir, & Waters, 1985). Bu nedenle, koruyucu ailelere çocukların onlara ihtiyacı yokmuş gibi görünse de daha duyarlı olmalarını önermektedir. Bu durum göz önüne alındığında bebeklerin sadece kendi davranışlarının gözlemlendiği bölümde bir farkın olmaması ancak anne bebek ikilisini yansıtan davranışlarda ilerleme olması hem Dozier'ın görüşlerine paralellik göstermekte hem de müdahalenin etkisinin olduğu ümidini doğurmaktadır. Dozier, Higley, Albus ve Nutter (2002) araştırmalarında koruyucu ebeveynleri çocukları hoşnutsuz olduklarında kendilerine yüz çevirse bile besleyici bir şekilde yanıt vermeleri konusunda teşvik etmişlerdir.

Ebeveynlik zorlu süreçleri kapsamaktadır. Bu zamanlarda ebeveynler ufak bile olsa çocuklarından motive edici (gülümseme gibi) bir davranış beklerler (Feeney vd, 2001). Bu noktada koruyucu ve evlat edinen annelerin daha çok desteğe ihtiyaç duyabileceği ve profesyonel desteklerin ne kadar önemli olduğu bir defa daha akla gelmektedir. Bunun bir kanıtı olarak da Avcı vd, (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma gösterilebilmektedir. Bu çalışmada koruyucu ve evlat edinen aileler müdahale sonrasında etkileşimle ilgili görüşlerini dile getirirken bebeklerinden gelen sinyalleri doğru anlanma ve zamanında karşılamanın öneminden bahsetmişlerdir.

Müdahale programlarının bağlanma konusunda sağladığı olumlu sonuçlara örnek olarak; Fisher ve Kim'in (2007) çalışmasında, koruyucu aile bakım hizmetinden yararlanan çocukların bağlanma stillerinden güvenli davranış yüzdesinin müdahale grubundaki çocuklara göre arttığı, kaçınma davranışı yüzdesinin ise azaldığı ortaya çıkmıştır. Bick ve Dozier'ın (2013) çalışmasında bağlanma temelli müdahale uygulanan bebeklerin, kontrol grubundaki bebeklere kıyasla stres zamanlarında daha az kaçınma davranışı sergiledikleri görülmüştür. Dozier vd, (2009) araştırmasında da benzer şekilde müdahale alan koruyucu ailelerin çocuklarının kontrol grubundaki çocuklara göre daha az kaçınma davranışı gösterdikleri bulunmuştur. Juffer vd, (2005) çalışmalarında müdahale programının, düzensiz bağlanma oranını düşürdüğü belirlenmiştir.

Bu çalışmada koruyucu ve evlat edinen annelerin bağlanma konusunda değerlendirmeleri nitel boyutta gerçekleşmiştir. Katılımcılar ilk görüşmede de son görüşmede de bağlanmayla ilgili düşüncelerinde "sevgi" yi mutlaka vurgulamışlardır. Son görüşmede ilk görüşmeden farklı olarak sarılma, sakinleştirme, dinleme, bebeği hissetme, sürdürülebilir ilişki, karşılıklı bir

iletişim, dokunma ve sıkı bir bağ olarak tanımladıkları görülmüştür. Etkileşim için verilen bu yanıtlar anne bebek arasındaki bağın güven temelinde geliştiğinin ve gelişmeye devam edeceğinin göstergesidir. Bunun yanında sarılma, dokunma ve bebeği hissetme gibi davranışların bebekler için sadece annelerine değil çevrelerindeki başka insanlara hatta nesnelere yönelik davranışlarını bile etkilediği ortaya konulmaktadır. Tanaka, Kanakogi ve Myowa'nın (2021) çalışmasında annenin sosyal dokunuşunun bebeklerde hem insanlara hem de etraflarındaki nesnelere yönelik sonraki davranışsal tepkileri etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Anneleri tarafından daha fazla fiziksel ve sosyal temas gören bebeklerin, yabancıya karşı kaçınma davranışlarında önemli bir azalma görülmüş ve nesnelere ilk dokunuşlarını daha az tereddütlü gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Bu sonuçlar, anne-bebek etkileşiminde sosyal dokunuşun, özellikle şefkatli dokunuşun, bebeklerin daha sonra başkalarına karşı kaçınma davranışlarını azalttığı ve nesne keşiflerini arttığını göstermektedir.

Dikkat çekici olan yanıtlardan biri Esma'nın *"Misafir geldiğinde oyun oynuyor arada gelip anne diyor burada mısın manasın da*" tanımlaması ve Özge'nin *"...ben yoksam salona geçip oynuyor ben olduğumda daha rahat oynuyor benim olduğumu anlayınca rahatlıyor"* ifadesi olmuştur. Bu yanıtlar Ainsworth'un "yabancı durum" çalışmasındaki bağlanma stillerinden güvenli bağlanmada gözlemlenen davranışı bire bir yansıtmaktadır.

Koruyucu bakımdaki çocuklar için, özellikle de bağlanma sorunları olanlar için geçerliliği kanıtlanmış kanıta dayalı tedavilerin yok denecek kadar az olduğu vurgulanmaktadır (Wright vd. 2015) Bununla birlikte, anne duyarlılığına odaklanmanın, genel popülasyonda bağlanma temelli müdahalelerin etkinliğine katkıda bulunduğu ve bunun koruyucu bakım durumlarında güvenli bağlanma ilişkilerini teşvik etmede de etkili olduğuna dair kanıtlar olduğu alan yazında yer almaktadır (Bakermans-Kranenburg vd, 2003; Bakermans-Kranenburg vd, 2005; De Schipper vd, 2012; Quiroga and Hamilton-Giachritsis, 2017).

Anne-çocuk bağlanma ilişkisini iyileştirmeyi amaçlayan müdahalelerin meta-analitik incelemelerine yönelik çalışmalarda da, anne duyarlılığında etki büyüklüğü yüksek düzeylerde bulunmuştur (Bakermans-Kranenburg vd. 2003; Juffer vd. 2017; Letourneau vd. 2015). Diğer taraftan bazı çalışmalarda ise daha az olumlu etki bulmuştur. Örneğin, Schoemaker vd. (2020), koruyucu aile üzerinde müdahale etkileri bulamamıştr. Bununla birlikte, Thompson (2002) programın sunulduğu bağlam etkili olabileceğinden, farklı çalışmalar arasında doğrudan karşılaştırmalar yapma konusunda dikkatli olunmasını belirtmektedir.

Esma'nın "*…Yatarken beşiğinden kalkıp birbirimize bakıyoruz. Yemek konusunda bana güveniyor. Yoğurtsa yoğurt. Ben de kızımın ne yiyip ne yemediğine güveniyorum. Onu*

kısıtlamadan, ona destek olarak, zarar göremeden hayatı öğrenmesini kendine çevreye zarar vermeden destek olmaya çalışıyorum." ifadesinde ben de kızımın ne yediğine güveniyorum çocukluk anlayışı bölümünde öz belirleme kuramına dayanan çocuğun doğasına inancı yansıtması müdahalenin bir bütünlük içinde olduğunu, her bir özelliğin bir diğerini etkilediği ve etkileşimin bu şekilde daha anlamlı hale geldiği düşüncesini doğurmaktadır.

Koruyucu Aile Bakımında Olan ve Evlat Edinilen Çocukların Gelişim Gözlemlerine İlişkin Bulgular

Koruyucu aile bakımında olan ve evlat edinilen çocukların gelişim gözlemlerine ilişkin bulgular niteliksel olarak yorumlanmıştır. Her bir çocuk için yaş aralıkları ve gelişim alanlarına göre ayrı ayrı gözlemlendi ya da gözlemlenmedi şeklinde işaretlenmiştir. Bulgular evlat edinilen çocuklar, koruyucu aile bakımındaki çocuklar ve biyolojik ailesinin yanında olan çocuklar olmak üzere üç ayrı tabloda sunulmuştur. Tablolarda gözlemlenilen maddeler sarı, gözlemlenemeyenler ise gri renkle boyanmıştır.

Tablo 42

Evlat edinilen çocukların gelişim gözlemi

Kategori	Alt Kategori	Kodlar	Helin		İpek		Fatih		Duru		Ufuk	
			Öntest	Sontest	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest
BG	6-8 Ay	Gözden kaybolan nesnenin var olduğunu bilir.										
		Oyuncağı yere düştüğünde arkasından bakar.										
	9-11 Ay	Aile üyelerini tanır.										
		Nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar dener										
		Oyunları / hareketleri taklit eder.										
		Nesneyi ilk saklandığı yerde arar.										
		Bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duyar (dönme, düşme, yuvarlanma, vurma vb. dener).										
	12-17 Ay	Ev dışındaki nesneleri gösterebilir.										
		Resimli kitaplar ya da kartlarda dikkat çekici şekillere eliyle vurarak ya da parmağıyla gösterir.										
		Nesne nerde diye sorulduğunda yerini gösterir.										
		Kısa süre parmak oyunu dinler.										
		Taklit eder.										
		Kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarır.										
	18-24 Ay	Örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulur.										
		Arka arkaya yapılan iki hareketi taklit eder.										
		İstediği nesneyi almak için araç kullanır.										
DG	6-8 Ay	Dudaktan fırlayan «Bu, vu, pu» gibi sürtme sesleri çıkarır.										
		İsmi söylendiğinde başını çevirir.										
		Gözleriyle konuşan kişiyi arar.										
	9-11 Ay	"Ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit eder										
		Bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirir										
		İsteklerini işaret ya da sesle belirtir										
	12-17 Ay	Jargon kullanır.										
		Tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik eder.										
		Sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki verir.										
		Hayvan seslerini taklit eder.										
		Bildiği nesneler istendiğinde alıp getirir.										
		Çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt eder.										
		Parmak işaretiyle "bu ne" diye sorar.										
	18-24 Ay	İki aşamalı yönergeleri yerine getirir.										

		Sıklıkla “Bu ne?” sorusunu sorar.																					
		İhtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaya başlar.																					
		İki sözcüklü basit cümleler kurar.																					
		20 ya da daha fazla sözcük kullanır.																					
	6-8 Ay	Yüzüstü pozisyondan sırtüstüne döner.																					
		Kavradığı nesneyi bir elinden diğerine geçirir.																					
		Koltuk altlarından tutularak kaldırılırken kendisini yukarı iter.																					
		Kısa süreliğine desteksiz oturur.																					
		Yüzüstü pozisyonda ileri doğru sürünerek hareket eder (emekleme denemesi yapar).																					
		Sırtüstü pozisyondayken tutulduğunda kendisini çekerek kaldırır.																					
		Küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutar.																					
		Kişilere kolları ile uzanır.																					
	9-11 Ay	Desteksiz oturur.																					
		Destekle / tutunarak ayağa kalkar.																					
		Destekle / tutunarak ayakta durur.																					
		Emekler.																					
		Yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçer.																					
		Bir elindeki nesneyi diğer elindeki nesneye yaklaştırır.																					
		Eşyalardan tutunarak sıralar.																					
		Nesneleri kaplara koyar.																					
MG		Baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutar.																					
	12-17 Ay	Desteksiz ayakta durur.																					
		Desteksiz yürür.																					
		Elinde bir nesneyle yürür.																					
		Kendi etrafında döner.																					
		Dans hareketleri yapar.																					
		Sandalyeye çıkar ve oturur.																					
		Yerdeki oyuncağı almak için çömelir.																					
		Oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurur.																					
		Ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarır.																					
		Oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açar ve kapatır.																					
		Kağıda karalamalar yapar.																					
		İki eliyle biberonu tutup su içer.																					
		Müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapar.																					
	18-24 Ay	Acemi bir şekilde koşar.																					
		Destekli merdivenden inip çıkar.																					
		Ayakta topa vurur.																					
		Topu havadan karşısındakine atar.																					
		Dört altı adet küpü üst üste koyar.																					

| | | |

Evlat edinilen çocuklardan Helin ön test aşamasında 20 aylık, son test aşamasında 24 aylıktır. İpek ön test aşamasında 8 aylık, son test aşamasında12 aylıktır. Fatih ön test aşamasında 17 aylık, son test aşamasında 21 aylıktır. Duru ön test aşamasında 6 aylık, son test aşamasında 10 aylıktır. Ufuk ön test aşamasında 20 aylık, son test aşamasında 24 aylıktır. Tablo 42'de her birinin ayrı ayrı yaş aralıklarına ve gelişim alanlarına göre gözlemlenen becerilerinde;

Helin

Bilişsel Gelişim: Hem ön test aşamasında hem de son test aşamasında örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulmakta, arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında iki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta ve ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaktadır. Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak iki sözcüklü basit cümleler kurmakta ve 20 ya da daha fazla sözcük kullanabilmektedir.

Motor Gelişim: Hem ön test hem son test aşamasında acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, topu havadan karşısındakine atmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkarak oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, aynada kendini tanımakta ve yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilmektedir. Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak basit hayali oyunlar oynamaktadır.

İpek

Bilişsel Gelişim: Ön test aşamasında Oyuncağı yere düştüğünde arkasından bakabilmektedir. Son test aşamasında ise aile üyelerini tanımakta, nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar denemekte, oyunları / hareketleri taklit edebilmekte, nesneyi ilk saklandığı yerde aramakta ve bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duymaktadır (dönme, düşme, yuvarlanma, vurma vb. dener).

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında dudaktan fırlayan «Bu, vu, pu» gibi sesleri çıkarabilmekte, ismi söylendiğinde başını çevirmekte, Gözleriyle konuşan kişiyi aramaktadır. Son test aşamasında ise "Ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit edebilmekte, bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirmekte ve isteklerini işaret ya da sesle belirtmektedir.

Motor Gelişim: Ön test aşamasında yüzüstü pozisyondan sırtüstüne dönebilmekte, kavradığı nesneyi bir elinden diğerine geçirmekte, koltuk altlarından tutularak kaldırılırken kendisini yukarı itmekte, kısa süreliğine desteksiz oturmakta, yüzüstü pozisyonda ileri doğru sürünerek hareket etmekte (emekleme denemesi yapar), sırtüstü pozisyondayken tutulduğunda kendisini çekerek kaldırmakta, küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutmakta ve kişilere kolları ile uzanmaktadır. Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak desteksiz oturmakta, destekle / tutunarak ayağa kalkmakta, destekle / tutunarak ayakta durmakta, emeklemekte, yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçmekte, bir elindeki nesneyi diğer elindeki nesneye yaklaştırmakta, eşyalardan tutunarak sıralamakta, nesneleri kaplara koymakta ve baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında annesi odadan ayrıldığında tepki vermektedir (ayrılık protestosu) (huzursuz olma, ağlama vb.). Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak tanıdığı birini gördüğünde ses çıkarmakta, gülümsemekte, oyuncağı elinden alındığında sinirlenme, ağlama gibi tepkiler vermekte, istediği nesneleri işaret ederek göstermekte ve karşılıklı oyun oynamaktadır (top yuvarlama, örtünün altına saklanma, ses taklidi vb.).

Fatih

Bilişsel Gelişim: Ön test aşamasında ev dışındaki nesneleri gösterebilmekte, nesne nerde diye sorulduğunda yerini göstermekte ve taklit etmektedir. Son test aşamasında ise örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulmakta, arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında jargon kullanmakta, tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik etmekte, sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki vermekte, hayvan seslerini taklit etmekte, bildiği nesneler istendiğinde alıp getirmekte, çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt etmekte ve parmak işaretiyle "bu ne" diye sormaktadır. Son test aşamasında ise iki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta, ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaya başlamakta ve iki sözcüklü basit cümleler kurmaktadır.

Motor Gelişim: Ön test aşamasında desteksiz ayakta durmakta, desteksiz yürümekte, elinde bir nesneyle yürümekte, kendi etrafında dönmekte, dans hareketleri yapmakta, sandalyeye çıkmakta ve oturmakta, yerdeki oyuncağı almak için çömelmekte, oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurmakta, ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak

çıkarmakta, oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açmakta ve kapatmakta, kağıda karalamalar yapmakta, iki eliyle biberonu tutup su içmekte ve müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapmaktadır. Son test aşamasında ise acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, Topu havadan karşısındakine atmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkıp oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında istediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek göstermekte, istemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade etmekte, sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli etmekte, kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak istemekte, saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanmakta, aynada kendi görüntüsüyle oynamaktan hoşlanmakta, ismi söylenen aile üyesini parmak işaretiyle göstermekte, "benim" ve "senin" ifadelerine tepki vermekte, kendi kendine dökerek yemek yemekte, annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gitmekte, annesi sarıldığında mutlu olmakta, kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olmakta ve anlatılan/okunan kısa öyküyü dinlemektedir. Son test aşamasında ise ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, aynada kendini tanımakta, basit hayali oyunlar oynamakta, dökmeden bardaktan su içmekte ve yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilmektedir.

Duru

Bilişsel Gelişim: Ön test aşamasında Oyuncağı yere düştüğünde arkasından bakabilmektedir. Son test aşamasında ise aile üyelerini tanımakta, nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar denemekte, oyunları/hareketleri taklit edebilmekte ve nesneyi ilk saklandığı yerde aramaktadır.

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında dudaktan fırlayan «Bu, vu, pu» gibi sesleri çıkarabilmekte, ismi söylendiğinde başını çevirmekte, Gözleriyle konuşan kişiyi aramaktadır. Son test aşamasında ise "Ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit edebilmekte, bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirmekte ve isteklerini işaret ya da sesle belirtmektedir.

Motor Gelişim: Ön test aşamasında yüzüstü pozisyondan sırtüstüne dönebilmekte, kavradığı nesneyi bir elinden diğerine geçirmekte, koltuk altlarından tutularak kaldırılırken kendisini yukarı itmekte, kısa süreliğine desteksiz oturmakta, yüzüstü pozisyonda ileri doğru sürünerek hareket etmekte (emekleme denemesi yapar), sırtüstü pozisyondayken tutulduğunda kendisini çekerek kaldırmakta, küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutmakta ve kişilere kolları ile uzanmaktadır. Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak

desteksiz oturmakta, destekle / tutunarak ayağa kalkmakta, destekle / tutunarak ayakta durmakta, emeklemekte, yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçmekte, bir elindeki nesneyi diğer elindeki nesneye yaklaştırmakta, eşyalardan tutunarak sıralamakta, nesneleri kaplara koymakta ve baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında annesi odadan ayrıldığında tepki vermektedir (ayrılık protestosu) (huzursuz olma, ağlama vb.). Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak tanıdığı birini gördüğünde ses çıkarmakta, gülümsemekte, oyuncağı elinden alındığında sinirlenme, ağlama gibi tepkiler vermekte, istediği nesneleri işaret ederek göstermekte ve karşılıklı oyun oynamaktadır (top yuvarlama, örtünün altına saklanma, ses taklidi vb.).

Ufuk

Bilişsel Gelişim: Hem ön test aşamasında hem de son test aşamasında örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulmakta, arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: Hem ön test aşamasında hem de son test aşamasında iki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta ve ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmakta, iki sözcüklü basit cümleler kurmakta ve 20 ya da daha fazla sözcük kullanmaktadır.

Motor Gelişim: Hem ön test hem son test aşamasında acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, topu havadan karşısındakine atmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkarak oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, aynada kendini tanımakta ve yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilmektedir. Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak basit hayali oyunlar oynayabilmekte ve dökmeden bardaktan su içmektedir.

Tablo 43

Koruyucu Aile Bakımındaki Çocukların Gelişim Gözlemi

Kategori	Alt Kategori	Kodlar	Mahmut		Hasan		Defne		İdil		Esra	
			Öntest	Sontest	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest	Öntest	Sontest
BG	12-17 Ay	Ev dışındaki nesneleri gösterebilir.										
		Resimli kitaplar ya da kartlarda dikkat çekici şekillere eliyle vurarak ya da parmağıyla gösterir.										
		Nesne nerde diye sorulduğunda yerini gösterir.										
		Kısa süre parmak oyunu dinler.										
		Taklit eder.										
		Kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarır.										
	18-24 Ay	Örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulur										
		Arka arkaya yapılan iki hareketi taklit eder										
		İstediği nesneyi almak için araç kullanır										
DG	12-17 Ay	Jargon kullanır.										
		Tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik eder.										
		Sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki verir.										
		Hayvan seslerini taklit eder.										
		Bildiği nesneler istendiğinde alıp getirir.										
		Çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt eder.										
		Parmak işaretiyle “bu ne” diye sorar.										
	18-24 Ay	İki aşamalı yönergeleri yerine getirir.										
		Sıklıkla “Bu ne?” sorusunu sorar.										
		İhtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaya başlar.										
		İki sözcüklü basit cümleler kurar.										
		20 ya da daha fazla sözcük kullanır.										
MG	12-17 Ay	Desteksiz ayakta durur.										
		Desteksiz yürür.										
		Elinde bir nesneyle yürür.										
		Kendi etrafında döner.										
		Dans hareketleri yapar.										
		Sandalyeye çıkar ve oturur.										
		Yerdeki oyuncağı almak için çömelir.										
		Oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurur.										
		Ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarır.										
		Oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açar ve kapatır.										

		Kağıda karalamalar yapar.																						
		İki eliyle biberonu tutup su içer.																						
		Müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapar.																						
	18-24 Ay	Acemi bir şekilde koşar.																						
		Destekli merdivenden inip çıkar.																						
		Ayakta topa vurur.																						
		Topu havadan karşısındakine atar.																						
		Dört altı adet küpü üst üste koyar.																						
		Kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirir.																						
		Geri geri yürür.																						
		Sandalye ya da kanepeye çıkar oturur.																						
	12-17 Ay	İstediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek gösterir.																						
		İstemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade eder.																						
		Sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli eder.																						
		Kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak ister.																						
		Saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanır.																						
		Aynada kendi görüntüsüyle oynamaktan hoşlanır.																						
		İsmi söylenen aile üyesini parmak işaretiyle gösterir.																						
		"Benim" ve "senin" ifadelerine tepki verir.																						
		Kendi kendine dökerek yemek yer.																						
SDG		Annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gider.																						
		Annesi sarıldığında mutlu olur.																						
		Kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olur.																						
		Anlatılan/okunan kısa öyküyü dinler.																						
	18-24 Ay	Ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanır.																						
		Aynada kendini tanır.																						
		Kardeşi ya da akranı gibi diğer çocuklara 5-10 dakika paralel oyun oynar.																						
		Basit hayali oyunlar oynar.																						
		Dökmeden bardaktan su içer.																						
		Yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilir.																						

Evlat edinilen çocuklardan Mahmut ön test aşamasında 18 aylık, son test aşamasında 22 aylıktır. Hasan ön test aşamasında 18 aylık, son test aşamasında22 aylıktır. Defne ön test aşamasında 16 aylık, son test aşamasında 20 aylıktır. İdil ön test aşamasında 17 aylık, son test aşamasında 21 aylıktır. Esra ön test aşamasında 17 aylık, son test aşamasında 21 aylıktır. Tablo 43'te her birinin ayrı ayrı yaş aralıklarına ve gelişim alanlarına göre gözlemlenen becerilerinde;

Mahmut

Bilişsel Gelişim: Hem ön test aşamasında hem de son test aşamasında arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında iki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta ve ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaktadır. Son test aşamasında ise ön testte gerçekleştirdiklerine ek olarak iki sözcüklü basit cümleler kurmakta ve 20 ya da daha fazla sözcük kullanmaktadır.

Motor Gelişim: Ön test aşamasında acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkarak oturmaktadır. Son test aşamasında ise ön testte gerçekleştirdiklerine ek olarak topu havadan karşısındakine atmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, aynada kendini tanımakta ve basit hayali oyunlar oynamaktadır. Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak dökmeden bardaktan su içmekte ve yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilmektedir.

Hasan

Bilişsel Gelişim: Hem ön test aşamasında hem de son test aşamasında arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında iki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta ve ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaktadır. Son test aşamasında ise ön testte gerçekleştirdiklerine ek olarak iki sözcüklü basit cümleler kurmakta ve 20 ya da daha fazla sözcük kullanmaktadır.

Motor Gelişim: Hem ön test hem de son test aşamasında acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, topu havadan karşısındakine atmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkarak oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, aynada kendini tanımakta ve basit hayali oyunlar oynamaktadır. Son test aşamasında ise ön test aşamasında gerçekleştirdiği becerilere ek olarak dökmeden bardaktan su içmekte ve yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilmektedir.

Defne

Bilişsel Gelişim: Ön test aşamasında ev dışındaki nesneleri gösterebilmekte, nesne nerde diye sorulduğunda yerini göstermekte, kısa süre parmak oyunu dinlemekte ve taklit etmektedir. Son test aşamasında ise örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulmakta, arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında jargon kullanmakta, tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik etmekte, sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki vermekte, bildiği nesneler istendiğinde alıp getirmekte, çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt etmekte ve parmak işaretiyle "bu ne" diye sormaktadır. Son test aşamasında ise iki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta, ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaya başlamakta ve iki sözcüklü basit cümleler kurmaktadır.

Motor Gelişim: Ön test aşamasında desteksiz ayakta durmakta, desteksiz yürümekte, elinde bir nesneyle yürümekte, kendi etrafında dönmekte, dans hareketleri yapmakta, sandalyeye çıkmakta ve oturmakta, yerdeki oyuncağı almak için çömelmekte, oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurmakta, ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarmakta, oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açmakta ve kapatmakta, kağıda karalamalar yapmakta, iki eliyle biberonu tutup su içmekte ve müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapmaktadır. Son test aşamasında ise acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkıp oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında istediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek göstermekte, istemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade etmekte, sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli etmekte, saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanmakta, "benim" ve "senin" ifadelerine tepki vermekte, kendi kendine dökerek yemek yemekte, annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gitmekte, annesi sarıldığında mutlu olmakta, kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olmakta ve anlatılan/okunan kısa öyküyü dinlemektedir. Son test aşamasında ise ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta,

basit hayali oyunlar oynamakta, dökmeden bardaktan su içmekte ve yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilmektedir.

İdil

Bilişsel Gelişim: Ön test aşamasında ev dışındaki nesneleri gösterebilmekte, resimli kitaplar ya da kartlarda dikkat çekici şekillere eliyle vurarak ya da parmağıyla göstermekte, nesne nerde diye sorulduğunda yerini göstermekte, kısa süre parmak oyunu dinlemekte ve taklit etmektedir. Son test aşamasında ise arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında jargon kullanmakta, tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik etmekte, sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki vermekte, bildiği nesneler istendiğinde alıp getirmekte ve parmak işaretiyle "bu ne" diye sormaktadır. Son test aşamasında ise iki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta, ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaya başlamakta, iki sözcüklü basit cümleler kurmakta ve 20 ya da daha fazla sözcük kullanmaktadır.

Motor Gelişim: Ön test aşamasında desteksiz ayakta durmakta, desteksiz yürümekte, elinde bir nesneyle yürümekte, kendi etrafında dönmekte, dans hareketleri yapmakta, sandalyeye çıkmakta ve oturmakta, yerdeki oyuncağı almak için çömelmekte, oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurmakta, ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarmakta, oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açmakta ve kapatmakta, kağıda karalamalar yapmakta, iki eliyle biberonu tutup su içmekte ve müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapmaktadır. Son test aşamasında ise acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, topu havadan karşısındakine atmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkıp oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında istediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek göstermekte, istemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade etmekte, sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli etmekte, kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak istemekte, saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanmakta, "benim" ve "senin" ifadelerine tepki vermekte, kendi kendine dökerek yemek yemekte, annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gitmekte, annesi sarıldığında mutlu olmakta, kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olmakta ve anlatılan/okunan kısa öyküyü dinlemektedir. Son test

aşamasında ise ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, basit hayali oyunlar oynamakta, dökmeden bardaktan su içmekte ve yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilmektedir.

Esra

Bilişsel Gelişim: Ön test aşamasında ev dışındaki nesneleri gösterebilmekte, nesne nerde diye sorulduğunda yerini göstermekte, kısa süre parmak oyunu dinlemekte, taklit etmekte ve kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarmaktadır. Son test aşamasında ise örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulmakta, arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: Ön test aşamasında jargon kullanmakta, tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik etmekte, sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki vermekte, bildiği nesneler istendiğinde alıp getirmekte, çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt etmekte ve parmak işaretiyle "bu ne" diye sormaktadır. Son test aşamasında ise iki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta, ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaya başlamakta ve iki sözcüklü basit cümleler kurmaktadır.

Motor Gelişim: Ön test aşamasında desteksiz ayakta durmakta, desteksiz yürümekte, elinde bir nesneyle yürümekte, kendi etrafında dönmekte, dans hareketleri yapmakta, sandalyeye çıkmakta ve oturmakta, yerdeki oyuncağı almak için çömelmekte, oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurmakta, ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarmakta, oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açmakta ve kapatmakta, kağıda karalamalar yapmakta, iki eliyle biberonu tutup su içmekte ve müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapmaktadır. Son test aşamasında ise acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, topu havadan karşısındakine atmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkıp oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ön test aşamasında istediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek göstermekte, istemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade etmekte, sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli etmekte, kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak istemekte, saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanmakta, aynada kendi görüntüsüyle oynamaktan hoşlanmakta, ismi söylenen aile üyesini parmak işaretiyle göstermekte. kendi kendine dökerek yemek yemekte, annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gitmekte, annesi sarıldığında mutlu olmakta ve kollarını bacaklarını uzatarak

giydirilmesine yardımcı olmaktadır. Son test aşamasında ise ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, aynada kendini tanımakta, basit hayali oyunlar oynamakta, dökmeden bardaktan su içmekte ve yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilmektedir.

Tablo 44

Biyolojik Ailesinin Yanında Olan Çocukların Gelişim Gözlemi

Kategori	Alt Kategori	Kodlar	Ela Sontest	Yade Sontest	Uras Sontest	Ada Sontest	Ali Sontest
BG	9-11 Ay	Aile üyelerini tanır.					
		Nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar dener					
		Oyunları / hareketleri taklit eder.					
		Nesneyi ilk saklandığı yerde arar.					
		Bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duyar (dönme, düşme, yuvarlanma, vurma vb. dener).					
	12-17 Ay	Ev dışındaki nesneleri gösterebilir.					
		Resimli kitaplar ya da kartlarda dikkat çekici şekillere eliyle vurarak ya da parmağıyla gösterir.					
		Nesne nerde diye sorulduğunda yerini gösterir.					
		Kısa süre parmak oyunu dinler.					
		Taklit eder.					
		Kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarır.					
	18-24 Ay	Örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulur					
		Arka arkaya yapılan iki hareketi taklit eder					
		İstediği nesneyi almak için araç kullanır					
DG	9-11 Ay	"Ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit eder					
		Bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirir					
		İsteklerini işaret ya da sesle belirtir					
	12-17 Ay	Jargon kullanır.					
		Tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik eder.					
		Sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki verir.					
		Hayvan seslerini taklit eder.					
		Bildiği nesneler istendiğinde alıp getirir.					
		Çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt eder.					
		Parmak işaretiyle "bu ne" diye sorar.					
	18-24 Ay	İki aşamalı yönergeleri yerine getirir.					
		Sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sorar.					
		İhtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmaya başlar.					
		İki sözcüklü basit cümleler kurar.					
		20 ya da daha fazla sözcük kullanır.					
MG	9-11 Ay	Desteksiz oturur.					
		Destekle / tutunarak ayağa kalkar.					
		Destekle / tutunarak ayakta durur.					
		Emekler.					
		Yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçer.					
		Bir elindeki nesneyi diğer elindeki nesneye yaklaştırır.					
		Eşyalardan tutunarak sıralar.					
		Nesneleri kaplara koyar.					

		Baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutar.				
	12-17 Ay	Desteksiz ayakta durur.				
		Desteksiz yürür.				
		Elinde bir nesneyle yürür.				
		Kendi etrafında döner.				
		Dans hareketleri yapar.				
		Sandalyeye çıkar ve oturur.				
		Yerdeki oyuncağı almak için çömelir.				
		Oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurur.				
		Ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarır.				
		Oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açar ve kapatır.				
		Kağıda karalamalar yapar.				
		İki eliyle biberonu tutup su içer.				
		Müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapar.				
	18-24 Ay	Acemi bir şekilde koşar.				
		Destekli merdivenden inip çıkar.				
		Ayakta topa vurur.				
		Topu havadan karşısındakine atar.				
		Dört altı adet küpü üst üste koyar.				
		Kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirir.				
		Geri geri yürür.				
		Sandalye ya da kanepeye çıkar oturur.				
SDG	9-11 Ay	Tanıdığı birini gördüğünde ses çıkarır, gülümser.				
		Oyuncağı elinden alındığında sinirlenme, ağlama gibi tepkiler verir.				
		İstediği nesneleri işaret ederek gösterir.				
		Karşılıklı oyun oynar (top yuvarlama, örtünün altına saklanma, ses taklidi vb.)				
	12-17 Ay	İstediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek gösterir.				
		İstemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade eder.				
		Sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli eder.				
		Kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak ister.				
		Saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanır.				
		Aynada kendi görüntüsüyle oynamaktan hoşlanır.				
		İsmi söylenen aile üyesini parmak işaretiyle gösterir.				
		“Benim” ve “senin” ifadelerine tepki verir.				
		Kendi kendine dökerek yemek yer.				
		Annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gider.				
		Annesi sarıldığında mutlu olur.				
		Kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olur.				
		Anlatılan/okunan kısa öyküyü dinler.				
	18-24 Ay	Ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanır.				
		Aynada kendini tanır.				
		Kardeşi ya da akranı gibi diğer çocuklara 5-10 dakika paralel oyun oynar.				
		Basit hayali oyunlar oynar.				
		Dökmeden bardaktan su içer.				
		Yakın çevresine ait eşyaların kime ait olduğunu bilir.				

Biyolojik ailesinin yanında olan çocuklardan Ela 16 aylık, Yade 20 aylık, Uras 9 aylık, Ada 20 aylık ve Ali 18 aylıktır. Tablo 44'te her birinin ayrı ayrı yaş aralıklarına ve gelişim alanlarına göre gözlemlenen becerilerinde;

Ela

Bilişsel Gelişim: Ev dışındaki nesneleri gösterebilmekte, resimli kitaplar ya da kartlarda dikkat çekici şekillere eliyle vurarak ya da parmağıyla göstermekte, nesne nerde diye sorulduğunda yerini göstermekte, taklit etmekte ve kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarmaktadır.

Dil Gelişimi: Jargon kullanmakta, tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik etmekte, sinirli, üzgün, mutlu ya da heyecanlı yüz ifadelerine tepki vermekte, bildiği nesneler istendiğinde alıp getirmekte ve parmak işaretiyle "bu ne" diye sormaktadır.

Motor Gelişim: Desteksiz ayakta durmakta, desteksiz yürümekte, elinde bir nesneyle yürümekte, kendi etrafında dönmekte, dans hareketleri yapmakta, sandalyeye çıkmakta ve oturmakta, yerdeki oyuncağı almak için çömelmekte, oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurmakta, ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarmakta, oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açmakta ve kapatmakta, kağıda karalamalar yapmakta, iki eliyle biberonu tutup su içmekte ve müzik eşliğinde ritimli vücut hareketleri yapmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: İstediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek göstermekte, istemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade etmekte, sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli etmekte, kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak istemekte, "Benim" ve "senin" ifadelerine tepki vermekte, kendi kendine dökerek yemek yemekte, annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gitmekte, annesi sarıldığında mutlu olmakta, kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olmakta ve anlatılan/okunan kısa öyküyü dinlemektedir.

Yade

Bilişsel Gelişim: Örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulmakta, arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: İki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta, ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmakta ve iki sözcüklü basit cümleler kurmaktadır.

Motor Gelişim: Acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkarak oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, basit hayali oyunlar oynamakta ve dökmeden bardaktan su içmektedir.

Uras

Bilişsel Gelişim: Aile üyelerini tanımakta, nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar denemekte, oyunları / hareketleri taklit edebilmekte ve bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duymaktadır (dönme, düşme, yuvarlanma, vurma vb. dener).

Dil Gelişimi: "Ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit edebilmekte, bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirmekte ve isteklerini işaret ya da sesle belirtmektedir.

Motor Gelişim: Desteksiz oturmakta, destekle/tutunarak ayağa kalkmakta, destekle/tutunarak ayakta durmakta, emeklemekte, bir elindeki nesneyi diğer elindeki nesneye yaklaştırmakta, eşyalardan tutunarak sıralamakta ve baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Tanıdığı birini gördüğünde ses çıkarmakta, gülümsemekte, oyuncağı elinden alındığında sinirlenme, ağlama gibi tepkiler vermekte, istediği nesneleri işaret ederek göstermekte ve karşılıklı oyun oynamaktadır (top yuvarlama, örtünün altına saklanma, ses taklidi vb.).

Ada

Bilişsel Gelişim: Arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: İki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta, ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmakta ve iki sözcüklü basit cümleler kurmaktadır.

Motor Gelişim: Acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkarak oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, basit hayali oyunlar oynamakta ve dökmeden bardaktan su içmektedir.

Ali

Bilişsel Gelişim: Örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında bulmakta, arka arkaya yapılan iki hareketi taklit etmekte ve istediği nesneyi almak için araç kullanmaktadır.

Dil Gelişimi: İki aşamalı yönergeleri yerine getirmekte, sıklıkla "Bu ne?" sorusunu sormakta, ihtiyaçlarını işaret ederek istemek yerine sözcük kullanmakta ve iki sözcüklü basit cümleler kurmaktadır.

Motor Gelişim: Acemi bir şekilde koşmakta, ayakta topa vurmakta, kalın kapaklı kitap sayfalarını kabaca çevirmekte, geri geri yürümekte ve sandalye ya da kanepeye çıkarak oturmaktadır.

Sosyal ve Duygusal Gelişim: Ev işlerine yardımcı olmaktan hoşlanmakta, basit hayali oyunlar oynamakta ve dökmeden bardaktan su içmektedir.

Koruyucu ve evlat edinen anneler uygulama sürecinde çocuklarının gelişimlerine yönelik ifadelerde bulunmuştur. Bunlara örnek olarak; Belma *"Hareket gelişimi her çocukta farklılık gösterse de çocuğumuzun temel becerileri kazanıp kazanmadığını gözlemlemek gelişimini izlemek açısından önemlidir."* açıklamasını yapmış, Esma *"Bir bebeğin gelişimine şahitlik etmek katkıda bulunmak onunla gülmek onunla ağlamak çok farklı ve güzel bir duygu herkesin yaşamasını isterim."* şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. Zehra *"Bilişsel gelişim anne karnında başlar ve doğumdan sonra hızlanarak yetişkinlik dönemine kadar devam eder. Özellikle ilk yıl çok hızlı olan bilişsel gelişim, hiçbir gelişim alanının olmadığı kadar dış dünya ile etkileşime, alınan uyaranlara ve pratiğe bağlıdır."* ifadesinde bulunmuştur. Aysun *"Çocuklarımıza ne kadar kaliteli görsel alan ve materyal ile işitsel uyaran sunarsan bilişsel gelişimine o denli katkı sağlamış oluruz."* demiştir. Kevser *"Çocuğumuzla sohbet etmek onun dil gelişimine olumlu katkıda bulunur. "Küçüktür anlamaz, yapamaz" diye düşünmeden çocuğumuzu karşımıza alıp göz teması kurarak konuşursak dil gelişimindeki ilerlemeyi kısa sürede fark edebiliriz."* sözleriyle, Aygül ise *"Dil gelişimi çocuğun iletişim becerisini, duygularını anlama ve anlatma becerisini destekler, düşünme ve problem çözme becerilerinin gelişimi için de oldukça önemlidir."* şeklindeki açıklamasıyla düşüncelerini belirtmişlerdir.

Çevresel etkenlerden kaynaklanan eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasında en etkili yöntem erken müdahale programlarının etkin ve yaygın kullanımının sağlanmasıdır (Bailey vd. 1999; Guralnick, 2019). Erken müdahale programları çocuğu toplumsal yaşama birçok açıdan hazırlamaktadır. Bu programlar sadece ebeveyn bebek etkileşimini artırmayı sağlayan içerikte olduğu düşünülmemelidir. Ayrıca çocukların fiziksel, bilişsel, dil ve sosyal-duygusal alanlarda

bir bütün olarak gelişimlerini destekleyen ve ebeveynleri erken çocukluk eğitimi konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan programlardır (Kirk, Gallagher & Coleman, 2015; Meisels & Shonkoff, 2000). Erken müdahale programları sayesinde çocukların sosyal alanda hoşgörü ve empati becerileri, bilişsel alanda matematiksel ve konumsal algıları ile sorun çözebilme becerileri, dil alanında sesleri ayırt etme, konuşurken sesini doğru kullanabilme ve kendini sözel olarak ifade edebilme becerileri gelişmektedir. Çocuklar motor alanda ise fiziksel gelişimin temelini oluşturan küçük ve büyük kaslarını doğru kullanabilir ve böylece el-göz koordinasyonu gerektiren işler kadar denge gerektiren hareketleri de yapabilir. Çocuklar aynı zamanda temizlik kurallarına uymayı, giysilerini tek başına giymeyi ve çıkarmayı, doğru beslenmeyi, kazalar ve tehlikelerden korunabilmeyi de gerçekleştirir. Bu nedenle erken yıllarda zengin uyaranların olduğu bir ortam, "yaşama en iyi başlangıç" yeri olarak görülmektedir. Bu tez çalışması kapsamında Covid-19 pandemi süreci nedeniyle çocukların gelişimlerini Türkiye normlarına göre değerlendirip yorumlamak mümkün olmamıştır. Ancak gelişimin en kritik yıllarını kapsayan bebeklik döneminde gözlem aracılığıyla çocukların gelişimlerini betimlemek amaçlanmış, kısıtlı imkanlar nedeniyle betimlemeden öteye geçilememiştir. Her bir çocuk için ayrı ayrı gözlemlenen gelişim becerileri yaş aralıklarına göre göstermeleri beklenen yöndedir. İstatistiksel olarak müdahale programının çocukların gelişimlerine nasıl bir etksinin olduğunu belirtmek bu çalışmada söz konusu değildir. Fakat ebeveyn görüşlerinden hem çocuklarının gelişimlerinin olumlu etkilendiği hem de ebeveynlerin gelişimi destelemek için neler yapacaklarının farkında oldukları anlaşılmaktadır. Karma araştırmaların avantajlarından biri burada yaşanmaktadır. Araştırmanın nicel veri toplama araçlarının yanınan nitel veri toplama araçlarının nasıl bir derinlik ve güç kattığının burada hissedildiği düşünülmektedir. Ebeveynlerin çocuğun gelişimini destekleme noktasında kritik bir konumda olması göz önünde bulundurulduğunda bu çalışamadaki annelerin müdahale programıyla çocuklarının gelişimlerini destekleme noktasında farkındalıklarına yönelik görüşleri sevindirici bulunmuştur.

Alan yazındaki bilgiler de göz önüne alındığında, çocuklara gerekli gelişimsel desteğin zamanında verilebilmesi ve ebeveynlerin bu konuda desteklenmesi erken müdahale çalışmaları açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Erken müdahale hizmetlerinin etkililiğini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Hayward, Eikeseth, Gale & Morgan, 2009; Hokamp, 2006; Kim ve Mahoney, 2004; Magiati, Charmn & Howlin, 2007; Nowak & Heinrichs, 2008; Studer, Gundelfinger, Schenker & Steinhausen, 2017). Tüm bu çalışmalar tek bir temel nokta üzerinde durmuştur. Erken müdahale bebekler ve küçük çocukların gelişimi üzerinde olumlu bir etkiye

sahiptir. Çocuklar sadece değer gördükleri, sevildiklerinden emin oldukları ve kendilerini güvende hissettikleri destekleyici ortamlarda çevrelerini keşfeder ve sunulan öğrenme fırsatlarını değerlendirirler. Bu destekleyici ortamın en önemli bileşeni ise ebeveyn ile çocuk arasında kurulan tutarlı ve güvenli ilişkidir. Bu çalışma kapsamında hemen hemen tüm bulgularda hem etkileşim ile güven temelli ilişkilerin ne kadar önemli olduğu hem de yılmazlık, öz belirleme, çocukluk anlayışı ve ebeveynlik becerileriyle ilintileri ortaya konulmuştur. Bunların bütününün çocukların gelişimlerini destekleme noktasında önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Müdahaleye Yönelik Görüşlere İlişkin Bulgular

Koruyucu ve evlat edinen annelerin müdahaleye yönelik görüşleri, programın uygulamasından önce ve sonra olmak üzer iki aşamada alınmıştır. Programdan önce yapılan görüşme, müdahale programını katılımcıların gereksinimlerine göre şekillendirebilmek için gerçekleştirilmiştir. Programın tamamlanmasından sonra yapılan görüşmeler ise katılımcıların programın etkileri ve önerilerine yönelik katkılarını ortaya çıkarabilmek amaçlanmıştır.

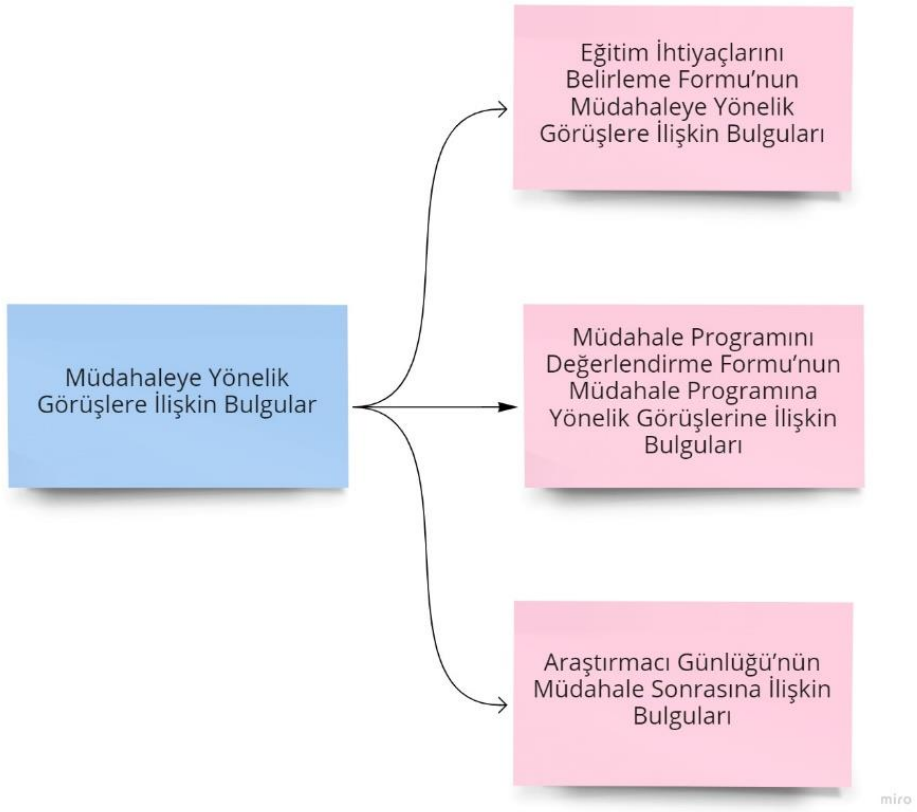

Şekil 72. Müdahaleye yönelik görüşlere ilişkin bulgular

Eğitim İhtiyaçlarını Belirleme Formu'nun Müdahaleye Yönelik Görüşlere İlişkin Bulguları

Bu görüşmelerde "Eğitime Yönelik Fikirler İlk Görüşme" teması altında "Eğitime Katkılar" olmak üzere bir kategori oluşturulmuştur. Bu kategori altında; bebeklik dönemiyle ilgili merak edilenler ve eğitim içeriğine öneriler olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Ayrıca koruyucu ve evlat edinen annelerin eğitime katkılarını içeren görüşleri bebeklik dönemiyle ilgili merak edilenler ve eğitim içeriğine öneriler alt kategorilerinin altında Tablo 45'te kodlar halinde sunulmuştur.

Tablo 45

Eğitime Yönelik Fikirler İlk Görüşme Kategori, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Eğitime Yönelik Fikirler İlk Görüşme	Eğitime Katkılar	Bebeklik Dönemiyle İlgili Merak Edilenler	Gelişimsel Özellikler (7), İnatçı Davranışlarla Nasıl Baş Edileceği (6), Psikolojik Gereksinimler (4), Ebeveyn Tutumları (2), Beslenme (1), Uyku (1)
		Eğitim İçeriğine Öneriler	Evlat Edinilen/Koruyucu Aile Bakımı Alan Çocuğa Durumun Açıklanması (10), Biyolojik Aileleriyle Görüşme Durumuyla Nasıl Baş Edileceği (3), Çocuğun Sosyal Çevre Tarafından Kabulünün Nasıl Sağlanacağı (2), Güvenli Bağlanma (1)

Katılımcılar bebeklik dönemiyle ilgili merak ettikleri konuları gelişimsel özellikler, inatçı davranışlarla nasıl baş edileceği, psikolojik gereksinimler, ebeveyn tutumları, beslenme ve uyku olarak tanımlamışladır. Bu görüşlerine örnek olarak; Kevser "*Annesinin kokusunu arıyor mu onu merak etmişimdir*." ifadesinde bulunmuştur. Esma "*En çok merak ettiğim ona doğru davranabiliyor muyum? Çünkü evlat edinen bebekler daha hassas olabiliyor ya da bazen daha hırçın*" sözleriyle düşüncelerini belirtmiştir. Meliha "*Pek yok çünkü onu yaşayarak öğrendik insan her anını merak ediyor tabi.*" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Aygül "*Biraz kural konusunda aslında zayıfım kıyamıyorum üzüldüğünü görünce birazcık onda bir sıkıntım var onun haricinde tabi ki eksikliklerim vardır. Kural konusunda benim açımdan eksikliğim var çünkü hemen üzülüyorum. Vermediysem yine 10 dakika sonra o yapacağını yaptırıyor bana o konuda belki eğitim alabilirim çünkü bunu bilmesi lazım*." yanıtını vermiştir. Eğitim içeriğine önerilerinde ise evlat edinilen/koruyucu aile bakımı alan çocuğa durumun açıklanması,

biyolojik aileleriyle görüşme durumuyla nasıl baş edileceği, çocuğun sosyal çevre tarafından kabulünün nasıl sağlanacağı ve güvenli bağlanma konularını söylemişlerdir. Örnek olarak; Aygül "*Çok kendimi şey göstermeyim ama inan hiçbir bilgim yok neyle ilgili eğitim verilsin. İşte ben size bahsettim sorunumu yani o konuda kural koyma yani nasıl davranabilirim diye söylendiğinde de psikologlar eşliğinde söylenecekmiş öyle dediler bize belki onda zorlanabilirim*" açıklamasını yapmıştır. Meliha "*Haberimin olmadığı şeylerden almak isterim. Böyle şeylere alışık olmadığım için gereken neyse bilmek isterim. Ama çocuğun bakımıyla ilgili olan şeyler eğitimle olacak şeyler değil onlar yaşayarak öğreniliyor*." ifadesinde bulunmuştur. Belma "*Benim için en önemli olan şey, şu an onu yaşamıyoruz ama gün gelip yaşayacağız (Çocuğunun biyolojik ailesini merak edip soracağı zamanları kastediyor). Kendimi huzursuz ya da mutsuz hissettiğimde, öyle bir durumda nasıl baş edeceğim. Bunun dışında kriz durumlarıyla nasıl baş edeceğim. Gerçi uyumlu ve hırçın olmayan bir çocuk en fazla ne yapıyor oyna, oynanmayınca gidip onu yere vuruyor yani en fazla yaptığı şey o. Ama öyle bir durumda, ciddi bir kriz anında nasıl davranmak gerekiyor, ben çünkü onu evlat edinme formunu doldururken de yazmıştım. Ben ödül ceza sistemine çok inanan bir insan değilim kişisel olarak, çocukla daha çok konuşup neyin neden olduğunu, neden-sonuç ilişkisini çocuğa anlatarak devam etmek isteyen bir insanım ve en çok onu öğrenmek isterim. Örneğin mutsuz olduğunda, kendini kötü hissettiğinde, kriz anında ya da bir sorunu olduğunda o zamanlarda nasıl davranmak gerekir. O benim için önemli. Yani duygusal ihtiyaçlarını karşılamak benim için çok önemli. Diğer şeyleri çözebiliyorsunuz. Onun için o anlarda nasıl davranmak gerekecek o benim için çok önemli.*" şeklinde görüşünü dile getirmiştir.

Müdahale Programını Değerlendirme Formu'nun Müdahale Programına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulguları

Koruyucu ve evlat edinen annelerle gerçekleştirilen son görüşmelerde "Eğitime Yönelik Fikirler Son Görüşme" teması altında "Eğitime Katılım Durumu" ve "Eğitim Süreci" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Eğitime katılım durumu kategorisinin altında kolaylaştıran durumlar ve zorlaştıran durumlar olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Eğitim süreci kategorisinin altında ise eğitimde yaşananlar, modüller hakkında genel görüşler ve müdahale programına öneriler olmak üzere üç alt kategori yer almaktadır. Ayrıca koruyucu ve evlat edinen annelerin eğitim süreci ve eğitime katılım durumuyla ilgili program sonrasındaki görüşleri Tablo 46'da kodlar halinde sunulmuştur.

Tablo 46

Eğitime Yönelik Fikirler Son Görüşme Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Eğitime Yönelik Fikirler Son Görüşme	Eğitime Katılım Durumu	Kolaylaştıran Durumlar	Çocukların Uyku Saatine Göre Ayarlanması (10), Araştırmacının Katılımcıları Desteklemesi (8), Pandemi Süreci (3) Çalışmıyor Olmak (1), Evde Olmak (1)
		Zorlaştıran Durumlar	Zorlaştıran Bir Durum Yok (7), Çocuğun Uyumadığı Oturumlar (3), İnternetle İlgili Bağlantı Sorunları (2)
	Eğitim Süreci	Eğitimde Yaşananlar	Farklı Uzmanların Eğitime Kattığı Yararları Görmek (6), Her Görüşmeyi Sabırsızlıkla Beklemek (3), Endişelerin Geçmesi (1), Farklı Bilgilerin Öğrenilmesi (4), Aynı Durumdaki Kişilerle Yapılan Paylaşımların Yararları (4), Eğitim Bitiminde Boşluğa Düşme Hissi (2), Zorlu Duygularla Baş Edebileceğini Anlamak (2), Mutlu Geçirilen Bir Süreç (2), Her An İşe Yarayacak Bilgilerin Öğrenildiğini Görmek (1), Kendini Geliştirmek (1)
		Modüller Hakkında Genel Görüşler	Yararlı Olduğu (6), Ev Ortamında Nasıl İletişime Geçileceğinin Öğrenildiği (3), Katılımcılar Arası Fikir Alışverişi Yapılabildiği (3), Konuların Zenginliği (1), Kaliteli Bir Bağlanma Sağlandığı (2), Konuların Yeterli Olduğu (2), Verilen Desteğin İyi Bir Temel Atacağı (1)
		Müdahale programına Öneriler	Evlat Edinme/Koruyucu Aile Bakımında Olma Durumunun Söylenmesiyle İlgili Uzman Yardımı (6), Daha Deneyimli Ailelerle Görüşmelerin Sağlanması (4), Eğitimlerin Devamının Sağlanması (3), Sırada Bekleyen Ailelerin de Bu Eğitimden Yararlanması (2), Hukuki Boyutlarla İlgili Bir Modülün Eklenmesi (1), Her Konu Vardı (1)

Katılımcılar eğitime katılımlarını kolaylaştıran durumları; çocukların uyku saatine göre ayarlanması, araştırmacının katılımcıları desteklemesi, çalışmıyor olmak, evde olmak ve pandemi süreci olarak tanımlamışlardır. Bu görüşlerine örnek olarak; Özge "*Siz çok güzel kolaylaştırdınız. Bugün olmazsa yarın, her imkanı sundunuz siz bu yönde*" ifadesinde bulunmuştur. Meliha "*Ben yalnız olduğum için oldu. Bazen çocuğumdan dolayı zorlandım ama*

ben kendim karar verdim katıldım çocuğumu uyutup katıldım" açıklamasını yapmıştır. Kevser "*Kızımın uyku saatleri benim için çok iyi oldu o saatlere göre ayarlamanız çünkü uyanık olunca kendini tam veremiyorsun*" yanıtını vermiştir. Esma "*En büyük katkı sizin katkınız, sabrınız ve hoşgörünüz. Siz bıkıp usanmadan bize ulaşmaya çalıştınız çünkü online sistemi bilmiyorduk siz eşittir kolaylaştırıcı oldunuz. Başka hocalarla görüşüp değerli vaktinizi sizin gayretinizi görünce değişimim kat at hızlandı. Benim çocuğum için başkası uğraşıyor daha çok öğrenme tutkusu oluştu*" sözleriyle fikirlerini belirtmiştir. Belma "*Çalışmıyor olmak ve evde olmak katılımımızı kolaylaştıran bir durum oldu. Çünkü o gün evde olup olmayacağınıza siz karar veriyorsunuz*" açıklamasını yapmıştır. Katılımcılar eğitime katılımlarını zorlaştıran durumlarda ise zorlaştıran bir durum yok, internetle ilgili bağlantı sorunları ve çocuğun uyumadığı oturumlar şeklinde fikirlerini belirtmişlerdir. Bu düşüncelerine örnek olarak; Belma "*Benim için öyle bir koşul yoktu çünkü beraberce konuşarak işte çocuklarımızın uyku saatine göre ayarladığımız için beni zorlamadı açıkçası ben hayatımı ona göre adapte ettim. Eğitim gün ve saatinde başka program yapmadım. Eğitimin bitmesi beni daha çok zorladı*." ifadesinde bulunmuştur. Esma "*Sadece telefonların internet sorunu, başka bir sorun olmadı*" açıklamasını yapmıştır. Kevser "*Yok benim için saatleri falan her şey uygundu dediğimiz gibi kendimizi ona göre ayarlıyorduk zaten haftada bir gün belki gelip gitme işleri olsa zora sokardı ama pandemi de bize iyi oldu eğlence oldu*" sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir. Özge "*Çocuğum uyanırsa oluyordu onun dışında olmadı*" şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Katılımcılar eğitim sürecinde yaşadıklarını; her an işe yarayacak bilgilerin öğrenildiğini görmek, zorlu duygularla baş edebileceğini anlamak, farklı uzmanların eğitime kattığı yararları görmek, mutlu geçirilen bir süreç, her görüşmeyi sabırsızlıkla beklemek, endişelerin geçmesi, farklı bilgilerin öğrenilmesi, kendini geliştirmek, aynı durumdaki kişilerle yapılan paylaşımların yararları ve eğitim bitiminde boşluğa düşme hissi olarak tanımlamışlardır. Bu görüşlerine örnek olarak; Esma "*Kızımla her iletişimimizde eğitimde aldığım bilgiler tazeleniyor. Göz göze geldiğimizde, yemek yerken, güvenli bağlanmayı hissediyorum. Çok mükemmel bir bebek eğitimi oldu. Hem sosyal medya açısından hem bebeklerle iletişimde bilgiler edindik. Her an işimize yarıyor. Şimdi diş çıkarıyor mesela ay ay neler yaşayacağız anlatmıştınız. Çok teşekkür ederiz çok destek oldunuz. Bu eğitimler sayesinde her şeyi bilerek yapıyoruz. Kuruma gittik geçen ay kurumda eğitim aldığımızı söyleyince gelişimine de baktılar orda takdir ettiler sizin isminizi de söyledik not ettiler masaj eğitimi aldığımızı söyledik*" açıklamasını yapmıştır. Hatice "*Ben bu kadar uzun süreceğini bilmiyordum. Baya uzun oldu faydalı oldu tabi ki. Farklı insanlar farklı hocalar tanıdık. Farklı bilgiler edindik. Her anlamda*

güzel geçti. Bildiğimiz şeylerden ziyade bilmediğimiz şeyleri de öğrendik faydalı oldu kendimizi geliştirdik. Çocuklarda masaj faydalı oldu. Hepsi güzel oldu hocalarımıza da size de teşekkür ediyoruz" sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir. Zehra "*İyiydi, güzeldi bizim gibi başkalarıyla tanıştıkça aynı bizim gibi olduğunu bildik. Öğrenmeye çalıştık. Doktorlar katıldı, onlardan da bir şeyler aldık.*" yanıtını vermiştir. Özge "*Valla güzeldi keyif aldım. Verimliydi. Siz anlattıkça evet doğruyu yapıyorum dedim. Eksik olanlarda gözden geçirdiklerim mesela konuşurken sürekli yanına gitmeli miyim her ihtiyacı olduğunda yanına gittim. Yan komşuma da anlattım o süreçte onunla paylaştım o da faydalandı masaj eğitiminde mesela*" şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Belma "*Bunda sizin de çok etkiniz var. Her uygulayıcı aynı olur mu bilmiyorum. Neyi neden yaptığınızı hem bildiğim için sizin hem literatüre bir katkı sağlayacağınızı hem bizim gibi evlat edinen ve koruyucu ailelere katkı sağlayacağınız hem de çocuklara katkı sağlayacağınızı bildiğim için tamamen gönüllü ve tamamen mutlu bir şekilde katıldığım bir eğitimdi. Bana ilk söylendiğinden size bilgilerim ilk iletildiği zamandan itibaren çok mutlu olduğum ve biteceğini de düşünmüyorum. Benim için her zaman çok olumluydu her görüşmeyi sabırsızlıkla bekledim. Çok da yararını gördüm.*" açıklamasını yapmıştır. Sevda "*Endişelerimizi giderme açısında da çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Tek farkımız şu olabilir yaklaşım açısından fiziksel olarak karşılaşacağımız güçlükler, hastalık, büyüme kilo diş, saç uzaması her neyse çok standart olabilir ama bu çocukların doğum öncesi süreçten beri getirdikleri travmaları var normal stressiz bir hayatı olan hamile bir annenin yaptığı doğum sonrası çocuğun ruh durumuyla bunun tam tersi bir annenin doğurduğu çocuğun durumu farklı olabilir. Benim amacım tamamen bunları iyileştirmekti çünkü benim bunları iyileştirmek için üç yaşına kadar zamanım var. Ben bunu biliyorum ve bu süreyi çok verimli kullanmak zorundayım bu açıdan bu eğitim çok yararlı oldu eğitime katkı sağlayan diğer hocaların da çok yararı oldu. Ayrıca üç kardeşi evlat edinen kişinin paylaşımları çok çok yararlı oldu.*" Sözleriyle fikirlerini açıklamıştır. Eğitim modülleri hakkında görüşlerini ise; yararlı olduğu, ev ortamında nasıl iletişime geçileceğinin öğrenildiği, katılımcılar arası fikir alışverişi yapılabildiği, konuların zenginliği, kaliteli bir bağlanma sağlandığı, konuların yeterli olduğu ve verilen desteğin iyi bir temel atacağı şeklinde ifade etmişlerdir. Örnek olarak; Kevser "*Yararlı çok güzel faydalı bir eğimdi. Ev ortamında nasıl iletişime geçeceğimiz, pandemide ne yapacağımız, arkadaşlarla fikir alış verişi, hocaların sohbetleri çok akıcıydı eğitim bitince boşluğa düştük" açıklamasını yapmıştır.* Meliha *"Dinlediklerimiz çok güzeldi. Konuklar çok güzeldi. Evlat edinen anne misafir o çok güzeldi. Bizim gibi birilerini görmek çok iyiydi*" ifadesinde bulunmuştur. Aysel "*Bu hikayeleri yaşarken de çoğumuzun desteğe ihtiyacı var. Başlangıçta alınan desteğin, sizin verdiğiniz desteğin iyi bir temel atma açısından çok değerli*

olduğuna inanıyorum" şekliden görüşlerini belirtmiştir. Belma "*Eğitim konularının yeterli olduğunu düşünüyorum. Hem fiziksel, hem psikolojik açıdan dediğim gibi sadece bu evlat edinen aileler üzerinde olabilir. Ben sürecin sonunda olan bir anneydim sürecin başında olan anneler vardı hukuki yanıyla onların çocuklara daha olumlu ve endişesiz yaklaşabileceklerini anlatabilen birileri olabilir. Şöyle durumlar var çocuğun gelişimi açısından biz anneler ne kadar sağlıklı davranabiliyorsak hukuki devreyi daha sağlıklı atlatabiliriz*." sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir. Müdahale programıyla ilgili düşüncelerini; hukuki boyutlarla ilgili bir modülün eklenmesi, eğitimlerin devamının sağlanması, evlat edinme/koruyucu aile bakımında olma durumunun söylenmesiyle ilgili uzman yardımı, daha deneyimli ailelerle görüşmelerin sağlanması, sırada bekleyen ailelerin de bu eğitimden yararlanması ve her konu vardı olarak dile getirmişlerdir. Bu fikirlerine örnek olarak; Esma "*Aldığımız eğitim bize göre tam mükemmel ben çok memnundum. Benim ekleyebileceğim bir şey yok şu da olsa iyi olur gibi. Gastronomi doktoruna kadar herkes vardı yok yoktu. Bir okula gitsem bu kadar eğitim alınırdı.*" ifadesinde bulunmuştur. Hatice "*Zaten siz bir bebeğin doğumundan kaç yaşına kadar tüm bilgilerini verdiniz yıl olarak yeterliydi. Daha farklı bir şey olamazdı her türlü bilgiyi verdiniz. Uykusundan tut beslenmesine masajına kadar her şeyi verdiniz*." açıklamasını yapmıştır. Kevser "*Zaten hepsini maşallah vermişsiniz. Eğitimlerin devam etmesini isterim. Çocuklarımız büyüdüğünde de onlara nasıl söyleyeceğimizi zamanı geldiğinde de danışabileceğimiz birileri olsa çok iyi olur*" şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Meliha "*Her şey güzeldi. Çok da bir şey bilmiyoruz ki. Ailelerin tanışılması güzel olur daha önce çocuk büyütmüşlerle nasıl bir süreç geçiriliyor ilerde bizi neler bekliyor bunu öğrenmemiz iyi olur mesela eğitime katılan o kadın aklımdaki soruları cevapladı. Ben de aynen öyle düşünüyordum. Doğru düşünüyormuşum. Çocuğa söyleme kısmında oraları merak ediyorduk. Her şeyi eklediniz doktorlar bile geldi*" yanıtını vermiştir. Özge "*Şöyle olabilir. Bire bir görüşme değil de aktif kullanılan bir sosyal medya ve sürekli videolar. Mesela şuan tuvalet eğitimi var onunla ilgili videolar paylaşmak ya da kitap önerileri ya da soracağımız zaman bir buton olup orda bir sayfa oluşturma gibi. Ben girip bakayım mesela ben bir kriz yaşıyorum şuanda girip baksam*" sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir. Belma "*Ben içeriğin çok iyi, uygun olduğunu düşünüyorum. Eğer yapılabilirse bu eğitimin sırada bekleyen ailelere verilmesi sağlanabilir. Çünkü ne kadar erken o kadar iyi. Hem ebeveyn açısından hem çocuğun daha iyi bir karşılaşma yaşaması açısından. Çünkü endişeli ne yapacağını bilemeyen bir ebeveyn mi yoksa ne yapacağını bilen ve ona karşı a b c planları olan bir ebeveyn mi? Ebeveyn açısından bakmıyorum bu duruma yanlış anlaşılmasın çocuk açısından bakıyorum çünkü çocuğun karşılaştığı ortamın sevgi dolu bilinçli ve ona iyi gelen bir ortam olması gerekiyor. Yoksa*

endişeli tedirgin ne yapacağını bilemeyen ya olabilir ben şanslıydım benim oğlumun yatma saati yemek saati her şeyi belliydi. Kendisi planlı bir çocuk. Ama onun dışında gece uyumayan da olabilir yemek yemeyen de olabilir. Sürekli ağlayan da olabilir onun için ne kadar erken o kadar iyi bu da eleştiri değil öneri bunun size bağlı olmadığının çok farkındayım çünkü bu yasal bir süreç" açıklamasıyla fikirlerini paylaşmıştır.

Araştırmacı Günlüğü'nün Müdahale Sonrasına İlişkin Bulguları

Bu bölümde ailelerden müdahale sonrasında eğitimle ve çocuklarıyla ilgili görüşlerine yazmaları istenmiş, paylaşmak isteyenler araştırmacıya yazdıklarını göndermişlerdir. Belma, Zehra ve Hatice'nin eğitim ve çocuklarıyla ilgili düşüncelerinin yer aldığı metinler aşağıda doğrudan aktarılmıştır.

Belma'nın görüşleri;

EĞİTİMLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİM

Eğitimin çocuğumla sağlıklı bir etkileşim sağlamak adına çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Özellikle Prof. Dr. Neslihan Avcı, Prof. Dr. Abide Güngör Aytar ve üç kardeşi evlat edinen hanımefendi ile yaptığımız interaktif eğitimler kafamdaki çoğu soru işaretini gidermek adına çok değerliydi.

Müdahale programının tamamı çok özenli ve kapsamlı şekilde hazırlanmıştı. Aklıma gelen tek soru bu eğitimin evlat edinme sırasına girmiş anne babalara bekledikleri süreç içerisinde verilip verilemeyeceği idi. Anne baba adaylarına çocuklarına kavuşmadan verilecek eğitimin onları karşılaşabilecekleri durumlara daha erken dönemde hazırlayacağını düşünüyorum.

Eğitime katılacak misafirlere daha önce de konuştuğumuz gibi bir pedagog/psikolog ve evlat edinme hususunda uzman bir avukat katılabilir.

Eğitim süresince bizlere verilen görevlerin çocuklarımızla etkileşimimizin olumlu yönde gelişmesinde çok fazla katkısı olduğuna inanıyorum.

Evlat edinen ailelerin kendileri ve çocukları ile ilgili (hele ki hukuki süreç tamamlanmamışsa) çok farklı endişeleri var. Benzer endişeleri taşıyan ebeveynlerin aynı platformda toplanması ve birbirleriyle iletişim kurmalarının da sürecin sağlıklı yönetilmesinde katkısı olduğunu tecrübe etmiş oldum.

Eğitimin 3-6 yaş için de uygulanabilirliğinin incelenmesini öneriyorum. Zira bu dönemde çocuğumuzla evlat edinildiğini paylaşacağımız için onu destekleyici bir eğitim almamızın

(hangi oyunlar, nasıl bir dil kullanımı, sorularına cevaplar) bizlere ve evlatlarımıza destek olacağına inanıyorum.

OĞLUM İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİM

Bir çocuğa iyi gelmenin yaşamımın temel amacı olduğuna inanıyorum. Çocuğumu yetiştirirken sabırlı ve hoşgörülü bir biçimde yaklaşmanın en doğrusu olduğuna inanıyorum. Onun seçmediği herhangi bir şeyi ona dayatmak ya da proje çocuk büyütmek yerine, sevgi dolu, neşeli, kendisiyle barışık ve mutlu bir çocuk yetiştirmeyi hedefliyorum.

Hiçbir zaman onun diğer çocuklardan farklı ve muhtaç olduğunu düşünmedim. Sadece hayata başladığı şartların diğer çocuklardan farklı olduğu kanısındayım.

Onun gibi binlerce kardeşinin de bir an önce bir yuvaya kavuşması ve sağlıklı bir biçimde yetişmesi en büyük dileğim.

Evladım Tanrı'nın bizim için dünyaya gönderdiği bir armağan ve onun hikayesine eşlik etmek başlı başına bir macera.

Sevap için, anne olmak için, aile olmak için değil; bir çocuğa iyi gelmek için çıkılan bu yolculukta yanımızda olduğunuz için teşekkür ediyorum.

Zehra'nın görüşleri,

EĞİTİMLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİM

Rabbime sonsuz teşekkürler ediyorum sizinle hayatımızı kesiştirdiği için. O güler yüzünüz, o sakin tavrınız, bizlerle paylaştığınız o güzel bilgiler için çok teşekkürler. Farkındalığımıza yenilerini eklediğiniz mutlu ve güvenli bağlanma kurulmuş bir ebeveyn çocuk ilişkisi için neler yapılabilir ve çocuğa sevildiğini nasıl hissettirebiliriz öyle güzel anlattınız ki. Güvenli bağlanmıi bir bireyin hayatının her alanında mutlu ve başarılı olacağını çok güzel öğrettiniz.

Kuruşumuza katılarak öylesine güzel bilgileri bizimle paylaşan, Neslihan Hocama, Figen Hocama, Abide Hocama, Berrin Hocama çok teşekkür ediyorum.

GÜZEL KIZIMIZ

İki kişilik bir aile iken senin gelişinle üç kişilik aile olduk. Sevincimize sevinç, neşemize neşe, mutluluğumuza mutluluk kattın. Hayatımızda kocaman bir yer edindin. Senin varlığınla eksik bir yanımız tamamlandı sanki yuvamıza geldiğinde küçücük olan ellerin, ayakların, beden,n her gün büyürken kalbimizdeki sevgin de çoğaldı ve büyüdü. Acıktığında seni doyurmak, kirlendiğinde seni temizlemek seninle gezmeye çıkmak seninle oyunlar oynamak öylesine

doldurdun ki hayatımızı seninle bir hayatı paylaşmak çok iyi geldi bize sevginle yüreğimizi ısıttın sım sıcak yaptın iyi ki gelmişsin iyi ki kızımız olmuşsun. Rabbimize sonsuz şükürler seni bize emanet ettiği için…

Hatice'nin görüşleri,

EĞİTİMLER İLGİLİ DÜŞÜNCELERİM

Gazi Üniversitesinin yapmış olduğu bu müdahale programına katıldığım için çok mutluyum. Beni ilk aradığınızda ses tonunuzdan çok etkilendim. Bu müdahale programının hem kendim hem de bebeğim için faydalı olduğuna inandım. Müge Hocamdan ve diğer hocalarımızdan yararlı bilgiler edindik. Müge Hocamı çok sevdik işini ve çocukları çok seviyor. Bu müdahale programının devam etmesini ve bizim gibi olan ailelerin faydalanmalarını istiyorum

Gazi Üniversitesine, Müge Hocama ve katılan hocalarımıza teşekkür ederiz.

ÇOCUĞUMLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİM

Ben bebeğime ay ışığım diyorum. Çünkü kalbimin üzüntülü karanlık tarafını aydınlattı. Kucağıma ilk aldığım anda kalbimin çıkıp kızımın kalbine yapıştığını hissettim. Duygular sel oldu. Tabi ki sevinç gözyaşlarıyla. Yirmi üç yılın, yalnızlığın özlemiydi bu. Bizim de yavrumuz bir evladımız olmuştu. Hayatımızı renklendirdi. Mutlu hayatımızı musmutlu yaptı. Şu an kızımızın yaptığı her şeyden mutluluk duyuyoruz. Ağlaması, diş çıkarması, emeklemesi, yürümesi, konuşması, anne demesi, hareketleri her şeyi benim için çok anlamlı. Onun için kızımı çok ama çok seviyorum. Bizi ve ailemizi çok ama çok mutlu etti hayatımıza girerek. Rabbim bizi her daim beraber eylesin inşallah.

Bu müdahale kapsamında koruyucu ve evlat edinen anneler, çocuğun doğasına inanç felsefesiyle, yılmazlık ve ebeveynlik becerileri güçlendirilerek etkileşim temelinde desteklenmeye çalışılmıştır. Annelerin müdahale öncesindeki beklentileriyle müdahale sonrasında belirttikleri görüşlerden, elde edilen bulguların müdahale programının koruyucu ve evlat edinen annelerin yararına sonuçlandığı düşünülmektedir.

Araştırmacının tez danışmanının yürütücülüğünde gerçekleştirilen "Güvenli Bebekler Güvenli Yarınlar" projesinde bekleme aşamasında ve bebeklik döneminde çocuğu olan koruyucu ve evlat edinen ailelerle bebeklerinin etkileşimlerini güvenli bağlanma yönünde desteklemeyi amaçlayan bir müdahale programı hazırlanmış, uygulanmış ve değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir (Avcı vd, 2018). Proje, koruyucu ve evlat edinen annelerin gereksinimlerini öğrenme, programın modüllerini hazırlama ve uygulama aşamaları için bu çalışmada hazırlanan

müdahale programına önemli katkılar sunmuştur. Avcı vd,'nin (2018) çalışmasında koruyucu ve evlat edinen ailelerin müdahale sonrasındaki görüşleri yer almaktadır ve sonuçlar bu tez çalışmasında belirtilen görüşlerle paralellik göstermektedir. Öyle ki her ikisinde de anne-bebek iletişiminin önemi, bebekten gelen mesajları doğru okuma ve gereksinimleri zamanında karşılama ve sosyal çevrede bebeğin kabulüyle ilgili yanıtların aynı olduğu görülmektedir.

Daha önce koruyucu ve evlat edinen ailelerle gerçekleştirilen bir müdahale programı olmasına rağmen bu çalışma kapsamında da her annenin farklı ihtiyaçlarının olabileceği göz önünde tutulmuş ve müdahale öncesinde her bir anneyle ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda anneler genel olarak çocuklarının gelişimsel özelliklerine yönelik konuları merak ettiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca eğitim içeriğinde de evlat edinilen/koruyucu aile bakımı alan çocuğa durumun açıklanması, biyolojik aileleriyle görüşme durumuyla nasıl baş edileceği, çocuğun sosyal çevre tarafından kabulünün nasıl sağlanacağı ve güvenli bağlanma konularının olmasını istediklerini söylemişlerdir. Avcı, Somer-Ölmez, Kunt & Pekince'nin (2021) evlat edinen ve koruyucu ailelerin bebek ve küçük çocuklarıyla ilgili eğitim ihtiyaçlarını belirleme amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada da eğitimle ilgili öneriler bölümünde ailelerin görüşlerinin bu çalışmadakilere benzer olduğu görülmektedir.

Avcı vd.'nin (2021) çalışmasında belirtilen ihtiyaçlardan biri ailelerin çocukların gelişimsel dönemleriyle ilgili uzman desteğine ihtiyaç duydukları olmuştur. Ayrıca Avcı vd'nin (2108) çalışmasında beslenme ve çocuk istismarı ve ihmali konularında uzmanlar uygulamaya dahil edilmiş, ailelerin uzman desteğiyle ilgili olumlu dönütler verdikleri görülmüştür. Bu çalışmaların sonuçlarının koruyucu ve evlat edinen kişilerin eğitim ihtiyaçları için yararlı olacağı kanaatine varılmış, bu tez çalışmasına da çocukluk anlayışı ve çocuk katılımı, çocuklarda ruh ve beden sağlığı, benlik gelişimi, sosyal çevre, beslenme, ağız ve diş sağlığı konularıyla ilgili uzmanlar ve deneyimli kişiler dahil edilmişlerdir. Yukarıda yer alan "katılımcıların farklı uzmanların eğitime kattığı yararları görmek" görüşlerinden de anlaşılacağı üzere uzman desteğinin müdahale programına önemli destekler sunduğu düşünülmektedir.

Müdahale programının her aşamasında annelerin önemle vurguladıkları konu çocuklarına evlat edinme ya da koruyucu aile durumunu nasıl açıklayacakları konusunda kaygılarının olduğudur. Bu konu yılmazlık bölümünde de tartışıldığı üzere alan yazında evlat edinen ya da koruyucu aile olan kişiler ve çocukları arasında açık iletişimin olması gerektiğiyle açıklanmaktadır. Açık iletişimin evlat edinilen/koruyucu aile bakımından yararlanan çocukların uyumunda önemli bir faktör olduğu vurgulanmaktadır. Aile içinde evlat edinme/koruyucu aile olma durumunun açıklığı ve tartışılması ebeveyn ve çocuk arasında saygı ve empati içeren bir ilişki kurmaktadır.

Bu deneyim sadece çocukluk yıllarındaki aile uyumunu sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda yetişkinlik dönemlerini de önemli derecede etkilemektedir (Brodzinsky, 2005; Brodzinsky, 2006; Barbosa-Ducharne & Soares, 2016; Grotevant, Rueter, Von Korff & Gonzalez, 2011; Jones, C & Hackett, 2007). Bu noktada akla ailelerin bu açık iletişimi nasıl başlatacakları ve devam ettirecekleri gelmektedir. Zaten ebeveynlik süreçleriyle ilgili birçok durumla baş eden kişilerin ailelerindeki uyumu sağlama konusunda desteğe ihtiyaç duydukları çok açıktır. Katılımcılar da bu konuda desteğe ihtiyaç duyduklarını, evlat edinme/koruyucu aile bakımında olma durumunun söylenmesiyle ilgili uzman yardımı istedikleri, daha deneyimli ailelerle görüşmelerin sağlanması ve katılımcılar arası fikir alışverişi görüşleriyle ortaya koymuşlardır. Burada özellikle dikkat çeken nokta katılımcıların bu görüşleri müdahale sonrasında belirtmeleri ve ifade edilen uzman desteği, deneyimli ailelerle görüşmeler ve katılımcılar arası fikir alışverişi düşüncelerinin hepsinin programda annelere sunulmuş olmasıdır. Bu durum şu şekilde yorumlanabilir; programda sunulan destekler annelerin evlat edinme ya da koruyucu aile olma konusunu çocuklarıyla nasıl paylaşacakları konusunda farkındalık uyandırmıştır. Bu farkındalıkla daha yolun başında olan koruyucu ve evlat edinen anneler ilerleyen aşamalarda da aynı desteği görmek istemektedir. Child Welfare Information Gateway'de (2018) evlat edinen ailelere, evlat edinen başka ailelerle ilişkiler geliştirmeleri önerilmektedir. Ortak deneyimleri, zorlukları ve başarıları paylaşmak, yalıtılmış veya "farklı" olma hissini hafifletebileceği söylenmektedir.

Evlat edinen ya da koruyucu aile kişiler çocuklarıyla bu konuyu nasıl konuşacaklar, ailede açık iletişime neler katkıda bulunabilir (Brodzinsky, 2006)? Soruları sadece bu çalışmanın katılımcılarının değil bütün evlat edinen ve koruyucu aile olan kişilerin merak ettiği bir konudur. Hatta bu konu sadece evlat edinen ve koruyucu aile olan kişiler özelinde kalmamalı toplum bilinci ve duyarlılığı için herkesin bilgi sahibi olması gerektiği düşünülmektedir.

Yukarıdaki sorunun cevabı ise çocuk koruma sistemi ve bu alanda çalışmaları olan uzman kişiler tarafından açıklanmaktadır (Bliss, 2017; Child Welfare Information Gateway, 2018; Eisenman, 2020; Riley & Meeks, 2020; Saidman, 2020; Russell, 2020; Tompkins, 2020). Bunlara göre; Çocuğu dikkatle dinlemek ve duygularını paylaşmak için güvenli bir ortam yaratmak, geçişi kolaylaştırmaya yardımcı olmaktadır. Evlat edinen ya da koruyucu aile olan kişilerin çocuklarıyla geçmişleri ve nasıl evlat edinildiği hakkında gelişimsel olarak uygun bir şekilde hikayeler paylaşmak önemlidir. Çocuklar gelişimsel özelliklerini göre her aşamada biyolojik aileleri ve onlarla yaşamam nedenleriyle ilgili sorular soracaklardır. Bu sorular ortaya çıktığında, aileler rahatsız olursa veya cevap vermekten kaçınırsa, evlat edinme/koruyucu aile

olma konusunun tabu olduğu ve hoş karşılanmayan bir konuşma olduğu mesajı çocuklara gitmektedir. Çocuklarının deneyimlerini ve duygularını doğrulamak zor olsa bile evlat edinen ya da koruyucu aile olan kişilerin her zaman doğruyu söylemeleri çok önemlidir ve çocukları ne zaman isterse konuşmaya istekli olduklarını göstermeleri beklenmektedir. Çocuklarının, evlat edinilmenin hayatlarındaki önemli insanları değiştirmek veya artık sevmemek anlamına gelmediğini anlamasına yardımcı olmak tavsiye edilmektedir. Aile ortamının çocuklar için her zaman sevgi ve destek kaynağı olan güvenli yerler olduğu hissettirilmelidir. Evlat edinme üzerine değil, aile anıları ve ilişkiler oluşturmaya odaklanan düzenli etkinlikler planlamak uyumlu bir aile ortamı için önerilen başka bir konudur. Kısacası, evlat edinen ve koruyucu aile olan kişiler ve çocukları arasındaki açık iletişim bu konuda çok kritik görülmektedir. Bu çalışmada programın konularından sosyal çevre, benlik algısı ve çocuklarda ruh ve beden sağlığı konularında ailelere yukarıda belirtilen noktalara dikkat edilmesine yönelik destekler sunulmuştur.

Katılımcılardan sırada bekleyen ailelerin de bu eğitimden yararlanması görüşü ebeveynliğe hazırlık noktasında çok önemli görülmektedir. Hatta sırada bekleyen aileler ile çocukları olan ailelerin bir arada olmasının daha da yararlı olacağı düşünülmektedir. Çünkü Avcı vd'nin (2018) çalışmasında katılımcılar sırada bekleyen ve çocukları olan koruyucu ve evlat edinen ailelerden oluşmuştur ve aileler birbirlerinin deneyimlerinden faydalanmışlardır.

Önemli olan diğer bir görüş ise evlat edinen aileler için hukuki boyutlarla ilgili bir modülün eklenmesi şeklindedir. Bu fikir de çok değerli görülmektedir. Çünkü süreç içerisinde ailelerin bu konuda neredeyse hiç bilgilerinin olmadığı anlaşılmıştır. Oturumlarda sık sık birbirlerine hukuki süreçleriyle ilgili sorular sordukları görülmüştür. Evlat edinen aileler için bu nokta çok kritiktir çünkü yasal olarak evlat edinme için biyolojik anne babasının rızasının olması gerekmekte, olmadığı durumlarda da Türk Medeni Kanununda belirtilen rıza aranmama koşullarının sağlanması gerekmektedir (Akyüz, 2020, s. 169-170). Karmaşık olan bu durumda ailelerin yasal olarak süreçlerini takip edebilmeleri için hukuki konularda bilgilendirilmeleri kişisel çabalarına bırakılmaması gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, anneler çocuklarının uyku saatlerine göre oturumların planlanmasıyla programa katılım konusunda zorluk yaşamadıklarını, sadece internet sıkıntısı ya da çocuklarının uyanmaları gibi durumları zaman zaman yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Ancak çocukları oturum zamanında uyanan annelerin programı kaçırmaması için çocuklarıyla birlikte dahil olmaları teşvik edilmiştir. Annelerin programın sonunda belirttikleri eğitimlerin devamının sağlanmasını istedikleri, eğitim bittikten sonra boşluğa düştüklerini dile getirmeleri de diğer

bütün bulgularla birlikte, müdahale programının bu çalışmaya katılan evlat edinen ve koruyucu annelere yararlı katkılar sunduğunu düşündürmekte, bu sonuç araştırma amaçlarımıza ulaştığımızı hissettirmektedir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, çalışmaya katılan koruyucu ve evlat edinen anneler ile bebeklerinden elde edilen bulgular ışığında ortaya çıkan sonuçlar ve öneriler sunulmuştur.

Sonuçlar

Bu çalışma, 0-24 aylık çocuğu olan koruyucu ve evlat edinen annelerin; ebeveynlik becerilerini güçlendirmeye yönelik etkileşime dayalı bir erken müdahale programının geliştirilerek etkililiğinin sınanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda bulgular koruyucu ve evlat edinen annelerin çocukluk anlayışları, yılmazlık becerileri, ebeveyn-bebek oyun davranışları, etkileşimleri, gelişim gözlemleri ve müdahaleye yönelik görüşleri olmak üzere ayrı ayrı başlıklarda yorumlanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Çocukluk Anlayışlarına İlişkin Bulgularının Sonuçları;

Nicel bulgulara ilişkin sonuçlar;

- Koruyucu ve evlat edinen annelerin ön test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Mann-Whitney U testi sonucunda anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.
- Koruyucu ve evlat edinen annelerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilxocon işaretli sıralar testi sonucunda çocuğun doğasına inanç boyutunda ($z=-2,23$; $p<,05$) anlamlı fark bulunmuştur.

- Koruyucu ve evlat edinen annelerin son test ve izleme test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilxocon işaretli sıralar testi sonucunda ise hiçbir boyutta anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.
- Koruyucu, evlat edinen ve biyolojik annelerin son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonucunda da hiçbir boyutta anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Nitel bulgulara ilişkin sonuçlar;

Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formundan elde edilen bulguların sonucunda;

Katılımcılar çocuğu tanıma kategorisinin birlikte sevilerek yapılanlar alt kategorisinde görüşlerini; çocuklarının tüm bakımlarıyla ilgilenme, öpme, oyun oynama, sarılma, gezme ve kitap okuma olarak dile getirmişlerdir. Birlikte hoşlanmayarak yaptıkları konularda ise katılımcılar hiçbir şey olmadığını söylemişlerdir. Çocuklarının duygularını fark etme konusunda ağlama, kendini yere atma, bir yere vurma ve bağırma davranışlarını gördüklerinde çocuklarının hoşnutsuz olduklarını anladıklarını dile getirmişlerdir. Çocuklarının duygularını fark etmede keyif aldıkları konularda ise ses çıkarma, gülme ve heyecanlı el çırpma hareketlerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, gereksinimler kategorisinin Çocuk alt kategorisinde çocukların ihtiyaçlarıyla ilgili bedensel ihtiyaçları, psikolojik ihtiyaçları, evlat edinme/koruyucu aile bakımı durumuyla baş etme duygusu ve güven duygusu konularından bahsetmişlerdir. Gereksinimler kategorisinin alt kategorisi olan Anne bölümünde katılımcıların tümü hiçbir şeye ihtiyaçlarının olmadığını söylemiştir.

Müdahale Programını Değerlendirme formundan elde edilen bulguların sonucunda;

Katılımcılar çocuğu tanıma kategorisinin birlikte yapılanlar alt kategorisinde görüşlerini; daha uzun süre oynama, daha kolay iletişim ve daha fazla etkileşim olarak dile getirmişlerdir. Katılımcılar müdahale sonrasında çocuklarının huy olarak değiştiğini, sakinleştiğini, tablet-tv izlemeyi bıraktıklarını, eğitim materyalleriyle oynamaya başladıklarını, daha hızlı gelişim gösterdiği düşüncesine sahip olduklarını, beslenme konusunda olumlu ilerlemeler olduğunu, çocukların isteklerini anlatırken daha açıklayıcı olduklarını söylemişlerdir.

Gereksinimler konusunda ise çocuklarının; sevgi, bir çocuğun ihtiyaç duyabileceği her şey, oyuncak, oda, kendini güvende hissedeceği bir ev, temizlik, yatak, tatlı dil, güler yüz, hoşgörü, sabır, oyun, birlikte uyuma ve kardeş gibi maddi ve manevi ihtiyaçlarını dile getirmişlerdir. Anne olarak gereksinimlerinde ise hiçbir şey, kendilerine ait bir zaman, iyi olma, endişelerden kurtulmaya ve maddi ihtiyaçlarımızı azaltmaya ihtiyaç duyduklarını anlatmışlardır.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Yılmazlıklarına İlişkin Bulgularının Sonuçları

Nicel bulgulara ilişkin sonuçlar;

- Koruyucu ve evlat edinen annelerin ön test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Mann-Whitney U testi sonucunda anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.
- Koruyucu ve evlat edinen annelerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilxocon işaretli sıralar testi sonucunda kendilik algısında ($z=-2,21$, $p<,05$), sosyal kaynaklarda ($z=-2,40$; $p<,05$) ve ölçeğin genelinde ($z=-2,81$, $p<,05$) anlamlı fark bulunmuştur.
- Koruyucu ve evlat edinen annelerin son test ve izleme test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilxocon işaretli sıralar testi sonucunda ise hiçbir boyutta anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.
- Koruyucu, evlat edinen ve biyolojik annelerin son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonucunda da hiçbir boyutta anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Nitel bulgulara ilişkin sonuçlar;

Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formundan elde edilen bulguların sonucunda;

Koruyucu ve evlat edinen anneler sosyal kaynaklar kategorisinde sosyal desteklerini; eşlerinden, annelerinden, kız kardeşlerinden ve komşularından aldıklarını dile getirmişlerdir. Çocuklarıyla birlikte yaptıkları sosyal etkinliklerde ise parka, arkadaş ve akraba ziyaretlerine, alış veriş merkezlerine ve konsere gittiklerini ifade etmişlerdir. Kendilik algısı kategorisinin alt kategorisi olan zorluklar/üstesinden gelme alt kategorisinde evlat edinme/koruyucu aile bakımı durumunun söylenmesi, inatlaşma, beslenme, alt değiştirme, oyun ihtiyacını karşılama ve uyku düzeni konularından bahsetmişlerdir. Yeterli hissedilen alanlar alt kategorisinde ise katılıcımlar çocuklarının bakımını sağlama, sevgi ve zaman geçirme konularına değinmişlerdir.

Müdahale Programını Değerlendirme formundan elde edilen bulguların sonucunda;

Müdahale programını değerlendirirken katılımcılardan sosyal kaynaklar kategorisinin sosyal destek alt kategorisinde kendilerine eşlerinin destek sağladığını söylemiştir. Biyolojik çocuğu da olan koruyucu anneler ise çocuklarının da destek olduğunu belirtmiş, iki katılımcı eşleri dışında bir de kız kardeşinden destek aldığını bir evlat edinen anne ise kimsenin destek olmadığını ifade etmiştir. Sosyal destek aldıkları konularda ise video çekimlerinde, eğitim

videolarını izlemede, oyun materyallerini kullanmada ve masaj eğitimi sırasında destek gördüklerini dile getirmişlerdir. Aile yaşantılarına etkisini konusunda anneler çocukla kaliteli zaman geçirme, başka çocukların yararlanması, saygı duyulma, anne-baba-çocuk üçlüsü şeklinde oynama ve aile yaşantımızda bir değişiklik olmadı şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

Kendilik algısı kategorisinin "müdahale sonrası anne" alt kategorisinde katılımcılar müdahale sonrasında uygulamanın kendileri için her yönüyle olumlu olduğunu, daha sakin olduklarını, endişelerinin geçtiğini, iyi bir değişim olduğunu, bilinçli bir anne olma hissine sahip olduklarını ve bilinmeyen şeyleri öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Yeterli hissedilen alanlar alt kategorisinde ise kendilerini programdan sonra sevgi, çocuklarıyla daha uzun ve daha sakin zaman geçirme konularında yeterli hissettiklerini söylemişlerdir.

Koruyucu ve Evlat Edinen Annelerin Ebeveyn-Bebek Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgularının sonuçları

Nicel bulgulara ilişkin sonuçlar;

- Koruyucu ve evlat edinen annelerin ön test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Mann-Whitney U testi sonucunda anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.
- Koruyucu ve evlat edinen annelerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilxocon işaretli sıralar testi sonucunda Dokunma oyuncaksız ($z=-2,32$, $p<,05$), dokunma oyuncaklı ($z=-2,40$, $p<,05$), konuşma oyuncaksız ($z=-2,46$, $p<,05$) ve farkındalık oyuncaklı ($z=-2,22$, $p<,05$) boyutlarında anlamlı fark bulunmuştur.
- Koruyucu, evlat edinen ve biyolojik annelerin son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonucunda koruyucu anne müdahale grubunun biyolojik annelere göre Dokunma oyuncaklı ($H=6,56$, $p<,05$) boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur.

Nitel bulgulara ilişkin sonuçlar;

Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formundan elde edilen bulguların sonucunda;

Katılımcılar oyun kategorisinin oyun ortamı alt kategorisinde oturma odası/salonda, yatak üstünde, mutfakta ve oyuncakların olduğu odada çocuklarıyla oynadıklarını dile getirmişlerdir. Tercih edilen oyunlar alt kategorisinde ise çocuklarının tercih ettiği oyunları, bir oyuncak aracılığıyla başlatılan oyunları, ninni söylemeyi, müzik dinlemeyi ve kitap okumayı belirtmişlerdir. Oyuncak kategorisinin oyuncak alırken dikkat edilen durumlar alt kategorisinde

katılımcılar dikkat ettikleri noktaları; çocuğa zarar vermeyecek olması, yaşına uygun olması, gelişim özelliklerine uygunluğu ve yerli üretim olması şeklinde açıklamışlardır. Oyuncak özellikleri alt kategorisinde ise çocuklarının oyuncaklarının ev eşyaları, bebekler, takmalı-çıkarmalı oyuncaklar, ses çıkaran oyuncaklar, vurmalı oyuncaklar, arabalar ve top olduğunu söylemişlerdir.

Müdahale Programını Değerlendirme formundan elde edilen bulguların sonucunda;

Katılımcılar oyun/oyuncak kategorisinin altında yer alan eğitim sürecinde evde yapılan etkinliklerle ilgili saklambaç, video izleme, kitap okuma, müzik dinleme, dans etme, balkon aktiviteleri ve ev içi fiziksel aktiviteler yanıtlarını vermişlerdir. Tercih ettikleri oyuncaklarda ise yapboz, lego, balon, hayvan figürlü kuklalar, parmak kuklaları, top, mutfak eşyaları, ev eşyaları, ahşap vur-çak oyuncak ve eğitimde yapılan oyuncakları söylemişlerdir.

Koruyucu ve Evlat Edinen Anneler ve Çocuklarının Etkileşimlerine İlişkin Bulgularının Sonuçları

Nicel bulgulara ilişkin sonuçlar;

- Koruyucu ve evlat edinen annelerin çocuklarının ön test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Mann-Whitney U testi sonucunda anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.
- Koruyucu ve evlat edinen annelerin ön test ve son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilxocon işaretli sıralar testi sonucunda etkileşimsel uyum ($z=-2,07$, $p<,05$) ve vücut pozisyonu ($z=-2,65$, $p<,05$) boyutlarında anlamlı fark bulunmuştur.
- Koruyucu, evlat edinen ve biyolojik annelerin son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Kruskal-Wallis H Testi sonucunda da hiçbir boyutta anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Nitel bulgulara ilişkin sonuçlar;

Eğitim ihtiyaçlarını belirleme formundan elde edilen bulguların sonucunda;

Katılımcıların etkileşim/bağlanmanın tanımını; sevgi, emzirme, ilk bakış, sarılmak, evlat edinmede beklenen sürecin uzun olmasıyla kurulan bağ, güvenli bağlanma ve konuşma şeklinde yaptığı görülmektedir. Koruyucu ve evlat edinen annelerin hepsi etkileşim/bağlanmanın ileri dönem etkilerinin olumlu olacağını ifade etmişler, bir anne çocuğunun ilerde kendine yeten bir çocuk olacağını ve bir anne de iyi arkadaşlık ilişkileri kuracağını söylemiştir.

Müdahale Programını Değerlendirme formundan elde edilen bulguların sonucunda;

Katılımcılar, etkileşim/bağlanmanın tanımı olarak sevgiyi gösterme, sarılma, sakinleştirme, dinleme, güvenli bağlanma, bebeği hissetme, sürdürülebilir ilişki, karşılıklı bir iletişim, dokunma ve sıkı bir bağ yanıtlarında bulunmuşlardır. Aradaki ilişkiyi tanımlamaya yönelik fikirlerini ise gözlerine bakarak konuşma, özgüvenli bir bebek, özgüvenli bir anne, birlikte oynanan sürenin uzaması, oyun seçimine izin verme, oyun oynama kalitesi, oyun etkileşiminin artması, iletişim kurarken farklı araçlar kullanma, müzikle iletişim, daha güçlü bağ, davranışlarda farklılık ve hayata farklı yönden bakmaya başlama şeklinde dile getirmişlerdir.

Koruyucu Aile Bakımında Olan ve Evlat Edinilen Çocukların Gelişim Gözlemlerine İlişkin Bulguların Sonuçları;

Koruyucu aile bakımında olan ve evlat edinilen çocukların bilişsel gelişim, dil gelişimi, motor gelişim ve sosyal duygusal gelişim alanlarında gösterdikleri becerilerin alan yazında ve gelişim değerlendirme araçlarında belirtilen yaş aralıklarına uygun olduğu düşülmektedir.

Müdahaleye Yönelik Görüşlere İlişkin Bulguların Sonuçları;

Müdahaleye yönelik görüşler bölümünde katılımcılar *eğitim ihtiyaçlarını belirleme formunda* bebeklik dönemiyle ilgili merak ettikleri konuları gelişimsel özellikler, inatçı davranışlarla nasıl baş edileceği, psikolojik gereksinimler, ebeveyn tutumları, beslenme ve uyku olarak tanımlamışladır. Eğitim içeriğine önerilerinde ise evlat edinilen/koruyucu aile bakımı alan çocuğa durumun açıklanması, biyolojik aileleriyle görüşme durumuyla nasıl baş edileceği, çocuğun sosyal çevre tarafından kabulünün nasıl sağlanacağı ve güvenli bağlanma konusu olarak dile getirmişlerdir.

Müdahale programını değerlendirme formunda ise katılımcılar eğitime katılımlarını kolaylaştıran durumları; çocukların uyku saatine göre ayarlanması, araştırmacının katılımcıları desteklemesi, çalışmıyor olmak, evde olmak ve pandemi süreci olarak tanımlamışlardır. Koruyucu ve evlat edinen anneler eğitime katılımlarını zorlaştıran durumlarda ise zorlaştıran bir durumun olmadığını, internetle ilgili bağlantı sorunlarını ve çocuğun uyumadığı oturumları belirtmişlerdir. Katılımcılar eğitim sürecinde yaşadıklarını; her an işe yarayacak bilgilerin öğrenildiğini görmek, zorlu duygularla baş edebileceğini anlamak, farklı uzmanların eğitime kattığı yararları görmek, mutlu geçirilen bir süreç, her görüşmeyi sabırsızlıkla beklemek, endişelerin geçmesi, farklı bilgilerin öğrenilmesi, kendini geliştirmek, aynı durumdaki kişilerle

yapılan paylaşımların yararları ve eğitim bitiminde boşluğa düşme hissi olarak tanımlamışlardır. Eğitim modülleri hakkında görüşlerini ise; yararlı olduğu, ev ortamında nasıl iletişime geçileceğinin öğrenildiği, katılımcılar arası fikir alışverişi yapılabildiği, konuların zenginliği, kaliteli bir bağlanma sağlandığı, konuların yeterli olduğu ve verilen desteğin iyi bir temel atacağı şeklinde ifade etmişlerdir. Müdahale programıyla ilgili düşüncelerini; hukuki boyutlarla ilgili bir modülün eklenmesi, eğitimlerin devamının sağlanması, evlat edinme/koruyucu aile bakımında olma durumunun söylenmesiyle ilgili uzman yardımı, daha deneyimli ailelerle görüşmelerin sağlanması, sırada bekleyen ailelerin de bu eğitimden yararlanması ve her konu vardı olarak dile getirmişlerdir.

Öneriler

Bu bölümde araştırmacılara ve uygulamaya yönelik öneriler yer almaktadır.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Covid-19 pandemi süreci nedeniyle çevirmiçi yollarla gerçekleşen bu araştırma hem yüz yüze hem de çevrimiçi olacak şekilde hibrit bir model olarak planlanabilir.
- Bu araştırmada 0-24 ay arasında bebeği olan koruyucu ve evlat edinen annelerle çalışılmıştır. Ebeveynlere yönelik hazırlanacak müdahale programları ya da eğitim programları daha büyük yaşta çocuğu olan koruyucu ve evlat edinen aileleri kapsayacak şekilde planlanabilir.
- Evlat edinme sürecinde hukuki boyutların aileleri etkilemesi göz önünde tutularak, aileler için hazırlanacak programların içeriğine konuda uzman kişiler tarafından aktarılması sağlanacak şekilde hukuki süreçlerle ilgili bir modül eklenebilir.
- Türkiye'de koruyucu ve evlat edinen ailelere sunulan erken müdahale programlarının çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu programların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik araştırmalar ve projeler planlanabilir.
- Etkileşim temelli müdahale programlarının ebeveyn bebek arasındaki ilişkiye etkisini daha derinlemesine incelemek için boylamsal çalışmalar planlanabilir.
- Müdahale sürecine biyolojik ailelerin de dahil olduğu araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- Koruyucu aile olma ve evlat edinme durumunun çocuklarla nasıl konuşulacağı konusuna programlarda daha fazla ağırlık verilebilir ve psikodrama gibi etkili yöntemler tercih edilebilir.

- Gelişim değerlendirmesi için video temelli araçların geliştirilmesi (geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının sağlanması) önerilebilir.
- Evlat edinen annelerin dokunma davranışlarının izlenmesinin devam etmesi önerilebilir.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

- Bu araştırmada koruyucu aile olmuş ve evlat edinmiş annelerle çalışılmıştır. Bundan sonraki araştırmalarda müdahale programları koryucu aile olmak için ve evlat edinmek için başvuruda bulunmuş ve sırada bekleyen kişilere de uygulanabilir.
- Koruma altındaki çocuklarla, koruyucu ailelerle ve evlat edinen ailerle bire bir çalışma imkanı olan, onlar adına önemli kararlar alan sosyal çalışma görevlilerine yönelik bir program hazırlanarak uygulaması gerçekleştirilebilir.
- Bu araştırmada koruyucu ve evlat edinen annelerle çalışılmıştır. Uygulamalara babalar da dahil edilebilir ya da sadece babaların dahil olduğu uygulamalar gerçekleştirilebilir.
- Müdahale programlarının uygulamasında çok disiplinli yaklaşımların benimsenmesi ve yaygınlaştırılması sağlanabilir.
- ASHB'nın koruyucu ve evlat edinen ya da edinecek kişilere yönelik etkileşim temelli müdahale programları geliştirmesi, geliştiren araştırmacılara destek olması, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla daha fazla iş birliğinde bulunması ve bu programlardan yararlanacak kişi sayısını arttırarak ülke geneline yayılmasını sağlaması önerilebilir.

KAYNAKLAR

Afifi, T. O., & MacMillan, H. L. (2011). Resilience following child maltreatment: A review of protective factors. *The Canadian Journal of Psychiatry, 56*(5), 266-272.

Akço, S. & Akbulut, B. (2016). BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin Hayatımıza Girmesinden Sonra Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi (T. Dağlı, Ed) *Çocuk koruma sistmeleri* içinde (s. 6-17). İstanbul: Altan

Akyüz, E. (1999) "*Cumhuriyet Döneminde Çocuk Hukukundaki Gelişmeler".* Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi. Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, s: 491-505.

Akyüz, E. (2020). *Çocuk hukuku.* Ankara: Pegem

American Academy of Pediatrics (2020). Information for caregivers: Getting children outside while social distancing for COVID-19. https://www.healthychildren.org/English/health-issues/conditions/chest-lungs/Pages/Getting-Children-Outside.aspx

Amin, N. A. L., Tam, W. W., & Shorey, S. (2018). Enhancing first-time parents' self-efficacy: A systematic review and meta-analysis of universal parent education interventions' efficacy. *International Journal of Nursing Studies, 82*, 149-162.

Amin, N. A. L., Tam, W. W., & Shorey, S. (2018). Enhancing first-time parents' self-efficacy: A systematic review and meta-analysis of universal parent education interventions' efficacy. *International Journal of Nursing Studies, 82*, 149-162.

Ardelt, M., & Eccles, J. S. (2001). Effects of mothers' parental efficacy beliefs and promotive parenting strategies on inner-city youth. *Journal of Family Issues, 22*(8), 944–972.

ASHB (2015). Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonetmelikler/cocuk-destek-merkezleri-yonetmeligi.pdf

ASHB (2022). 2020 Yılı istatistikleri. https://www.aile.gov.tr/media/87499/kurumsal-istatistikler.pdf

Avcı, N. & Kunt, M. (2017). Child-related views of professionals working with children in ınstitutional care and their conceptions of child participation. E. Atasoy R. Efe, I. Koleva ve H. Yaldır (Ed.), *Current Advances in Education* (345-356). Sofia: St. Kliment Ohridski University.

Avcı, N., Kunt, M. & Pektaş, S. (2021). *Çocuğa bakışı değerlendirme aracı.* Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi 27-30 Ekim 2021 Özet Bildiri

Avcı, N., Kunt, M., Somer-Ölmez, B., Pekince, P. & Kaynak, S. (2018). *Güvenli bebekler güvenli yarınlar projesi: eğitim programı*. Uluslararası IV. Çocuk Gelişimi Kongresi 24 Ekim 2018 Tam metin

Avcı, Ü. E. (2019). Evlat edinen, koruyucu annelik yapan ve biyolojik anne olan kadınların annelik ile ilgili görüşlerinin incelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

Bailey L. (1999). Refracted selves? A study of changes in self identity in the transition to motherhood. *Sociology, 33,* 335–352.

Baker, M., Biringen, Z., Meyer-Parsons, B., & Schneider, A. (2015). Emotional attachment and emotional availability tele-intervention for adoptive families. *Infant Mental Health Journal, 36*(2), 179-192.

Bakermans-Kranenburg, M. J., Van Ijzendoorn, M. H., & Juffer, F. (2003). Less is more: meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood. *Psychological bulletin, 129*(2), 195.

Bakermans-Kranenburg, M.J., van IJzendoorn, M.H., & Juffer, F. (2008).Less is more: Meta-analytic arguments for the use of sensitivity-focused interventions. In F. Juffer, M.J. Bakermans-Kranenburg,& M.H. van IJzendoorn (Eds.), *Promoting positive parenting: Anattachment-based intervention* (pp. 59–74). New York: Taylor &Francis Group/Erlbaum.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy : the exercise of control*. New York, NY: Freeman.

Barbell, K., & Freundlich, M. (2001). *Foster care today (pp. 1-7)*. Washington, DC: Casey Family Programs.

Barbosa-Ducharne, M. A., & Soares, J. (2016). Process of adoption communication openness in adoptive families: adopters' perspective. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, *29*.

Barfield, S., Dobson, C., Gaskill, R., & Perry, B. D. (2012). Neurosequential model of therapeutics in a therapeutic preschool: Implications for work with children with complex neuropsychiatric problems. *International Journal of Play Therapy, 21*(1), 30–44. https://doi.org/10.1037/a0025955

Barnard, K. E., & Solchany, J. E. (2002). Mothering. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 3. Status and social conditions of parenting* (2nd ed., pp. 3–25). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Basım, H. & Çetin, F. (2011). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması, *Türk Psikiyatri Dergisi, 22*, 2, 104-114.

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The journal of early adolescence*, *11*(1), 56-95.

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The journal of early adolescence*, *11*(1), 56-95.

Baydar, N., Akçınar, B., & İmer, N. (2012). Çevre, sosyoekonomik bağlam ve ana babalık. *Ana babalık: Kuram ve araştırma*, 81-127.

Beavers, R., & Hampson, R. B. (2000). The Beavers systems model of family functioning. *Journal of family therapy*, *22*(2), 128-143.

Beebe, B., Jaffe, J., Buck, K., Chen, H., Cohen, P., Blatt, S., ... ve Andrews, H. (2007). Six-week postpartum maternal self-criticism and dependency and 4-month mother-infant self- and interactive contingencies. *Developmental Psychology*, *43*(6), 1360-1376.

Beebe, B., Jaffe, J., Buck, K., Chen, H., Cohen, P., Feldstein, S. ve Andrews, H. (2008). Six-week postpartum maternal depressive symptoms and 4-month mother–infant self- and interactive contingency. *Infant Mental Health Journal, 29*(5), 442-471.

Beeghly, M., & Tronick, E. (2011). Early resilience in the context of parent–infant relationships: A social developmental perspective. *Current problems in pediatric and adolescent health care*, *41*(7), 197-201.

Belsky, J. (1986). Transition to parenthood. *Medical Aspects of Human Sexuality*.

Belsky, J., & Jaffee, S.R. (2006). The multiple determinants of parenting. In D. Cicchetti & D.J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology* (2nd edn). Vol. 3: Risk, disorder and adaptation (pp. 38–85). New York: Wiley.

Benbenishty, R., Davidson-Arad, B., López, M., Devaney, J., Spratt, T., Koopmans, C., ... & Hayes, D. (2015). Decision making in child protection: An international comparative study on maltreatment substantiation, risk assessment and interventions recommendations, and the role of professionals' child welfare attitudes. *Child Abuse & Neglect*, *49*, 63-75.

Benbenishty, R., Davidson-Arad, B., López, M., Devaney, J., Spratt, T., Koopmans, C., ... & Hayes, D. (2015). Decision making in child protection: An international comparative study on maltreatment substantiation, risk assessment and interventions recommendations, and the role of professionals' child welfare attitudes. *Child Abuse & Neglect*, *49*, 63-75.

Berger, P. L. & Berger, B. (1975). Sociology: A Biographical Approach, 2nd expanded ed., New York: Basic Books.

Berisha, Y. (2018). Child Protection Index 2.0 - Kosovo https://childhub.org/en/child-protection-online-library/child-protection-index-20-kosovo?language=sh

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar: Doğum öncesinden orta çocukluğa* N. Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar: Doğum öncesinden orta çocukluğa N*. Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Bick, J., & Dozier, M. (2013). The effectiveness of an attachment-based intervention in promoting foster mothers' sensitivity toward foster infants. *Infant Mental Health Journal*, *34*(2), 95-103.

Bick, J., & Dozier, M. (2013). The effectiveness of an attachment-based intervention in promoting foster mothers' sensitivity toward foster infants. *Infant Mental Health Journal*, *34*(2), 95-103.

Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *Am Psychol. 50*(1):20–28.

Bond C (2002) Positive touch and massage in the neonatal unit: a British approach. *Seminars in Neonatology 7*(6): 477–486.

Borden, L. A., Schultz, T. R., Herman, K. C., & Brooks, C. M. (2010). The Incredible Years Parent Training Program: Promoting resilience through evidence-based prevention groups. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, *14*(3), 230.

Bornstein, M. H. (1995). Form and function: Implications for studies of culture and human development. *Culture & Psychology*, *1*(1), 123-137.

Bornstein, M. H. (2015). Children's parents. In: Bornstein, MH., Leventhal, T., editors. Ecological settings and processes in developmental systems. (p. 55-132). Hoboken, NJ: Wiley.

Boothy, N., Strang, A., & Wessells, M. G. (2006). *A world turned upside down: Social ecological approaches to children in war zones.* USA: Kumarian

Bouma, H., López, M. L., Knorth, E. J., & Grietens, H. (2018). Meaningful participation for children in the Dutch child protection system: A critical analysis of relevant provisions in policy documents. *Child abuse & neglect*, *79*, 279-292.

Bowlby, J. (1973). Affectional bonds: Their nature and origin. *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*, 38-52.

Bowlby, J. (2012). *Güvenli bir dayanak.* S. Güneri (Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü

Boyd, D. R. & Bee, H. L. (2010). *The growing child.* Boston: Allyn & Bacon.

Boyd Webb, N. (2017). *Çocuklarla sosyal hizmet uygulaması.* (E. Erbay, çev. ed.). Ankara: Nika.

Branco, M. S. S., & Linhares, M. B. M. (2018). The toxic stress and its impact on development in the Shonkoff's Ecobiodevelopmental Theorical approach. *Estudos de Psicologia (Campinas)*, *35*, 89-98.

Bremner, J. G., & Slater, A. (Eds.). (2008). *Theories of infant development*. John Wiley & Sons.

Brodzinsky, D. (2006). Family structural openness and communication openness as predictors in the adjustmentof adopted children. *Adoption Quarterly*, *9*(4), 1-18.

Brodzinsky, D. M. (2005). Reconceptualizing openness in adoption: Implications for theory, research, and practice.

Buckley, H., Carr, N., & Whelan, S. (2011). ''Like walking on eggshells'': Service user views and expectations of the child protection system. Child & Family Social Work, 16(1), 101110.

Burchinal, M., Skinner, D., & Reznick, J. S. (2010). European American and African American mothers' beliefs about parenting and disciplining infants: A mixed-method analysis. *Parenting: Science and Practice*, *10*(2), 79-96.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Bywater, T., Hutchings, J., Linck, P., Whitaker, C., Daley, D., Yeo, S. T., & Edwards, R. T. (2011). Incredible Years parent training support for foster carers in Wales: a multi-centre feasibility study. *Child: care, health and development*, *37*(2), 233-243.

Calder, G. (2018). Social justice, single parents and their children. *The triple bind of single-parent families*, 421-435.

Chamberlain, P., Price, J., Leve, L. D., Laurent, H., Landsverk, J. A., & Reid, J. B. (2008). Prevention of behavior problems for children in foster care: Outcomes and mediation effects. *Prevention Science*, *9*(1), 17-27.

Charlesworth, R. (2016). *Understanding child development*. Cengage Learning.

Charmaz, K., & Belgrave, L. L. (2015). *Grounded theory.* The Blackwell Encyclopedia Of Sociology

Chateauneuf, D., Turcotte, D., & Drapeau, S. (2018). The relationship between foster care families and birth families in a child welfare context: The determining factors. *Child & Family Social Work*, *23*(1), 71-79.

Child Trends, (2013*). Changing the course for infants and toddlers, a survey of state child welfare policies and initiatives.* Zero to Three: National Centre of Infants, Toddlers and Families

Chinitz, S., Guzman, H., Amstutz, E., Kohchi, J., & Alkon, M. (2017). Improving outcomes for babies and toddlers in child welfare: A model for infant mental health intervention and collaboration. *Child Abuse & Neglect*, *70*, 190-198.

Chlup, D. T., & Collins, T. E. (2010). Breaking the ice: using ice-breakers and re-energizers with adult learners. *Adult Learning*, *21*(3-4), 34-39.

Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz.* (A. Aypay, çev. ed.). Ankara: Anı.

Cole, S. A. (2005). Infants in foster care: Relational and environmental factors affecting attachment. *Journal of reproductive and infant psychology*, *23*(1), 43-61.

Coleman, J. S. (2018). *Parents, their children, and schools*. Routledge.

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1998). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental review*, *18*(1), 47-85.

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2003). Maternal self-efficacy beliefs, competence in parenting, and toddlers' behavior and developmental status. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health*, *24*(2), 126-148.

Collins, W. A., Maccoby, E. E., Steinberg, L., Hetherington, E. M., & Bornstein, M. H. (2000). Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. *American psychologist*, *55*(2), 218.

Cooley, M. E., Thompson, H. M., & Wojciak, A. S. (2017). Risk, resilience, and complexity: Experiences of foster parents. *Children and Youth Services Review*, *76*, 35-41.

Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research techniques and procedures for developing grounded theory (third edition).* Los Angeles, USA: Sage.

Cote, L. R., & Bornstein, M. H. (2000). Social and didactic parenting behaviors and beliefs among Japanese American and South American mothers of infants. *Infancy*, *1*(3), 363-374.

Cote, S. M., Boivin, M., Liu, X., Nagin, D. S., Zoccolillo, M., & Tremblay, R. E. (2009). Depression and anxiety symptoms: Onset, developmental course and risk factors during. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 50*, 1201–1208.

Cowan, C., & Cowan, P. (1987). Men's involvement in parenthood: Identifying the antecedents and understanding the barriers. In P. Berman, P. Pedersen, & F. Pedersen (Eds.), *Men's transitions to parenthood: Longitudinal studies of early family experience* (pp. 145-174). Hillsdale, NJ: Lawrence-Erlbaum.

Cozolino, L. (2014). *İnsan ilişkilerinin nörobilimi.* Çev. Mirel Benveniste. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim.

Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi.* (Y. Dede & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Anı.

Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni, nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları.* (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.

Creswell, J. W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş.* (M. Sözbilir Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Creswell, J.W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri. Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni.* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal.

Cutrona, C. E., & Troutman, B. R. (1986). Social support, infant temperament, and parenting self-efficacy: A mediational model of postpartum depression. *Child Development, 57*(6), 1507–1518.

Çanakci, A. A. (2016). Hasan Basri Çantay'da eğitim:"Himâye-i Etfâl" çalışmaları bağlamında bir değerlendirme (Günümüz eğitim sistemi ile mukayeseli). *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (2), 57-74.

Dai, L., & Wang, L. (2015). Review of family functioning. *Open Journal of Social Sciences, 3*(12), 134.

Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). "The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and The SelfDetermination of Behavior", *Psychological Inquiry, 11* (4), 227-268.

Demirel, Ö. 2011. *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem.

Dillon, J., Greenop, D., & Mills, M. (2015). Participation in child protection: A small-scale qualitative study. *Qualitative Social Work, 0*(00), 1–16. http://dx.doi.org/10. 1177/1473325015578946

Dionne, M., & Martini, R. (2011). Floor time play with a child with autism: A single-subject study. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, *78*(3), 196-203.

Doğan, T. G. (2015). Sosyal medyanın öğrenme süreçlerinde kullanımı: ters-yüz edilmiş öğrenme yaklaşımına ilişkin öğrenen görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 24-48.

Donnelly, J. (2013). *Universal human rights in theory and practice. In Universal Human Rights in Theory and Practice.* Cornell University.

Dozier M, Lindhiem O, Lewis E, Bick J, Bernard K, & Peloso E. (2009). Effects of a foster parent training program on young children's attachment behaviors: Preliminary evidence from a randomized clinical trial. *Child & Adolescent Social Work Journal*. *26*(4):321–332. doi: 10.1007/s10560-009-0165-

Dozier, M. (2005). Challenges of foster care. *Attachment & human development*, *7*(1), 27-30.

Dozier, M., Lindhiem, O., Lewis, E., Bick, J., Bernard, K., & Peloso, E. (2009). Effects of a foster parent training program on young children's attachment behaviors: Preliminary evidence from a randomized clinical trial. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *26*(4), 321-332.

Dozier, M., Lindhiem, O., Lewis, E., Bick, J., Bernard, K., & Peloso, E.(2009). Effects of a foster parent training program on young chil-dren's attachment behaviors: Preliminary evidence from a random-ized clinical trial. *Child & Adolescent Social Work Journal, 26*(4),321–332. doi:10.1007/s10560-009-0165-1

Dozier, M., Manni, M., Gordon, M.K., Peloso, E., Gunnar, M.R., Stovall-McClough, K. et al. (2006). Foster children's diurnal production ofcortisol: An exploratory study. *Child Maltreatment, 11*, 189–197.doi:10.1177/1077559505285779

Dozier, M., Stovall, K.C., Albus, K.E., & Bates, B. (2001). Attachmentfor infants in foster care: The role of caregiver state of mind. *ChildDevelopment, 72*, 1467–1477. doi:10.1111/1467-8624.00360.

Dwivedi, A. K., Mallawaarachchi, I., & Alvarado, L. A. (2017). Analysis of small sample size studies using nonparametric bootstrap test with pooled resampling method. *Statistics in medicine*, *36*(14), 2187-2205.

Eccles, J. S., & Harold, R. D. (1996). Family involvement in children's and adolescents' schooling. *Family-school links: How do they affect educational outcomes*, 3-34.

Eibach, R. P., & Mock, S. E. (2011). Idealizing parenthood functions to justify policy neglect of parents' economic burdens. *Social Issues and Policy Review*, *5*(1), 8-36.

Epstein, N. B., Ryan, C. E., Bishop, D. S., Miller, I. W., & Keitner, G. I. (2003). *The McMaster model: A view of healthy family functioning*. The Guilford.

Ertürk, S. (1972). *Eğitimde program geliştirme.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi

Evans, C. A., Jordan, A. B., & Horner, J. (2011). Only two hours? A qualitative study of the challenges parents perceive in restricting child television time. *Journal of Family Issues*, *32*(9), 1223-1244.

Eynon, A. & Lilley, S. (2010). *Strengthening National Child Protection Systems in Emergencies through Community-Based Mechanisms: A Discussion Paper,* United Kingdom: The Save the Children Fund

Feeney, J. A., Hohaus, L., Noller, P., & Alexander, R. P. (2001). *Becoming parents: Exploring the bonds between mothers, fathers, and their infants*. Cambridge University.

Feldman, R. (2011). Maternal touch and the developing infant. M. J. Hertenstein, S. J. Weiss (Eds.), *The handbook of touch: Neuroscience, behavioral, and health perspectives* içinde (ss. 373-407). New York, NY, US: Springer Publishing Co.

Feldman, R. S. (2021). Bebeklik. N. Avcı (Böl. Çev.). C. Şahin (Çev. Ed.). *Yaşam boyu gelişimin keşfi* içinde s.94-137. Ankara: Nobel.

Feldman, R. S. (2021). *Yaşam boyu gelişimin keşfi* C. Şahin (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Feldman, R., Weller, A., Zagoory-Sharon, O., & Levine, A. (2007). Evidence for a neuroendocrinological foundation of human affiliation: plasma oxytocin levels across pregnancy and the postpartum period predict mother-infant bonding. *Psychological science*, *18*(11), 965-970.

Ferguson, H., & Norton, J. (2011). *Child protection practice*. Macmillan International Higher Education.

Fernando, C., & Ferrari, M. (2013). *Handbook of resilience in children of war*. New York: Springer.

Fischer, C., & Oliker, S. (1983). A research note on friendship, gender, and the life cycle. *Social Forces*, *62*, 124–132

Fisher, P. A., & Kim, H. K. (2007). Intervention effects on foster preschoolers' attachment-related behaviors from a randomized trial. *Prevention Science*, *8*(2), 161-170.

Folke, C. (2016). Resilience (republished). *Ecology and Society*, *21*(4).

Forbes, B., & Oswald, E. (2010). *World Vision International Guidance Note: Child Protection in World Vision*, World Vision International

Forbes, B., Luu, B. D., Oswald, E. & Tutnjevic, T. (2011). *A systems approach to child protection: A world vision discussion paper.* Children in Ministry on behalf of World Vision International

Fox, A., & Berrick, J. D. (2007). A response to no one ever asked us: A review of children's experiences in out-of-home care. *Child & Adolescent Social Work Journal*, *24*(1), 23–51.

Fuentes-Peláez, N., Balsells, M. À., Fernández, J., Vaquero, E., & Amorós, P. (2016). The social support in kinship foster care: A way to enhance resilience. *Child & Family Social Work*, *21*(4), 581-590.

Gardner, H. (2004). Perceptions of Family: Complexities Introduced by Foster Care Part 1: Childhood Perspectives⋆. *Journal of Family Studies*, *10*(2), 170-187.

Gayatri, M., & Irawaty, D. K. (2021). Family resilience during COVID-19 pandemic: A literature review. *The Family Journal*, 10664807211023875.

Genel Yorum No: 13 (2011). *Madde 19: Çocuğun şiddetin her türünden masun olma hakkı* Çocuk Hakları Komitesi. Elli altıncı oturum Cenevre, 17 Ocak - 4 Şubat 2011

Generolova, E. (2017). Child Protection Index - Bosnia and Herzegovina 2016 https://childhub.org/en/child-protection-online-library/child-protection-index-bosnia-and-herzegovina-2016?language=sh

Gesell, A. (2021). *Child development*. Prabhat Prakashan.

Gil, D. G. (1984). The ideological context of childwelfare. *Children and Youth Services Review, 6*(4), 299–309.

Gilbert, N., Parton, N., & Skivenes, M. (Eds.). (2011). *Child protection systems: International trends and orientations.* Oxford University.

Gladding, S. T. (2015). A Guide to Having a Healthy Family. *The Professional Counselor's Desk Reference*, 363.

Glaser, B. G., & Holton, J. (2004). Remodeling Grounded Theory. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research, 5*(2). https://doi.org/10.17169/fqs-5.2.607

Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş.* (A. Ersoy & P. Yalçınoğlu, Çev. Ed.). Ankara: Anı

Glover, V., Onozawa, K & Hodgkinson, A. (2002). Benefits of infant massage for mothers with postnatal depression. *Seminars in Neonatology 7*(6): 495–500

Goemans, A., Geel, M. V., & Vedder, P. (2018). Foster children's behavioral development and foster parent stress: Testing a transactional model. *Journal of child and family studies*, *27*(3), 990-1001.

Goldschmidt, K. (2020). The COVID-19 pandemic: Technology use to support the wellbeing of children. *Journal of pediatric nursing*, *53*, 88.

Golombok, S. (2002). Parenting and contemporary reproductive technologies. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 3. Status and social conditions of parenting* (2nd ed., pp. 339–360). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Gray, J. (2016). Çocukların Korunmasına Yönelik Güvence Hizmetlerinin Geliştirilmesi Temel Bileşenler Neler? (T. Dağlı, Ed) *Çocuk koruma sistmeleri* içinde (s. 18-37). İstanbul: Altan

Gray, J., Jordanova Pesevska, D., Sethi, D., Ramiro González, M. D., & Yon, Y. (2016). *Handbook on developing national action plans to prevent child maltreatment*. World Health Organization. Regional Office for Europe.

Greenspan, S. I. & Lewis, N. B. (2006). *Bebeklerde ve çocuklarda sağlıklı ruhsal gelişim*. (İ. Ersevim, çev.). İstanbul: Özgür.

Groh, A. M., Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H., Steele, R. D., & Roisman, G. I. (2014). The significance of attachment security for children's social competence with peers: A meta-analytic study. *Attachment & human development, 16*(2), 103-136.

Grolnick, W. S., Gurland, S. T., Jacob, K. F., & Decourcey, W. (2002). The development of self-determination in middle childhood and adolescence. In J. Eccles & A. Wigfield, (Eds.) *Development of achievement motivation* (pp. 147-171). New york: Academic.

Grotevant, H. D., Rueter, M., Von Korff, L., & Gonzalez, C. (2011). Post-adoption contact, adoption communicative openness, and satisfaction with contact as predictors of externalizing behavior in adolescence and emerging adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 52*(5), 529-536.

Gultom, L., Sinaga, R., & Sianipar, K. (2019). The Effects of Infant Massage on The Physical Development of Baby in Indonesia Rural Areas.

Guralnick, M. J. (2011). Why early intervention works: A systems perspective. *Infants and young children, 24*(1), 6.

Guralnick, M. J. (2011). Why early intervention works: A systems perspective. *Infants and young children, 24*(1), 6.

Hallam, R. A. (2000). Maternal self -efficacy in mothers of toddlers enrolled in an Early Head Start program (Doctoral dissertation). Retrieved from https://search.proquest.com/docview/304604111?accountid=11054

Haltigan, J. D., Leerkes, E. M., Wong, M. S., Fortuna, K., Roisman, G. I., Supple, A. J., ... & Plamondon, A. (2014). Adult attachment states of mind: Measurement invariance across ethnicity and associations with maternal sensitivity. *Child Development*, *85*(3), 1019-1035.

Hambrick, E. P., Brawner, T. W., & Perry, B. D. (2018). Examining developmental adversity and connectedness in child welfare-involved children. *Children Australia, 43*(2), 105-115.

Hambrick, E. P., Brawner, T. W., Perry, B. D., Wang, E. Y., Griffin, G., DeMarco, T., ... & Strother, M. (2018). Restraint and critical incident reduction following introduction of the Neurosequential Model of Therapeutics (NMT). *Residential Treatment for Children & Youth*, *35*(1), 2-23.

Hartanti, A. T., Salimo, H., & Widyaningsih, V. (2019). Effectiveness of infant massage on strengthening bonding and improving sleep quality. *Indones. J. Med*, *4*(2), 165-175.

Hartup, W. W. (1989). Social relationships and their developmental significance. *American psychologist*, *44*(2), 120.

Hayirsever, F., & Orhan, A. (2018). Ters yüz edilmiş öğrenme modelinin kuramsal analizi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(2), 572-596.

Hayward, D., Eikeseth, S., Gale, C., & Morgan, S. (2009). Assessing progress during treatment for young children with autism receiving intensive behavioural interventions. *Autism, 13*(6), 613-633.

Healy, K., & Oltedal, S. (2010). An institutional comparison of child protection systems in Australia and Norway focused on workforce retention. *Journal of Social Policy*, *39*(2), 255-274.

Healy, K., & Oltedal, S. (2010). An institutional comparison of child protection systems in Australia and Norway focused on workforce retention. *Journal of Social Policy*, *39*(2), 255-274.

Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, *312*(5782), 1900-1902.

Heptinstall, E., Bhopal, K., & Brannen, J. (2001). Adjusting to a foster family: children's perspectives. *Adoption & Fostering*, *25*(4), 6-16.

Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., & Yuen, T. (2011). What is resilience?. *The Canadian Journal of Psychiatry*, *56*(5), 258-265.

Hodging, R. & Newell, P. (2003). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı.* UNİCEF

Hoffman, L. W., & Manis, J. D. (1982). The value of children in the United States. In F. I. Nye (Ed.), *Family relationships: Rewards and costs* (pp. 143–170). Beverly Hills, CA: Sage.

Hokamp, B. J. (2006). Maternal self-efficacy and child development: Effectiveness of an early intervention and recovery sensitive parenting program for substance impacted families (Doctoral dissertation). Retrived from https://search.proquest.com/docview/304921037?accountid=11054

Holden, G. W., & Buck, M. J. (2002). Parental attitudes toward childrearing. In *Handbook of parenting: Vol. 3. Being and becoming a parent* (p. 537-562). Mahwah: Erlbaum.

Holland, S. (2010). *Child and family assessment in social work practice*. Sage.

Horwitz, S. (2005). The functions of the family in the great society. *Cambridge Journal of Economics*, *29*(5), 669-684.

House, J. S., Umberson, D., & Landis, K. R. (1988). Structure and processes of social support. *Annual Review of Sociology*, *14*, 293–318.

Islami, K. (2016). Modules on Child Protection. https://childhub.org/en/child-protection-online-library/modules-child-protection?language=sh

Ivarsson, A., Andersen, M. B., Johnson, U., & Lindwall, M. (2013). To adjust or not adjust: Nonparametric effect sizes, confidence intervals, and real-world meaning. *Psychology of sport and exercise*, *14*(1), 97-102.

Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J. and Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, *1*(2), 112-133.

Johnston, C., Park, J. L., & Miller, N. V. (2018). Parental cognitions: Relations to parenting and child behavior. In *Handbook of parenting and child development across the lifespan* (pp. 395-414). Springer, Cham.

Jones, C., & Hackett, S. (2007). Communicative openness within adoptive families: Adoptive parents' narrative accounts of the challenges of adoption talk and the approaches used to manage these challenges. *Adoption Quarterly*, *10*(3-4), 157-178.

Jones, N. (2008). *"Child protection and broader social protection linkages in West and Central Africa: Regional thematic report 5 of a study on social protection and children in West and Central Africa."* London, UK: Overseas Development Institute.

Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review, 25*(3), 341–363.

Juffer F, Bakermans-Kranenburg MJ, & van IJzendoorn MH, (2008). Methods of the video-feedback to promote positive parenting alone, with sensitive discipline, and with representational attachment discussions. In: Juffer F, Bakermans-Kranenburg MJ, vanIJzendoorn MH, editors. *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention.* London: Erlbaum; pp. 22–36.

Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van IJzendoorn, M. H. (2005). The importance of parenting in the development of disorganized attachment: Evidence from a preventive intervention study in adoptive families. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46*(3), 263-274.

Karataş, K. (2007). Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve sosyal Hizmet, 18*(2), 7-20.

Karataş, K., Acar, H., Cankurtaran-Öntaş, Ö., Baykara-Acar, Y. & Gökçearslan, E. (2004). Türkiye'de çocuğun korunması: osmanlı'dan günümüze çocuk refahına yönelik düzenlemeler. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 15*(1), 15-25.

Keeping Children Safe Coalition (2006). *Standards for Child Protection, Tool 1. [Brochure].* United Kingdom: Keeping Children Safe Coalition

Kilanowski, J. F. (2012). Breaking the Ice: A Pre-intervention Strategy to Engage Research Participants. *J Pediatr Health Care. 26*(3), 209–212.

Kim, J. M., & Mahoney, G. (2004). The effects of mother's style of interaction on children's engagement: Implications for using responsive interventions with parents. *Topics in Early Childhood Special Education, 24*(1), 31-38.

Kitiş, S., & Söylemez, Y. (2021). Kalpten Bir Ev: Koruyucu Aile Müdahale Programının Çocuk ve Ebeveynler Üzerindeki Etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 32*(3), 729-753.

Klaus, M. H., & Kennell, J. H. (1997). The doula: an essential ingredient of childbirth rediscovered. *Acta Paediatrica, 86*(10), 1034-1036.

Klohnen, E.C. (1996). Conceptual analysis and measurement of the construct of ego-resiliency. *J Pers Soc Psychol. 70*(5):1067–1079.

Kriz, K., & Skivenes, M. (2015). Child welfare workers' perceptions of children's participation: A comparative study of England, Norway and the USA (California). Child & Family Social Work, 1–12. http://dx.doi.org/10.1111/cfs.12224.

Kunt, M. & Avcı, N. (2021). *Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu: Türkçe' Ye Uyarlama Çalışması.* Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi 27-30 Ekim 2021 Özet Bildiri

Kunt-Bulut, M. (2015). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocukluk anlayışı.* Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Landgren, K. (2004). *Creating a Protective Environment for Children: A Framework for Action. New York,* NY: UNICEF.

Landgren, K. (2004). *Creating a Protective Environment for Children: A Framework for Action,* New York: UNICEF

Lansdown, G. (2005). *Çocukların gelişen kapasiteleri.* Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF), İtalya.

Lansford, J. E., & Deater-Deckard, K. (2012). Childrearing discipline and violence in developing countries. *Child development*, *83*(1), 62-75.

Lappin G (2005) Using infant massage following a mother's unfavorable neonatal intensive care unit experiences: a case study. *RE:view 37*(2): 87–94.

Lawrence, C. R., Carlson, E. A., & Egeland, B. (2006). The impact of foster care on development. *Development and psychopathology*, *18*(1), 57-76.

Leech & Onwuegbuzie, 2007; Leech, N. L. and Onwuegbuzie, A. J. (2009). A typology of mixed methods research designs. International Journal of Methodology: Quality & Quantity, 43(2), 265-275

Leech, N. L. & Onwuegbuzie, A. J. (2007). An array of qualitative data analysis tools: A call for data analysis triangulation. *School Psychology Quarterly*, *22*, 557-584

Leeson C (2007) My life in care: Experiences of non-participation in decision-making processes. *Child and Family Social Work 12*(3): 268–277

Lewis, C., & Gregory, S. (1987). Parents' talk to their infants: The importance of context. *First Language*, *7*(21), 201-216.

Lonne, B., Harries, M., & Lantz, S. (2013). Workforce development: A pathway to reforming child protection systems in Australia. *British Journal of Social Work*, *43*(8), 1630-1648.

Lonne, B., Harries, M., & Lantz, S. (2013). Workforce development: A pathway to reforming child protection systems in Australia. *British Journal of Social Work*, *43*(8), 1630-1648.

López, M. L., Bouma, H., Knorth, E. J., & Grietens, H. (2019). The Dutch child protection system: Historical overview and recent transformations. In *National Systems of Child Protection* (pp. 173-192). Springer, Cham.

López, M. L., Bouma, H., Knorth, E. J., & Grietens, H. (2019). The Dutch child protection system: Historical overview and recent transformations. In *National systems of child protection* (pp. 173-192). Springer, Cham.

Ludy-Dobson, C. R., & Perry, B. D. (2010). The role of healthy relational interactions in buffering the impact of childhood trauma. *Working with children to heal interpersonal trauma: The power of play*, 26-43.

Maaskant, A. M., van Rooij, F. B., Overbeek, G. J., Oort, F. J., & Hermanns, J. M. (2016). Parent training in foster families with children with behavior problems: Follow-up results from a randomized controlled trial. *Children and youth services review*, *70*, 84-94.

Magnusson, D. (1998). The logic and implications of a person-oriented approach. In R. B. Cairns, L. R. Bergman, & J. Kagan (Eds.), *Methods and models for studying the individual* (pp. 33–64). Thousand Oaks, CA: Sage.

Marroquín, B., Vine, V., & Morgan, R. (2020). Mental health during the COVID-19 pandemic: Effects of stay-at-home policies, social distancing behavior, and social resources. *Psychiatry research*, *293*, 113419.

Mascolo, M. F. & Fischer, K. W. (2007). *The codevelopment of self and sociomoral emotions during the toddler years.* New York: Guilford.

Mascolo, M. F. & Fischer, K. W. (2007). The codevelopment of self and sociomoral emotions during the toddler years. New York: Guilford.

Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, *56*(3), 227.

Masten, A. S., & Gewirtz, A. H. (2006). Vulnerability and Resilience in Early Child Development. In K. McCartney & D. Phillips (Eds.), *Blackwell handbook of early*

childhood development (pp. 22–43). Blackwell Publishing. https://doi.org/10.1002/9780470757703.ch2

Masten, A. S., & Monn, A. R. (2015). Child and family resilience: A call for integrated science, practice, and professional training. *Family Relations, 64*(1), 5-21.

Masterson, J. (2013). Bağlanma kuramı ve nörobiyolojik kendilik gelişimi açısından kişilik bozuklukları: klinik bir bütünleştirme. F., Özakkaş, T., & Çorak, A. (Eds.). İstanbul: Litera.

Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach (third edition).* Los Angeles, USA: Sage

Mayall, B. (2002). Children in action at home and school. (B. Mayall Ed.) In *Children's Childhoods* (pp. 120-133). Routledge.

McCubbin, M., Balling, K., Possin, P., Frierdich, S., & Bryne, B. (2002). Family resiliency in childhood cancer. *Journal of Family Relations,51*(2), 103–111

McKeering, H., & Pakenham, K. I. (2000). Gender and generativity issues in parenting: Do fathers benefit more than mothers from involvement in child care activities? *Sex Roles, 43*, 459–480.

McKendrick, J. H. (2000). The geography of children: an annotated bibliography. *Childhood*, *7*(3), 359-387.

Meins, E. (2013). Sensitive attunement to infants' internal states: Operationalizing the construct of mind-mindedness. *Attachment and Human Development, 15*, 524–544.

Meins, E., Centifanti, L. C. M., Fernyhough, C., & Fishburn, S. (2013). Maternal mind-mindedness and children's behavioral difficulties: Mitigating the impact of low socioeconomic status. *Journal of abnormal child psychology*, *41*(4), 543-553.

Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma. Desen ve uygulama için bir rehber.* S. Tutan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Meysen, T., & Kelly, L. (2018). Child protection systems between professional cooperation and trustful relationships: A comparison of professional practical and ethical dilemmas in England/Wales, Germany, Portugal, and Slovenia. *Child & Family Social Work*, *23*(2), 222-229.

Meysen, T., & Kelly, L. (2018). Child protection systems between professional cooperation and trustful relationships: A comparison of professional practical and ethical dilemmas in

England/Wales, Germany, Portugal, and Slovenia. *Child & Family Social Work*, *23*(2), 222-229.

Mihelic, M., Filus, A., & Morawaska, A. (2016). Correlates of prenatal parenting expectations in new mothers: is better self-efficacy a potential target for preventing postnatal adjustment difficulties?. *Prevention Science*, *17*(8), 949-959.

Milhelic, M., Filus, A. & Morawska, A. (2016). Correlates of prenatal parenting expectations in new mothers: is better self-efficacy a potential target for preventing postnatal adjustment difficulties? *Prev. Sci. 17* (8), 949–959. http://dx.doi.org/10.1007/ s11121-016-0682-z.

Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S., & Epstein, N. B. (2000). The McMaster approach to families: Theory, assessment, treatment and research. *Journal of family therapy*, *22*(2), 168-189.

Mitchell, L. B., Barth, R. P., Green, R., Wall, A., Biemer, P., Berrick, J. D., & Webb, M. B. (2005). Child welfare reform in the United States: findings from a local agency survey. *Child Welfare*, *84*(1), 5-24.

Moss E, Dubois-Comtois K, Cyr C, Tarabulsy GM, St-Laurent D. & Bernier A. (2011). Efficacy of a home-visiting intervention aimed at improving maternal sensitivity, child attachment, and behavioral outcomes for maltreated children: A randomized control trial. *Development and Psychopathology. 23*(1):195–210. doi: 10.1017/S0954579410000738.

Moussa, S., Fawaz, L., Ibrahim, W., Fathelbab Elsayed, M., & Mostafa Ahmed, M. (2021). Effect of infant massage on salivary oxytocin level of mothers and infants with normal and disordered bonding. *Journal of Primary Care & Community Health*, *12*, 21501327211012942.

Munro, E. (2005). Improving practice: Child protection as a systems problem. *Children and youth services review*, *27*(4), 375-391.

Munro, E. (2011). *The Munro review of child protection: Final report, a child-centred system* (Vol. 8062). The Stationery Office.

Munro, E. (2019). *Effective child protection*. Sage.

Müftü, G. (1997) *"Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri Notları.* Ankara: TC. Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı, Yayın No: 3, s: 17-24.

Nathan, A., George, P., Ng, M., Wenden, E., Bai, P., Phiri, Z., & Christian, H. (2021). Impact of covid-19 restrictions on western Australian children's physical activity and screen time. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(5), 2583.

Neuman, W. L. (2010). *Toplumsal araştırma yöntemleri. Nitel ve nicel yaklaşımlar 2.* (Sedef Özge. Çev.) İstanbul: Yayın Odası.

Njoka, J. M. (2008). *Accelerating work with children in Kenya: Towards the formulation of a national child protection system*

Nowak, C., & Heinrichs, N. (2008). A comprehensive meta-analysis of Triple P positive parenting program using hierarchical linear modeling: Effectiveness and moderating variables. *Clinical Child and Family Psychology Review, 11*(3), 114–144.

Okagaki, L., & Bingham, G. E. (2005). Parents' social cognitions and their parenting behaviors.

Okay, C. (1999). *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti*, 1917-1923 (Vol. 9). İstanbul: Şule Yayınları.

Oliva, P. F. (2009). *Developing the curriculum (7. b.).* Boston: Pearson Education

Orbuch, T. L., Parry, C., Chesler, M., Fritz, J., & Repetto, P. (2005). Parent-child relationships and quality of life: Resilience among childhood cancer survivors. *Family relations, 54*(2), 171-183.

Ornstein, A. C. & Hunkins, F. P. (1988). *Curriculum: Foundations, principles and issues.* New Jersey: Prentice Hall

O'Sullivan, T. (2010). *Decision making in social work*. Macmillan International Higher Education.

Özbek, N. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal devlet*. İstanbul: İletişim

Pados, B. F., & McGlothen-Bell, K. (2019). Benefits of infant massage for infants and parents in the NICU. *Nursing for women's health, 23*(3), 265-271.

Panter-Brick, C., & Leckman, J. F. (2013). Editorial commentary: resilience in child development–interconnected pathways to wellbeing. *Journal of child psychology and psychiatry, 54*(4), 333-336.

Panter-Brick, C., & Leckman, J. F. (2013). Editorial commentary: resilience in child development–interconnected pathways to wellbeing. *Journal of child psychology and psychiatry, 54*(4), 333-336.

Parke, R. D. (2002). Fathers and families. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 3. Status and social conditions of parenting* (2nd ed., pp. 27–73). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Parton, N., & O'Byrne, P. (2000). *Constructive social work.* Towards a new practice.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, çev. ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Pederson, D. R., Gleason, K. E., Moran, G., & Bento, S. (1998). Maternal attachment representations, maternal sensitivity, and the infant–mother attachment relationship. *Developmental psychology*, *34*(5), 925.

Pederson, D.R., Moran, G., Sitko, C., & Campbell, K. (1990). Maternalsensitivity and the security of infant–mother attachment: *A Q-sortstudy. Child Development, 61*, 1974–1983. doi:10.2307/1130851

Perry, B. D. (2006). Applying Principles of Neurodevelopment to Clinical Work with Maltreated and Traumatized Children: The Neurosequential Model of Therapeutics. In N. B. Webb (Ed.), Working with traumatized youth in child welfare (pp. 27–52). The Guilford Press.

Perry, B. D. (2009). Examining child maltreatment through a neurodevelopmental lens: Clinical applications of the neurosequential model of therapeutics. *Journal of Loss and Trauma*, *14*(4), 240-255.

Perry, B. D., & Hambrick, E. P. (2008). The neurosequential model of therapeutics. *Reclaiming children and youth*, *17*(3), 38-43.

Phillips, C. M., & Mann, A. (2013). Historical analysis of the Adoption and Safe Families Act of 1997. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, *23*(7), 862-868.

Pollmann-Schult, M. (2014). Parenthood and life satisfaction: Why don't children make people happy?. *Journal of Marriage and Family*, *76*(2), 319-336.

Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M., & Riikonen, M. (2012). Children's participation in child-protection processes as experienced by foster children and social workers. *Child Care in Practice*, *18*(2), 107-125.

Pösö, T., Skivenes, M., & Hestbæk, A. D. (2014). Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states—time for a child centric approach?. *European Journal of Social Work*, *17*(4), 475-490.

Pösö, T., Skivenes, M., & Hestbæk, A. D. (2014). Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states—time for a child centric approach?. *European Journal of Social Work*, *17*(4), 475-490.

Rafeedie, J., Hudson, S. M., Deavenport-Saman, A., Rao, S., Rogers, K., & Roberts, S. (2019). Decision-making in foster care: A child-centered approach to reducing toxic stress in foster children. *Children and Youth Services Review, 96*, 10-16.

Rafeedie, J., Hudson, S. M., Deavenport-Saman, A., Rao, S., Rogers, K., & Roberts, S. (2019). Decision-making in foster care: A child-centered approach to reducing toxic stress in foster children. *Children and Youth Services Review,* 96, 10-16.

Repacholi, B. M. (1998). Infants' use of attentional cues to identify the referent of another person's emotional expression. *Developmental Psychology, 34*, 1017-1025.

Repacholi, B. M. (1998). Infants' use of attentional cues to identify the referent of another person's emotional expression. *Developmental Psychology*, 34, 1017-1025.

Rittner, B., Affronti, M., Crofford, R., Coombes, M., & Schwam-Harris, M. (2011). Understanding responses to foster care: Theoretical approaches. *Journal of Human Behavior in the Social Environment, 21*(4), 363-382.

Rosenfeld, A. A., Pilowsky, D. J., Fine, P., Thorpe, M., Fein, E., Simms, M. D., ... & Nickman, S. (1997). Foster care: An update. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *36*(4), 448-457.

Rosenthal, R. (1994). Parametric measures of effect size. In H. Cooper & L. V. Hedges (Eds.), *The handbook of research synthesis*. (pp. 231-244). New York: Russell Sage Foundation.

Russell, B. S., Tomkunas, A. J., Hutchison, M., Tambling, R. R., & Horton, A. L. (2021). The Protective Role of Parent Resilience on Mental Health and the Parent–Child Relationship During COVID-19. *Child Psychiatry & Human Development*, 1-14.

Rutherford, H. J., Wallace, N. S., Laurent, H. K., & Mayes, L. C. (2015). Emotion regulation in parenthood. *Developmental Review, 36*, 1-14.

Rutter, M. (1993). Resilience: some conceptual considerations. *Journal of adolescent health*.

Sanders, M. R., & Mazzucchelli, T. G. (2013). The promotion of self-regulation through parenting interventions. *Clinical child and family psychology review*, *16*(1), 1-17.

Santrock, J. W. (2021). *Çocuk gelişimi* A. Güre (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Santrock, J. W. (2021). *Çocuk gelişimi* A. Güre (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Sarikaya, M. (2007). Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir sosyal hizmet kurumu: türkiye himaye-i etfal cemiyeti. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *14*(34), 321-338.

Save the Children (2007). *Save the children's participation for schools*. http://www. participationforschools.org.uk/. sayfasından erilişmiştir.

Save the Children. (2010). Putting children at the centre a practical guide to children's participation. https://resourcecentre.savethechildren.net/node/3583/pdf/3583.pdf sayfasından erişilmiştir.

Schoemaker, N. K., Wentholt, W. G., Goemans, A., Vermeer, H. J., Juffer, F., & Alink, L. R. (2020). A meta-analytic review of parenting interventions in foster care and adoption. *Development and Psychopathology*, *32*(3), 1149-1172.

Schweiger, W. K., & O'Brien, M. (2005). Special needs adoption: An ecological systems approach. *Family Relations*, *54*(4), 512-522.

Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities, and obligations. A new model for enhancing children's participation in decision-making in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. Children & Society, 15, 107–117. http://dx.doi.org/ 10.1002/CHl.617.

Shonkoff, J. P. (2010). Building a new biodevelopmental framework to guide the future of early childhood policy. *Child development*, *81*(1), 357-367.

Shonkoff, J. P., Slopen, N., & Williams, D. R. (2021). Early childhood adversity, toxic stress, and the impacts of racism on the foundations of health. *Annual Review of Public Health*, *42*, 115-134.

Sieber, S. D. (1974). Toward a theory of role accumulation. *American Sociological Review*, *39*, 567–578.

Sigel, I. E. & McGillicuddy-De Lisi, A. V. (2002). Parent beliefs are cognitions: The dynamic belief systems model. In M. H. Bornstein (ed.), *Handbook of parenting. 2nd ed.*, Vol. 3, 485–508. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Sigel, I. E., McGillicuddy-DeLisi, A. V., & Goodnow, J. J. (2014). *Parental belief systems: The psychological consequences for children*. Psychology Press.

Simon, R. W. (2008). The joys of parenthood, reconsidered. *Contexts*, *7*(2), 40-45.

Singer, L. M., Brodzinsky, D. M., Ramsay, D., Steir, M., & Waters, E. (1985). Mother-infant attachment in adoptive families. *Child development*, 1543-1551.

Solmeyer, A. R., & Feinberg, M. E. (2011). Mother and father adjustment during early parenthood: The roles of infant temperament and coparenting relationship quality. *Infant Behavior and Development*, *34*(4), 504-514.

Solmeyer, A.R., Feinberg, M.E., 2011. Mother and father adjustment during early parenthood: the roles of infant temperament and coparenting relationship quality. Infant Behav. Dev. 34 (4), 504–514. http://dx.doi.org/10.1016/j.infbeh.2011.07.006

Sorin, R. S. (2005). Images of childhood: Perception and practice in early childhood education. *Canadian Children*, *30*, 4-8.

Spieker, S. J., Oxford, M. L., & Fleming, C. B. (2014). Permanency outcomes for toddlers in child welfare two years after a randomized trial of a parenting intervention. *Children and youth services review*, *44*, 201-206.

Stams, G. J. J., Juffer, F., Van Ijzendoorn, M. H., & Hoksbergen, R. C. (2001). Attachment-based intervention in adoptive families in infancy and children's development at age 7: Two follow-up studies. *British Journal of Developmental Psychology*, *19*(2), 159-180.

Stokes, S. A. (2016). Child Protection Index 2016 – Regional Analysis https://childhub.org/en/child-protection-online-library/child-protection-index-2016-regional-analysis-childpact?language=sh

Stovall, K. C., & Dozier, M. (1998). Infants in foster care: An attachment theory perspective. *Adoption Quarterly, 2*(1), 55–88.

Swanson, M. R. (2020). The role of caregiver speech in supporting language development in infants and toddlers with autism spectrum disorder. *Development and psychopathology*, *32*(4), 1230-1239.

Taba, H. 1962. Curriculum development: Theory and practice. New York: Harcourt, Brace and World.

Tamis-Lemonda, C. S., Shannon, J., & Spellmann, M. (2002). Low-income adolescent mothers' knowledge about domains of child development. *Infant mental health journal: official publication of the world association for infant mental health*, *23*(1-2), 88-103.

Tanaka, Y., Kanakogi, Y., & Myowa, M. (2021). Social touch in mother–infant interaction affects infants' subsequent social engagement and object exploration. *Humanities and Social Sciences Communications*, *8*(1), 1-11.

Tashakkori, A. and Teddlie, C. (1998). Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Taussig, H. N., & Culhane, S. E. (2010). Impact of a mentoring and skills group program on mental health outcomes for maltreated children in foster care. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, *164*(8), 739-746.

Teti, D.M., Gelfand, D.M., 1991. Behavioral competence among mothers of infants in the first year: the mediational role of maternal self-efficacy. Child Dev. 62 (5), 918–929. http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01580.x

Triseliotis, J., Borland, M., & Hill, M. (2000). *Delivering foster care*. London.

Turner-Zwinkels, F. M., & Spini, D. (2019). Investigating the co-development of partners' parenting, domestic and provider identities before and after the birth of the first child.

Tüik (2022). Çocuk datası https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,7'sini%20k%C4%B1z%20%C3%A7ocuklar%20olu%C5%9Fturdu.

Tyler, R.W. 1949. Basic principles of curriculum and instruction. Chicago: The University of Chicago

Umberson, D., & Gove, W. (1989). Parenthood and psychological well-being: Theory, measurement, and stage in the family life course. *Journal of Family Issues, 10*, 440–462.

Umberson, D., & Williams, K. (1999). Family status and mental health. In *Handbook of the sociology of mental health* (pp. 225-253). Springer, Boston, MA.

UN Women (2016). *Child protection systems.* Virtual Knowledge Centre to End Violence against Women and Girls https://www.endvawnow.org/en/articles/1727-child-protection-systems.html?next=1727

Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work, 38*(2), 218-235.

UNICEF (2007). *East Asia and Pacific Region Child Protection Programme Strategy: Toolkit. East Asia and Pacific Regional Office.* Bangkok: Thailand

United Nations International Children's Emergency Funds- UNICEF. (2010). Çocuk katılımı el kitabı. http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/cocuk-katilimi-el-kitabi.pdf 26 Eylül 2019 tarihinde sayfasından erişilmiştir.

United Nations International Children's Emergency Funds- UNICEF. (2004). *Çocuk haklarına dair sözleşme*. Unicef, Türkiye. 12 Eylül 2019 tarihinde http://www.cocukhaklari.gov.tr/condocs//mevzuat/cocuk_haklari_sozlesmesi.pdf sayfasından erişilmiştir.

Ünsal, H. (2018). Ters yüz öğrenme ve bazı uygulama modelleri. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 4*(2), 39-50.

Vallacher, R. R., & Nowak, A. (Eds.). (1994). Dynamical systems in social psychology. San Diego, CA: Academic Press.

Vally, Z., & El Hichami, F. (2020). Knowledge about parenting as a predictor of behavioral discipline practices between mothers and fathers. Psychological Studies, 65(1), 40-50.

Van Bijleveld, G. G., Dedding, C. W. M., & Bunders-Aelen, J. F. G. (2015). Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: A state-of-the-art review. Child & Family Social Work, 20, 129–138. http://dx.doi.org/10.1111/cfs.12082.

Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2009). Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and youth services review, 31*(3), 410-421.

Van der Kolk, B. A. (2020). B*eden kayıt tutar. Travmanın iyileşmesinde beyin, zihin ve beden.* (N. Cihanşümül-Maral, Çev.). Ankara: Nobel Yaşam.

Van Doesum, K. T., Riksen-Walraven, J. M., Hosman, C. M., & Hoefnagels, C. (2008). A randomized controlled trial of a home-visiting intervention aimed at preventing relationship problems in depressed mothers and their infants. *Child development, 79*(3), 547-561.

Varış, F. 1994. Eğitimde Program Geliştirme. Teori ve Teknikler. Ankara: Alkım

Vicente, S., & Pereira, Â. (2021). Infant massage programs for newborn babies: systematic review. *Annals of Medicine, 53*(sup1), S145-S146.

von Hofsten, C. (2004). An action perspective on motor development. *Trends in Cognitive Sciences, 8*, 266-272.

Wakelyn, J. (2011). Therapeutic observation of an infant in foster care. *Journal of Child Psychotherapy, 37*(3), 280-310.

Wald J, Taylor S, Asmundson GJG, et al. Literature review of concepts: psychological resiliency. Toronto (ON): Defence R&D Canada; 2006.

Wald, J., Taylor, S., Asmundson, G. J., Jang, K. L., & Stapleton, J. (2006). Literature review of concepts: Psychological resiliency.

Wessells, M. G. (2015). Bottom-up approaches to strengthening child protection systems: Placing children, families, and communities at the center. *Child abuse & neglect, 43*, 8-21.

Woodhead, M. (2009). Child development and the development of childhood. In J. Qvortrup, W. A. Corsaro & M. S. Honig (Eds.). *The Palgrave handbook of childhood studies* (pp. 46-61). London: Palgrave Macmillan.

World Health Organization. (2007). *Everybody's Business: Strengthening Health Systems to Improve Health Outcomes. A Framework for Action.* World Health Organization

Wulczyn, F., Daro, D., Fluke, J., Feldman, S., Glodek, C., & Lifanda, K. (2010). Adapting a systems approach to child protection: Key concepts and considerations. *New york: UNICEF*.

Yağmurlu, B., & Yavuz, H. M. (2012). Ana Babalığın Görünmeyen Yönü: Bilişler. *Edt. Sayıl, B., Yağmurlu, B., Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*.

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18*(18), 43-58.

Zeegers, M. A., de Vente, W., Nikolić, M., Majdandžić, M., Bögels, S. M., & Colonnesi, C. (2018). Mothers' and fathers' mind-mindedness influences physiological emotion regulation of infants across the first year of life. *Developmental Science, 21*(6), e12689.

EKLER

Ek 1

Evrak Tarih ve Sayısı: 10/05/2018-E.75230

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Etik Komisyonu

Sayı : 77082166-302.08.01-
Konu : Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 01/03/2018 tarihli ve 80287700-399- 36071 sayılı yazı.

İlgi yazınız ile göndermiş olduğunuz, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı **Doktora Öğrencisi Müge KUNT'un, Prof.Dr.Neslihan AVCI'nın** danışmanlığında yürüttüğü ***"Koruyucu ve Evlat Edinen Ailelerin Bebekleri İle Etkileşimlerini Destekleyen Bir Eğitim Programının Etkililiğinin İncelenmesi"*** adlı tez çalışması ile ilgili konu Komisyonumuzun **08.05.2018** tarih ve **04** sayılı toplantısında görüşülmüş olup,

İlgilinin çalışmasının, yapılması planlanan yerlerden izin alınması koşuluyla yapılmasında etik açıdan bir sakınca bulunmadığına oy birliği ile karar verilmiş ve karara ilişkin imza listesi ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Alper CEYLAN
Komisyon Başkanı

Araştırma Kod No: 2018-155

Ek:1 Liste

Ek 2

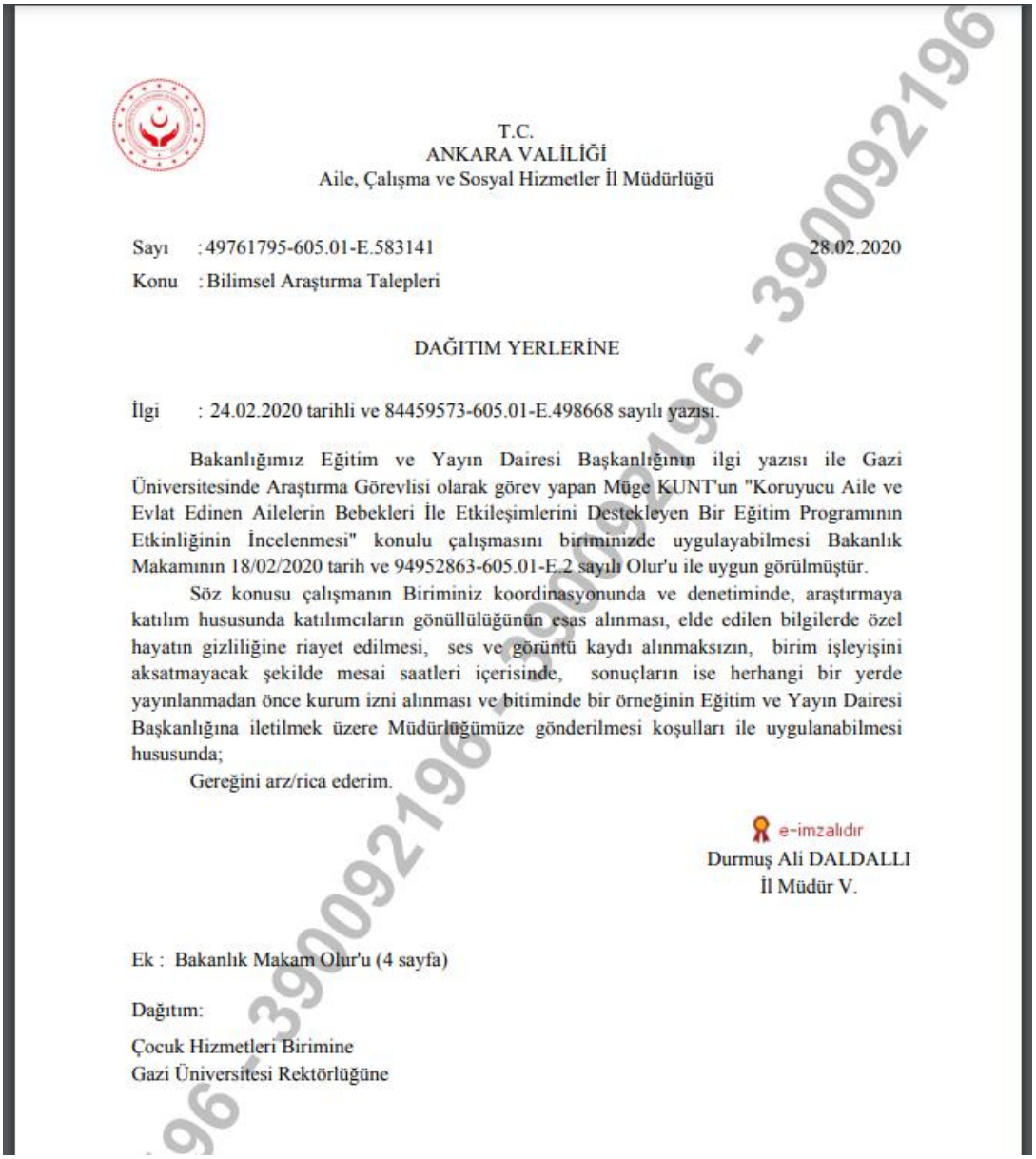

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü

Sayı : 49761795-605.01-E.583141 28.02.2020
Konu : Bilimsel Araştırma Talepleri

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : 24.02.2020 tarihli ve 84459573-605.01-E.498668 sayılı yazısı.

Bakanlığımız Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığının ilgi yazısı ile Gazi Üniversitesinde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Müge KUNT'un "Koruyucu Aile ve Evlat Edinen Ailelerin Bebekleri İle Etkileşimlerini Destekleyen Bir Eğitim Programının Etkinliğinin İncelenmesi" konulu çalışmasını biriminizde uygulayabilmesi Bakanlık Makamının 18/02/2020 tarih ve 94952863-605.01-E.2 sayılı Olur'u ile uygun görülmüştür.

Söz konusu çalışmanın Biriminiz koordinasyonunda ve denetiminde, araştırmaya katılım hususunda katılımcıların gönüllülüğünün esas alınması, elde edilen bilgilerde özel hayatın gizliliğine riayet edilmesi, ses ve görüntü kaydı alınmaksızın, birim işleyişini aksatmayacak şekilde mesai saatleri içerisinde, sonuçların ise herhangi bir yerde yayınlanmadan önce kurum izni alınması ve bitiminde bir örneğinin Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığına iletilmek üzere Müdürlüğümüze gönderilmesi koşulları ile uygulanabilmesi hususunda;

Gereğini arz/rica ederim.

e-imzalıdır
Durmuş Ali DALDALLI
İl Müdür V.

Ek : Bakanlık Makam Olur'u (4 sayfa)

Dağıtım:
Çocuk Hizmetleri Birimine
Gazi Üniversitesi Rektörlüğüne

96 - 390092196 - 390092196 - 390092196

Ek 3

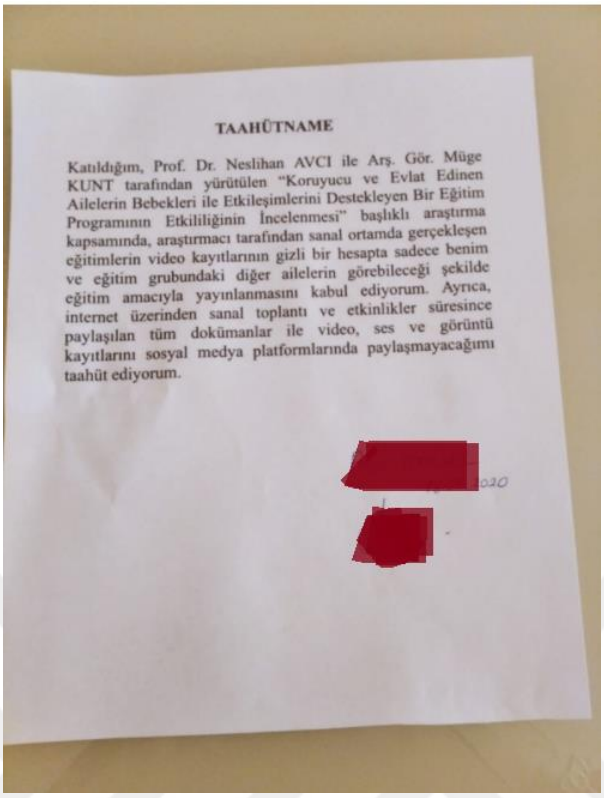

TAAHÜTNAME

Katıldığım, Prof. Dr. Neslihan AVCI ile Arş. Gör. Müge KUNT tarafından yürütülen "Koruyucu ve Evlat Edinen Ailelerin Bebekleri ile Etkileşimlerini Destekleyen Bir Eğitim Programının Etkililiğinin İncelenmesi" başlıklı araştırma kapsamında, araştırmacı tarafından sanal ortamda gerçekleşen eğitimlerin video kayıtlarının gizli bir hesapta sadece benim ve eğitim grubundaki diğer ailelerin görebileceği şekilde eğitim amacıyla yayınlanmasını kabul ediyorum. Ayrıca, internet üzerinden sanal toplantı ve etkinlikler süresince paylaşılan tüm dokümanlar ile video, ses ve görüntü kayıtlarını sosyal medya platformlarında paylaşmayacağımı taahüt ediyorum.

[redacted]

KATILIMCILAR İÇİN BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

Sizi, Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu' ndan 01/03/2018 tarih / 80287700-399-36071 sayı ile izin alınan ve Prof. Dr. Neslihan AVCI ile Arş. Gör. Müge KUNT tarafından yürütülen "Koruyucu ve Evlat Edinen Ailelerin Bebekleri ile Etkileşimlerini Destekleyen Bir Eğitim Programının Etkililiğinin İncelenmesi" başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan çıkma hakkına sahipsiniz. Bu çalışmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Çalışmaya katıldığınız için size bir ödeme yapılmayacaktır. Çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır.

Yukarıda içeriği belirtilen bu araştırma ile ilgili bilgiler tarafıma aktarıldı. Bu bilgilerden sonra araştırmaya katılımcı olarak davet edildim. Bu çalışmaya katılmayı kabul ettiğim takdirde gerek araştırma yürütülürken gerekse yayımlandığında kimliğimin gizli tutulacağı konusunda güvence aldım. Bana ait verilerin kullanımına izin veriyorum. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin dikkatle korunacağı konusunda bana yeterli güven verildi. Araştırmanın yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden çekilebilirim. Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorum. Bana herhangi bir ödeme yapılamayacaktır. Araştırma ile ilgili bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Bu çalışmaya hiçbir baskı altında kalmadan kendi bireysel onayım ile katılıyorum. *

- ◯ Onaylıyorum
- ◯ Onaylamıyorum

İnternet üzerinden sanal toplantı ve etkinlikler süresince paylaşılan tüm dokümanlar ile video, ses ve görüntü kayıtlarını sosyal medya platformlarında paylaşmayacağımı taahüt ederim. *

- ◯ Onaylıyorum
- ◯ Onaylamıyorum

Onaylayan kişinin Adı-Soyadı *

Yanıtınız



GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR…